

OSMANLI MAHKEMELERİNDEKİ SULH ve DAVALARIN NİCEL ANALİZİ

MERKEZ ve TAŞRA KARŞILAŞTIRMASI (1800-1840)

EMRE ÖZER

**OSMANLI MAHKEMELERİNDEKİ
SULH ve DAVALARIN NİCEL ANALİZİ:
MERKEZ ve TAŞRA KARŞILAŞTIRMASI (1800-1840)**

Emre ÖZER

Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)

©Çizgi Kitabevi
Ağustos 2023

ISBN: 978-625-396-057-5

Yayıncı Sertifika No: 52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

ÖZER, Emre

OSMANLI MAHKEMELERİNDEKİ
SULH ve DAVALARIN NİCEL ANALİZİ:
MERKEZ ve TAŞRA KARŞILAŞTIRMASI (1800-1840)

Yayına Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları

Tel: 0332 353 62 65- 66

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.	Alemdar Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1	Çatalçeşme Sk. No:42/2
Meram/ Konya	Cağaloğlu/ İstanbul
(0332) 353 62 65 - 66	(0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com

📞 / cizgikitabevi

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	7
GİRİŞ.....	8
Literatür Taraması.....	16
Nicel Tarih-İktisat Tarihi Çalışmaları.....	16
<i>Osmanlı-İktisat tarihindeki nicel çalışmalar.....</i>	<i>20</i>
Osmanlı Hukuk Tarihi Bağlamındaki Nicel Çalışmalar.....	24
Kuramsal Çerçeve.....	28
Dava Açma.....	30
<i>Seçilim hipotezi.....</i>	<i>30</i>
<i>Matematiksel model.....</i>	<i>35</i>
Davayı Kazanma.....	36
<i>%50 davayı kazanma oranı (plaintiff win ratio).....</i>	<i>36</i>
Mahkemelerin Öngörülebilirliği.....	40
Dava Çözüm Ağacı.....	43
Dava Çözüm Ağacındaki Noktalara Örnek Dava Kayıtları.....	49

I. BÖLÜM

BETİMSEL İSTATİSTİKLER: DAVA AÇMA ve KAZANMA ORANLARI	70
Veri ve Betimleyici İstatistikler.....	70
Mahkemeye Başvuru Sayıları ve Dava Açma Oranları.....	73
Dava Açma Sayıları ve Kazanma Oranları.....	89

II. BÖLÜM

AMPİRİK MODELLER: DAVA AÇMA ve KAZANMA OLASILIKLARI	113
Regresyon Analizi ve Probit Yöntemi.....	113
Dava Açma Olasılıklarını Etkileyen Faktörler.....	115
I. Yöntem: Davacı / Davalı Kategorileri.....	115
II. Yöntem: Anlaşmazlık Taraflarının Özellikleri.....	128
Davayı Kazanma Olasılıklarını Etkileyen Faktörler.....	135
I. Yöntem: Davacı / Davalı Kategorileri.....	135
II. Yöntem: Dava Taraflarının Özellikleri.....	154

III. BÖLÜM

TAMAMLAYICI MODELLER	164
Terekeler ile Sosyoekonomik Statünün Tespiti.....	164
Veri ve Yöntem.....	169
Model 1: Merkez ve Taşrada Unvanların Tereke Üzerindeki Etkileri.....	171
Model 2: Unvanlı ve Unvansızlar Arasındaki Farkın Bölgelere Göre Değişimi	173
Sulh Nedir ve Çeşitleri Nelerdir?	176
Sulhtaki Güç Dengeleri	177
Model: Dava Taraflarının Sosyoekonomik Statülerinin Sulh Gücüne Etkisi	181
Şahitlik ve Yüksek Sosyoekonomik Statü Sahiplerine Karşı Şahitlik	187
Şahitliğin Merkez ve Taşrada Farklılaşan Rolü.....	192
Dava Aşamalarından Dava Taraflarının Dava ve Delil Mekanizmalarına Dair Bilgi Seviyelerinin Tespit Edilmesi ..	194
SONUÇ.....	197
KAYNAKÇA	202
EKLER.....	209

TEŞEKKÜR

Doktora tez çalışmamın nihayete ermesinde çok büyük katkıları, yardımları ve teşvikleri olan başta danışman Hocam Prof. Dr. Hamdi Genç'e, çalışmamın ilk aşamalarında danışmanım olan Prof. Dr. Gülfettin Çelik'e, tez izleme komitesindeki Hocalarım Prof. Dr. Fethi Gedikli ve Doç. Dr. Faruk Bal'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ampirik modelimin ilk taslaklarını oluşturmamda büyük yardımları olan Prof. Dr. Murat Taşdemir ve tez süresince modelle ilgili soru ve sorunlarımı büyük bir sabırla dinleyip, çözümleri üzerinde kafa yoran Doç. Dr. Hüseyin Kaya ve Dr. Öğr. Üyesi Özer Selçuk Hocalarıma da teşekkür ediyorum. Son olarak tezimin model kısmını titizlikle okuyarak çok önemli geri dönüşler ve katkılar sağlayan Prof. Dr. Ferda Halıcıoğlu'na da şükranlarımı arz ediyorum.

İş arkadaşlığının ötesinde dert ortağı olduğumuz ve teşvik ve müsaadeleriyle tezin ilerlemesine büyük katkıları olan aziz dostum Fatih Kazancı'ya ve tezin taslağını okuyup geri bildirimde bulunan ve tezin her aşamasındaki yapıcı önerilerini benden esirgemeyen değerli dostum Dr. İbrahim Kuran'a da içtenlikle teşekkür ederim. Abdullah Karaarslan'a da sicillerdeki okuyamadığım kelimeler noktasındaki yardımlarından dolayı teşekkür ediyorum.

Çalışmam boyunca desteğini hiç eksik etmeyen ve yoğunluklarımı sabır ve anlayışla karşılayan eşime de sayısız şükran borçluyum.

İsam Kütüphanesi'ne ve özellikle Kadı Sicilleri Bölümündeki çalışanlara da yardımlarından ötürü müteşekkirim. Son olarak doktora bursu almış olduğum TÜBİTAK'a da desteklerinden dolayı teşekkür ediyorum.

Bu tezi öncelikle üzerimde sonsuz emekleri olan anne ve babama ardından kıymetli eşime ve sevgili çocuklarıma ithaf ediyorum.

GİRİŞ

Mahkemeler, tarih boyunca insanlar arasındaki anlaşmazlıkların giderildiği en önemli kurumlardır ve yönetici otoritenin adalet dağıtma vasıtalarıdır. Adalet kavramı en kısa ifadesiyle hak edene hakkını vermektir. Toplumlar gerek dini gerek dini olmayan kaynaklar ile toplum içinde adaleti ve düzeni sağlamak için bazı kurallar geliştirmiş ve bunların uygulanmasını temin edecek sistemler kurmuşlardır. Osmanlılar da dayandıkları geleneğin de etkisiyle adaleti mülkün temeli saymışlar ve adalet dairesine uygun bir yönetim sürmüşlerdir.¹ İnalçık'a göre Türk-Moğol devlet geleneği adaleti değişmez bir *töre* veya *yasa*'nın tarafsızlıkla uygulanması şeklinde anlar.² Hukuk ve iktisat (law and economics) literatüründeki teoriler mahkemelerin adaletin anlamlı bir şekilde ölçülemeyeceğini göstermektedir.³ Bu nedenle bu tezde Osmanlı mahkemelerinde soyut olarak adaletin ne ölçüde gerçekleştiğini tespit etmeye çalışmak yerine, verilen kararların öngörülebilirlik ve tarafsızlığına dair bazı çıkarımlar yapılacaktır.

Bu tez Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıl başlarında farklı bölgelerdeki mahkemelerin sulh ve dava kararlarını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Dava taraflarının sosyoekonomik durumlarının (cinsiyet, unvan, din vb.) dava açma ve davayı kazanma kararları üzerinde nasıl bir etkisi olduğu bu tezin temel sorusu olacaktır. Dava taraflarının verdiği dava açma (davaya dönüşme) ve mahkeme tarafından verilen davayı kazanma kararlarının bölgelere ve konulara göre nasıl değiştiğinin ele alınması ise bu tezin özgün katkılarından olacaktır. Bu sorular ele alınırken betimsel istatistiklerin yanında

¹ Linda T Darling, *A History of Social Justice and Political Power in the Middle East: The Circle of Justice from Mesopotamia to Globalization* (London; New York: Routledge, 2013), 153. Adalet dairesinin önemli bir örneği için bkz. Kınalızade Ali Efendi, *Ahlâk-i Alâî*, c. 3, 3 c. (Mısır: Bulak Matbaası, 1833), 49. Adalet Dairesinin Kınalızade Ali Efendi'ye kadarki gelişimi için bkz. İlker Kömbe, "Adalet Dairesinin Teşekkülü ve Temel Kavramları" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014). Ayrıca Osmanlı mahkemelerinin adalet dağıtımındaki rolüne dair ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Demir, *Osmanlı Mahkemesi* (Işık Yayıncılık, 2014).

² Halil İnalçık, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet* (Eren Yayıncılık, 2005), 75.

³ Timur Kuran ve Scott Lustig, "Judicial Biases in Ottoman Istanbul: Islamic Justice and Its Compatibility with Modern Economic Life", *The Journal of Law and Economics* 55, sy 3 (01 Ağustos 2012): 637, <https://doi.org/10.1086/665537>.

gelişmiş nicel (kantitatif) teknikler kullanılacak ve sonuçlar hukuk ve iktisat literatüründen faydalanılarak analiz edilecektir.

Yukarıda belirtilen temel soruların yanında cevabı aranacak diğer sorular şu şekildedir;

Sadece dava kazanma oranlarından bir gruba karşı yanlı bir tutum sergilendiği çıkarımı yapılabilir mi?

Mahkemelerin öngörülebilirliği ve kadıların yetkilerinin sınırları hakkındaki tartışmalara “dava çözüm ağacı”⁴ nasıl bir katkı sunabilir?

Sosyoekonomik açıdan yüksek statüde olanların dava kazanma oranlarının yüksek çıkması nasıl açıklanabilir?

Terekeler sosyoekonomik statünün tespiti için kullanılabilir mi ve benzer unvana sahip kişilerin sosyoekonomik statüleri merkez ve taşra arasında değişmekte midir?

“Sulh gücü”⁵ dava taraflarının mahkeme üzerindeki gücüne (veya mahkemenin alt tabakada olanları koruduğuna) dair bir gösterge olabilir mi?

Alt tabakanın, üst tabakadan birinin aleyhinde şahitlik yapması mümkün mü?

Şahit kullanma oranları merkez ve taşrada nasıl farklılaşıyor?

Dava aşamalarından, dava ve dava süreçleri hakkında bilgili olma hakkında bir çıkarım yapılabilir mi?

Mahkemelerin verdikleri kararların öngörülebilir ve tarafsız olmasının iktisadi gelişme ile yakın ilgisi Weber’den⁶ günümüze⁷ tartışılabilmiş önemli bir konudur. Nobel ödüllü Douglass North “iktisadi gelişmenin en önemli belirleyici faktörünün sözleşmelerin etkin bir şekilde uygulanması” olduğunu ifade eder. Bunun da ancak etkin ve tarafsız kanunlarla çalışan mahkeme-

⁴ Dava çözüm ağacı hakkında detaylı bilgi için bkz. Bölüm 1.4.

⁵ Sulh gücü hakkında detaylı bilgi için bkz. Bölüm 4.2.

⁶ Weber’in hukuk teorisi kitabının ana temasının formel rasyonel hukuk ile kapitalizm arasındaki ilişki olduğu hakkında bkz. Max Weber, *Max Weber on Law in Economy and Society; Edited with Introduction and Annotations by Max Rheinstein*. (New York: Simon and Schuster, 1954), xlii. Ayrıca Gerber Weber’in hukukla ilgilenme sebebinin “Batı’da 16. yüzyıldan sonra yükselen kapitalizmin temelinde yatan sebebin rasyonel, öngörülebilir ve güvenilir bir hukuk sistemi olduğu”na dair düşüncesi olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Haim Gerber, *State, Society, and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective* (Albany: State University of New York Press, 1994), 26.

⁷ İktisadi gelişmenin sözleşmelerin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlayan mahkemelere bağlı olduğu hakkında bkz. Kuran ve Lustig, “Judicial Biases in Ottoman Istanbul”: 631. “Mahkemeler ve İktisadi Gelişme” başlığının da yer aldığı genel olarak İslam ve iktisadi gelişme arasındaki ilişkiye dair literatürün kapsamlı bir özeti için bkz. Timur Kuran, “Islam and Economic Performance: Historical and Contemporary Links”, *Journal of Economic Literature* 56, sy 4 (Aralık 2018): 1292-1359, <https://doi.org/10.1257/jel.20171243>.

lerin formel kuralları uygulatabilmesine bağlı olduğunu belirtir.⁸ North'un kurucuları arasında olduğu yeni kurumsal iktisadın önemli bir alt dalı da hukuki yapı ve sistemlerin iktisadi gelişmeyle olan ilişkisini incelemektedir.⁹ Sözleşmelerin etkin bir şekilde uygulanmasının iktisadi gelişme için önemi- ne değinen yazarlardan biri de Greif'tir. Yazar ticaret hayatının karmaşık olmadığı durumlarda sözleşmelerin uygulanmasının kişiler arası güven ile çözümlenebildiğini fakat karmaşıklaşan ticaret hayatında sözleşmelerin uygulanması için (mahkeme vb.) üçüncü bir tarafın olması gerektiğini Mağribi ve Cenevizli tüccarlar üzerinden anlatmaktadır.¹⁰

Son yıllarda Osmanlı'da hukuk ile iktisat arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar az da olsa artış göstermeye başlamıştır. Osmanlı Devleti bazı gri alanlar olsa da altı yüzyılı aşan tarihinde şer'i hukuku uygulamıştır. İslam hukukunu esas alan şer'i mahkemeler öngörülebilir ve tarafsız kararlar üretmediği için iktisadi gelişmeyi engellemiştir görüşü uzun zamandır tartışılan bir konudur. Bazı araştırmacılar inceledikleri mahkeme kayıtlarına dayanarak mahkemelerin önceden belirlenmiş prosedürlere göre işlediklerini ve taraflar arasında ayırım gözetmeden yargılama yaptıklarını iddia ederken bazıları da tam tersini iddia etmektedirler.¹¹ Bu çalışmalar çoğunlukla nitel araştırmalar olup yazarların inceledikleri mahkeme kayıtlarından elde ettikleri çıkarımlara dayanmaktadır. Bu alandaki ilk nicel çalışmayı Kuran ve Lustig yapmıştır. İstanbul mahkeme kayıtlarını sistematik bir şekilde inceleyen yazarlar zimmilerin müslümanlara karşı olan davalarındaki yüksek kazanma oranlarından hareketle mahkemelerin zimmilere karşı taraflı tutum sergilediklerini ileri sürmüşlerdir.¹² T. Kuran'a göre 19. yüzyılda bu nedenle zimmiler kendileri için daha avantajlı olan batı hukukunu tercih etmiş ve iktisadi olarak büyük avantajlar elde etmişlerdir.¹³ Müslümanların ise ticaret ve finansal işlemlerini geliştirmek için seküler mahkemelerin kurulması ve yeni ticaret kanunlarının çıkarılmasını beklemeleri gerekmektedir.¹⁴

Coşgel ve Ergene ise dava kazanma oranlarının yanında daha sistematik analizler yapmışlar ve sonuçları hukuk ve iktisat literatüründeki teorilerden

⁸ Douglass C. North, "Institutions, Ideology and Economic Performance", *Cato Journal* 11 (1992): 481.

⁹ Claude Ménard ve Mary M. Shirley, *Handbook of New Institutional Economics* (Springer Science & Business Media, 2008), 7.

¹⁰ Avner Greif, *Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade*, Political Economy of Institutions and Decisions (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), <https://doi.org/10.1017/CBO9780511791307>.

¹¹ Bu tartışma ve çalışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. Bölüm 1.3.

¹² Kuran ve Lustig, "Judicial Biases in Ottoman Istanbul".

¹³ Timur Kuran, "The Economic Ascent of the Middle East's Religious Minorities: The Role of Islamic Legal Pluralism", *The Journal of Legal Studies* 33, sy 2 (2004): 475-515, <https://doi.org/10.1086/422707>.

¹⁴ Kuran, "Islam and Economic Performance": 1331.

yararlanarak yorumlamışlardır. Yazarlar Kastamonu mahkemesinin kayıtlarını esas alarak yaptıkları çalışmada sosyoekonomik statüleri daha yüksek olanların dava kazanma oranlarının yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Elde ettikleri sonucun ilgili teoriden hareketle yüksek sosyoekonomik statünün dava ve dava süreçleri hakkında daha fazla formel ve informel bilgiye sahip olma imkânı sağladığını ve söz konusu kişiler için dava kaybetmenin maliyetinin fazla olmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir.¹⁵

Bu tezin literatüre özgün katkısı öncelikle Coşgel ve Ergene'nin Kastamonu mahkemesi için yaptıkları analizlerin kapsamını geliştirerek merkez ve taşradan seçilen ikişer mahkeme üzerinde uygulayıp sonuçları karşılaştırmalı olarak ele almasıdır. Yazarların tek mahkeme ve 1293 gözlem ile yaptıkları analizler dört farklı mahkeme ve 2827 gözlem kullanılarak genişletilmiştir. Farklı mahkemelerden elde edilen sonuçlara göre yazarların taşra için yapmış oldukları birçok öngörünün merkez için geçerli olmadığı görülmüştür. Bu farklılık tamamlayıcı modeller kısmında terekeler kullanılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Terekeler vasıtasıyla unvan ile sosyoekonomik statü arasındaki ilişkinin davalardaki sonuçlarla uyumlu bir şekilde bölgelere göre farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca sosyoekonomik statünün mahkeme dışında sağladığı güç ve nüfuza dair analizler yapma olanağı sunan sulh gücü de bu tez ile geliştirilen bir kavramdır. Mahkeme dışındaki bu güç ilişkilerinin, şahitler üzerinden de incelenmesi tezin diğer özgün bir katkısıdır. Son olarak dava çözüm ağacı ve bundan hareketle yapılan öngörülebilirlik analizleri ve dava aşamalarından yola çıkılarak yapılan dava süreçleri hakkında bilgili olmaya dair analizler de tezin katkıları arasında sayılabilir.

Kurumsal iktisatçılar kurumların¹⁶ öngörülemezliği azaltmak için oluşturduklarını ifade ederler.¹⁷ Öngörülemezlik ise insanların tam bilgi sahibi olmamaları ve sınırlı zihni kapasiteye sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. İnsanlar kurumları riskleri ve işlem maliyetlerini azaltmak için oluştururlar ve iktisadi gelişme bu şekilde oluşturulan formel ve informel kurumlarla yakından ilgilidir.¹⁸

¹⁵ Metin M. Coşgel ve Boğaç A. Ergene, *The Economics of Ottoman Justice: Settlement and Trial in the Sharia Courts* (Cambridge UK; New York: Cambridge University Press, 2016), 318.

¹⁶ North kurum (institution) kavramını şu şekilde açıklar: "bir toplumdaki oyunun kuralları veya daha formel olarak insanların etkileşimlerini şekillendiren ve yine insanlar tarafından oluşturulan kısıtlardır". Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance* (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1990), 1.

¹⁷ North, 3.

¹⁸ Ménard ve Shirley, *Handbook of New Institutional Economics*, 1.

Mahkeme, sözleşmelerin uygulanması ve taraflar arasındaki anlaşmazlıkların çözümlenmesi için oluşturulmuş bir organizasyondur ve aslında “sözleşmelerin uygulanması kurumu”nun sadece bir parçasıdır.¹⁹ Mahkeme kararlarındaki öngörülebilirlik ve tarafsızlık kavramlarını ise şu şekilde değerlendirmek mümkündür. Öngörülebilirlikten kasıt mahkemelerin önceden belirlenmiş bazı prosedürlere göre işliyor olması ise incelenen mahkeme kayıtlarından elde edilen dava çözüm ağacının da gösterdiği üzere mahkemedeki karar süreçleri son derece öngörülebilirdir. Fakat kastedilen özellikle ceza davaları sonucundaki cezaların neler olduğu ise kayıtlarda bu net olarak yer almamaktadır. Dolayısıyla hâkimin mahkeme süreçlerine dair yetkisi oldukça sınırlı iken özellikle ceza davalarındaki takdir yetkisi hakkında değerlendirme yapmak için mahkeme kayıtlarının ötesinde bilgilere ihtiyaç vardır.

Tarafsızlık konusunda da iki cihet vardır. Taraflı tutum mahkeme süreçlerini ve delil mekanizmalarını dava taraflarının sosyoekonomik statüsüne göre belirlemek şeklinde alınacak olunursa, incelenen sicillerde bu şekilde tek bir kaydın bile olmadığı görülmektedir. Fakat eğer belli bir grubun davaları daha fazla oranda ve olasılıkta kazandığı şeklinde alınacak olunursa, sosyoekonomik statüsü yüksek olanların mahkemelerden genellikle daha avantajlı olarak ayrıldıkları söylenebilir. Bu durum aşağıda teori kısmında açıklanacağı üzere sosyoekonomik statüsü yüksek olanların dava ve dava süreçleri hakkındaki bilgi seviyelerinin daha iyi olmasından kaynaklanmaktadır.

Sosyoekonomik statüsü yüksek olanların davalarda daha avantajlı olmalarının dava ve dava süreçleri hakkında bilgili olmalarına bağlı olması onların mahkeme içinde statülerinden kaynaklanan bir imtiyazlarının olmadığı ve mahkeme içinde nüfuz kullanamadıkları anlamına gelse de bu durum nüfuz ve güçlerini mahkeme dışında kullanmadıklarını göstermez. Mahkeme dışındaki güç ilişkilerini göstermesi bakımından tamamlayıcı model kısmında sulh gücü kavramı kullanılmış ve unvanlıların dava konusundaki avantajlarını sulh konusunda da büyük oranda sürdürdükleri görülmüştür. Unvanlı olanlara karşı şahitlik konusu da bu sonucu kısmen destekler mahiyettedir.

Sonuç olarak bu tez incelenen kayıtlar dikkate alındığında ilgili mahkemelerin dava süreçleri konusunda son derece öngörülebilir ve tarafsız olduklarını ileri sürmektedir. Fakat bu durumun iktisadi gelişme ile olan ilişkisi bu tezin kapsamı dışındadır.

İktisat tarihi alanındaki çalışmalarda nicel tekniklerin kullanılması 1950’lerde Amerika’da başlamış ve bu alanda çok sayıda ufuk açıcı çalışma

¹⁹ Greif, *Institutions and the Path to the Modern Economy*, 30.

yapılmıştır. Aşağıda ayrıntılı olarak anlatılacağı gibi nicel teknikler bazı kısıtları olmasına rağmen pek çok tarihsel varsayımın sınanmasını ve önemli bulgular elde edilmesini sağlamıştır. Osmanlı tarihinde ve özellikle de Osmanlı hukuk çalışmalarında yeni yeni uygulama alanı bulan nicel teknikler olaylara ve olgulara başka bir perspektiften bakma imkânı vermektedir. Örneğin Artunç, Osmanlıdaki iktisadi az gelişmişliğin sebebinin İslam hukukundan kaynaklandığı görüşüne katılmayarak, kurduğu modellerle asıl problemin belirsizliği artıran ve Müslümanların ticaretten dışlanmasına sebep olan çoklu hukuk sistemi olduğunu ifade etmiştir.²⁰

Tezdeki analizler, merkez için Galata ve Üsküdar, taşra için ise Konya ve Kütahya mahkeme kayıtlarından elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Çalışmada zaman aralığı olarak 1800-1840 tarihleri alınmıştır. Bu dönemin tercih edilmesinin sebebi 19. yüzyıldaki hukuki reformların etkisinin henüz yeterince hissedilmemiş olması ve karşılaştırma yapılacak mahkemelerdeki verilerin mevcudiyeti problemini aşmaktır. Ayrıca nüfusa ait verilerin mevcut olması da diğer bir tercih sebebidir. Bu şekilde dava yoğunlukları vb. karşılaştırmalar yapılabilecektir. Karşılaştırmaların sağlıklı olması için bölgelerin gözlem sayısı birbirine yakın tutulmuştur. Bunun için taşradaki bu zaman aralığındaki bütün defterler incelenirken merkez için belli aralıklarla rastgele seçim yapılmıştır. Toplam 2827 mahkeme kaydı ve 1413 tereke incelenmiştir.

Hukuk ve iktisat literatüründe önemli bir yeri olan seçim hipotezine göre taraflardan birinin açık bir şekilde kazanacak olduğu anlaşmazlıklar (uyuşmazlıklar) davaya dönüşmeyip sulh ile çözümlenmektedir. Davaya dönüşen anlaşmazlıklar ancak iki tarafın da kazanmayı düşündükleri ve net bir kazananının olmadığı davalar olduğundan dolayı bu davalardaki kazanma oranının %50 olması beklenir. Bu kazanma oranından sapmaya sebep olacak çeşitli faktörler dile getirilmiştir. İlgili faktörler dikkate alınarak, mevcut verilerden yola çıkılıp bazı öngörülerde bulunmak mümkündür. Bu öngörülerin test edilmesi ise tezin model kısmında yapılmıştır.

İnceleme yapılırken ilk olarak istatistikler verilmiştir. Buna göre dava açma ve davayı kazanma oranları bütün kategoriler (tür, cinsiyet, unvan vb.) için toplam gözlem sayılarıyla birlikte verilmiş ve teoriden hareketle bazı çıkarımlar yapılmıştır. Ardından bu çıkarımların anlamlı olup olmadığına bakmak için ampirik modeller geliştirilmiştir. Bu şekilde diğer etkilerden

²⁰ Cihan Artunç, "Legal Pluralism, Contracts, and Trade in the Ottoman Empire", *Working Paper*, 2013, https://aalims.org/uploads/Artunc_aalims.pdf.

soyutlama yapılarak sadece ilgili değişkenler arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır. Model bölümünde iki yöntem kullanılmıştır. Bunlardan ilki Davacı / Davalı şeklinde kategoriler oluşturularak dava açma ve davayı kazanma olasılığını incelerken, ikinci yöntem böyle bir kategorileşmeye girmeden dava taraflarının özelliklerini değişkenler olarak ele almaktadır. İki yöntem de birçok noktada benzer sonuçlar vermektedir. Fakat bazı noktaların açıklık kazanmasına yardım ettiği için ikisi de model bölümüne dahil edilmiştir.²¹ Model sonuçlarından pek çok özgün bulgu elde edilmiştir. Bunların içerisinde en dikkat çeken bulgu unvanlı olmanın davayı kazanma olasılığını taşrada istatistiksel olarak anlamlı şekilde artırmasına rağmen merkezde etkilememesidir, yani istatistiksel olarak anlamsız çıkmasıdır.

Dava açma ve davayı kazanma oranları ve olasılıkları sadece unvanlara göre incelenmemiştir. Dava taraflarının türü (tekil, grup ve tüzel²²), cinsiyeti, dini, diğer unvanlar (hacı, seyit ve zade) ve diğer kategorilere (yazılı delil, fetva ve vekil) göre de inceleme yapılarak bunlara göre sonuçların nasıl değiştiği de gösterilmiştir. Ayrıca her bir kategorinin bölgeler ve konulara göre nasıl değiştiği de ele alınmıştır. Örneğin merkezde pek anlamlı bir sonuç bulunamazken taşrada davacının grup, kadın veya Müslüman olması dava kazanma olasılığını azaltmaktadır.

Merkez ve taşra arasındaki bu farklılığın sebebi terekeler incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre benzer unvanların merkez ve taşrada farklı sosyoekonomik statüleri işaret ettiği ve sosyoekonomik statüler arasındaki farkın taşrada merkezdekinden daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonrasında unvanlı olanların mahkeme dışındaki nüfuzlarını göstermesi açısından geliştirilen sulh gücü kavramı ile unvanlıların davalarda olduğu gibi sulhlarda da avantajlı oldukları sonucuna varılmıştır. Fakat kadınların sulh güçlerinin daha fazla çıkmış olması dikkat çekici bir sonuçtur.

Ardından şahitler ele alınmış ve unvanlı birilerinin açmış oldukları davalarda karşılarında unvanlı şahitlerin olması gerekmediği fakat unvanlı birilerine karşı dava açarken davacıların unvanlı şahitler kullandıkları gözlemlenmiştir. Bu sonuç bölgelere göre de değişmemektedir.

Son olarak dava aşamalarından dava taraflarının dava süreçleri hakkında bilgili olup olmadıklarının tespit edilebileceği görülmüştür. Buna göre

²¹ Ayrıca model kısmında yapılan analizlerin daha detaylı başlıklar halindeki şekline (Ek-3) ve kategorilerin Coşgel ve Ergene'nin yapmış oldukları gibi hepsinin birlikte çalıştırılarak elde edilen sonuçlarına Ek-1 ve Ek-2'de yer verilmiştir. Ekteki model sonuçları da metin içindekilerle büyük oranda uyumlu çıkmıştır.

²² "Tüzel" ifadesi bugünkü anlamıyla değil, kamu görevlilerini ve muhtarın önderliğindeki ahaliyi ifade etmek için kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. s.75.

unvanlı olanların dava süreçleri hakkında daha bilgili oldukları varsayımı eldeki verilerden hareketle doğrulanmıştır.

Bu tez dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ilk olarak nicel çalışmaların tarihi süreci ele alınarak genelde Osmanlı iktisat tarihine, özelde ise Osmanlı hukuk tarihine nasıl katkılar sunabileceği tartışılmış ve bazı örnekler verilerek nasıl bir yöntem takip edileceği belirtilmiştir. Ardından modern hukuk ve iktisat literatüründe kullanılan seçim hipotezi ve bunu etkileyen faktörler ele alınmıştır. Bu teoriye göre elimizdeki verilerden nasıl sonuçlar bekleneceği ifade edilmiş ve bazı öngörüler yapılmıştır. Bu bölümün sonunda ise öngörülebilirlik üzerindeki tartışmalar detaylı olarak ele alınmış ve dava çözüm ağacının mahkemelerin öngörülebilirliği ve kadıların mahkeme süreçlerine dair takdir yetkisi hakkında önemli bilgiler verebileceği üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde eldeki veriler hakkında bazı betimleyici istatistikler verildikten sonra, dava taraflarının türüne, cinsiyetine, unvanına ve diğer unvan kategorilerine göre dava açma oranlarının nasıl değiştiği tablolar halinde verilmiştir. Ayrıca dava açma oranlarının mahkemelere ve konulara göre nasıl değiştiği de incelenmiştir. Burada dikkat çeken bazı istatistikler analiz edilmiş ve gerek görüldüğü yerde model kısmına bazı atıflar yapılmıştır. Benzer bir inceleme davayı kazanma oranı için de tekrar edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise regresyon ve probit analizinin kısa bir tanıtımından sonra ikinci bölümde incelenen istatistiklerin anlamlı olup olmadıklarına bakmak için kullanılan probit analizinin sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre öncelikle dava açma olasılığını etkileyen faktörlerin, ikinci bölümde olduğu gibi dava taraflarının türüne, cinsiyetine, unvanına ve diğer unvan kategorilerine göre neler olduklarına bakılmıştır. Ardından aynı analiz davayı kazanma olasılığı için yapılmıştır. Burada da istatistik kısmında olduğu gibi farklı kategorilere göre yapılan analizlerin bölgeler ve konulara göre nasıl değiştiği de incelenmiştir. Ayrıca analizler ikinci bir yöntemle de ele alınarak elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır.

Dördüncü bölümde ise model bölümünde merkez ve taşra mahkemeleri arasında oluşan bu farklılığın açıklanması ve taraflar arasındaki güç dengelerini incelemek için bazı tamamlayıcı modellerle analizler yapılmıştır. İlk olarak terekeler aracılığıyla unvan ile sosyoekonomik statü arasındaki ilişki ve bu ilişkinin bölgelere göre nasıl değişiklik gösterdiği incelenmiştir. İkinci olarak taraflar arasındaki güç dengelerini daha yakından incelemek için sulh gücü kavramı kullanılarak unvanlı olanların mahkeme dışındaki nüfuzlarını

nasıl kullandıkları araştırılmıştır. Üçüncü olarak şahitlik kurumundan yararlanarak unvanlı kişilere karşı şahitlik yapmanın tercih edilmediğinden hareketle taraflar arasındaki güç dengeleri farklı bir bakış açısından ele alınmıştır. Yine şahitliğin merkez ve taşradaki yoğunlukları üzerinden farklılaşan rollerine dikkat çekilerek bu kısım sonlandırılmıştır. Son olarak unvanlı olmak ile dava ve dava süreçleri hakkında bilgi sahibi olmak arasındaki ilişki dava aşamaları kullanılarak incelenmiş ve bu ilişki hakkında yapılan varsayım eldeki verilerle sınanmıştır.

Literatür Taraması

Nicel Tarih-İktisat Tarihi Çalışmaları

Aydelotte'ye göre tarihi nicel olarak çalışmanın en temel faydası yapılmış olan genellemeleri sınavabilmektir. Tarihçinin görevinin genelleme yapmak değil hikâyeyi anlatmak olduğu söylene de ona göre az ya da çok bir noktada çoğu tarihçi genelleme yapmak durumundadır. Genellemeler de dolaylı olarak nicel niteliklidirler.²³ Benson'ın ifade ettiği gibi önemli, yaygın, büyüyen, yoğun kelimelerini kullanan tarihçiler sayı, şekil veya grafik kullanmasalar da aslında nicel argümanlar geliştirmiş oluyorlar. Fakat maalesef yapılan bu genellemelerin sınanması gerektiğinin hepsi farkında gözüküyor.²⁴

Veri sayısı çoğaldıkça hafızanın yanılması ve ön kabullere göre hareket etmesi kolaylaşacağından, bu gibi durumlarda nicel teknikler daha iyi sonuçlar vermektedir. Ayrıca sonuçlar bütünü temsil etmese bile yeni hipotezlere kapı açıp onların da test edilmesiyle daha anlaşılır sonuçlar çıkarabilir.²⁵

Aydelotte nicel tarih çalışmalarına getirilen eleştirileri dört başlık altında toplamış ve bunlara karşı kendi fikrini şu şekilde beyan etmiştir:

İlk olarak, o zamana kadar yapılan tarih çalışmalarındaki teknik hataları ve eksiklikleri eleştirenlere karşı bu hataların tarih alanına istatistiksel yöntemlere hâkim tarihçilerin girmesiyle giderek azalacağını ifade etmiştir.

İkinci olarak, bu tekniğin sınırları olduğu ve uygun verilerin her zaman bulunamayacağına dair itirazları kabul etmekle birlikte bunun nicel çalışmalara özgü olmadığını ifade eden Aydelotte bu durumun bu çalışmaları engellememesi gerektiğini belirtir. Çünkü şu an için ölçülemez ve veri haline getirilemez bir durumun ilerleyen zamanlarda ölçülebilir hale gelmesi söz

²³ William O. Aydelotte, "Quantification in History", *The American Historical Review* 71, sy 3 (1966): 804, <https://doi.org/10.2307/1846023>.

²⁴ Lee Benson, *Toward the Scientific Study of History* (Philadelphia: Lippincott, 1972), 6.

²⁵ Aydelotte, "Quantification in History": 820.

konusu olabilir. Örnek olarak ise Alfred H. Conrad ve John R. Meyer'in köleliğin kârlılığının azaldığı için kalktığı argümanına karşı kârlılığın azalmadığını göstererek²⁶ itiraz ettikleri çalışmayı vermektedir.²⁷ Çünkü bu yazarlar daha önce veri olarak görülmeyen bilgilerden hareketle verimliliği ölçebilecekleri bir veri elde etmişlerdir.

Üçüncü olarak, nicel çalışmalardan çıkan sonuçların güvenilirliklerine dair eleştirilere de diğer bütün çalışmalarda olduğu gibi bu tür çalışmalarda da doğru verilerden yanlış çıkarımlar yapılabileceğini ve bunun nicel tekniklerle ilgisi olmadığını belirterek cevap verir.

Son olarak, bulunan sonuçlar güvenilir olsa bile genellikle önemsiz ve bir yere varmayan argümanlar olarak kalmaktadır, şeklindeki eleştiriye karşı yazar şu şekilde karşılık vermektedir: Sayılarla çalışırken bunların hikâyenin tamamını anlatmadığını her zaman akılda tutmak gerekmektedir. Dolayısıyla bazı tekniklerin otomatik uygulamasını yapmak iyi bir nicel çalışma için yeterli değildir. Bir çalışmanın iyi olup olmadığını nicel olup olmaması değil problemin ne kadar önemli olduğu ve çözüm için ileri sürülen delillerin çokluğu, güvenilirliği ve gerçekten problemle ne kadar ilgili olduğu belirler. Hepsinden önemlisi ise bütün bu süreçlerde ne kadar zekâ kullanıldığı önemlidir. Nicel teknikleri uygulayanların düşünme zahmetinden kurtulacaklarını beklemeleri hatalı bir yaklaşımdır.²⁸

Fogel “yeni iktisat tarihi” olarak adlandırdığı metodolojinin ayırt edici özelliğini ölçüm üzerindeki vurgusu ve teori ile ölçüm arasındaki yakın ilişkiyi fark etmesi olarak ifade etmiştir. İktisat tarihinin her zaman nicel bir yönü olduğunu fakat bu yönünün temel bazı verileri sınıflandırmaktan ibaret kaldığını belirtmiştir. Bu nedenle örneğin milli gelir hesaplarındaki istatistiklerin yeniden oluşturulmasının öncüleri iktisat tarihçilerinden değil Simon Kuznets gibi uygulamalı iktisatçılardan çıkmıştır. Fogel tarihi verilerin azlığından ve yetersizliğinden dolayı gelişmiş istatistikî yöntemlerin kullanılamayacağına dair eleştiriye de verdiği bazı örneklerle bilakis verinin azlığı daha gelişmiş teknikleri gerektirmektedir diyerek cevap vermiştir. Yazar ayrıca varsayıma dayalı (counter-factual) olarak tarihi olguların nicel şekilde test edilmesini eleştirenlere karşı, bu durumun sadece nicel çalışmalara özgü olmadığını ifade etmiştir. Eski iktisat tarihi çalışmalarının da varsayıma dayalı olarak çalıştıklarını fakat bunu nicel çalışmalar kadar açıkça belirtme-

²⁶ Alfred H. Conrad ve John R. Meyer, “The Economics of Slavery in the Ante Bellum South”, *Journal of Political Economy* 66, sy 2 (1958): 95-130.

²⁷ Aydelotte, “Quantification in History”: 815.

²⁸ Aydelotte, 824.

diklerini ileri sürmektedir. Örneğin, vergilerin üretimi artırıp artırmadığı, köleliğin Güney Amerika'nın gelişmesini engellediği, demiryollarının bölge-lerarası ticareti artırdığı argümanlarının hepsi dolaylı olarak birer varsayım içermektedirler. Aslında yeni iktisat tarihi yeni varsayımlar oluşturmaktan çok var olan varsayımların nicel olarak test edilmesini içermektedir.²⁹

Yeni iktisat tarihi alanının öncü iki isminden biri olan North,³⁰ 1977 yılında bu alanda son yirmi yılda neler yapıldığını özetleyen yazısında “yeni iktisat tarihi”ni eskisinden ayıran özelliğin teori ve nicel metotların sistematik olarak kullanılması olduğunu belirtmiştir. Sonrasında yirmi yıl boyunca bu alanda elde edilen başarıları şu şekilde özetlemiştir:

Birincisi, yeni iktisat tarihinin eskisinden metodolojik bir kırılma ile ayrılmış olmasıdır. Çünkü eski iktisat tarihi, okuyucusunu eski zamanlara daldırıp birçok girift ve karmaşık hikayeye ve üstü kapalı bir açıklamayla başa bırakmaktadır. Fakat tarih anlayışının ilerleyebilmesi için açık teoriler ve sistematik test süreçleri gereklidir. Yeni iktisat tarihi eksiklikleriyle beraber bunu yapmaya çalışmaktadır.

İkincisi, seçim teorisinden aldığı analitik araçlarla konuları daha önce hiç ele alınmamış bir şekilde incelemesidir. Burada bu yönetime bireysel seçimlerin toplulaştırılmasının doğru olup olmayacağı şeklinde bazı eleştiriler getirilebilir. Fakat insanların karşılaştıkları alternatifler ve bunların maliyetlerini dikkate alan insan davranışının bilinçli bir değerlendirmesi karar vermenin sınırlarına ve bu sınırlardaki değişimlerin de iktisadi, sosyal ve politik değişimi getirdiği sonucuna bizi ulaştıracaktır.

Üçüncüsü, yeni iktisat tarihinin nicel veriyi daha karmaşık yöntemlerle ele almasıdır. Eski iktisat tarihi de istatistiklerden yararlanmaktadır. Fakat yeni iktisat tarihi istatistiklerdeki potansiyel kısıtların farkında olarak sınırlı veriden gelişmiş tekniklerle daha fazla bilgi çıkarmaktadır.³¹

Sonrasında North, yeni iktisat tarihinin yönetsel ve verinin kısıtlılığın- dan kaynaklanan problemleri yerine yeni iktisat tarihinde kullanılan neo-klasik iktisat teorisinin sınırlarına dikkat çekmiştir. Neo-klasik iktisat teorisinin ihmal ettiği (olmadığını varsaydığı) işlem maliyetleri, piyasa dışı dağıtımlar, devletin ekonomideki rolü, tarihi dikkate almayan yaklaşımı ve rasyonel bi-

²⁹ R. W. Fogel, “The New Economic History. I. Its Findings and Methods”, *The Economic History Review* 19, sy 3 (1966): 655, <https://doi.org/10.2307/2593168>.

³⁰ Douglass North ve Robert Fogel 1993 yılında “İktisadi ve kurumsal değişimleri açıklamak için iktisat teorisi ve nicel yöntemler uygulayarak ekonomi tarihi konusundaki araştırmaları yeniledikleri için” Nobel ödülü almışlardır.

³¹ Douglass C. North, “The New Economic History After Twenty Years”, *American Behavioral Scientist*, 1977: 191-192, <https://doi.org/10.1177/000276427702100203>.

rey varsayımları yeni iktisat tarihinin tam da merkeze aldığı konulardır. Bu yönüyle neo-klasik iktisadın bu alanlardaki varsayımları geliştirilmedikçe bu kısıtlar yeni iktisat tarihi alanı için de geçerli olacaktır. Fakat bu alanda (teknolojik ve kurumsal değişim, işlem maliyetleri ve mülkiyet hakları) bazı ilerlemelerin olduğunu belirterek bazı örnekler de vermektedir.³²

1997'deki Kliometri'nin kırkıncı yıl yazısında da hâlâ neo-klasik teorisinin sınırlılığı içinde olduğunu fakat ilerlemelerin de mevcut olduğunu tekrar ifade etmiştir. Özellikle rasyonellik varsayımı, belirsizlik, işlem maliyetleri, politik iktisadi sistemlerin modellenmesi ve tercihlerin doğası konularındaki gelişmelerin iktisadın ufkunu genişlettiğini dile getirmiştir.³³

North kliometrik çalışmaların iktisat tarihine katkılarından bahsetmekle birlikte ne mevcut iktisat teorisinin ne de kliometrinin iktisadi gelişmede kurumların önemini yeterince takdir etmediklerini ifade eder. Bunun sebebi olarak da kurumsal analizi iktisat ve iktisat tarihine eklemeyecek analitik bir çerçevenin olmamasını gösterir.³⁴ North'un iktisat tarihinde iktisat teorisinin eksikliğinden bahsettiği durumdan³⁵, yeni kurumsal iktisat yaklaşımına, oradan da iktisadi ve politik sistemlerin değişiminde insan davranışlarını sınırlayan şiddet problemini toplumların nasıl çözdüğü sorusuyla ilgilenen³⁶ daha davranış temelli bir tutuma gelmesi de bu durumu destekler niteliktedir.³⁷

Meyer ve Conrad yönetime dair yazmış oldukları makalelerinde tarih çalışmalarında nicel teknikler kullanmaya dair yapılan en yaygın eleştirinin 'tarihi verilerin bunu mümkün kılmaması' olduğunu belirtmişlerdir. Bu itirazın iki yönü vardır. Birincisi nicel hipotezleri test edecek kadar yeterli tarihi verinin olmadığını söylerken ikincisi ise tarihi veriler mevcut olsa bile tarihi hipotezler kalitatif veya sübjektif nitelikte olduklarından nicel metotlarla test edilemeyeceğini ileri sürer.³⁸

Yazarlar bu eleştirilerden ilkinde tarihçilerin baktığı kaynaklarda -aldıkları eğitimin de etkisiyle belli bazı kaynaklara odaklandıklarından- nicel veri-

³² North, 193-197.

³³ Douglass C. North, "Cliometrics--40 Years Later", *The American Economic Review* 87, sy 2 (1997): 412-14.

³⁴ North, *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, 3.

³⁵ Douglass C. North, "The State of Economic History", *The American Economic Review* 55, sy 1/2 (1965): 86-91.

³⁶ Douglass C. North, John Joseph Wallis, ve Barry R Weingast, *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), xi.

³⁷ North'un düşünce süreçlerinin seyrini takip etmek için bkz. Graham A. Brownlow, "Structure and Change: Douglass North's Economics", *Journal of Economic Methodology* 17, sy 3 (01 Eylül 2010): 301-16, <https://doi.org/10.1080/13501781003792662>.

³⁸ John R. Meyer ve Alfred H. Conrad, "Economic Theory, Statistical Inference, and Economic History", *The Journal of Economic History* 17, sy 4 (Aralık 1957): 536, <https://doi.org/10.1017/S0022050700079092>.

ler olmayabilir. Fakat farklı kaynaklara veri bulmak için bakan pek çok tarihçi nicel veriler bulabilmiştir. Eleştirinin ikinci yönüne cevapları ise verilerin düşünüldüğü gibi bütün değişkenler için sürekli bir ölçekte mevcut olmasının gerekmediği şeklindedir. Onlara göre çoğu zaman değişkenlerin iki gruba ayrılmaları yeterli olur ve bunu yapmak birçok durumda mümkündür. Ayrıca nicel veri elde etmek için çalışma konusu olan insan davranışlarının altında yatan bütün sebepleri tespit etmeye gerek yoktur. Verilerin doğrudan elde edilmesi gerektiği üzerinde ısrar edenlerin “insanların ne düşündüğünü öğrenmenin tek yolu onlara sormaktır” şeklinde ifade edilen “anket miyopluğu”na düşmeleri oldukça mümkündür. Örneğin sıklıkla kullanılan günlükler ve kişisel mektuplar bu yaklaşıma örnek olarak verilebilir. Sosyal psikologların da dikkat çektiği gibi anketler insanların gerçek motivasyonlarını bulmanın en kötü yollarından biridir. Dolayısıyla örneğin bir iş adamının hesap defterlerindeki yatırım oranı, likiditesi ve farklı finansal varlıklara dair tercihlerinden onun hakkında işiyle ilgili tavırları ve zihnindekilerle ilgili oldukça önemli objektif bilgiler elde edilebilir. Sonuç olarak dolaylı kanıtlarla, dolaysız yollardan doğrulanamayacak bir hipotezi doğrulamak mümkün olacaktır.³⁹

Osmanlı-İktisat tarihindeki nicel çalışmalar

Osmanlı iktisat tarihi çalışmalarında nicel verilere dayanan çalışmaların sınırlı olduğu söylenebilir. Ancak bu tekniklerin kullanıldığı çalışmalarda son yıllarda bir artış görülmektedir. Bu kısımda bu çalışmalardan bazı örnekler ile bu tür çalışmaların Osmanlı (iktisat) tarihi alanına ne şekilde katkı yapabileceğine dair bir fikir verilmeye çalışılmıştır.

Ergene ve Kaygun Osmanlı toplumunda nesiller arası hareketliliğin nasıl gerçekleştiği sorusuna Kastamonu terekelerinden elde ettikleri 605 (ölenin ve babasının unvanı) ve 365 (ölenin ve çocuğunun unvanı) çift veri ile yaptıkları analiz ile cevap aramışlardır. Buna göre 18. yüzyılda Kastamonu’da hem dikey⁴⁰ hem de yatayda bir hareketliliğin olmadığını istatistiklerle göstermişlerdir. Ayrıca buldukları sonuçları lojistik regresyonla desteklemişlerdir. Yazarlar ayrıca 17. ve 18. yüzyıl hakkında tarihçilerin genel kanısı olan unvansızlardan unvanlı olmaya yönelik bir hareketlilik olduğuna dair görüşü destekleyecek bir sonuca ulaşamamışlardır.⁴¹ Daha sonra yaptıkları benzer

³⁹ Meyer ve Conrad, 537-539.

⁴⁰ Yatay hareketlilik unvanlı bir gruptan farklı bir unvanlı veya unvansız gruba unvan aktarımı, dikey hareketlilik ise babadan oğula unvan aktarımı demektir.

⁴¹ Boğaç A. Ergene ve Atabey Kaygun, “Loglinear Analysis of Intergenerational Mobility in Eighteenth-Century Ottoman Anatolia”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 57 (06 Kasım 2014): 669-702, <https://doi.org/10.1163/15685209-12341361>.

çalışmada ise hem daha fazla veri kullanmış hem de modellerini geliştirmişlerdir. Bu çalışmanın sonucunda da çocukların babalarının unvanlarını aldığı tabakalı bir topluma işaret etmektedirler. Fakat önceki çalışmada bulamadıkları unvansızlarla alt sınıf askerler arasındaki sınırların erimiş olduğu görüşünü destekler nitelikte bulgulara rastlamışlardır.⁴²

Arslantaş yapmış olduğu tez çalışmasında müsadere kurumunun Osmanlıdaki uygulamasını oyun teorisi bağlamında, ekonometrik bir modelle incelemiştir. Yazar müsadere uygulamasının bazı durumlarda, bazı ailelere uygulandığını ve uygulama motivasyonunun sadece iktisadi getiri olmadığını kurduğu modeller yardımıyla göstermektedir. Yazar ayrıca müsadere yapılacak ailenin merkeze uzaklığı (dolayısıyla maliyet ve faydası) ve ailenin pazarlık gücünün müsadere kararının verilmesinde önemli faktörler olduğunu bulmuştur. Son olarak bulgularının müsadere iktisadi gelişmeyi engellediğine dair görüşü doğrulamadığını ifade etmiştir.⁴³

Artunç, Osmanlı devletindeki çoklu hukuk sistemini çift taraflı ticaretin olduğu çoklu hukuk sistemine sahip bir modelle incelemiş ve şu sonuçlara varmıştır: Öncelikle çoklu hukuk sistemi yaptırım belirsizliği oluşturduğundan yatırım yetersizliğine sebep olmaktadır. İkinci olarak gayrimüslim Osmanlı tebaasının farklı ülke beratlarına oldukça yüksek meblağlar ödeyerek sahip olmalarının sebebi bu beratların sağladığı farklı hukuki sistemlere erişmenin avantajıdır yoksa daha etkin olduğu düşünülen batı hukukuna erişmek değildir. Üçüncü olarak rekabetçi bir piyasada nüfusun belli bir kısmının birden fazla hukuki sisteme erişimi varsa bu erişime sahip olmayanlar bu piyasadan çıkacaktır. Yazar gayrimüslim tüccarların Osmanlı ticaretindeki baskınlığını bu şekilde açıklamaktadır. Son olarak yazar Osmanlı'daki iktisadi az gelişmişliğin sebebini İslam hukukunda bulan görüşlere katılmayarak, reform hareketleriyle iktibas edilen batı hukukunun da yeterli gelişmeyi sağlamadığını ifade etmekte ve asıl problemin çoklu hukuk sisteminin sebep olduğu elverişsiz ortam olduğuna dikkat çekmektedir.⁴⁴

Tereke çalışmalarında da istatistiklerin yanında model kullanan bazı yazarlar olmuştur. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Göçek 1705-1809 yılları arasındaki 124 gözlem ile yaptığı çalışmada, üç farklı toplumsal grubun (askeri, zengin ve halk) terekelerinde batı mallarının bulunup bulunmadığını ve bulunma oranlarının yüzyıl boyunca nasıl değiş-

⁴² Ergene ve Kaygun.

⁴³ Yasin Arslantaş, "Confiscation by the Ruler: A Study of the Ottoman Practice of Müsadere, 1700s-1839" (Doktora Tezi, The London School of Economics and Political Science (LSE), 2017), <http://etheses.lse.ac.uk/3729/>.

⁴⁴ Artunç, "Legal Pluralism, Contracts, and Trade in the Ottoman Empire".

tiğini incelemiştir. Logit modeli kullanılan çalışmada, zengin ve askeri sınıfın batı malları bulundurma konusunda farklarının olmadığı ve yüzyıl boyunca bu tür malları bulundurma oranlarında önemli bir artış görülmediği tespit edilmiştir. Diğer taraftan halk kesiminde batı malları bulundurmanın bu iki gruba göre daha az görüldüğü fakat bulundurma eğiliminin yüzyıl boyunca arttığı tespit edilmiştir.⁴⁵

Ergene ve Berker, 1712-1760 tarihleri arasında Kastamonu'dan 778 tereke kaydı ile yaptıkları çalışmalarında ağa unvanlı olanların beşe ve beg unvanlılara göre daha varlıklı olduklarını göstermişlerdir. Buldukları sonuçların istatistiksel anlamlılıklarını da kurdukları çeşitli regresyon denklemleriyle sınımışlardır. Buna göre beşe ve beg unvanlılar ağaların sadece %24-26'sı kadar bir servete sahiptirler. Dini unvanlılarda ise efendiler kendi dışında kalan grubun iki katı daha fazla servete sahiptirler. Molla ve çelebi unvanlılar ortalamadan fazla iken şeyh ve dede unvanlıların servetleri en düşük olarak çıkmıştır. Hacı unvanlı olanlar ise dini unvanlıların 1,7 katı, dini bir unvanı olmayan erkeklerin ise 2,8 katı daha fazla servete sahiptirler.⁴⁶

Karababa 1557-1655 yılları arasında Bursa tereke defterlerinin dört tane-sinden derlediği 364 tereke kaydıyla yaptığı çalışmada, tereke sahiplerini yöneten ve yönetilen diye iki sınıfa ayırmıştır. Varyans analizi kullanılarak yapılan araştırmada bu iki sınıfın malvarlıklarının değerleri arasında anlamlı fakat küçük bir fark ($\eta^2 \eta^2 = 0.015$) bulunmuştur. Diğer yandan cinsiyetin ise servet dağılımını etkileyen önemli bir faktör ($\eta^2 \eta^2 = 0.128$) olduğu görülmüştür.⁴⁷

Barkey ve Rossem iktisat tarihi alanı dışında mahkeme kayıtlarını kullanarak blok modeli ile yaptıkları çalışmalarında köylerdeki isyan ve kav-gaların köylerin buldukları bölgelere göre değiştiğini göstermişlerdir. Buna göre piyasa ve devletin genişlemesiyle baş gösteren değişiklikler arada olan köylerde merkeze ve uzak köylere göre daha fazla çekişme ortaya çıkarmaktadır. Sonuç olarak Osmanlı'da çekişmelerin Batı'dan daha farklı olduğunu ve mahkemelerin, yerel toprak sahiplerinden ayrı bir kurum ol-masından dolayı, bu çekişmeleri bir dereceye kadar çözümleyebildiklerini ifade etmektedirler.⁴⁸

⁴⁵ Fatma Müge Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*, çev. İbrahim Yıldız (Ankara: Ayraç Yayınları, 1999), 230-238.

⁴⁶ Boğaç A. Ergene ve Ali Berker, "Wealth and Inequality in 18th-Century Kastamonu: Estimations for the Muslim Majority", *International Journal of Middle East Studies* 40, sy 1 (2008): 23-46.

⁴⁷ Eminegül Karababa, "Investigating Early Modern Ottoman Consumer Culture in the light of Bursa Probate Inventories", *The Economic History Review* 65, sy 1 (2012): 194-219.

⁴⁸ Karen Barkey ve Ronan Van Rossem, "Networks of Contention: Villages and Regional Structure in the Seventeenth-Century Ottoman Empire", *American Journal of Sociology* 102, sy 5 (1997): 1345-82, <https://doi.org/10.1086/231086>.

Bir diğer çalışma grubu da Osmanlı mahkeme sicillerinden faydalanarak sosyal ağ analizi teknikleriyle yapılan araştırmalardır. İlk olarak Barkey köydeki örgütlenmelerin ve köylü davranışlarının anlaşılmasında köy içi ve köyler arası sosyal ağların incelenmesinin önemine dikkat çekmiştir. Mahkeme kayıtlarının bu ağların anlaşılmasında önemli bir yeri olduğuna işaret etmiştir.⁴⁹ Barkey sosyal ağ analizini Osman ve Orhan Bey'lerin ego ağlarını gösterdiği çalışmada da kullanmıştır.⁵⁰

Tamdoğan 18. yüzyıl Adana'sında ayanların ilişkilerini nasıl oluşturup, yürüttükleri ve bu örüntü içinde nasıl davrandıklarını ilişki ağları analizi ile incelemiştir. Buna göre ayanlar yüzyılın ortalarında "küçüklerle ilişkilerin kollandığı" bir durumdan yüzyılın sonuna doğru "büyüklerle ittifakların kurulduğu" bir duruma evrilmişlerdir.⁵¹

Yukarıdaki çalışmalar sosyal ağ analizinden yararlanmakla birlikte, tarihi verileri kullanarak bir yazılım yardımıyla analiz ve görselleştirme yapmışlardır. Fakat Abacı ve Günay sicillerden elde ettikleri verileri kullanarak sosyal ilişki analizleri yapmışlar ve analiz sonuçlarını çeşitli şekillerle görselleştirmişlerdir. Abacı şahitlik, vekalet, kefalet ve borç ilişkileri üzerinden yapmış olduğu analizlerle Bursa'da yaşamış farklı dönemlerdeki söz konusu kişilerin çoğu durumda kendilerine benzer kişiler ile ilişki içinde oldukları sonucuna ulaşmıştır.⁵² Günay da 18. yüzyıl Bursa sicillerinden elde ettiği veriler ile yaptığı sosyal ağ analizinde, ayanların kimliğini ve ilişkilerini tespit etmenin bu yöntem ile mümkün olduğunu göstermiştir. Yazar ayrıca borç ilişkileri dışındaki şahitlik, kefalet ve ortaklık ilişkilerinden ayanların kendi aralarındaki hiyerarşisine dair bilgiler elde etmenin mümkün olacağını da belirtmiştir.⁵³

Son olarak doğrudan Osmanlı tarihi ile ilgili olmasa da Osmanlı verilerinin de kullanıldığı Kıvanç ve Pamuk'un devlet oluşumlarında vergi toplama kapasitesinin savaş, iktisadi yapı ve politik rejim üzerinden incelendiği çalışmaları da nicel model kullanan Osmanlı iktisat tarihi çalışmalarına örnek olarak gösterilebilir.⁵⁴

⁴⁹ Karen Barkey, "The Use of Court Records in the Reconstruction of Village Networks: A Comparative Perspective", *International Journal of Comparative Sociology* 32, sy 1-2 (01 Ocak 1991): 195-216.

⁵⁰ Karen Barkey, *Empire of Difference: The Ottomans in Comparative Perspective* (Cambridge University Press, 2008).

⁵¹ Işık Tamdoğan, "Büyükleri Saymak, Küçükleri Sevmek; 18. Yüzyıl Adana'sında Ayanların İlişki Ağları ve İki Farklı İlişki Yürütme Üslubu", *Tarih ve Toplum, Yeni Yaklaşımlar*, sy 1 (2005): 77-96.

⁵² Zeynep Dörtok Abacı, "Bilgi Çağında Tarihi Olmak': Sosyal Ağ Analizi Yaklaşımı ve Osmanlı Tarihi Çalışmaları", *TUHED- Türk Tarih Eğitimi Dergisi* 2, sy 2 (25 Ekim 2013): 32-57.

⁵³ Nilüfer Alkan Günay, "A Study of Social Network Analysis: The Ayan of Bursa in the late 18th Century", *Gazi Akademik Bakış* 5, sy 10 (01 Şubat 2012): 39-49.

⁵⁴ K. Kıvanç Karaman ve Şevket Pamuk, "Different Paths to the Modern State in Europe: The Interaction Between Warfare, Economic Structure, and Political Regime", *American Political Science Review* 107, sy 3 (Ağustos 2013): 603-26, <https://doi.org/10.1017/S0003055413000312>.

Osmanlı Hukuk Tarihi Bağlamındaki Nicel Çalışmalar

Osmanlı sicil çalışmalarının ne şekilde yapılabileceğine dair Ze'evi üç tane yöntem ileri sürmüştür. Bu yöntemlerin olası sakıncalarını ve sicillere uygunluklarını örnekler üzerinden tartışmıştır. Ze'evi'ye göre siciller nicel, öyküsel tarihçilik ve mikro tarihçilik yöntemleriyle çalışılabilir.⁵⁵

Ze'evi'ye göre nicel yöntemin en büyük problemlerinden biri seçilmiş olan örneklemin, bütünü tamamıyla temsil edememesidir. Diğeri de sicillerdeki ücret, fiyat ve miktarların gerçeği yansıtmadığı durumların oldukça yaygın olmasıdır. Her iki durumda da yapılan çıkarsamalar ve öngörüler yanlı olacaktır. Örneğin, nikâhın şartlarından biri olan mehir kayıtlarından, evlenen kişilerin sosyal statülerine dair bir çıkarım yapmak yukarıdaki nedenlerden dolayı doğru sonuçlar vermeyecektir. Çünkü eğer sadece belli bir grup (üst-zengin tabakaya mensup olanlar) nikâhlarını mahkemede kayıt altına alıyorsa bu örneklem alt tabakadan kimseleri kapsamadığı için yanlı olacaktır. Ayrıca mahkemeye bildirilen mehir miktarlarının ne kadar gerçeği yansıttığı da başka bir problemdir.⁵⁶ Aynı durum tereke kayıtları ve satış kayıtları için de söz konusu olabilir.⁵⁷ Ze'evi seçilen örneklemlerin temsiliyet probleminden ötürü ve rakamların gerçeği yansıtmayacağından dolayı sicillerin nicel olarak çalışılmasının doğru olmayacağını belirtir. Çünkü her bir dava ve kayıt kendi içinde bulunduğu çevre ile anlamlıdır ve toplanarak genelleştirildiğinde yanlı sonuçlar doğuracaktır. Buna dair biri tarihten diğeri güncel iki örnek dava vererek, mahkeme kayıtlarından davanın altında yatan gerçek sebeplere ulaşmanın mümkün olmayacağını belirtmektedir.⁵⁸

Ze'evi ikinci yöntem olan öykücü tarihçilikte de yanlı bir öykü kurgulamak gibi bir hatanın söz konusu olabileceğini dile getirmektedir. Örneğin çay veya kahvenin toplum hayatına nasıl girdiğiyle ilgili kayıtlara bakıldığında, mahkemelerin önceleri bunları reddettiği sonrasında kabul etmek zorunda kaldıkları görülebilir.⁵⁹ Fakat yazara göre bu yöntemin de diğeri gibi bazı sakıncaları vardır. En önemli problem sicillerin gerçek hayatta olan hikâyenin

⁵⁵ Dror Ze'evi, "The Use of Ottoman Shari'a Court Records as a Source for Middle Eastern Social History: A Reappraisal", *Islamic Law and Society* 5, sy 1 (1998): 38.

⁵⁶ Ze'evi, 40.

⁵⁷ Vergileri azaltmak için terekedekileri az göstermek gibi bir eğilimin olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Fatih Bozkurt, "Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)" (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011), 73-74.

⁵⁸ Ze'evi, "The Use of Ottoman Shari'a Court Records as a Source for Middle Eastern Social History": 42.

⁵⁹ Kahve ve kahvehaneler çeşitli sebeplerden dolayı önce yasaklanmış fakat daha sonrasında bu yasak bazı istisnai dönemler haricinde kaldırılmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz. Ralph S Hattox, *Coffee and Coffeehouses: The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East* (Seattle: Univ. of Washington Press, 2002).

çok az bir kısmına dair bilgi veriyor olmasıdır. Ölümlerin sebeplerine, ceza alınan suçların motivasyonlarına dair siciller neredeyse hiç bilgi vermezler. Yukarıdaki örnekte çay ve kahvenin serüveninin neden bu şekilde geliştiği bu kabul edilişin gerçekten halk baskısıyla mı olduğu soruları yanıtız kalır. Yazar kurguyu yanlış bir şekilde kurmanın oldukça kolay düşülebilecek bir hata olduğunu ifade eder. Çünkü çoğunlukla sicilleri kaynak olarak inceleyecek olan birisi kafasında bir senaryo oluşturur ve elindeki kaynaktaki bilgileri ön kabullerine göre yorumlama eğilimindedir.⁶⁰

Üçüncü olarak ise mikro tarihçilik yöntemi ile sicillerin çalışılmasıdır. Bu yöntemde öykücülükten ayrı olarak bir konu dar bir zaman ve mekân içinde bütün yönleriyle ele alınarak çalışılmaktadır. Ze'evi kaynakların konuyla ilgili mümkün olan bütün bilgileri enine boyuna vermediğini söyler. Bu durum konunun tüm yönleriyle incelenmesini güçleştirmektedir. Yazarın verdiği güncel bir örneğe göre 1996 yılında Beerşeba'da boşanmak isteyen bir çift mahkemeye başvurmuşlardır. Hâkim kadına mehr-i müeccelini alıp almadığını sorar, kadın almadığını söyleyince hâkim mahkemeye anlaşmaları için ara verir, yarım saat sonra karı koca anlaşarak dönerler ve mahkeme boşanmayı gerçekleştirir. Fakat mahkeme dışında bambaşka bir hikâyeye vardır. Gerçekte adamın resmi olarak evli olduğu bu karısından başka iki eşi daha vardır. Resmi olarak birden fazla eşi olmasına izin olmadığı için resmi olarak evliliğini sonlandırıp, diğer eşlerinden birini resmi olarak nikâhlayarak hem ona vatandaşlık almış olacak hem de resmi olarak boşadığı eşinin, sosyal yardımlardan yararlanmasını sağlayarak gayri-resmi evliliklerini devam ettireceklerdir. Dolayısıyla bu örnekten de anlaşılacağı üzere çok kısa bir dava kaydıyla mikro tarihçilik yapmak oldukça güçtür. Çünkü insanların mahkemede ve mahkeme dışında sergiledikleri hikâyeye çok farklı olabilmektedir.⁶¹

Ze'evi sicil çalışmalarındaki diğer bazı problemleri şu şekilde sıralamıştır. Öncelikle sicillerdeki terimler uzun zaman önce kendi döneminin koşullarına göre oluşturulduklarından onları günümüze göre uyarlamak çok defa yanlış sonuçlara yol açmaktadır. Çünkü mahkemede sarf edilen sözleri kadı veya kâtip hukuki bir forma sokarak kaydetmektedir. Burada kayıtların bazen haftalar sonra temize çekildiği ve anadili Türkçe olan kadıların özellikle Arap coğrafyasında tercümanlar aracılığıyla dinledikleri dava taraflarının ifadelerinin birçok defa süzgeçten geçerek en son kayda geçirildiği görülür. Dolayısıyla her bir süzgeçte gerçek mana ile aktarılan mana arasında bir

⁶⁰ Ze'evi, "The Use of Ottoman Shari'a Court Records as a Source for Middle Eastern Social History": 45.

⁶¹ Ze'evi, 49.

fark oluşacaktır. Buna bir de günümüzde o kaynaktan bilgiyi alan kişinin yorumları da eklenince gerçek ve aktarılan arasındaki fark iyice açılacaktır. Özellikle bazı kavramların kullanıldıkları zaman ve mekân ile şimdiki manalarındaki değişimler de hesaba katıldığında gerçek anlamı yakalamak oldukça güçleşecektir. Örneğin *bâliğ* kavramı zamana, mekâna göre her zaman aynı manayı ifade etmiyor olabilir.⁶²

Yazar bu sakıncaları anlattıktan sonra, sicil çalışmalarında dikkat edilmesi gereken noktaları şu şekilde ifade eder:

Siciller bir kaynak olarak çok önemli bilgiler vermekle birlikte ne tamamen doğru ne de tamamen yanlışlar. Siciller çalışılırken kaynağı merkeze alarak iç içe geçen daireler şeklinde bir çalışma takip edilmesi gerekmektedir. Birinci dairede sicilin *yazı* olarak incelenmesi söz konusudur. Terimlerin değişen manaları, sicil metninin dilsel ve edebi yönden incelenmesi vb. İkinci olarak *mahkeme süreçlerinin ve kaduların* incelenmesi gelir. Kaduların nasıl bir eğitim aldıkları, dil becerileri siyasi eğilimleri vb. ayrıca mezhepler arasında ne gibi farklılıklar olduğu ve bunların ne şekilde kullanıldıklarının da incelenmesi gerekir. Üçüncü olarak bir *kurum olarak mahkemelerin* incelenmesi gelir. Mahkemedeki görevliler, bunların hiyerarşisi, görevleri, eğitimleri vb. Dördüncü ve sonuncu dairede ise *mahkeme ve toplum arasındaki ilişkinin* incelenmesi gerekmektedir. Yukarıdaki yöntemlerin eksiklikleri sicil çalışmalarının önünde engel oluşturmamalı, bu daireler dikkate alınarak çalışılırsa siciller bize çok önemli bilgiler verebilirler.⁶³

Coşgel ve Ergene, Ze'evi'ye cevap olarak, Ze'evi'nin nicel çalışmalar hakkında ileri sürdüğü görüşleri şu şekilde eleştirmişlerdir. İlk olarak nicel çalışmaların gerçekliği yakalayamayacağı görüşü sadece nicel çalışmalara has bir durum değildir. Belli bir tarihi kaynaktan herhangi bir yöntem ile bir tarih yazmaya çalışmak gerçek ile algılanan arasında bir fark oluşmasına her halükârda açık olacaktır. Dolayısıyla gerçekliği yakalamak sadece nicel çalışmaların değil diğer bütün yöntemlerin ortak problemidir.⁶⁴

Temsil problemi hakkında da yazarlar, bunun metoda dair bir problem olduğunu kabul etmekle beraber tek başına bütün bir metodolojiyi yok saymayı gerektirmeyeceğini ifade etmişlerdir. Çünkü nicel çalışmalar sonucunda ortaya çıkan sonuçlar doğrudan gerçeklerin ta kendisi gibi alınmamakta, diğer çalışmalarla ve başka yöntemlerle karşılaştırılarak gerçeği ve bütünü ne kadar temsil ettikleri tartışılmaktadır. Ayrıca sadece sicil çalışmaları

⁶² Ze'evi, 51-52.

⁶³ Ze'evi, 53-54.

⁶⁴ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 18.

üzerinden bütün nicel tarih çalışmalarını eksik ve yanlış görmek de doğru olmayacaktır.⁶⁵

Sonuç olarak Coşgel ve Ergene nicel tarih çalışmalarının diğer yöntemlerden daha üstün olduğunu ve tarihi gerçekleri daha iyi yakaladığını düşünmenin doğru olmayacağını belirtmektedirler. Nicel tarih çalışmaları ilk başladığında bu alandaki araştırmacılar metodun “objektif” ve “bilimsel” olduğu üzerinde fazlaca durmuşlardı. Fakat sonra gelen kuşaklar veri kaynaklarıyla ilgili problemlerin ve yapmış oldukları bazı seçimlerin çalışmanın sonuçlarını nasıl etkilediğinin farkına varmışlar ve objektif kavramına “geçerlilik ve güvenilirlik” gibi daha başka manalar yüklemişlerdir.⁶⁶

Bu noktada modern hukuk ve iktisat literatüründeki araçları Osmanlı mahkemelerine uygulama konusunda öncü çalışmaları olan Coşgel ve Ergene'nin söz konusu çalışmalarından kısaca bahsetmek gerekir. Yazarların Priest ve Klein tarafından geliştirilen seçim hipotezi⁶⁷ ve %50 kazanma oranını Kastamonu mahkemesine uyguladıkları çalışmalarında davacıların davayı kazanma oranları ortalama %47 çıkmıştır. Fakat bu oranlar dava türlerine (medeni ve ceza) ve zaman dilimine göre değişiklik göstermektedir. Yazarlar ayrıca %50 kazanma oranını etkileyen faktörleri dört başlık altında toplamış ve bunların dava ve sulha gitmeyi nasıl etkilediklerini bir tablo yardımıyla göstermişlerdir.⁶⁸

Coşgel ve Ergene başka bir çalışmalarında davaya dönüşen anlaşmazlıkların toplam anlaşmazlıklar içerisinde rassal olarak mı yoksa sistematik olarak mı seçildiğini araştırmaktadır. Yine Kastamonu verileri kullanılarak yapılan çalışmanın sonuçlarına göre davaya dönüşen anlaşmazlıklar seçim prensibine göre sistematik olarak seçilmektedirler. Buna göre dava taraflarının türleri (tek kişi, grup), cinsiyetleri ve unvanları dava açma kararını etkilemektedir. Ayrıca dava konusu ve zaman diliminin de dava açma kararını etkilediği regresyon sonuçlarıyla gösterilmiştir.⁶⁹

Yazarlar bir diğer çalışmalarında ise yine Kastamonu mahkeme kayıtlarına göre davaya dönüşen anlaşmazlıklardaki kazanma oranlarını etkileyen

⁶⁵ Coşgel ve Ergene, 19.

⁶⁶ Coşgel ve Ergene, 30.

⁶⁷ Seçim hipotezi, sonucun dava tarafları tarafından tahmin edilmesinin kolay olduğu durumlarda sulh yapıp, sonucun öngörülmesinin zor olduğu anlaşmazlıklarda dava açılması anlamına gelmektedir. Davaya dönüşen anlaşmazlıklar bu şekilde seçildiği için dava kazanma oranının %50'ye yaklaşması beklenir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm 1.2.1.1.

⁶⁸ Metin M. Coşgel ve Boğaç A. Ergene, “Law and Economics’ Literature and Ottoman Legal Studies”, *Islamic Law and Society* 21, sy 1-2 (30 Ocak 2014): 114-44, <https://doi.org/10.1163/15685195-02112p04>.

⁶⁹ Metin M. Coşgel ve Boğaç A. Ergene, “The Selection Bias in Court Records: Settlement and Trial in Eighteenth-Century Ottoman Kastamonu”, *The Economic History Review* 67, sy 2 (2014): 517-34, <https://doi.org/10.1111/1468-0289.12029>.

faktörleri incelemişlerdir. Probit analizi kullanarak dava taraflarının özelliklerine göre dava kazanma oranlarının nasıl etkilendiğini göstermişlerdir. Buna göre dava kazanma oranlarını dava taraflarının cinsiyeti, unvanı ve dini etkilemektedir. Ayrıca iddia edilenin aksine mahkemeler modern anlaşmazlık çözümü alanındaki araçlarla açıklanabilecek bir karar verme mekanizmasına sahiplerdir ve öngörülebilir kararlar vermektedirler.⁷⁰

Yazarlar yukarıda bahsedilen çalışmalarını daha da geliştirerek "The Economics of Ottoman Justice: Settlement and Trial in the Sharia Courts" isimli bir kitap şeklinde yayınlamışlardır. Bu tez çalışmasında da büyük oranda bu kitapta kullanılan sınıflandırmalar ve modellerden biraz daha genişletilerek ve geliştirilerek yararlanılmıştır.

Kuramsal Çerçeve

Coşgel ve Ergene'nin de belirttiği gibi hukuk ve iktisat alanındaki çalışmalar, 19. yüzyıl sonlarında başlamış olsalar da bu ilişkiyi sistematik olarak incelemeye olanak sağlayan yerleşmiş bir metodoloji 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar bulunmamaktaydı. 1960'lardan itibaren Chicago Okulundan neoklasik iktisatçılar geleneksel piyasa ekonomisinin dışındaki ceza ve şirket hukuku, dışsallıklar, kamu fayda düzenlemeleri gibi hukuki konulara iktisadi bir yaklaşım getirmişlerdir. Ardından bu yaklaşımı kullanan Nobel ödüllü Gary Becker aşk, evlilik, boşanma, madde kullanımı, suç ve ırkçılık gibi geleneksel olmayan konularda maliyet ve teşvik gibi temel iktisadi kavramları kullanarak bu hareketin önünü açmıştır.⁷¹

Bu tez Osmanlı hukukuna iktisadi yaklaşım bakış açısıyla yapılan çalışmalara bir katkı niteliğinde olacaktır. Hukuk ve iktisat literatürünün karar alıcılar için öne sürdükleri önemli iki varsayım vardır. Bunlardan birincisi rasyonellik, diğeri ise maliyetlerle (özellikle, fırsat maliyetleri) ilgilidir. Rasyonellikten kasıt karar alıcıların karar verirken gerçekleştirmek istedikleri hedeflerine kısıtlı kaynaklarıyla en iyi şekilde hangi seçenekler yoluyla ulaşabileceklerini bildikleri ve buna göre karar verdikleri varsayımdır. Maliyetler ise karar verirken gerek maddi gerekse maddi olmayan maliyetleri dikkate aldıklarını ifade eder. Özellikle bir tercihte bulunurken fırsat ma-

⁷⁰ Metin M. Coşgel ve Boğaç A. Ergene, "Dispute Resolution in Ottoman Courts: A Quantitative Analysis of Litigations in Eighteenth-Century Kastamonu", *Social Science History* 38, sy 1-2 (ed 2014): 183-202, <https://doi.org/10.1017/ssh.2015.15>.

⁷¹ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 148.

liyetlerinin⁷² dikkate alındığı varsayılmaktadır. Bu fırsat maliyetleri maddi olabileceği gibi manevi de olabilir.⁷³

Yukarıdaki varsayımlar tam anlamıyla bütün zamanlar ve bütün kişiler için geçerli olmayabilir.⁷⁴ Fakat kişilerin karar verirken kendileri için en iyi olacak alternatifi seçtikleri varsayımının genel olarak 19. yüzyıl Osmanlı insanı için de geçerli olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Nitekim dava taraflarının bu kriterleri dikkate aldıklarına dair ilginç bir kayıt gözlemlerimiz arasında mevcuttur.

Özet: Nimetullah'ın velisi olan Hasibe Hatun, kızının eski kocasından bazı eşyaları isteyerek dava açar. Fakat davalı iddiayı inkâr eder. Davacı, şahidi olmadığını beyan ettikten sonra davalı eski kocadan yemin⁷⁵ istediğinde yemin edeceğine inandığı için yemin istemeyip sulha razı olur.

Sâhibe-i arzuhâl Nimetullah bt. Mehmed İzzet nâm mürâhikanın vâli-desi ve tesviye-i umûruna kibel-i şer'den mansûbe vasî mu'arrefetü'z-zât Hasibe bt. Mustafa nâm hatun meclis-i şer'-i hatîrde mürâhika-i mezbûrenin zevc-i sâbıkı derûn-ı arzuhâlde [mürâhika-i mezbûrenin zevc-i sâbıkı derûn-ı arzuhâlde] mezkûrül-ism Yahya Ağa muvâcehesinde mezbûr Yahya Ağa'nın babası kezâlik derûn-ı arzuhâlde mezkûrül-ism el-Hâc Ali Efendi b. Mehmed hâzır olduğu halde mürâhika kızım işbu hâzıratü bi'l-meclis mezbûre Nimetullah mezbûr Yahya Ağa'nın bundan akdem zevce-i medhûlün-bihâsı iken hîn-i mufârakatında kızım mürâhika-i mezbûrenin malı olup mezbûr Yahya Ağa'nın mahrûse-i mezbûreye muzâfe kasaba-i Kasımpaşa'da Sirkeci Muslihiddin mahallesinde vâki' menziline kalıp mezbûr Yahya Ağa'nın fuzûlî ve bi-gayr-ı hakkın zabt ve istihlâk eylediği mecmû' bin üç yüz altmış beş guruş kıymetli bir mir'ât ve bir elmaslı? halka ...? ve bir elmaslı? iğne ve bir çekmece ve üç gömlek ve üç don ve iki yazma yemeni ve bir sadefli çekmecenin kıymet-i mezkûresiyle beraber armudî? altunun mislini kızım mürâhika-i mezbûre için bana teslîme mezbûr Yahya Ağa'ya tenbih olunmak bi'l-vesâye muradımdır deyü da'vâ eylediğimde ol dahi cevâbında ber-vech-i muharrer müdde'âyı inkâr edip ben ber-minval-i muharrer müdde'âma şâhidlerim olmayıp mezbûr Yahya Ağa'nın dahi yemin edeceği mec-

⁷² Fırsat maliyeti, bir tercih yapılırken vazgeçilmek zorunda kalınan en iyi alternatif tercih manasına gelmektedir.

⁷³ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 149-150.

⁷⁴ Tam rasyonelliğe getirilen eleştiriler de vardır. Örneğin sınırlı rasyonellik tabiri tam rasyonelliğin mümkün olmadığını ve insanların sınırlı bilgiler ve kısıtlı bir zaman altında karar verdiklerini ifade eder.

⁷⁵ İslam hukukunda iddiasını ispatlamak davacıya, yemin etmek ise davalıya düşer. Eğer davacının delili yoksa davalı suçlu (veya borçlu) olmadığına dair yemin ederek davayı kazanabilir. Daha detaylı bilgi için bkz. s. 42-43

zûmum olup ber-zikr-i âtî sulh mürâhika-i mezbûre hakkında her vecihle evla ve enfa' olduğuna binâen ben ber-vech-i muharrer tasaddî eylediğim da'vâ-yı mezkûremden bâ-tavassut-ı muslihîn merkûm Yahya Ağa ile kat'an-lî'n-nizâ' ve nef'an lehümâ mürâhika-i merkûme ile yüz gurusu üzerine sulh olunduğumda ol dahi kabûl ve bedel-i sulh-ı mezkûru mürâhika-i merkûme için merkûm Yahya Ağa işbu meclis-i şer' de kable-iftirâki'l-ebdân bana def' ve teslîm eylediğinde ben dahi bi'l-vesâye ahz ü kabz edip bi'l-cümle husûs-ı mezkûra mûte'allika mezbûr Yahya Ağa ile babası hazır-ı merkûm el-Hâc Ali Efendi ile bi'l-vesâye kat'â da'vâ ve nizâ' ve husûmetimiz yoktur deyü mukirre vasîyy-i mezbûr Hasibe Hatunun sâdır olan bi'l-cümle takrîr-i meş-rûhunu mezbûr Yahya Ağa ile babası hâzır-ı merkûm Ali Efendi'den her biri tasdik ve bu vecihle kat'-ı nizâ' eyledikleri huzûr-ı âlîlerine î'lâm olundu

Fi'l-yevmi's-sâmin aşer min-Zilhiccetî's-şerîfe li-sene erba'a ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf.⁷⁶

Görüldüğü gibi davacı tercih yaparken kendileri için (burada velisi olduğu kızı için) en iyi sonucu elde edebilmeyi amaçlamaktadır. Buna göre eğer karşı tarafın yemin edeceğine dair güçlü bir tahmini varsa bu davayı kaybedeceği anlamına geldiği için hiçbir getiri elde edemeyecektir. Bu durumda sulhu tercih ederek en azından belli bir miktar getiri elde etmeyi daha faydalı bulmuştur. Dolayısıyla dava taraflarının kendileri için en iyi olacak alternatif seçtikleri varsayımının oldukça geçerli bir varsayım olduğu düşünülebilir. Buradan hareketle anlaşmazlık çözüm süreçlerindeki kararların nasıl alındığına dair teorik bir çerçeve geliştirilecek ve bunun 19. yüzyıl Osmanlı mahkemelerine uygulaması yapılacaktır.

Dava Açma

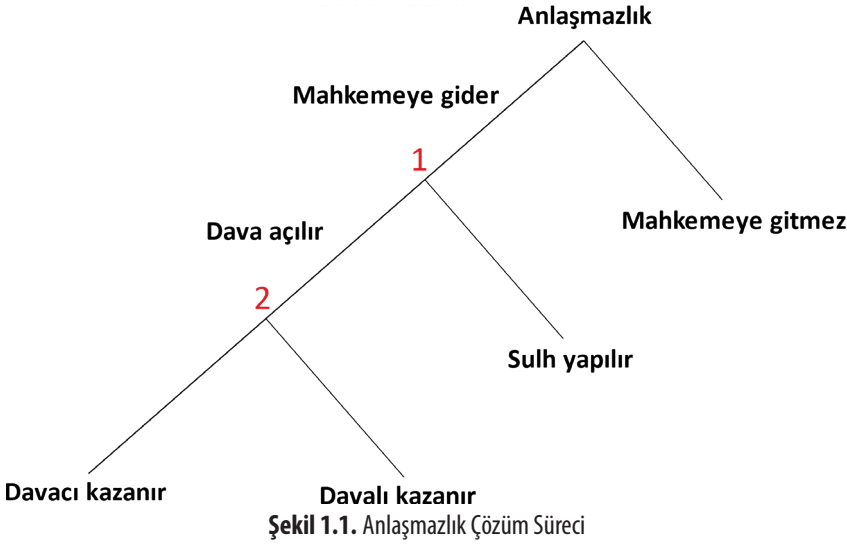
Seçilim hipotezi

Priest ve Klein davaya dönüşen anlaşmazlıkların nasıl seçildiğine dair oldukça önemli ve sonraki çalışmaları da büyük ölçüde etkileyen bir hipotez geliştirmişlerdir. Yazarlara göre davaya dönüşen anlaşmazlıkların sayısı toplam anlaşmazlıkların çok az bir kısmıdır ve rassal olarak seçilmemektedir. Şöyle ki; anlaşmazlık tarafları eğer anlaşmazlığın çok açık bir kazananı varsa dava açmak yerine bunu daha az maliyetli olan sulh ile çözmek istemektedirler. Bu sebeple ancak her iki tarafın da kazanmayı umdukları anlaşmazlıklar daha fazla oranda davaya dönüşecektir. İki tarafın da kazanabile-

⁷⁶ GŞS (Galata Şer'iyye Sicilleri) 702/54-b/5 (702 defter, 54-b varak ve 5 kayıt sayısını göstermektedir)

çeği anlaşmazlıklar davaya dönüştüğü için -eğer tarafların dava sonucunda elde edecekleri kazançlar benzerse- davacının davayı kazanma oranı %50'ye yaklaşacaktır.⁷⁷

Genel olarak anlaşmazlıklarda aşağıdaki şekilde gösterilen süreç takip edilmektedir. Şu kadar var ki sulhun mahkemenin dışında mı yoksa mahkemede mi gerçekleştiği ve kadının bu konudaki rolü konusu tartışmalıdır ve hâlâ netlik kazanmamıştır.⁷⁸ Bu süreci Şekil 1.1'de gösterildiği gibi özetlemek mümkündür. Öncelikle bir anlaşmazlık mahkemeye hiç gelmeyebilir. Mahkeme dışında sulh edilebilir veya bazı ceza davalarında ehl-i örf tarafından dava görülebilir.⁷⁹ Mahkemeye gelirse sulh yoluyla çözümlenebilir. Eğer taraflardan biri sulhu kabul etmezse anlaşmazlık davaya dönüşür (dava açılır). Eğer davaya karar verilirse (ve dava sürecinde tekrar sulh gerçekleşmemişse) davayı kazanma veya kaybetme arasında iki seçenek vardır.

Şekil 1.1. Anlaşmazlık Çözüm Süreci

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi anlaşmazlık çözüm sürecinde birincisi dava taraflarına ait diğeri mahkemeye ait iki tane karar noktası vardır. Birinci karar noktasına gelen bir anlaşmazlığın sulh yoluyla mı yoksa dava yoluyla mı çözüleceğine dair dava taraflarının nasıl karar verdikleri alternatif üç senaryo ile şu şekilde açıklanabilir:

⁷⁷ George L. Priest ve Benjamin Klein, "The Selection of Disputes for Litigation", *The Journal of Legal Studies* 13, sy 1 (1984): 1-55.

⁷⁸ Ergene sulh konusunda kadının arabuluculuk rolüne dikkat çekmiştir. Boğaç A. Ergene, *Local Court, Provincial Society, and Justice in the Ottoman Empire Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)* (Leiden; Boston, Mass.: Brill, 2003), 122. Akarlı da kadınların öncelikli görevinin piyasa düzeni ve toplum ahengi için taraflar arasında arabuluculuk yapmak olduğunu belirtmektedir. Engin Deniz Akarlı, *Dispensing Justice in Islam: Qadis And Their Judgements*, ed. Muḥammad Kālid Masud, Rudolph Peters, ve David Stephan Powers (Brill, 2006), 246.

⁷⁹ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri: Tanzimat ve Sonrası* (İstanbul: Arı Sanat, 2004), 42.

1. Senaryo: Ali'nin Ayşe'ye 100 kuruş borcu vardır. Ayşe (davacı) borcunu almak için Ali'yi (davalı) dava etmeyi düşünür. Bu borçtan pek bir kimenin haberi yoktur. Yani Ayşe'nin şahit bulma olasılığı düşüktür. Eğer Ayşe alacağı için mahkemeye başvurursa her ikisi de 10 kuruş masraf yapacaklardır. Ayşe davayı kazanırsa eline $100-10=90$ kuruş geçecektir. Ayşe alacağı için delil getiremeyeceğini de hesaba katarak beklenen gelirini şu şekilde hesaplamaktadır. Eğer dava açıldığında %20 ihtimalle davayı kazanacağını düşünürse; $0,2*100=20$ kuruş beklenen geliri olacaktır. Mahkeme masrafları çıkarılınca 10 kuruş kalır. Dolayısıyla Ayşe 10 kuruşun üstündeki herhangi bir sulh miktarına razı olacaktır. Ali ise mahkemeye gittiğinde %70 ihtimalle davayı kazanacağını (dolayısıyla Ayşe'nin %30 ihtimalle kazanacağını) varsayarak beklenen maliyetini hesaplırsa; $100*0,3=30$ kuruş beklenen maliyeti olacaktır. Mahkeme masrafları da eklenince 40 kuruş olur. Ali sulh için beklenen maliyetten düşük herhangi bir değeri kabul eder. Buna göre Ali 40 kuruşun altındaki herhangi bir miktara sulh yapmaya razı olacaktır. Eğer dava tarafları 10 ila 40 kuruş aralığında bir miktar üzerine anlaşabilirlerse anlaşmazlık davaya dönüşmeden sulh yoluyla çözümlenebilecektir.

2. Senaryo: Ayşe'nin bu borcun ispatında kullanabileceği şahitleri olduğunu ve bundan Ali'nin haberi olmadığını varsayalım. Bu durumda Ayşe dava açıldığındaki kazanma ihtimalini %90 olarak düşünebilir. Dolayısıyla Ayşe için beklenen getiri $0,9*100=90-10=80$ kuruş olur. Bu durumda sulh yapmak Ayşe için avantajlı olmayacaktır. Çünkü Ali'nin hâlâ Ayşe'nin (davacının) davayı kazanma ihtimalini %30 olarak hesapladığı farz edilmektedir. Bu nedenle Ali 40 kuruştan fazla bir sulh miktarına razı olmayacaktır. Ayşe de 80 kuruştan az bir miktara razı olmayacağından sulh yapılamayacaktır.

3. Senaryo: Eğer bir şekilde Ali'nin Ayşe'nin şahitlerinden haberdar olduğu düşünülürse Ali'nin beklenen maliyeti $0,90*100=90+10=100$ kuruşa çıkacaktır ve tekrar sulh mümkün olabilecektir. Çünkü Ayşe 80 kuruştan fazla bir miktara razı olacak Ali ise 100 kuruştan az herhangi bir miktarı kabul edecektir. Tabi bütün bu senaryolar her iki tarafın da risk nötr oldukları varsayıldığında geçerli olacak durumlardır. Risk sevme veya riskten kaçınma durumlarında hesaplamalar beklenen faydaya göre yapılmalıdır.

Sonuç olarak sulh veya dava kararı için önemli olan faktör dava taraflarının davayı kazanacaklarına dair beklentileridir. Dava taraflarının davacının davayı kazanacağına dair beklentileri ne kadar birbirlerinden uzaksa (2. senaryo), yani her ikisi de yüksek oranda kazanacaklarını bekliyorlarsa, sulh yapmak zorlaşmakta ve davaya dönüşme ihtimali artmaktadır.

Burada mahkeme ücretlerinin de dava açma kararları üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Örneğin ücretlerin olmadığı veya çok yüksek olduğu varsayıldığında beklenen getiriler değişecektir. Mahkeme masraflarının her iki taraf için de 20 kuruş olduğu varsayıldığında 1. senaryoda Ayşe sulh ile dava arasında kayıtsız kalacaktır ve 0'dan büyük herhangi bir değere sulh yapmayı kabul edecektir. Diğer bir faktör de bu örnekte basitçe ele alındığından değinilmeyen tarafların elde edecekleri kazanç ve maliyetlerinin farklı olabileceği noktasıdır. Şöyle ki bu kazanç ve maliyetler maddi olabildiği gibi manevi (şan, şöhret vb.) değerler de olabilir. Dolayısıyla dava sonucunda dava taraflarının sübjektif olarak elde etmeyi düşündükleri değerler de dava açma kararını etkilemektedir.⁸⁰

Coşgel ve Ergene dava açma kararını etkileyen faktörleri şu şekilde özetlemişlerdir:

Farklılaşan beklentiler (divergent expectations): Dava taraflarının dava sonucu hakkındaki beklentileri anlamına gelmektedir. Aslında bu beklenti her iki tarafın da davacının davayı kazanma ihtimali hakkındaki beklentileridir. Bu beklentiler birbirinden ne kadar farklılaşırsa⁸¹ dava açma olasılığı o kadar artmaktadır.

Dava taraflarında bu beklentilerinin farklılaşmasına sebep olan iki etken vardır.⁸² Birincisi dava taraflarının dava süreçleri ve sonucu hakkındaki bilgi seviyelerinin farklı olmasıdır. Örneğin, benzer bir davada daha önce bulunmuş veya dava süreçleri hakkında bilgi sahibi bir kimse, hiç bilgi sahibi olmayan birine göre dava sonucunu daha iyi öngörebilir. Fakat burada önemli olan tarafların isabetli olup olmaması değil beklentileri arasındaki farklılaşmadır. İkinci sebep ise bizzat dava hakkındaki bilgi seviyelerinin farklılaşmasıdır. Şöyle ki yukarıdaki örnekte olduğu gibi eğer bir tarafın diğer tarafın bilgisi olmadığı şahitleri varsa bu durum her iki tarafın da dava sonucu hakkında farklı beklentilere sahip olmasına sebep olur.

Asimetrik karşılıklar (asymmetric stakes): Dava taraflarının dava sonucunda elde edecekleri kazanç veya maliyetleri ifade eder. Bu kazanç ve maliyetler maddi olabildiği gibi manevi de olabilir ve çoğunlukla sübjektif değerlerdir. Örneğin büyük bir üreticinin tüketici karşısında dava kaybetmesi sadece da-

⁸⁰ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 155.

⁸¹ Yukarıdaki örnekte ikinci senaryoda Ali Ayşe'nin kazanma ihtimalini %30 olarak düşünürken Ayşe Ali'nin haberdar olmadığı şahitleri sayesinde davayı kazanma ihtimalini %90 olarak düşünmektedir.

⁸² Bu iki etkeni açıklayan iki teorinin (farklılaşan beklentiler ve asimetrik bilgi) ayrıntılı açıklaması ve dava açma ve kazanma oranlarına etkileri hakkında bkz. Joel Waldfogel, "Reconciling Asymmetric Information and Divergent Expectations Theories of Litigation", *The Journal of Law & Economics* 41, sy 2 (1998): 451-76, <https://doi.org/10.1086/467397>.

vada kaybettiği miktar ile sınırlı kalmaz bu o üreticinin marka değerini de zedeler. Dolayısıyla bu tarz durumlarda dava sonucu hakkında her iki tarafın beklentileri aynı da olsa elde edecekleri karşılıkların asimetrik olması dava açma oranını artırmaktadır.

Mahkeme maliyetleri (trial costs): Davayla ilgili maddi ve manevi bütün maliyetler manasına gelmektedir. Buradaki maliyetlerin bir önceki faktördeki maliyetlerden farkı davanın sonucundan bağımsız olarak ortaya çıkmasıdır. Bir anlaşmazlığı davaya götürmenin maliyeti azaldıkça dava açma oranları artacaktır. Mesela dava sürecine girmek bir taraf için sosyal olarak kötü bir durumsa veya mahkeme uzak bir yerde olduğundan dolayı yol masrafları varsa bu durumda anlaşmazlığın dava değil de sulh yoluyla çözümlenme ihtimalinin artması beklenir.⁸³

Bu üç faktörün ele alınan dönemde Osmanlı merkez ve taşra mahkemelerindeki dava açma oranları ve olasılıkları üzerine nasıl bir etkisi olduğu istatistiksel ve ampirik olarak ikinci ve üçüncü bölümde incelenecektir. Fakat ondan önce bu faktörlere göre nasıl sonuçlar beklendiği ifade edilecektir. Bu yapılan öngörülerin ne kadar geçerli oldukları aşağıdaki analizlerin sonucunda görülecektir. İlk faktör açısından bakılırsa, unvanlı ve grup halindeki dava taraflarının dava süreçleri hakkında veya davaya ilişkin bazı bilgileri elde etmek konusunda unvansız ve tekil kişilere karşı daha avantajlı olduğu düşünülebilir dolayısıyla bu gibi kişilerin bulunduğu anlaşmazlıkların davaya dönüşme olasılıklarının daha yüksek olması beklenir. Yani tekil ve grup olarak karşı karşıya gelindiğinde anlaşmazlığın davaya dönüşme olasılığının artacağı öngörülebilir. Aynı durum unvansızlarla unvanlılar arasındaki anlaşmazlıklar için de geçerlidir. Burada da dava açma oranının her iki tarafın farklılaşan beklentilerinden dolayı artması beklenir.

İkinci faktör açısından bakılacak olunursa tüzel ve unvanlı kişilerin dava sonucunda tekil ve unvansızlara göre daha büyük karşılıklarla yüz yüze gelecekleri tahmin edilebilir. Şöyle ki; unvanlı birisinin dava kaybetmesinin sosyal çevre içindeki negatif etkileri daha büyük olacaktır. Bu nedenle kaybetme ihtimali olan davalardan daha fazla çekinecek ve sulh yolunu tercih edeceklerdir. Fakat unvansız kişilerin böyle bir endişeleri olmadığından dava açmaktan çekinmeyeceklerdir. Dolayısıyla unvanlı ve unvansızlar arasındaki anlaşmazlıkların davaya dönüşme oranlarında unvanlıların (veya unvansızların) kendi aralarındaki anlaşmazlıklara göre bir artış olması beklenir.

Son faktör olan mahkeme maliyetleri konusunda da şöyle söylenebilir. Örneğin mahkemeye gitmenin sosyal çevre açısından kadınlar için maddi ol-

⁸³ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 156-157.

mayan bazı maliyetler yüklediği kabul edilirse kadınlar arası anlaşmazlıkların davaya dönüşme olasılıklarının diğerlerine göre daha az olması beklenir. Çünkü mahkeme maliyetleri (gerek maddi gerekse maddi olmayan) arttıkça dava açma olasılıklarının azalması öngörülür. Ayrıca taraflardan bağımsız olarak, mahkeme için yol masraflarının fazla olmasının da dava açma ihtimalini azaltacağı söylenebilir.

Burada dava tarafları hakkındaki varsayımlardan yola çıkarak teorinin nasıl sonuçlar doğuracağına dair öngörüler ifade edilmiş oldu. Benzer bir yorumlamayı dava konuları hakkında yapmak da mümkündür. Örneğin ceza davalarında delil bulmanın zorluğundan dolayı farklılaşan beklentilerin azalması ve bu sebeple sulh oranının artması beklenebilir. Ayrıca akrabalar arasındaki anlaşmazlıkların yoğunlaştığı dava konuları da (aile, miras) daha fazla oranda sulh ile çözümleniyor olabilir. Çünkü akrabalar arasındaki bir davanın sosyal maliyeti daha çok olacağından dava açma oranının düşmesi beklenir.

Matematiksel model

Bu kısımda yukarıda daha basit bir örnekle ele aldığımız dava açıp açmama kararının nasıl verildiği matematiksel bir modelle açıklanmıştır. Model yazılırken Priest ve Klein⁸⁴ ile Coşgel ve Ergene'nin⁸⁵ ilgili çalışmalarından faydalanılmıştır.

$$\text{Davacı için kazanç} = P_p(J, I_p) - C_p \leq S \quad (1)^{86}$$

$$\text{Davalı için maliyet} = P_d(J, I_d) + C_d \geq S \quad (2)$$

$P_{p,d}(C)$: fonksiyonu davacı için beklenen getiriyi ve davalı için beklenen maliyeti ifade etmektedir.

J : dava kazanıldığında parasal getiriyi

$I_{p,d}$: parasal olmayan getirileri

$C_{p,d}$: dava açmanın maliyetini

S : sulh için teklif edilen miktarı ifade etmektedir. Bu miktar davalının davacıya ödeyeceği miktarı gösterir.

Sulh için (1). ve (2). eşitsizliklerin birlikte sağlanması gerekiyor;

$$P_p(J, I_p) - C_p \leq S \leq P_d(J, I_d) + C_d$$

$$P_p(J, I_p) - C_p \leq P_d(J, I_d) + C_d \quad (3)$$

⁸⁴ Priest ve Klein, "The Selection of Disputes for Litigation": 12-13.

⁸⁵ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 162.

⁸⁶ Alt indis olarak p davacıyı d ise davalıyı ifade etmektedir.

Eğer $I_p = I_d = 0$ ve $P_p = P_d$ ise $-C_p \leq C_d$ olacağından dava açılmayıp sulh yapılacaktır ve $(C_p + C_d)$ dava tarafları arasında artık olarak paylaşılacaktır.

Eğer (3). eşitsizliği şu şekilde düzenlersek;

$$P_p(J, I_p) - C_p - P_d(J, I_d) - C_d \leq 0$$

Bu denklem sulhun gerçekleşmesi için sağlanması gereken şartı ifade etmektedir. Bu denklemin tersi alındığında dava için gerekli şart denklemini bulunmuş olur;

$$P_p(J, I_p) - C_p - P_d(J, I_d) - C_d \geq 0$$

$$P_p(J, I_p) - P_d(J, I_d) - C_p - C_d \quad (4)$$

Denklem (4) dava açma olasılığını ifade etmektedir. Buna göre;

$P_p > P_d$ (farklılaşan beklentiler) davacının dava sonucu hakkındaki beklentisi (beklenen geliri) davalıdan daha fazla ise;

$I_p > I_d$ (asimetrik karşılıklar) davacının dava sonucunda maddi olmayan getirileri davalıdan daha fazla olacaksa;

$C_p + C_d$ (dava maliyetleri) davacı ve davalının dava açmaları durumdaki katlanacakları maliyetler azaldıkça;

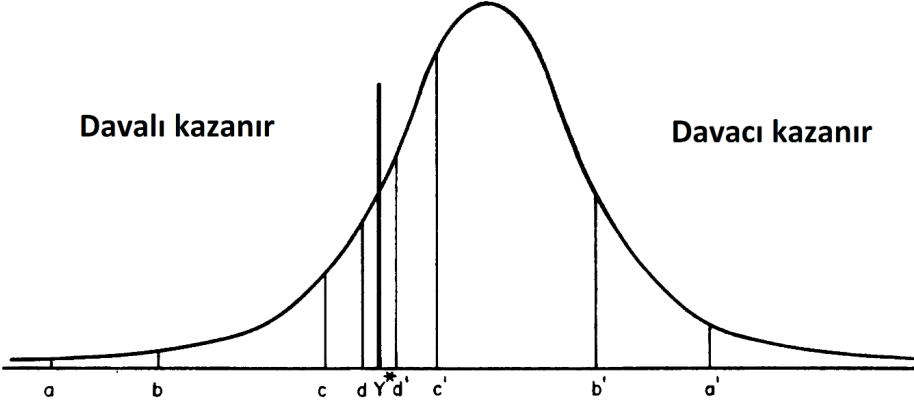
tarafların dava açma olasılıklarının artması beklenir.

Davayı Kazanma

%50 davayı kazanma oranı (plaintiff win ratio)

Yukarıda Priest ve Klein'in seçim hipotezinden bahsedilmişti. Bu hipotez belli bazı varsayımlar altında davaya dönüşen anlaşmazlıkların oranı sifıra yaklaştıkça dava kazanma oranının %50'ye yakınsayacağını ileri sürmektedir. Çünkü yukarıda geçtiği gibi taraflar anlaşmazlığı ancak sonucu hakkında farklılaşan beklentilere sahip olduklarında davaya götürmektedirler. Bu nedenle davaların bir kısmını davacılar, bir kısmını davalılar kazanmakta ve ortalamada dava kazanma oranı %50'ye yaklaşmaktadır. Yazarlar bu durumu aşağıdaki şekil yardımıyla açıklamışlardır. Y^* mahkemenin davacı veya davalı lehine hüküm verdiği karar eşiği (decision standard) olsun. Aralıklar ise davaya götürülen anlaşmazlıkları belirtsin. Bu aralıkların boyutu tarafların sonuç hakkındaki beklentilerine bağlı olarak değişmektedir. Buna göre $[a, a]$ aralığındaki bütün anlaşmazlıklar davaya götürüldüğünde davacıların kazanma oranları daha yüksek çıkacaktır. Fakat davaya götürülen anlaşmazlıkların sayısı sifıra yaklaştıkça -aralıklar daralarak $[d, d]$

noktasına geldiğinde- davacılar ile davalıların kazanma oranları neredeyse birbirinin aynısı olmaktadır. Limitte bu oranların eşit olduğu ve dolayısıyla kazanma oranının %50'ye yakınsayacağı görülmektedir.⁸⁷

Şekil 1.2. Seçilim Hipotezi (Priest ve Klein, 1984)

Kazanma oranının belli varsayımlar altında %50'ye yaklaşacağı ifade edilmişti. Bu varsayımlardan sapma gösterildikçe kazanma oranının %50'den farklılaşacağını belirten birçok çalışma yapılmıştır.⁸⁸ Coşgel ve Ergene kazanma oranının beklenen değerinden (%50) sapmasına sebep olan faktörleri aşağıdaki şekilde özetlemişlerdir:

Kazanma eşiğine dair aykırı beklentiler (divergent expectations about case quality): Dava taraflarının davayı kazanma eşiği hakkındaki beklentilerinin birbirinden farklılaşması dava kazanma oranının %50'den sapmasına neden olur. Örneğin taraflardan birisi dava hakkında davayı kendi lehine çevirecek bir bilgi sahibiyse bu onun dava kazanma eşiğine dair beklentisini farklılaştıracaktır. Ayrıca bu bilgi sayesinde kazanma ihtimali de artacağından kazanma oranının beklenen değerinden sapma olacaktır.

Asimetrik karşılık (asymmetric stakes): Dava sonucunda kazanılacak veya kaybedilecek değerleri ifade eder. Özellikle birinci varsayımın yakalayamadığı maddi olmayan değerler burada söz konusudur. Mesela ünlü bir üreticinin müşterisiyle girdiği davadan kaybederek ayrılması sadece maddi kayıplarla açıklanamaz. Firmanın maddi olmayan kayıpları müşterisinden daha büyük olacaktır. Bu nedenle bu tür firmalar güçlü oldukları davalara

⁸⁷ Priest ve Klein, "The Selection of Disputes for Litigation": 18.

⁸⁸ Daniel Kessler, Thomas Meites, ve Geoffrey Miller, "Explaining Deviations from the Fifty-Percent Rule: A Multimodal Approach to the Selection of Cases for Litigation", *The Journal of Legal Studies* 25, sy 1 (01 Ocak 1996): 233-59, <https://doi.org/10.1086/467977>. Yazarlar bu sapmanın sebebini yedi başlık altında topladıkları faktörlere indirgemişlerdir. Onlara göre varsayımlardan sapmayı ifade eden bu yedi faktör dikkate alındığında kazanma oranlarının %50'ye yakınsaması geçerli bir hipotezdir.

gireceklerinden dolayı kazanma oranları yükselecek ve beklenen kazanma oranından sapmalar olacaktır.

Dava süreçleri ve savunmaya dair bilgi seviyesinin farklılaşması (differential knowledge about trial procedures and relative ability): Bu varsayım davaya dair bilgilerden değil dava süreçleri ve delil mekanizmaları hakkındaki bilgi ve yetkinliklerin farklılığından bahsetmektedir. Örneğin dava sürecinin nasıl gerçekleştiği ve geçerli delillerin neler olduğu hakkında farklı bilgi seviyelerinde olmak kazanma oranlarının farklı değerler almasına neden olacaktır.⁸⁹

Bu üç faktörün dava tarafları için aynı olduğu varsayıldığında davaya dönüşen anlaşmazlıkların sayısı sıfıra yaklaştıkça davacının davayı kazanma oranı %50'ye yakınsayacaktır. Peki bu varsayımlara göre ele alınan davalar için nasıl bir sonuç öngörülebilir? Bu sonuçlar da istatistiksel ve ampirik olarak gösterilmeden önce bazı tahminlerde bulunulabilir.

İlk faktör düşünülecek olunursa unvanlı ve grup halindeki dava taraflarının dava ve dava kazanma eşiği hakkında daha isabetli beklentilere sahip olacağı varsayıldığında, bunların dava kazanma oranlarının yükselmesi beklenir. Yani unvanlı kişilerin örneğin iddiaları hakkında bir şahit bulundurma veya dava hakkında karşı tarafın ulaşamayacağı özel bir bilgiye ulaşma imkânı daha yüksek olduğundan kazanma oranları yüksek çıkacaktır.

İkinci olarak, yine unvanlı kişilerin davayı kaybettiklerinde şöhretleri konusunda katlanacakları maliyetlerin fazla olmasından dolayı ancak çok emin oldukları davalara gideceklerinden, dava kazanma oranlarının yüksek olması beklenir. Aynı şekilde erkek ve grup olanların da katlanacakları maliyetlerin daha fazla olduğu düşünülebilir. Bu tezin literatüre bir katkısı da mahkemeleri karşılaştırmalı olarak ele almak olduğundan, acaba bu şöhrete dair maliyetler merkez ve taşrada farklılaşmakta mıdır sorusunun cevabı da ampirik incelemenin sonucunda tartışılabilecektir.

Son olarak belki de incelenen gözlemler açısından en önemli olan faktör dava süreçleri hakkındaki bilgi seviyelerinin farklılaşmasıdır. Unvanlı olanların dava süreçleri ve delil mekanizmalarının işleyişi hakkındaki yetkinliğinin daha yüksek olduğu varsayıldığında⁹⁰ bunların dava kazanma oranlarının yüksek çıkması beklenir.

Ayrıca dava kazanma oranlarının dava konularına göre %50'den sapma göstermesi konusu da son derece önemlidir. Çünkü dava konusunun dava

⁸⁹ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 254-257.

⁹⁰ Unvanlı kişilerin dava süreçleri hakkında bilgi seviyelerinin daha iyi olduğu varsayımı tamamlayıcı modeller kısmında sınınmıştır. Bkz. Bölüm 4.4.

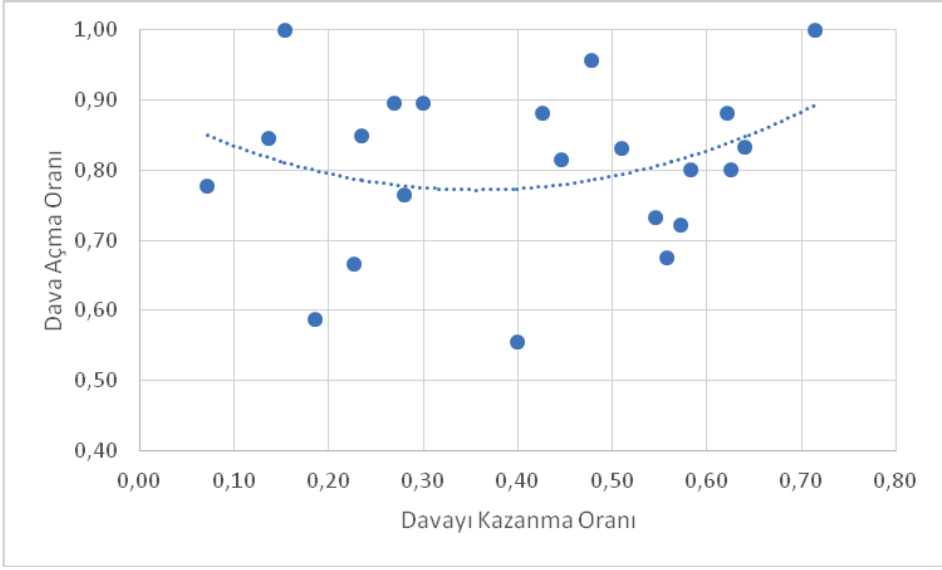
açma oranına etkisi olduğu gibi kazanma oranına etkisi de söz konusudur. Siegelman ve Waldfogel, dava açma ve kazanma oranlarını etkileyen üç yapısal parametre (karar eşiği, dava hakkındaki bilgilerin belirsizliği ve asimetric karşılıklar) için gerçek verilerden elde ettikleri endeksleri kullanarak Priest ve Klein'in hipotezlerini sınamışlardır. Buna göre dava türlerinin hem dava açma hem de davayı kazanma oranı üzerinde etkisi olduğunu göstermişlerdir.⁹¹ Elimizdeki veriler açısından ceza konulu davalarda delil getirmenin zorluğu dolayısıyla dava hakkındaki bilgi asimetrisinin artması ve kazanma oranlarının eksi yönde etkilenmesi beklenebilir.

Son olarak dava açma ve davayı kazanma oranı arasındaki ilişkinin konulara göre nasıl değiştiğinin incelendiği bir çalışmadan ve bu ilişkinin bu çalışmadaki verilerle sınanmasından bahsedilecektir. Waldfogel seçim hipotezinin dava açma ile davayı kazanma oranı arasında öngördüğü ilişkinin farklı konulara ve hakimlere göre nasıl değiştiğini incelemiştir.⁹² Buna göre yazar dava açma oranlarının düşük olduğu durumlarda davayı kazanma oranının %50'ye yaklaştığını göstermiştir. Bu çalışmadaki veriler daha detaylı bir konu dağılımına göre ayrılıp, gözlem sayısı 10'dan fazla olanlar için dava açma ve davayı kazanma oranları aşağıdaki grafik üzerinde gösterilmiştir. Şekil 1.3'te görüldüğü gibi dava açma oranı azaldıkça davayı kazanma oranı %50 oranına yaklaşmaktadır. Aynı şekilde dava açma oranı çok yüksek ve çok düşük olduğu durumda davayı kazanma oranı %50'den uzaklaşmaktadır. Bu durum seçim hipotezinin eldeki verilerle de uyumlu olduğunu göstermektedir.⁹³

⁹¹ Peter Siegelman ve Joel Waldfogel, "Toward a Taxonomy of Disputes: New Evidence Through the Prism of the Priest/Klein Model", *The Journal of Legal Studies* 28, sy 1 (1999): 101-30, <https://doi.org/10.1086/468047>.

⁹² Joel Waldfogel, "The Selection Hypothesis and the Relationship between Trial and Plaintiff Victory", *Journal of Political Economy* 103, sy 2 (1995): 229-60.

⁹³ Bütün kayıtlar düşünüldüğünde davayı kazanma oranı ortalama %49 çıkmaktadır. Fakat burada 10 taneden daha fazla gözlem bulunduran 22 konu başlığı dikkate alındığından kazanma oranı %49'dan daha düşük çıkmıştır. Konu alt başlıkları ve kayıt sayılarının ayrıntılı dökümü için bkz. Ek.6.

Şekil 1.3. Dava Açma ile Davayı Kazanma Oranları Arasındaki İlişki

Mahkemelerin Öngörülebilirliği

Osmanlı mahkemelerinin öngörülebilir kararlar verip vermediği uzun zamandır tartışılan bir konudur. Konu hakkında farklı görüş beyan eden yazarların ortaya koydukları bir literatür mevcuttur. Bu kısımda Weber'den başlanarak onların değerlendirmelerinden bahsedilecektir. Weber'in meşhur ettiği kadı-adaleti (kadi-justice)⁹⁴ kavramı, kadının karar verme sürecinde rasyonel bir temele dayanmadığını ve öngörülebilirliğin çok az olduğunu⁹⁵ ifade etmektedir.⁹⁶ Weber hukuk sistemlerini iki kriter üstünden dördümlü bir tasnife tabi tutar. Bu iki kriter rasyonellik (rational) ve formalizmdir (formalism). Eğer hukuki kararlar kura çekmek gibi rasyonel olmayan bir yöntemle değil de belli bir aklî muhakeme sürecinden sonra alınıyorsa bu onun rasyonel olduğunu gösterir. Rasyonel olan sistemler de formel (formal) ve esasa dayalı (substantive) olarak ikiye ayrılır. Weber'e göre batı hukuku rasyonel ve formel grubuna girerken, kadı adaleti kavramıyla ifade edilen İslam hukuku rasyonel ve esasa dayalı hukuk sistemine girmektedir. Yani kadı karar verirken önceden belirlenmiş hukuki kurallara göre hareket etmek yerine önüne gelen davayı dini, sosyal, politik, duygusal vb. gerekçelerle karara bağlamaktadır.⁹⁷ Esasen Weber'in hukukla ilgilenmesinin sebebi Batı'da 16.

⁹⁴ Weber, *Max Weber on Law in Economy and Society; Edited with Introd. and Annotations by Max Rheinstein*, 351. Weber bu kavramı ilk kullananın R. Schmidt olduğunu belirtmiştir.

⁹⁵ Weber, 244.

⁹⁶ Weber, 351.

⁹⁷ Weber, xlii.

yüzyıldan sonra kapitalizmin yükselmesinin temelinde yatan sebebin rasyonel, öngörülebilir ve güvenilir bir hukuk sistemi olduğunu ifade etmektedir.⁹⁸

Rosen yaptığı çağdaş çalışmalar neticesinde, kadı mahkemesinin asıl görevinin taraflar arasında orta yolu bulmak ve onları toplumdaki eski yerlerine getirmek olduğunu söylemektedir.⁹⁹ Yazar bütün hukuk sistemlerinde hâkimin takdir yetkisinin olduğunu ifade ettikten sonra kadıların takdir yetkilerinin geniş olduğunu ama onların da bu yetkiyi kullanırken birçok faktörü (hukuki süreçler, kültürel varsayımlar, benzer hükümler, yeni kurallar vs.) dikkate almaları gerektiğini dile getirmektedir.¹⁰⁰

Osmanlı mahkemelerindeki kadıların kararlarının oldukça öngörülebilir olduğunu söyleyenler de vardır. Bunlardan Gerber İstanbul ve Bursa sicilleriyle ve sicillerin toplanmış olduğu derlemelerle yaptığı çalışmalar neticesinde, Weber'in kadı-adaleti kavramının aksine, çalıştığı mahkeme kararlarının son derece öngörülebilir ve iç tutarlılıkla karakterize edilebileceğini dile getirmektedir.¹⁰¹ Jennings ise Weber'in kadı adaleti kavramını Avrupa merkezci ve kültürel üstünlüğe dayalı bir kavram olarak niteleyerek bilimsel bir değerinin olmadığını ifade etmektedir.¹⁰² Yazar İslam hukukundaki temele olan bağlılığın 10. yüzyıldan itibaren tartışılmaz bir konuma geldiğini ve söz konusu sicillerde öngörülemezliğin ve keyfiliğin bulunmadığını dile getirir.¹⁰³

T. Kuran İslam mahkemelerinin verdikleri hükümlerin çağdaşları olan İngiliz ve Hollanda mahkemelerinden daha az öngörülebilir olup olmadığını kimsenin test etmediğini ifade eder.¹⁰⁴ Marcus da mahkemelerin önceden belirlenmiş bazı prosedürleri takip ettiğini ve tarafların iddia ve delil getirme süreçlerinden sonra hâkimin deliller üzerinde karar verdiğini söylemektedir. Ayrıca incelediği çeyrek yüzyıl boyunca dört mahkemede verilen kararların oldukça tutarlı olduğunu da dile getirmiştir.¹⁰⁵

Iris Agmon “şer’i mahkeme” tabiri yerine “kadı mahkemesi” kullanımının tarihçiler arasında yaygınlaşmış bir hata olduğunu ve bu tabirin orijinal Osmanlı şer’i mahkeme kayıtlarında kullanılmadığını belirtmektedir.

⁹⁸ Gerber, *State, Society, and Law in Islam*, 26.

⁹⁹ Lawrence Rosen, *The Anthropology of Justice: Law as Culture in Islamic Society* (Cambridge University Press, 1989), 17.

¹⁰⁰ Lawrence Rosen, *Islam and the Rule of Justice: Image and Reality in Muslim Law and Culture* (Chicago: The University of Chicago Press, 2018), 5.

¹⁰¹ Gerber, *State, Society, and Law in Islam*, 17.

¹⁰² Ronald C. Jennings, “Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System”, *Studia Islamica*, sy 48 (1978): 137, <https://doi.org/10.2307/1595357>.

¹⁰³ Jennings, 140.

¹⁰⁴ Kuran, “Islam and Economic Performance”: 1326.

¹⁰⁵ Abraham Marcus, *The Middle East on the Eve of Modernity: Aleppo in the Eighteenth Century* (Columbia University Press, 1989), 111.

Bu kullanımı Weber'in kadı-adaleti kavramının geniş kapsamlı bir yansıması olan oryantalist bakış açısının bir sonucu olarak görmektedir.¹⁰⁶

Coşgel ve Ergene ise Gerber'in yapmış olduğu çalışmadaki derleme kayıtların nasıl seçildiğine dair bir bilgi verilmediğinden hareketle Osmanlı mahkemelerinin tutarlı ve öngörülebilir bir şekilde çalıştıklarını göstermek için farklı bölgelere ve zamanlara ait karşılaştırılabilir mahkeme verilerinin toplanıp incelenmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁷

Nader, antropolojik hukuk çalışmalarında kullanılan varsayıma dayalı iki anlaşmazlık çözümü şeklinin, mahkeme modeli (Court model) ve pazarlık modeli (Bargain model) olduğunu aktarmaktadır.¹⁰⁸ Mahkeme modelinde süreci yöneten üçüncü bir taraf (hâkim) vardır ve anlaşmazlık taraflarının beklentilerini dikkate almadan somut gerçekler üzerinden suçlu-suçsuz tarafları belirleyerek bir hüküm şeklinde anlaşmazlığı sonlandırır. Pazarlık modelinde ise tarafların arası bulunmaya çalışılır. Anlaşmazlığın temelinde yatan sebepler araştırılarak tarafların anlaşmazlık öncesi barış durumuna gelmelerini sağlamak için her iki tarafın da belli oranda anlaşmaya yaklaşacakları bir süreç takip edilmektedir.¹⁰⁹ Ergene, Osmanlı mahkemelerinin mahkeme modeline daha çok benzediğini gösteren birkaç örnek verdikten sonra mahkeme modelinin Osmanlı mahkemeleri için daha uygun bir model olduğunu kabul etmekle birlikte pazarlık modelinin de birçok unsurunun -özellikle mahkeme dışından elde edilen bilgiler ışığında- gözlemlendiğini belirtmektedir.¹¹⁰ Özellikle anlaşmazlık taraflarının akraba veya yakın olmaları durumunda mahkemenin tarafların anlaşmaları için teşvik edici davranışını söylemektedir.¹¹¹

Coşgel ve Ergene, yukarıdaki iki modeli esas alarak Osmanlı mahkemelerindeki anlaşmazlık çözümlerinin hangi modele daha yakın olduklarını şu şekilde açıklamışlardır: Osmanlı mahkemelerindeki davalar kuralların belli olduğu ve hâkimin sosyal uyumdan ziyade elindeki delillerle hareket edip sonucu bir karara bağladığı mahkeme modeline benzerken, mahkemede veya mahkeme dışında gerçekleştirilen sulh anlaşmaları ise pazarlık modeline benzemektedir.¹¹²

¹⁰⁶ Iris Agmon, *Family & Court: Legal Culture and Modernity in Late Ottoman Palestine* (Syracuse: Syracuse University Press, 2005), 68.

¹⁰⁷ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 131.

¹⁰⁸ Laura Nader, *Law in Culture and Society: With a New Preface* (California: University of California Press, 1997), 87.

¹⁰⁹ Ergene, *Local Court, Provincial Society, and Justice in the Ottoman Empire Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)*, 190-192.

¹¹⁰ Ergene, 199.

¹¹¹ Ergene, 201.

¹¹² Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 143.

Son olarak aşağıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecek olan dava kazanma oranlarının konulara ve dolayısıyla mahkemelere göre değişse de genel ortalamada %49¹¹³ olması ve teorinin öngördüğü şekilde bu orandan sapmalar göstermesi mahkeme kararlarının¹¹⁴ oldukça öngörülebilir olduğuna bir işaret sayılabilir. Bu oran ve bu orandan sapmaların teori kısmındaki öngörüler ile büyük ölçüde uyumlu olması, dava çözüm ağacıyla birlikte düşünüldüğünde mahkeme süreçlerinin son derece öngörülebilir olduğu daha güçlü bir şekilde söylenebilir.

Dava Çözüm Ağacı

Yukarıdaki bölümde mahkemelerin öngörülebilir kararlar verip vermediğine dair farklı görüşler ifade edilmeye çalışıldı. Burada ise bu tezde incelenen 2188 davanın nasıl çözümlendiği bir şekil yardımıyla gösterilecektir. Dava sürecinin nasıl ilerlediğini ve sonucunda hangi tarafın kazandığını gösteren bu şekle “dava çözüm ağacı” (Şekil 1.4) denilecektir. Buna göre eldeki gözlemler dikkate alındığında davaların sonuçlanabileceği toplam 27 nokta mevcuttur. Yani 2188 davanın tümü bu noktalardan birinde sonuçlanmaktadır. Elbette bu 27 noktanın Osmanlı mahkemelerindeki bütün dava çeşitlerini kapsadığı söylenemez. Fakat bu noktaların dava çeşitlerinin önemli bir bölümünü içerdiği rahatlıkla söylenebilir.

Dava süreci en basit haliyle şu şekilde ilerlemektedir. Davacı bir iddia ile mahkemeye başvurur ve dava açar. Davacının iddiası dinlenildikten sonra eğer dava kabul edilirse (dava meşrû’ olmadığında mahkeme tarafından kabul edilmeyebilir) davalıya iddiayı kabul edip etmediği sorulur, eğer davalı iddiayı kabul ederse (ikrâr) dava, davacı lehine hemen sonuçlanır. Eğer davalı iddiayı kabul etmezse (inkâr) delil süreci başlar ve davacıdan iddiasını delillendirmesi (beyyine) istenir. Eğer davacının delili (veya şahidi) varsa ve tezkiye sürecinden sonra geçerli bulunursa davacı kazanır eğer delil geçerli değilse davalı kazanır. Eğer davacının delili yoksa kendisine, davalının yemin etmesini isteyip istemediği sorulur eğer davalının yemin etmesini istemezse davayı kaybeder eğer yemin isterse ve davalı yemin ederse davalı kazanır, yemin etmezse (nükûl) davacı davayı kazanmış olur. Bu süreç eğer ilk aşamada davalı taraf iddiayı kabul eder ve fakat karşı dava (def’) ile cevap verirse yukarıdaki sürece benzer şekilde ilerleyecektir. Fakat bu sefer ispat yükü davalının üzerinde olacak ve diğer bütün süreç buna göre değişecektir.

¹¹³ Tekil kişiler alındığında bu oran %50 çıkmaktadır.

¹¹⁴ Bu kararların yanlı veya yansız olmasının sonucu değiştirmedeği varsayılmaktadır. Çünkü yanlı bir tutum varsa da herkesin bildiği bir bilgi olacağından mahkemeye başvuranların buna göre hareket edecekleri düşünülmektedir.

Yukarıdaki şekle dikkat edilirse kadının inisiyatifinde bulunan noktalar sadece 15., 4. ve 10. noktalardır. Bu noktaların toplam davalar içindeki oranı %10'u ancak bulmaktadır. Dolayısıyla kadının takdir yetkisinin oldukça sınırlı olduğu bu orandan da görülebilir. Kaldı ki bir iddiayı meşrû' kabul edip etmemek de sadece kadıya bırakılmış bir karar değildir. Bu noktadaki kayıtlar incelendiğinde tamamının İslam hukukuyla ve ilgili fetvalarla uyumlu ve tutarlı olduğu görülür.¹¹⁵ Dolayısıyla kadının yetki alanı içinde kalan tek şey delillerin geçerliliklerini sınamaktır. Deliller içinde en önemli kısmı şahitler oluşturmaktadır. Şahitlerin güvenilirliklerinin (geçerliliklerinin) soruşturulmasına tezkiye denilmektedir. Tezkiye sürecinde de aslında kadı kendisine ulaşan bilgilere göre karar vermek durumundadır ve şahsi bir inisiyatif söz konusu değildir.¹¹⁶ Fakat dikkat çekici nokta incelenen verilerdeki şahitlerin neredeyse tamamının tezkiye edilebilmesi ve tezkiye sürecinden olumlu sonuçlarla geçmiş olmasıdır. Burada Bayındır'ın şahitliği kabul edilmeyenlerin kayıtlarda zikredilmediği ve "ityân-ı beyyineden acz" tabiri kullanıldığı şeklindeki tespitinden hareketle, şahitler tezkiye sürecini geçememiş olabilirler fakat bu durum kayıtlarda zikredilmediği için bizim tarafımızdan bilinemez denilebilir.¹¹⁷ Eğer şahitliği kabul edilmediği halde kayıtlarda zikredilen hiç kimse olmasaydı Bayındır'ın tespiti doğru olabilirdi. Fakat gözlemler arasında tezkiye sürecinden geçirilemeyen dolayısıyla şahitlikleri kabul edilmeyen şahitlik vakaları var.¹¹⁸ Eğer Bayındır'ın görüşü kabul edilecek olunursa neden bu davada şahitlikleri kabul edilmeyenlerin kayıtlarının olduğunu izah etmek gerekir. Diğer delillerin geçerliliğine karar vermek de kadının yetki alanına girmektedir. Fakat burada da şahitlik konusunda olduğu gibi bu yetkiyi sınırlandıran belli başlı kurallar vardır. Örneğin, bir sonraki kısımda daha detaylı ele alınacak olan yazılı delil konusunda kadılar şahitsiz yazılı belgeyi sadece belgenin sahte olmasının mümkün olmadığı durumlarda geçerli saymaktadırlar. Bu durum daha sonra Mecelle ile de kanunlaştırılmıştır. Son olarak delil olarak ileri sürülen fetvalarda da benzer bir durum söz konusudur. Fetvanın dava konusu ile uyumlu olup olmadığına kadı karar vermektedir, fakat burada da yine şahsi bir inisiyatif yoktur.

¹¹⁵ Abdülaziz Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku Osmanlı Devri Uygulaması* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015), 77.

¹¹⁶ Tezkiye süreci gerçekleşmeden verilen kararların hükümsüz olacağına dair bkz. Çatalcalı Ali Efendi, *Fetava-i Ali Efendi*, 1257, 293, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1057>. "Zeyd ve Amr bir hususda Bekr'in üzerine şehâdet ettiklerinde, Bekir mezbûrlar ta'dil ve tezkiye olunsunlar derken mürâfa'a oldukları kadı isga etmeyüp kable't-ta'dil ve't-tezkiye şehâdetlerini kabul ve mücebiyle hüküm eylese hükmü nâfiz olur mu? El-cevâb olmaz."

¹¹⁷ Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku Osmanlı Devri Uygulaması*, 168.

¹¹⁸ KŞS (Konya Şer'iyeye Sicili) 71/27/2. Bu kayıt dava aşamalarında 4. noktanın örneği olarak aşağıda zikredilmiştir. Ayrıca tezkiye sürecinin olumsuz sonuçlandığı bir örnek için yine 4. noktadaki dipnota bakılabilir.

Sonuç olarak kadının yetki alanının muhakemenin süreci hakkında oldukça dar olduğu söylenebilir. Mahkeme kararlarının öngörülebilirliğine dair yukarıdaki tartışmalar dikkate alındığında dava çözüm ağacı, mahkemelerdeki süreçlerin önceden belirlenmiş kurallara göre işlediği ve kadının oldukça sınırlı takdir yetkisi olduğu görüşünü destekler mahiyettedir.¹¹⁹ Kadının süreç ile ilgili yetkisinin sınırlı olmasıyla birlikte hükümler (özellikle ceza davalarında) konusunda takdir yetkisinin sınırlarını çizmek oldukça zor görünmektedir. Çünkü çoğu durumda kadı hükmünü sicile kaydetmemektedir. Sadece suçlu olan tarafın suçunu tespit edip kaydı bitirmektedir.¹²⁰ Veyahut cezanın sadece tazir olduğunu belirtmektedir fakat tazirin içeriğine dair bilgi vermemektedir.¹²¹

Tablo 1.1’de dava aşamalarının mahkeme ve konulara göre nasıl dağıldığı gösterilmiştir. Davaların %90’ı bu noktalardan sadece sekiz tanesinde toplanmıştır. Diğer 19 noktada sadece 173 gözlem bulunmaktadır. Toplam 519 dava ile birinci nokta en sık karşılaştığımız nokta olmuştur. Gözlem sayısı 10’dan az olan 13 tane nokta mevcuttur. Bu dağılım dikkate alındığında dava çözüm sürecinin daha basit bir hal aldığı söylenebilir.

Bu noktalardan bazıları yakından incelenecek olunursa: Örneğin, 5. noktada 23 gözlem olduğu görülmektedir. Bu noktada davalıdan inkâr ettiği iddiadan suçsuz olduğunu doğrulaması için yemin istendiğinde yemin etmeyip davayı kaybeder. Bu durum muhakeme usulünde terim olarak ‘nükûl’ olarak adlandırılır. 8. nokta da davacının nükûlü olarak düşünülebilir.

Ayrıca sadece belli bir konuya hasredilmiş noktalar da mevcuttur. Öyle ki 23. noktadaki gözlemlerin tümü aile-evlilik konusundadır. Kendileri küçükken evlendirilen kızların boşanma istekleriyle ilgili davalardır. Yine 25. ve 26. noktalarda da genellikle deniz ticaretinde zayı olan malların sorumluluklarının kabul edilmemesiyle ilgili yeminlerin söz konusu olduğu davalar vardır.

27. nokta da İslam muhakeme usulündeki bir ayrıntıyı göstermesi açısından önemlidir. Şöyle ki davacı delili olmadığı durumlarda davalıdan suçsuz olduğuna dair yemin isteme hakkına sahiptir. Fakat bu hakkı eğer suçun cezası had cezasını (ayet ve hadislerle belirlenmiş cezalar) içeriyorsa davalıdan yemin isteme hakkı düşmektedir. Yani davalı yeminden nükûl ile kendini isteyerek had cezasına çarptıramaz.

¹¹⁹ Abdülaziz Bayındır da muhakemenin açık olarak gerçekleşmesi, hâkimin takdir yetkisinin dar olması ve ispat vasıtalarının objektif olmasının İslam hukukuna has bir özellik olduğunu belirtmiştir. Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku Osmanlı Devri Uygulaması*, 165.

¹²⁰ Örnek için bkz. KŞS 71/68/1. Davalı iddiayı kabul ediyor ama cezaya dair bir şey belirtilmiyor.

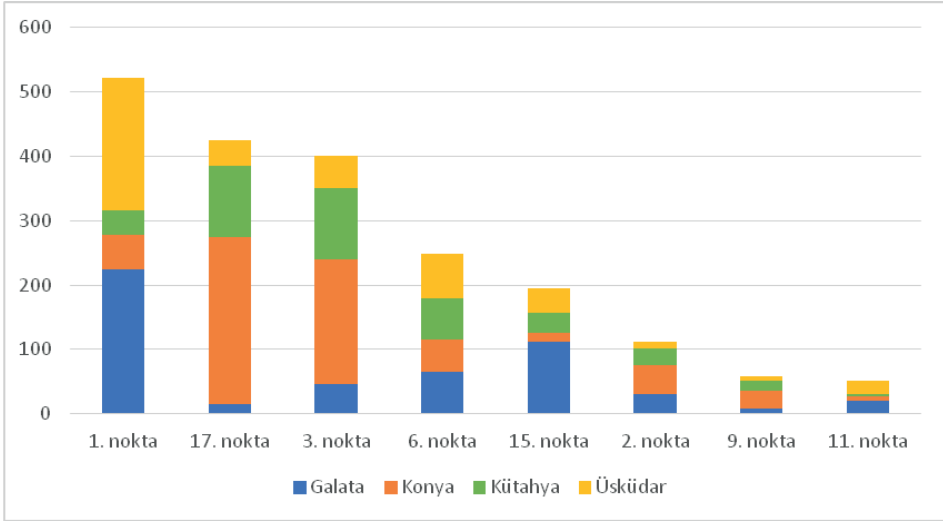
¹²¹ KüŞS (Kütahya Şer’iyye Sicili) 6/126 nolu kayıta davalı tazir cezası alıyor ama cezanın içeriğine dair bir şey geçmiyor. Tazir cezalarının neler olduğuna dair bkz. Esra Yakut, “Tanzimat Dönemi’ne Kadar Osmanlı Hukuku’nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 2 (2006): 25–40.

Dava taraflarının karşılıklı fetva kullanmasıyla ilgili olan 21. ve 22. noktalar da sayı olarak az olmalarına rağmen önemli bilgiler içermektedirler. 21. noktada her iki taraftaki fetvadan hangisinin geçerli olduğuna kadı karar vermekte ve hükmünü o fetva üzerine bina etmektedir. 22. nokta ise son derece ilginçtir. Çünkü bu noktalardaki karşılıklı fetvaların tamamı vakıflar hakkındadır. Aslında bu kayıtlar karşılıklı fetvaları delil getirip haklı olanı ortaya çıkarmaktan çok vakıfların tescil sürecinde yapılan olağan bir uygulama şeklindedir. Kadıların her zaman vakıfların devamı lehine olan fetvaları tercih etmeleri de vakıflara karşı hep dile getirilen bu tutumun somutlaşmış bazı örneklerini gözler önüne sermektedir.

Tablo 1.1. Mahkeme ve Konulara Göre Dava Aşamaları

	Galata	Konya	Kütahya	Üsküdar	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
1. nokta	225	52	38	204	57	24	43	22	345	16	12	519
17. nokta	15	259	112	39	16	11	65	121	115	19	78	425
3. nokta	47	193	111	50	23	14	68	117	110	27	42	401
6. nokta	66	49	64	70	11	55	17	33	126	2	5	249
15. nokta	112	13	32	38	18	16	21	7	106	4	23	195
2. nokta	30	45	27	10	3	24	11	19	48	2	5	112
9. nokta	8	27	16	8	3	1	16	10	22	2	5	59
11. nokta	20	7	4	21	2	-	1	4	42	-	3	52
16. nokta	8	14	6	2	1	-	5	4	13	2	5	30
5. nokta	5	4	4	10	1	4	1	-	17	-	-	23
4. nokta	5	11	1	-	-	4	3	3	5	2	-	17
18. nokta	10	2	1	1	1	-	1	1	6	1	4	14
10. nokta	2	6	3	2	-	-	4	2	5	-	2	13
25. nokta	10	-	-	3	-	-	-	-	13	-	-	13
24. nokta	2	8	-	1	-	-	6	1	2	1	1	11
8. nokta	3	3	2	2	1	-	-	1	8	-	-	10
23. nokta	-	9	1	-	10	-	-	-	-	-	-	10
7. nokta	3	3	-	-	-	1	-	1	-	-	4	6
22. nokta	-	4	2	-	-	-	-	-	-	6	-	6
12. nokta	1	2	2	-	1	-	1	1	1	1	-	5
20. nokta	-	4	-	-	4	-	-	-	-	-	-	4
27. nokta	1	1	2	-	-	2	2	-	-	-	-	4
14. nokta	-	-	2	-	-	-	-	-	2	-	-	2
21. nokta	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
13. nokta	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
19. nokta	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
26. nokta	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	1
Tehir	2	-	1	1	-	-	2	-	2	-	-	4
Toplam	575	719	431	463	152	156	268	347	989	86	190	2188

Aşağıdaki şekilde (Şekil 1.5) en sık karşılaşılan sekiz tane noktanın mahkemelere göre nasıl dağıldığı gösterilmiştir. Buna göre birinci noktada merkez mahkemelerinin ağırlığının olduğu görülmektedir. Bu durumun konulara göre dağılıma bakıldığında bölgeden çok konuyla ilgili olduğu daha net olarak görülür. Çünkü ticaret konulu davalarda ikrar ile sonuçlanan dava sayısı (346) oldukça fazladır. İkinci en yüksek frekansın olduğu noktada ise (17. nokta) taşra mahkemelerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Demek ki karşı dava ile davayı kazanan davalılar en çok taşra mahkemelerinde gözlemlenmiştir. 1. noktadan (ikrar) sonra davacıların davayı kazandığı en sık karşılaşılan nokta 3. noktadır. Burada da yine taşra mahkemeleri ağırlıklarını korumaktadır. Dikkat çekici bir diğer husus meşrû' olmayan (15. nokta) davaların dağılımıdır. Buna göre mahkemeye kabul edilmeyen bu tür davalara en çok Galata Mahkemesi'nde rastlanılmıştır. Diğer noktaların mahkemeler arasındaki dağılımı nispeten benzer gözükmektedir.

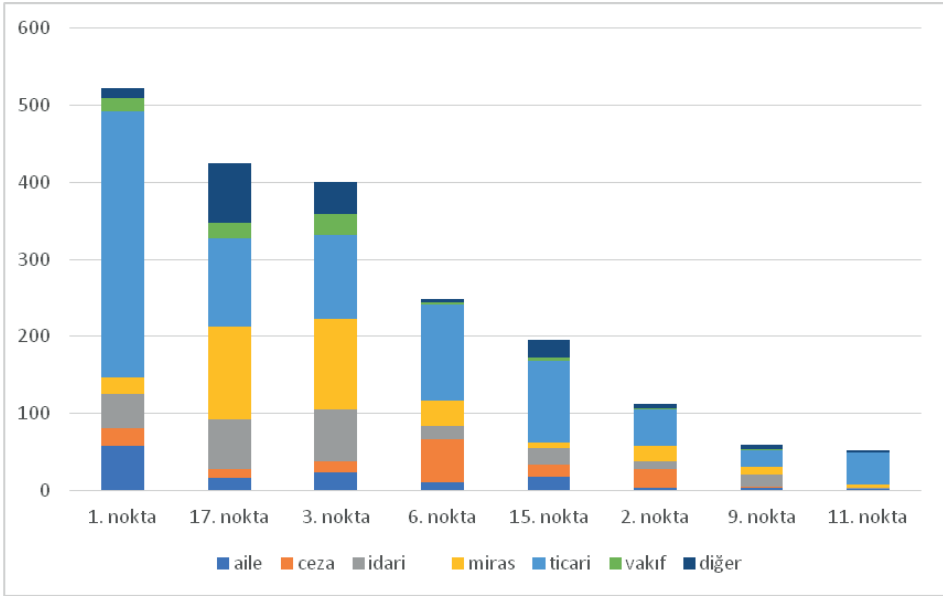

Şekil 1.5. Davaların Sonuçlandığı Noktaların Mahkemelere Göre Dağılımı

Davaların konulara göre dağılımına (Şekil 1.6) bakıldığında yukarıda geçtiği gibi ticari davaların ikrar ile sonuçlandığı sonucu burada daha net görülmektedir. Bu özellikle alacak ilişkilerini kayıt altına almak isteyen taraflar arasında oldukça sık başvuru olan bir anlaşmazlık çözüm yöntemidir. Birinci noktada sık karşılaşılan diğer konu ise aile konusudur. Aile konusunda da itiraf ile dava kazanmak (57) sıklıkla görülen bir durumdur, bunun ardından davacının geçerli delil getirdiği (23) durumlar gelmektedir. Davacıların karşı dava açıp kazandıkları duruma bakıldığında (17. nokta) miras konulu davalar ön plana çıkmaktadır. Bunun ardından ticari davalar gelmektedir.

Dikkat çekici olan idari ve diğer konulu davaların bu noktadaki yoğunluğudur. Üçüncü noktadaki konuların dağılımı da 17. noktaya benzemektedir. Şu kadar var ki diğer konulu davalar yarı yarıya düşmüştür. 6. noktada ticari davalardan sonra ceza davalarının frekansı en yüksektir. Bu demektir ki ceza davalarındaki delil getirme sürecinin zorluğunun da etkisiyle davalılar yemin ederek davaları kazanabilmektedirler. Bir diğer dikkat çekici durum davacının iddiasını delillendiremediği ve davalıdan yemin istemediği için davayı kaybettiği (2. nokta) noktadaki davaların dağılımıdır. Ticari davalar burada da başı çekmektedir. Ama ardından ceza ve miras konulu davalar gelmektedir. Bu demektir ki davacılar bu tür davalarda davalının yemin edeceğini beklediğinden dolayı davalıdan yemin bile istememektedir. Son olarak 11. noktadaki ticaret davalarındaki yoğunluğa bakılacak olunursa davacıların karşı davalarda yemin ederek kazandıkları davalar içinde ticari davaların oranı %81 olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu oran herhangi bir konuda belli bir noktada sonuçlanan dava oranları içinde en yüksek değerdir.

Şekil 1.6. Davaların Sonuçlandığı Noktaların Konulara Göre Dağılımı

Dava Çözüm Ağacındaki Noktalara Örnek Dava Kayıtları

Bu kısımda dava çözüm ağacındaki her bir noktaya ait bir dava kaydının örneği verilecektir. Buna göre bu noktalara nasıl bir süreç içinde geldiği örneklerle açıklanmış olacaktır. Dava süreçlerinin nasıl geliştiği, hangi durumlarda ispat yükünü kimin üstlendiği ve delil mekanizmaları gibi konular

örnekler üzerinden incelenecektir. Burada gözlem sayısı dikkate alınmadan her bir nokta için en az bir örnek verilecektir. Delillerin söz konusu olduğu bazı noktalarda bütün delil çeşitlerini göstermek için her bir delil için ayrı örnek sunulmasının daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Her bir noktaya ait örneğin özeti ve transkripsiyon yapılmış tam metni¹²² Ek-4'te yer almaktadır. Bu kısımda dava çözüm ağacındaki noktalar hakkında genel bazı bilgiler verilmiş ve bu noktaların muhakeme usulü konusunda nasıl bir yere sahip olduğu incelenmiştir. Bu sebeple metinlerin sadece söz konusu nokta ile ilgili kısmına yer verilerek dava ve delil süreçleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. Nokta

Bu nokta davacının iddiasının davalı tarafından kabul (ikrar) edilmesi ile davanın davacı lehine sonuçlandığı durumu ifade etmektedir. Böylelikle delil süreçlerine girilmeden dava sonuçlanmış olmaktadır. Bu nokta sicillerde özellikle de ticaret konulu davalarda en sık karşılaşılan noktadır.

... kirâ-yı mezkûrdan yedi ay müddetinde mezbûr Mehmed Sâdık zimmetinde müctemî' olan yüz beş guruşu mezbûr Mehmed Sâdık'dan hâlâ talep ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak ol dahi cevâbında müdde'iyeye-i mezbûre Fâtıma Hatun'a cihet-i mezkûreden ol mikdâr guruşu zimmetinde sahîlhan deyni olduğunu tâyi'an ve kat'iyen ikrâr ve itirâf etmeğın ...¹²³

2. Nokta

Eğer davacı iddiasını delil ile ispatlayamazsa yapabileceği tek seçenek davalıdan suçsuz olduğuna dair yemin etmesini istemektir. Birçok durumda davacı davalıdan yemin etmesini istemeden davayı sonlandırmaktadır. Bu durum davalının yemin edeceğini düşünmesinden kaynaklanıyor olabilir. Aşağıda davacının delil getiremediği halde davalıdan yemin de istemeyerek davayı kaybettiği duruma bir örnek verilmiştir.

... dahl ve ahz etmedim deyü külliyyen inkâr edicek müdde'î-i mezbûr kethüdânın da'vâsına muvâfık beyyine talep olundukda ityân[-ı beyyineden] izhâr-ı acz eyledikten başka istihlâfa dahi kâni' olmayıp ...¹²⁴

¹²² Dava metinleri transkribe edilirken, İSAM'ın 100 cilde tamamladığı Kadı Sicilleri Projesinde takip ettiği imla kuralları tatbik edilmiştir. İmla kuralları hakkında detaylı bilgi için bkz. İsam, "Kadı Sicilleri Projesi", <http://www.kadisicilleri.org/veri/gorselx/jenerik/blt002j.pdf>, 2011.

¹²³ GŞS 702/2-a/5 (Sırasıyla 702 defter, 2-a varak ve 5 kayıt sayısını göstermektedir. Kayıt numaralarında sadece davalar esas alınmıştır. Konya sicillerine sayfa numarası verildiği için defterden sonra sayfa numarası verilmiştir. Kütahya sicillerinde ise her bir kayda numara verildiği için, defter numarasından sonraki sayı o defterdeki kayıt numarasını göstermektedir.)

¹²⁴ KŞS 69/84/2

3. Nokta

Davacının iddiasını delil ile ispatlamasının belli başlı dört yolu vardır. Bunlar şahitler, yazılı delil, fetva ve bilirkişilerdir¹²⁵. Yazılı deliller de şahitlik gerekip gerekmediğine göre ikiye ayrılırlar.

Birinci şıkta en çok karşılaşılan delil şekli olan şahitlerle iddianın ispat edildiği görülmektedir. Burada iki tane şahidin olması gerektiğine ve şahitlerin tezkiye sürecinden geçtikten sonra şahitliklerinin kabul edildiğine dikkat edilmelidir. İkinci şıkta iddianın yazılı bir delil ile ispatlandığı duruma örnek verilmiştir. Fakat dikkat edilecek olunursa yazılı belgenin içeriğinin iki şahit ile ispatlandığı görülür. Yazılı belgelerin çok büyük bir kısmı şahitsiz kabul edilmemektedir. Çünkü sahte yazılı belge düzenleyerek mahkemeyi yanıltmak mümkündür. Bu durum önüne geçebilmek için sahte olarak düzenlendiği düşünülebilecek belgeler şahitler tarafından desteklenmedikçe delil olarak kabul edilmemektedir. Üçüncü şıktaki örnekleri incelediğimizde şahitsiz olarak kabul edilen belgelerden iki tanesi (vakfiye ve emr-i âli) dikkate çarpar. Bu belgelerin de eğer şüpheli olarak görülürse kullanılmadan önce merkezden asılları istenilmektedir. Yazılı belgelerle ilgili bu tavır Mecelle’de de aynı şekilde ifade edilmiştir.¹²⁶ Dördüncü şıkta davacının bir fetva kullanarak iddiasını ispat ettiği görülmektedir. Beşinci şıkta ise davacının iddiası bilirkişiler tarafından doğrulandığı için haklı bulunmuş ve davacının lehine karar verilmiştir. Buraya kadar geçen bütün şıkların delil olabilmeleri için gerekli şartları taşıyor olmaları gerekmektedir. Nitekim 4. noktada yukarıda sayılan bu delillerin gerekli şartları taşımadıkları için geçerli olmadıkları görülecektir.

a. Şahit

... mahbûs-ı mesfûr ber-vech-i muharrer fakîr ve mu’sîr ve ma’dûm olduğunu udûl-i ahrâr-ı ricâl-i müslimînden lede’t-tezkiye makbûlü’ş-şehâde idükleri ihbâr olunan mahalle-i mezbûr imâmı Ali Efendi b. El-Hâc Hüseyin

¹²⁵ Bilirkişiler uzmanlık gerektiren veya gerektirmeyen şeklinde ehl-i vukuf ve ehl-i hibre olarak ayrılabilir. Abacı ehl-i hibreyi atanan bilirkişi olarak nitelemektedir. Detaylı bilgi için bkz. Nurcan Abacı, “Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma”, *Ü.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 3 (2002).

¹²⁶ Mecelle’nin 1736. maddesinde “Yalnız hat ve hatem ile amel olunmaz. Fakat şübhe-i tezvîr ve tasni’den sâlim ise ma’mûl-bih yani medâr-ı hükm olur” denilerek yazılı belgelerin şüphe ve sahtecilikten uzak olduklarında geçerli deliller olacağı ifade edilmektedir. 1737-9 maddeleri de benzer şekilde berat, defter-i hakani, mahkeme kayıtları ve vakfiyelerin de hileli olmadıkları tespit edilirse geçerli olacaklarını belirtmektedir. Ahmed Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-i Adliye* (İstanbul: Matba`a-ı Osmânîye, 1300), 613.

ve civâr komşularından Memiş b. Osman nâm kimesneler şehâdetleriyle dâ-yin-i merkûm Seyyid İsmail Ağa muvâcehesinde vech-i şer' üzere isbât etmeğın ...¹²⁷

b. Yazılı delil (şahide muhtaç)

... bir kıt'a temessük mantûkunca merkûm Ömer Reis yedimden ve mâ-lımdan iktirâz ve kabz ve umûruna sarfla istihlâk eylediği altı yüz altmış gu-ruş zimmetinde alacak hakkım olmağla ... müdde'âsını lede't-tezkiye udûl ve makbûlü'ş-şehâde idükleri ihbâr olunan mellâh tâifesiinden Ahmed Beşe b. Mehmed ve Mehmed Beşe b. Mehmed Memiş nâm kimesneler şehâdetle-riyle bi'l-muvâcehe ber-nehc-i şer'î isbât etmeğın ...¹²⁸

c. Yazılı delil (şahide muhtaç değil)

i. Vakfiye

... mütevellî-i merkûmun yedinde olan vakfiyye muhdes ve musanna' ve sahte olduğu inde's-şer' zâhir ve tebeyyün olup min ba'd yedinde olan muhdes vakfiyye ile amel olunmayıp defterhâne-i âmirede mastûr ve mu-kayyed sûret-i vakfiyye-i ma'mûl-bihâ sicill-i mahfûzaya kayd ve sebt olun-mağla ba'de'l-yevm mücebince amel olunmak üzere...¹²⁹

ii. Emr-i âli

... zahriyyât-ı mezkûreleri ... feth ve nazar olundukda her biri kenârın-da Devlet-i Aliyye-i Osmâniyenin defterdârı efendi hazretlerinin işâretiyle merkûm Seyyid Mehmed Emin otuz sağ akçe vazîfesi tamâmen mahsûb olmuşdur deyü ketb ve işâret buyurulduğu müstebân olmağla ber-mûceb-i kânûn-u devlet ve ber-mantûk-u fetvâ-yı şer'î at zahriyyât-ı mezkûre vezâifi olan mebâliğ-i mezbûre ...¹³⁰

d. Fetva

... bî-garaz Müslimînden mevsûku'l-kelim kimesnelerin istintak olun-dukda müdde'iyeye-i mezbûre Amine'nin bâlâda muharrer bast olunan takrî-ri vakı'a mutâbık olup ve zevc-i müteveffâ-yı merkûm Mehmed merkûm

¹²⁷ KüŞS 14/250

¹²⁸ GŞS 672/42-b/3

¹²⁹ KŞS 71/60/1

¹³⁰ Mehmet Demirkol, "1837 M.(1253 H.) Tarih ve 20 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili" (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2016), 523.

Seyyid Abdullah'ın hâlâ taht-ı nikâhında olan zevcesi Fatıma Hâtun ile karındaşlar olup merkûm Mehmed'i mezbûre Fatıma müddet-i rıdâ'da irdâ' ve evlâdının zevcesi rıdâ'an babasına tezvîci sahih olmadığı kütüb-i mu'teberât-da mastûr olmağla ...¹³¹

e. Bilirkişi (ehl-i hibre)

... zikrolunan tönbeki ehl-i vukûfdan tönbekiciler kethüdâsı Hüseyin Ağa b. el-Hâc Ali ve esnâfdan Kasımpaşalı Mehmed b. Abdullah ve Galatalı Ali b. el-Hâc Yusuf nâm üç nefer kimesnelere irâe olundukda onlar dahi ba'de'n-nazar fi'l-hakîka zikrolunan tönbeki İsfehan ve Şiraz tönbekisi olmayıp ancak cinsinden Keşan tönbekisi olduğunu meclis-i şer'a alâ-tarîki'ş-şehâde ihbâr ettiklerinden ...¹³²

4.Nokta

Zikredilen delillerin geçerli olabilmesi için gerekli şartları taşıması gerektiğinden yukarıda bahsedilmişti. İşte bu nokta delillerin şartları sağla(ya) madığından veya iddia ile örtüşmediğinden dolayı kabul edilmediği ve dolayısıyla davacının davayı kaybettiği noktadır. Birinci şıkta davacının şahitlerinin tezkiye edilemediğinden dolayı geçerli olmadığı duruma bir örnek verilmiştir. Şahitlerin tezkiye edilememesi veya tezkiyenin olumsuz sonuçlanması¹³³ bütün kayıtlar içerisinde oldukça nadir görülen bir durumdur. Yine tek şahidin iddianın ispatlanması için yeterli olmadığına dair örnek de bu şıkta verilmiştir. İkinci şıkta mahkemeye yazılı bir belge sunan davacı belgenin içeriğini şahitler ile ispatlayamadığı için belgenin geçerli delil sayılmaması neticesinde davayı kaybetmiştir. Üçüncü şıkta geçen vakfiyenin ise geçerli bir yazılı belge olduğu fakat içeriğinde davacının iddiasının aksini gösteren bir kayıt olduğundan dolayı dava davacının aleyhine sonuçlanmıştır. Dördüncü şıkta ise davacının sunmuş olduğu fetvanın davacının durumu için geçerli olmadığı tespit edildiğinden dolayı yine dava davacı aleyhine sonuçlanmıştır. Burada kadıların mahkemeye sunulan fetvaların vakıya uy-

¹³¹ KŞŞ 68/8/1

¹³² GŞS 702/43-a/4

¹³³ İncelenen kayıtlarda tezkiyesi olumsuz sonuçlanan bir davaya rastlanılmamıştır. Tezkiyesi olumsuz sonuçlanan bir dava örneği için bkz. Fuat Recep ve Rasim Erol, *İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649)*, ed. Coşkun Yılmaz, c. 15, 100 c., 99 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011), 225. Ayrıca şahitleri açıktan soruşturma yetersiz kaldığı için gizli soruşturma yapılmasına dair bir ferman için bkz. Rasim Erol ve Sabri Atay, *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 334 Numaralı Sicil (H. 1280-1329 / M. 1863-1911)*, ed. Coşkun Yılmaz, c. 59, 100 c. (İstanbul: Kültür AŞ, 2019), 72.

gun olup olmadığını değerlendirdikleri ve kendilerine sunulan her fetvayı kabul etmek zorunda olmadıkları açıkça görülmektedir.¹³⁴ Beşinci şıkta ise bilirkişilerin (ehl-i vukuf) yaptıkları keşif neticesinde davacı aleyhine bir karar çıktığı görülmektedir.

a. Şahit

i. Şahitler tezkiye edilemiyor

... şâhidân-ı mezbûrandan biraderi şerîki olup ve yeğeni dahi ıyâlinde ve hizmetinde olduğundan başka şâhidân-ı mezbûrân şâhid olmamağla hak-kımda olan şehâdetlerin kabûl etmem deyü müdde'î-i aleyh-i merkûm da'vâ etmekle şâhidân-ı mezbûran tezkiye murâd olundukda diyâr-ı âherden olmak hasebiyle tezkियeleri tam olamadığından ...¹³⁵

ii. Tek şahidin şahitliği kabul edilmiyor

... müdde'î-i mezbûr Ahmed Çelebi'nin ber-vech-i muharrer müdde'âsını külliyyen inkâr etmekle müdde'î-i mezbûr ber-vech-i muharrer müdde'âsına ikâme eylediği bir nefer kimesne edâ-yı şehâdet-i şer'iyeye edemeyip ol ve-chile müdde'âsını isbâtından izhâr-ı acz edip ve tâlib-i tahlîf olmayıp ve kavli mücerrediyile dahi bir nesne sâbit olmamağla ...¹³⁶

b. Yazılı delil (şahide muhtaç)

... beni vekîl ve nâib-i menâb nasb ve ta'yîn edip ben dahi vekâlet-i mezkûreyi kabûl etmişidim lâkin benim vekâlet şâhidlerim olmayıp mücerred yedimde mektûb ve merkûm Yusuf Çelebi karındaşım olduğuna binâen meblağ-ı bâki-yi merkûm bin guruş mersûm Nikola zimmî bana versün deyü külliyyen inkâra mukârin tasaddî eylediği da'vâsı takrîr-i meşrûhu üzere bu mertebe ile meşrû'a ve iltifâta şâyân olmadığı ...¹³⁷

c. Yazılı delil (şahide muhtaç değil)

... mütevellî-i merkûmun yedinde olan sûret-i defter-i hâkânîde der-zemîn? fî sene kırk akçe îcâre ve der-zemîn? tahrîr olunmağla mûcebince

¹³⁴ Gedikli de fetvaların kadıyı bağlayıcı olmadığını ve ancak hikâyeye uyuyor ise kadılar tarafından kabul edildiğini ifade etmiştir. Fethi Gedikli, *Osmanlı Hukukunda Fetva*, ed. Süleyman Kaya, Yunus Uğur, ve Mustafa Demiray (İstanbul: Klasik, 2018), 204.

¹³⁵ KŞS 71/27/2

¹³⁶ GŞS 672/46-a/2

¹³⁷ GŞS 672/15-a/3

mütevellî-i merkûm bilâ-sened bî-vech-i şer'î mu'ârazadan ba'de'l-men' ve merkûmânın kadîm-i mülkiyet üzere zabt ve tasarruflarına tenbih birle ...¹³⁸

d. Fetva

... bâkî iki yüz guruşu mutâlebe esnâsında bizlere cebr ve kerh ederek on üç guruşa musâlaha ve ibrâ-yı zimmet etdirmiş ise de işbu yedimizde olan fetvâ-yı şerîfe mücebince sulh-ı mezkûr ve ibrâ-yı mersûm sahîh olmamağ-la ... Altun zimmî cevâbında ... def'le mukâbele ve kerhi lede'l-inkâr müdde'iyân-ı mesfûrân Nikos ve Soğomon zimmîler kerh da'valarını isbâtıdan ba'de'l-acz belde-i azîmede kerh mu'teber olmadığından ...¹³⁹

e. Bilirkişi (ehl-i hibre)

... şehnişîn-i mezkûrların zarar-ı fâhişi olmayıp ve fi'l-hakîka mârreye dahi zararı olmadığını mî'mârân-ı merkûmân ve sâir mazbût kimesnelerin haber verdiklerini ...¹⁴⁰

5. Nokta

Davacının iddiasını davalının inkâr etmesi üzerine eğer davacının delili yoksa davalıdan suçsuz (borçsuz) olduğuna dair yemin etmesini isteyebilir. Davacı davalının yemin etmesini isterse ve davalı yemin etmekten çekinir ve yemin etmezse davacı kazanmış olur. Bu duruma terim olarak yeminden nükûl denilmektedir. Osmanlı mahkemelerinde yeminin davaların seyri açısından önemli bir yeri vardır. Aşağıdaki 6. nokta ile birlikte düşünüldüğünde delilin olmadığı durumlarda davanın sonucunu yemin belirlemektedir. Yemine kadar gelen davalar çoğu durumda (%90) davalının yemin etmesiyle sonuçlanmaktadır. Yeminden nükûl oran olarak az olsa da sonuçları itibariyle son derece dikkat çekicidir. Aşağıdaki örnekte de görüleceği gibi davalılar tazir cezası almayı göze alarak öncesinde inkar ettikleri iddiadan suçsuz olduklarına dair yemin etmemişlerdir. Hatta yemin etmediği için nikahı fesh olan davalılar bile vardır.¹⁴¹ Ayrıca gözlem sayısı (23) çok olmamakla birlikte nükul vakalarının müslümanlar ve zimmiler arasında neredeyse eşit dağıldığı görülmektedir.

¹³⁸ KŞS 67/111/2

¹³⁹ KüŞS 11/90

¹⁴⁰ GŞS 672/42-b/1

¹⁴¹ Bkz. Ek-5'deki KŞS 67/67/1 numaralı kayıt.

... mûcib-i şer'isini talep ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintâk ve'l-inkâr müdde'iyeye-i mezbûre ber-vech-i muharrer müdde'âsını beyân ve isbâtta izhâr-ı acz birle istihlâf etmeğin mûcebiyle mezbûretân Nâile ve Emetullaha vech-i şer'î üzere yemîn teklîf olundukda her biri yemînden nükûl etmeleriyle mezbûretân Nâile ve Emetullah'dan her birine ta'zîr lâzım geldiği ...¹⁴²

6. Nokta

Davacının iddiasını davalının inkar ettiği durumda davacının delil getirememesi halinde yemin isteme seçeneğinin olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu şekilde davalı suçsuz olduğuna veya davacının iddiasının doğru olmadığına dair yemin ederek davayı kazanabilmektedir. Bu nokta ikrar ve şahitlerle davaların ispat edildiği durumlardan sonra en sık karşılaşılan durumdur. Bu nokta 2. ve 5. noktalarla birlikte davacıların delili olmadığı için dava sonucunun yemin mekanizması ile belirlendiği durumları oluşturmaktadır. Bu üç noktada sonuçlanan davaların davacılar tarafından açılan toplam davaların %25'ini oluşturduğu görülmektedir. Yani davacıların açtıkları davaların (karşı davalar hariç) çeyreği yemin mekanizması ile çözülmektedir. Bu oran eğer 1. ve 15. noktalar hariç tutulursa % 48'e yükselmektedir. Bu oran yeminin ne kadar önemli bir rol oynadığını net bir şekilde göstermektedir.

... otuz yedi buçuk guruş hakkımı talep ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintâk ve'l-inkâr müdde'î-i merkûm ber-vech-i muharrer müdde'âsını isbâta kâdir olamayıp talebiyle Kalos zimmî gibbe't-tahlîfi'ş-şer'î mûcebiyle merkûm Zümre? zimmî husûs-ı mezkûrda merkûm Kalos zimmîye bilâ-bey-yine mu'ârazadan men' olunduğu ...¹⁴³

7. Nokta

Bu nokta oldukça az rastlanılan bir noktadır (6). Dava süreci 17. noktaya benzemektedir. Fakat davalının defini (karşı dava) ispat etmek için ileri sürdüğü delili (aşağıdaki örnekte önceki davaya ait hüccet) davacının ikrar etmesi yönüyle 17. noktadan farklılaşmaktadır.

... meblağ-ı merkûm altı yüz bir guruş mersûm Aleksan zimmîden istirdâd ederim deyü ... meblağ-ı mezkûru mezbûr Mehmed Beşe'den bi-hakkın ahz etmişidim deyü eylediği def' ve da'vâsını ve maznûn-ı hüccet-i mezkû-

¹⁴² ÜŞS (Üsküdar Şer'iyeye Sicili) 589/70-b/7

¹⁴³ ÜŞS 571/66-a/6

reyi mezbûr Mehmed Beşe bi-tamâmihâ tâyi'an ve kat'iyyen ikrâr ve itirâf etmeğin mücebince mezbûr Mehmed Beşe da'vâ-yı mezkûresiyle mersûm Aleksan zimmîye bî-vech-i şer'î mu'ârazadan men' olunduğu ...¹⁴⁴

8. Nokta

Bu nokta 5. noktadaki nükûlün davacı tarafından gerçekleştirilmiş şeklidir. Şöyle ki burada davalı davacının iddiasına karşı dava (def') ile cevap vermektedir. Fakat davacının karşı davayı inkâr etmesi üzerine davalı delil sunamadığı için davacıdan (ilk davanın davacısı, karşı davanın davalısı) karşı iddianın doğru olmadığına dair yemin etmesini ister. Davacı yemin etmediği için davayı kaybeder.

...ol mikdâr guruşu müdde'î-i mesfûr Toğofidos? zimmîye deyni olduğunu ikrâr lâkin müdde'î-i mersûmun vekîli gâib-i merkûm Yusuf Ağa'ya tamâmen vermişdim deyü mesfûr Toğofidos? zimmînin inkârına mukârin mersûm Cani zimmî eylediği def'ini isbâtda izhâr-ı acz edip ve talebiyle mersûm Toğofidos? zimmîye yemîn teklîf olundukda ol dahi yemînden nükûl etmeğin ...¹⁴⁵

9. Nokta

Bu nokta davacının karşı davayı itiraf edip davayı kaybettiği noktadır. 1. noktanın karşı davalar içindeki karşılığıdır. Fakat sayı olarak daha azdır (59).

... bu vechile tarla-yı mezbûrdan ve metrûkât-ı sâireden bende bir akçe ve bir habbe alacak hakkı yokdur deyü def'le tasaddî eylediği da'vâsı müdde'î-i merkûm Osman Beg'den istintak olundukda vâlidesi müteveffiye-i mezbûrenin kâffe-i metrûkâtından hissesine meblağ-ı mezbûr isâbet eylediğini ve kabz edip babası merkûmun zimmetini ibrâ eylediğini ikrâr etmekle...¹⁴⁶

10. Nokta

Bu nokta davalının delillerinin geçerli olmaması üzerine karşı davasının reddedilerek davacının davayı kazandığı durumları göstermektedir. Bu yönüyle davacı için 4. noktanın davalı için karşılığıdır. Birinci şıkta davalının getirdiği tek şahit davalının iddiasını doğrulamadığı için davalı davayı kaybetmiştir. İkinci şıkta ise mahkemeye şahide muhtaç bir yazılı delil sunan

¹⁴⁴ GŞS 672/29-b/2

¹⁴⁵ GŞS 672/46-b/1

¹⁴⁶ KŞS 71/26/1

davalının belgenin içeriğini şahitler ile ispatlayamadığı için davayı kaybettiği görülmektedir. Üçüncü şıkta ise davalılar tarafından karşı davalarını ispatlamak için kullanılan sırasıyla bir temessük ve bir vakfiyenin içeriklerinin davalıların iddialarını doğrulamadıkları görülür. Bu belgeler sahte oldukları için değil ama davalıların iddialarını doğrulamadıkları için geçerli bir delil olarak kabul edilmezler ve bu nedenle davalılar davayı kaybederler. Davalının karşı davası için sunduğu fetva veya bilirkişilerin görüşlerinin iddiasını doğrulamadığı bir durumla karşılaşmamıştır.

a. Şahit

... sâlifü'l-beyân saman benim malımdır diyerek hayvânâtına sarf eyle deyü bana emir eylediğine binâen? bir mikdârını telef etmişim deyü ikrârı zayi' olduğu ve's-suâl hâzır-ı mezbûr dahi lede'l-inkâr merkûm İbrahim'in talebiyle hâzır-ı mezbûr tahlîf eyledikten sonra ...¹⁴⁷

b. Yazılı delil (şahide muhtaç)

... bedel-i ma'lûme ile kezâlik bana ferâğ ve tefvîz edip bu vechile bağ-ı mezkûr benim mülk-i müfevvizim olmağla zabt ederim deyü def'a mukâbele olarak bir kıt'a tezkire lede'l-ısrâr ve ba'de'n-nazâr mezbûre Fatıma'dan mazmûnuna mutâbık beyyine taleb olundukda ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz birle tahlîfe dahi tâlibe olmamağla mücebiyle bağ-ı mezkûrdan mezbûre Fatıma Hatun'un bila-beyyine bî-vech-i şer'î müdâhale ve mu'ârazası ba'de'l-men' ...¹⁴⁸

c. Yazılı delil (şahide muhtaç değil)

i. Temessük

...temessük-i mezkûrda mücerred gedik lafzı tahrîr olduğuna binâen oda-yı mezkûrenin hevâî gediği babam mersûmdan mevrûs benim mâlım olmuş olmağla öyle olıcak oda-yı mezkûreyi red ve teslîmden imtinâ' ederim demesi şer'an mesmû'a ve iltifâta şâyân olmayıp ve gedik şurûtunun nizâmı ...? devam ve istikrârı irâdesiyle aklâm-ı pâdişâhiden yâhûd evkâf-ı hümâyûn ve haremeyn-i şerîfeyn defâtirinden birinde mukayyed olur ise kanûnen mu'teber olmağla ...¹⁴⁹

¹⁴⁷ Demirkol, "1837 M.(1253 H.) Tarih ve 20 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili", 237.

¹⁴⁸ Nuri Ünlü, "70 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1814-1816 M./1230-1232 H.)" (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005), 284.

¹⁴⁹ GŞS 702/2-b/1

ii. Vakfiye

...lede'l-mu'âyene ve'l-müşâhede hatun-ı mezbûrun zabt ve ta'sîr murâd eylediği hudûd-ı garbîde münâza'un-fîh olan ...? hadd-i şarkî tarafında olmak hasebiyle ahâlî-i mezbûreden lede'l-istintak münâza'un-fîh olan arâzî-i ...? mezbûre-i merkûm Osman Beg'in timârı olan Irmakel-mezbûre? hudûdu dâhilinde olup mütevellî-i mezbûrenin alâkası olmadığını ihbâr eylediklerini ...¹⁵⁰

11. Nokta

Bu nokta karşı davada delil bulamayan davalının davacıdan yemin istediği ve davacının yemin etmesiyle davalının davayı kaybettiği durumdur. 8. ve 16. noktalarla birlikte delil bulamayan davalıların davanın sonucunun yemin süreci sonunda belirlenmesini istedikleri durumları göstermektedirler. Bu üç noktanın toplam karşı davalar içindeki oranı yaklaşık %15'tir. Yani karşı davaların %15'inin sonucu yemin mekanizması ile belirlenmektedir. Karşı davalardan 9. ve 18. noktalar çıkarıldığında bu oran %17'ye yükselmektedir. Yeminin karşı dava için davacıların açtıkları davalara kıyasla daha az önemli bir unsur olduğu görülmektedir.

... müdde'î-i mersûm Dimitri zimmîye edâ ve teslîm edip ancak yüz kırk beş guruş deynim bâkî kalmışdır deyü mikdâr-ı mezkûrda eylediği def'ini müdde'î-i mersûm Dimitri zimmî ba'de'l-inkâr dâfi'-i merkûm Mihâl zimmîye vech-i muharrer def'-i mezkûruna ikâmet-i beyyine edemeyip bi't-taleb muvâcehesinde mersûm Dimitri zimmî ba'de't-tahlîfi's-şer'î ...¹⁵¹

12. Nokta

Bu noktada davacılar, davalının karşı davasındaki iddialarının bir kısmını itiraf ederler fakat bu itiraf davalının davayı kazanması için yeterli olmaz. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki davada davacılar satış esnasında para haricinde bir miktar kıymetli eşya da aldıklarını kabul etmişlerdir fakat yine de satış bedelinin çok altında bir değer olduğu için satış iptal edilmiştir. Bir başka örnekte kendisine miras kalan tarlayı uzun süre istemeyen davacı, uzun süre istemediğini itiraf eder fakat bu sürenin bir kısmında özürlü (seferde) olduğu için davayı kazanabilmiştir. Bu noktanın 9. noktadan farkı davacının karşı iddiayı itiraf etmesinin davalının davayı kazanması için yeterli olmamasıdır.

¹⁵⁰ KŞS 73/34/1

¹⁵¹ GŞS 702/14-b/4

... merkûm Seyyid Mustafa'dan mezbûrâna vermiş olduğu hilâlî sâ'atlerin semen-i misillerinden suâl olundukda sâ'at-i mezbûrları takdîr olunan kıymetleri etmeyerek ...? mezbûr dahi takdîr olunan semene değmeyerek vech-i meşrûh üzere bey' ü şîrâ vâki' olduğunu i'tirâf etmekle ol vechile akd-i mezbûr hîle-i fâside ve desîse-i kâside ile mün'akid olmağın ...¹⁵²

13. Nokta

Bu noktada da bir önceki noktaya benzer şekilde davacıların karşı davadaki iddiaları kısmen kabul ettiği görülmektedir. Fakat burada davacılara verilen süre sonunda davacılar iddialarını ispat edemedikleri için durum köyün yaşlılarına sorularak sonuca bağlanmıştır. Bu nokta aslında 17. noktaya oldukça benzemektedir. Fakat her iki tarafın da karşı tarafın iddialarından bir kısmını kabul etmeleri nedeniyle farklı bir nokta olarak değerlendirilmesi daha uygun görülmüştür.

... müdde'ıyyûn-ı mezbûrûndan da'vâ-yı meşrûhalarına mutâbık bey-yine talep olunup ve üç gün mihel-i şer'ıyye verilmiş ise de ez-kadîm hakk-ı mürûrları olduklarını ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz edip ez-kadîm hakk-ı mürûrları olmadığı tebeyyün edip hemân merkûmun tarlasından fuzûlî gelip geçdiklerini mahall-i ma'kûd-ı mezkûrda müsinn ve ihtiyâr kimesneler dahî haber verdiklerini...¹⁵³

14. Nokta

Bu noktadaki iki dava da aslında 17. noktaya doğru giderken davacıların davadan çekilmeleri dolayısıyla farklı bir nokta oluşmuştur. Davacıların davadan çekilmelerinin karşı tarafın şahit getirdiğini görmüş olmalarından kaynaklandığı düşünülebilir. Fakat aşağıda Noktacızade Molla Hüseyin'in yakın tarihlerde yapmış olduğu vekillikler¹⁵⁴ dikkate alındığında isminin dava kaybetmekle kötüye çıkmasını istememiş de olabilir.

... def'-i meşrûhlarını mübeyyin meclis-i şer'a hâzîrân olan şâhidleri kable edâi'-ş-şehâde vekîl-i merkûm Molla Hüseyin vekâletten kendini azl ve ol vechile müvekkil-i merkûm Çoban Mehmed terk-i da'vâ eylediği mazbatada mukayyed olmakla ...¹⁵⁵

¹⁵² KŞS 70/14/1

¹⁵³ Mustafa Şahin, "Konya'da Tanzimat'ın Uygulanması (1840-1843 Tarihli 76 Numaralı Konya Şer'ıyye Siciline Göre)" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2013), 196.

¹⁵⁴ Diğer vekillikleri için bkz. Ek-5. KŞS 14/166,217,223.

¹⁵⁵ KŞS 14/155

15. Nokta

Bu nokta davacının iddiasının mahkeme tarafından geçerli kabul edilmemesi sonucu davalının kazanmasını netice veren durumdur. Burada davacının iddialarının geçerli bir davaya dönüşmesi için bazı şartlar taşınması gerektiğinden söz edilebilir.¹⁵⁶ Bu şartlardan biri eksik olduğunda dava henüz kabul edilmeden iddia üzerinden reddedilebilir. Bununla birlikte aşağıdaki örnekte olduğu gibi şartlardan birinin eksikliği değil de devr muamelesi yapılmadan faiz istenmesinin mahkeme tarafından kabul edilmeyen bir durum olması sonucunda davalar bu noktada son bulabilmektedir. Bu noktanın bir özelliği de davacıların mahkeme ve delil süreçleri hakkındaki bilgi seviyelerini gösteriyor olmasıdır. Örneğin, aşağıdaki kayıta davacı devr muamelesi olmadan faiz alamayacağını biliyor olsaydı böyle bir iddia ile mahkemeye başvurmaz ve fazladan masrafa katlanmazdı.¹⁵⁷ Son olarak bu noktanın diğer bir özelliği de kadıların mahkeme süreçleri üzerindeki yetkilerinin en açık görüldüğü nokta olmasıdır. Öyle ki bir iddianın dava konusu olup olmayacağına kadı karar vermekte ve dava konusu olamayacak meseleleri en başta reddetmektedir. Kadının bu kararı ilgili İslam hukuku kaidelerine veya kanunnameler ile belirlenen kurallara göre verdiğini tekrar belirtmekte yarar var.

... meblağ-ı merkûmun bir senede bilâ-devr nemâsı olan elli iki buçuk guruş ... bana teslîme Panayot zimmîye cebr ve tenbih olunmak murâdım-dır deyü müdde'î-i merkûmun ber-vech-i muharrer takrîri üzere merkûm Panayot zimmîden tasaddî eylediği da'vâsı meşrû'a olmayıp iltifâta şâyân olmadığı ...¹⁵⁸

16. Nokta

Bu nokta karşı davada bulunan davalının iddiasını ispatlayamayıp yemin de istemediği için davayı kaybettiği noktadır. Süreç olarak 2. noktaya benzemektedir. Karşı davada bulunan davalının karşı taraftan neden yemin istemediği ise dikkat çekicidir. Muhtemelen bunun sebebi karşı tarafın yemin edeceğine dair güçlü tahminidir.

... ol dahi cevâbında ikrâr ve itirâf lâkin meblağ-ı merkûm iki yüz guruşu müdde'î-i mersûm Kuzma zimmîye edâ ve teslîm etmişidim deyü ba'de'd-

¹⁵⁶ Davanın sahil olmasının şartları için bkz. Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku Osmanlı Devri Uygulaması*, 125.

¹⁵⁷ Dava aşamalarından davaya dair bilgi seviyesinin tespiti hakkında bkz. Bölüm 4.4.

¹⁵⁸ ÜŞ 571/66-b/5

def' ve'l-inkâr dâfi'-i mersûm Agabi zimmî ber-vech-i muharrer def'-i mezkûruna ikâmet-i beyyine edemeyip ve tâlib-i tahlîf dahi olmamağın ...¹⁵⁹

17. Nokta

Bu nokta davacı için 3. noktada gerçekleşen sürecin karşı dava için geçerli olan şeklidir. Dolayısıyla davalının karşı davasının geçerli (güvenilir) deliller ile ispatlanarak davanın davalı lehine sonuçlanmasıyla neticelenmektedir. Bu deliller sırasıyla şahitler, yazılı belgeler, fetva ve bilirkişilerden oluşmaktadır. Birinci şıkta davalı karşı davasını iki şahit ile ispat etmiş, şahitlerin güvenilirlikleri soruşturulduktan sonra şahitlikleri kabul edilmiştir. İkinci şıkta şahitlerle teyit edilmesi gereken bir yazılı belge ile davalı karşı davasını ispat ederek davayı kazanmıştır. Üçüncü şıkta ise davalının yazılı belgelerini vakfiye, emr-i ali ve mahkeme hüccetleri oluşturduğu için belgelerin içeriğinin şahitler ile desteklenmesine gerek görülmeden kabul edilmişlerdir. Davalı ayrıca bir fetva da sunarak davanın tekrar dinlenilmesinin önüne geçmiş bulunmaktadır. Dördüncü şıkta da yukarıdakine benzer şekilde davanın dinlenilmeyeceği bir durum söz konusudur. Davalı bir fetva sunarak davanın lehine sonuçlanmasını sağlamıştır. Fakat buradaki davacının iddiasının geçersiz sayılmasının sebebi zamanaşımıdır. Veraset veya top-rakla ilgili davalarda, 10 veya 15 yıl özürsüz olarak sessiz kalan taraf bunları dava konusu etme hakkını kaybetmektedir. Eğer davanın dinlenilmesi için bir ferman veya emr-i ali varsa o zaman süre dikkate alınmadan dava tekrar dinlenilir. Son olarak beşinci şıkta karşı dava bilirkişiler ile ispat edilmiş ve uyuşmazlık mahallinde yapılan keşf ile çözüme kavuşturulmuştur.

a. Şahit

... husûs-ı mezkûre ve şirket da'vâsına müte'allika âmme-i de'âvîden benim zimmetimi ibrâ etmişdi deyü eylediği def'ini Balık Pazarı mütemek-kinlerinden makbûlü'ş-şehâde oldukları ihbâr olunan Vasil v. Kostanti ve Yorgi v. Marko nâm zimmîler şehâdetleriyle ber-nehc-i şer'î muvâcehesinde isbât etmeğın ...¹⁶⁰

b. Yazılı delil (şahide muhtaç)

... Havva Hatun ber-vech-i muharrer eylediği def'-i mezkûrunu ve hücceti mezkûrenin mazmûnunu lede't-tezkiye udûlden mahalle-i mezbûre

¹⁵⁹ GŞS 702/21-b/5

¹⁶⁰ ÜŞS 571/64-a/6

imâmı Hüseyin Efendi b. Mehmed ve zenci Abdullah Beşe b. Abdullah nâm kimesneler şehâdetleriyle bi'l-muvâcehe isbât etmeğin ...¹⁶¹

c. Yazılı delil (şahide muhtaç değil)

... vakfından olduğu vâkıf-ı müşârün-ileyhin ve kazıyye-i ma'mûl-bihâsında mastûr ve mukayyed musarref? olduğu üzere ... me'mûrîn muvâcehesinde terâfû'-i şer' olup hudûd-ı mezkûra vâkıf-ı merhûmun vakfından olduğu şuhûd-ı udûl ile isbât ve vakfiyyetine hükm-i şer' lâhık olduğunu nâtık mazmûnu ...? müsbet hüccet-i şer'iyye ve müteaddid evâmîr-i aliyye ve defter-i hakânî-yi sultâniye ibrâz ...

... hazret-i Şeyhü'l-islam cânibinden me'hûz izhâr eylediği fetvâ-yı şerîfeye nazar olundukda bir def'a şer'le fasl ve hükm ve i'lâm olunan da'vânın tekrar istimâ'ı câiz olur mu ve bu sûrette Zeyd-i Kadı da'vâ-yı mezbûreyi tekrâren istimâ' ve hükm-i evvelin hilâfına hükmedip i'lâm verse hükmü nâfize ve i'lâmı mu'teber olur mu deyü suâlin cevâbı bâ savâbında olmaz buyurulmağın ...¹⁶²

d. Fetva

... mezbûre Hadice Hatun'un hisse-i şâyi'asına ... isâbet ve intikâl edip kendine def' ve teslîm etmiş idim bende alacak hak ve alâkası kalmadı deyü bir kıt'a fetvâ-yı şerîfe ibrâz ve ba'de'n-nazar on beş sene bilâ-özr terk olunan mîrâs da'vâsı bilâ-emr mesmû'a olur mu? Allâh ü alem el-cevâb olmaz deyü kütüb-i fetvâ-yı şerîfede mastûr olmağın mezbûre Hadice Hatun'un merkûme Havva Hatun üzerine bu makûle mîrâs da'vâsı bî-vech-i şer'î olmağın ...¹⁶³

e. Bilirkişi (ehl-i vukuf)

... mezbûr ağaçlar otuz kırk seneden beri müdde'î-i aleyh-i merkûm es-Seyyid Molla Mehmed'in taht-ı tasarrufunda olup bu vechile kendi mâlıdır diyerek cümle ahâlî meclis-i mezkûrda ifâde ve ihbâr eylediklerinde ...¹⁶⁴

¹⁶¹ ÜŞS 572/89-a/2

¹⁶² KŞS 67/69/1

¹⁶³ KŞS 71/61/1

¹⁶⁴ KŞS 72/21/2

18. Nokta

Bu nokta davalının karşı davada ileri sürdüğü iddiaların mahkeme tarafından kabul edilmediği durumu göstermektedir. Buna göre davalı davanın iddiasını kabul eder ve fakat karşı dava ile sorumlu olmadığını beyan eder. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi önce borcu olduğunu kabul eder, fakat borç senedi verdiği tarihten önce borcunu ödediğini iddia eder. Eğer bu iddiası mahkeme tarafından kabul edilebilir bir iddia değilse, mahkeme karşı davanın meşru' a olmadığını belirterek karşı davayı reddeder. Bu noktaya davanın meşru olmadığı gerekçesi ile reddedilen 15. noktaya kıyasla oldukça az rastlanılmıştır (14).

... müdde'î-i mersûm Karabet zimmiye deynim olduğunu târih-i mezkûrda ikrâr edip temessük-i mezkûru vermişidim lâkin ikrâr ettiğim târih-i mezkûrdan mukaddem ... üçbin gurusunu müdde'î-i mesfûra îkâ ve teslîm etmemle bu surette ancak zimmetimde yüz gurusu deynim bâkî kalmıştır deyü tasaddî eylediği da'vâsı takrîr-i meşrûhu üzere meşrû'a ve iltifâta şâyân olmadığı ...¹⁶⁵

19. Nokta

Bu ve bundan sonra gelen noktalar oldukça nadir görülen durumları göstermektedir. Fakat her biri bir yönüyle yukarıdaki noktalardan farklılaştığı için farklı birer nokta olarak ifade edilmelerinde fayda görülmüştür. Aşağıdaki örnekte davalı karşı davada bulunmuştur. Fakat karşı iddiasında kullandığı bilginin davacıların şahitleriyle doğru olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Bu yönüyle diğer noktalardan ayrılmış olmaktadır.

... gâib-i merkûm altmış beş sene resîde olmağla fevti haberi zuhûr veyâhûd fevtiyle hükm olunur müddet-i ma'lûm tekmîline değin nevbet-i tasarruf benim olup ... def'le cevâb bâ-savâblarını mübeyyin beyyine taleb olundukda udûl-ı ahrâr-ı ricâl-i müslimînden Molla İsmail bin el-Hâc Ahmed ve Hasan b. [boş] nâm kimesneler meclis-i şer' de gâib-i merkûm doksan beş yaşına resîde olduğunu her biri ber-nehc-i şer'î isbât ve beyân etmeleriyle ...¹⁶⁶

20. Nokta

20. ve 23. noktalar çoğunlukta küçük yaşta sözlener kızların ergenlik yaşına geldiklerinde namzetli (sözlü veya nişanlı) oldukları kişilerle evlenmek istemediklerini ifade ederek, namzetli oldukları kişilerin kızların istedikleri

¹⁶⁵ GŞS 672/26-b/1

¹⁶⁶ Ünlü, "70 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1814-1816 M./1230-1232 H.)", 349.

başka birisiyle evlenmelerine engel olmamasını sağlama amacıyla açmış oldukları davalardır. Bu iki nokta diğer noktalardan delil mekanizması cihetiyle ayrılmaktadır. Çünkü ergenlik çağına gelmiş bir kızın evliliği isteyip istemediğine sadece kendi beyanı esas alınarak karar verilmektedir. Bu sebeple böyle bir evliliği istemeyen kızlar ergenliğe girer girmez aralarında nikah olmadığını belirterek namzetlikten vazgeçtiklerini mahkeme huzurunda beyan etmektedirler.

... merkûm Süleyman cevâbında ber-minvâl-i muharrer beynlerinde akd-i nikâh cârî olmadığını ve tarafeynden medfû'âtları olduğunu ikrâr etmekle mücerred nâmzed da'vâsıyla ahkâm-ı şer'iyeden bir nesne lâzım gelmemekle ...¹⁶⁷

21. Nokta

Bu noktada dava taraflarının ikisi de iddialarını aldıkları fetvalara dayandırmaktadırlar. Mahkeme fetvalardan hangisinin geçerli olacağını belirleyerek kararını vermiştir. Davacının "boş kalan bir araziye önce kim almış ise onun olması gerekmektedir" fetvası karşı davalının "köy içinde talipli varken dışarıya verilemez" fetvası karşısında hükmünü kaybetmiş ve dava davalının lehine sonuçlanmıştır. 4. noktada hakimlerin mahkemeye sunulan bütün fetvaları kabul etmek zorunda olmadıklarına ve dava için uygun fetvalarla karar aldıklarına değinilmişti. Burada da sunulan her iki fetvadan uygun olanı ile hareket edildiği ve biri diğerini sınırlayan fetvadan daha sınırlı olanı tercih edildiği görülmektedir.

... târihiyle müverrih ve mahtûm bir kıt'a tezkire ve bir kıt'a fetva-yı şerîfe ibrâz ve derûnuna nazar olundukda izn-i sâhib-i arzdan tapu ile ahzolunan tarlayı akdem tapu ile ahzeden zabt eder deyü buyrulmağın ...

... izn-i sâhib-i arzla zabt ederim deyü def'a tasaddî ve bir kıt'a fetva-yı şerîfe ibrâz ve derûnuna nazar olundukda bir karyede mahlûl olan tarlayı karye ahâlîsinden yere zarûreti olana verilir ahara verilmek hilâf-ı kânûn olduğu ve sâhib-i arz hâric karyeye verse tezkiresi mu'teber olmadığı ve akdem verilmiş olsa dahi ıskât-ı hak etmedikce mu'teber olmaz deyü buyurulmağın ...¹⁶⁸

¹⁶⁷ KŞS 69/45/2

¹⁶⁸ KŞS 74/45/1

22. Nokta

Bu noktada da yukarıda olduğu gibi fetvaya karşı fetva kullanılarak dava açılmış ve hakim fetvalardan birine göre karar vermiştir. Fakat bu noktanın ayırt edici özelliği buradaki davaların hepsinin vakıf kurma ile ilgili olmasıdır. Aslında dava kaydı şeklinde ifade edilen bu kayıtlar bir vakfın çoğunlukla vakfiye şartlarını da içeren vakfedilme belgeleridir. Vakfedenin vakfettiği şeyden rücu' (vazgeçmesi) etmesi ve mütevelliden vakfını geri istemesi şeklinde açılan davada davacı, vakfın lâzım¹⁶⁹ olmadığı için vakfetmekten geri dönebileceğine dair İmâm-ı A'zam'ın fetvasını ileri sürer. Davalı konumunda olan müteveli ise çoğunlukla İmâm-ı Ebu Yusuf ve İmâm-ı Muhammed'in fetvalarını kullanarak vakfın vakfedilmesiyle lâzım olduğunu ve geri dönülemeyeceğini ifade eder. Hakim her iki fetvayı da dikkate alarak vakfın devamının daha faydalı olduğundan hareketle davalının fetvasına göre hüküm verir. Bu şekilde vakıf tescil edilmiş olmaktadır ve artık vâkıfın vakıftan vazgeçmesi mümkün değildir. Bu şekilde formüle edilen bu tür davalarda çoğunlukla fetvayı veren Hanefi mezhebinin büyük imamları ismen zikredilmektedir.¹⁷⁰ Bazen de aşağıdaki örnekte olduğu gibi sadece karşı iki görüşün var olduğu ve hâkimin vakfın devam etmesi gerektiğine dair görüşü tercih ettiği belirtilmektedir.

Para vakıfları konusunda da benzer bir durum söz konusudur. Para vakfının üç imama göre (İmam Ebu Hanife, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed) sahih olmadığı fetvasına dayanarak vakıf sahibi parasını geri ister. Davalı konumundaki müteveli ise İmam Züfer'e göre vakfın sahih olduğu fetvasını ifade eder. Hakim her zaman olduğu gibi vakfın devamına ve lüzumuna hükmeder.¹⁷¹

¹⁶⁹ Lüzûmî Vakıf: Vakfın feshi kabil olmayacak bir halde bulunmasıdır. Vakfın cevazında ittifak vardır. Fakat lüzumu ihtilâflıdır. İmâm-ı A'zam'ın re'yine göre vâkıf, vakf eylediği malı müteveliye teslim etse dahi ariyet kabilinden olup lüzum ifade etmez ve binaenaleyh vâkıf, vakfından her zaman rücu' edebilir (vazgeçebilir). Yalnız adı geçen imama göre vakıf iki suretle lazım olur. Biri hakimın lüzumuna hükmü ile ve diğeri ölümden sonraya izafetle yani vasiyet suretiyle. Hakim vakfın sıhhat ve lüzumuna hükmedince lazım olup artık bu vakıf fesh ve iptal olunamaz. Buna tescîl-i vakf (vakfın tescili) de denir. Nitekim bir kimse vasiyet yoluyla vakıf yapıp da vasiyetinde ısrar ederek vefat ederse o vakıf fesh ve iptal olunamaz. İmâm-ı Yusuf'un ictihadına göre, vakıf lazım olarak in'ikad eder, vücud bulur. Lüzumu hakimın hükmüne muhtac olmadığı gibi müteveliye teslimine de bağlı değildir.

İmâm-ı Muhammed'in ictihadına göre vakıf teberru' kabilinden olduğundan vakıf mal müteveli veya meşrûnunlehe teslim edilmedikçe lüzum ifade etmez. Vakıftan her zaman rücu' olunabilir. Fakat müteveliye veya meşrûnunlehe teslim olunca lüzum ifade edip artık ondan dönülemez. Bu ihtilafa mebni vakıf yapanlar hakime müracaatla vakıflarının lüzumuna hüküm alırlar. Çünkü hakim ictihadı meselelerde herhangi kavî (görüş) ile hükmederse onunla amel vâcib olur. "Vakıf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü", erişim 15 Haziran 2020, <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic14>.

¹⁷⁰ KŞS 68/17/1

¹⁷¹ KüŞS 17/264

... vâkîf-ı mûmâ-ileyh mütevellî-i merkûm ile kemâ hüve'l-mastûr fi'l-kütübî'l-fıkhyye vakf-ı mezbûrdan rücû' ile mevkûfu mülküne istir-dâd ve mütevellî-i merkûm dahi imtinâ' ile münâza'ân olduklarında a'lâ-yı kitâb-ı tevkî-i refî'î ile tevşîh eden hâkim-i câsim ve'l-ecnâs lâ-zâle hükm câriyen bi'l-hakkı ve's-savâb hazretleri dahi cânib-i vakfı tercîh ile ...¹⁷²

23. Nokta

Bu nokta yukarıda 20. noktada geçtiği üzere sözlener kızların evlenmek istememeleri üzerine açılan davaları göstermektedir. Bu noktanın 20. noktadan farkı yukarıda evlenmek istemeyen kızlar davacı iken bu noktada davalı konumundadırlar. Fakat her iki durumda da kendilerinin evlenmek istemediklerine dair beyanları davanın sonucunu belirlemektedir.

Evlenmek istemeyenlerin sadece kadınlar olmadığına dair bir kayda da rastlanılmıştır. Eklerde yer verilen bu örneğe göre davacı kadın kendisine namzetli olan davalı erkeği uzun zamandır beklediğini fakat onun başka birisi ile evlenmek istediğini belirterek evliliğe engel olmak ister. Fakat mahkeme aralarında nikah olmadığı için bu talebi reddeder.¹⁷³

... Ağabet cevâbında benim mesfûr Sahak'ın oğlu Kirkor'a varmağa rızâm olmayıp mezbûrâna gelince beynimizde âyininiz üzere akd dahi cârî olmamağla ... Kirkor ile mesfûre Ağabet nâm zimmîye beynlerinde âyinleri üzere akd cârî olmadığını ve nâmzed olduğunu bi't-tav' ikrâr ve itirâf etmekle ber-mûceb-i ikrârihî mücerred ahkâm-ı şer'iyeden nesne lâzım gelmeyip ...¹⁷⁴

24. Nokta

Bu noktadaki davalarda davacının iddiası davalı tarafından inkar edilmektedir. Ardından davacının iddiasını ispat etmek için beyyinesinin de olmadığı anlaşılmaktadır. Tam bu noktada davacıya davalıdan yemin isteyip istemediği sorulması gerekirken bu ifadelerle sicilde yer verilmemiş ve davalar sonlandırılmıştır. Burada yeminin istenip istenmediği bilinmemektedir. Belki de yemin istendiği halde sicile bu kısım sehven yazılmamıştır. Bu durumu ayrıca belirtmek için bu nokta kullanılmıştır.

¹⁷² KŞS 67/113/2

¹⁷³ Bkz. Ek-5. KŞS 73/23/1 numaralı kayıt.

¹⁷⁴ KŞS 69/84/3

... ol dahi cevâbında müdde'î-i mersûm Bodos zimmînin ber-vech-i muharrer müdde'âsını inkâr etmekle müdde'î-i mersûm Bodos zimmî da'vâ-yı mezkûruyla mersûm Hayim Yahûdîye bilâ-beyyine mu'ârazadan men' olunduğu ...¹⁷⁵

25. Nokta

Bu ve bir sonraki noktadaki davalarda ticaret, rehin ya da emanet için verilen mal veya paraların davalı tarafından zayi edilmesi sonucunda davacı tarafından bu zararın tazmin edilmesi amacıyla açılan davalar vardır. Bu durumda aşağıdaki örneklerde olduğu gibi davalının suçlu olmadığına dair yemin etmesi kendisini tazminattan (sorumluluktan) kurtarmaktadır. Fakat verilen mal veya sermayenin borç (karz) veya ödünç olarak (ariyet) verilmiş olması durumunda davalının zayi olan malı tazmin etmesi gerekmektedir. Bu tazmin konusunda sermaye sahipleri ve kaptanlar (işleticiler) arasında söz konusu malın ödünç mü yoksa sermaye olarak mı verildiğine dair pek çok anlaşmazlık vukua gelmektedir.¹⁷⁶

... şiddet-i furtına zuhûr edip ve sefîne-i mezkûre karaya düşüp mârrü'z-zıkr şa'îr ve huntanın mecmû'u ve sâir eşyâ sefîne-i mezkûre ile ta'addî ve taksîrimsiz deryaya gark ve telef ve zayi' olup yedimde bir nesne bâki kalmamışdır deyü müdde'î-i vekîl-i merkûm Mehmed Çelebi'nin inkârına mukârin merkûm Mehmed Kapudan eylediği def'inde yemîniyle tasdik olunur umenâdan? olmağla ...¹⁷⁷

26. Nokta

Bu nokta yukarıdaki noktanın bir benzeridir ve sadece yemin ile ispat edilir çeşitte olan iddianın burada davacı tarafından ileri sürülmesiyle 25. noktadan ayrılmaktadır.

... esnâ-yı râhda sefîne-i mezkûre bi-kazâi'llâhi te'âlâ gark ve derûnunda olan emvâl-i mezkûre dahi te'addî ve taksîrsiz telef ve zâyî' olup ol-vechile damândan zimmetim beri' olmuşiken mezbûr el-Hâc Mehmed teğallüben benim sekiz yüz elli guruşumu ahz etmekle istirdâd ederim deyü ...¹⁷⁸

¹⁷⁵ GŞS 702/17-a/2

¹⁷⁶ Daha detaylı bilgi için bkz. Fethi Gedikli, *Osmanlı Hukuku: Makaleler* (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2012), 9-30.

¹⁷⁷ GŞS 702/6-b/4

¹⁷⁸ ÜŞS 589/70-a/1

27. Nokta

Bu noktanın ayrı bir nokta olarak belirtilmesinin sebebi, davacının delil getiremediği durumlarda davalıdan suçsuz olduğuna dair yemin etmesini isteme hakkının bu davalarda mevcut olmamasıdır. Aşağıdaki örnekte de geçtiği üzere İslam hukukunda “hukukullah” olarak ifade edilen bu gibi suçların cezası olan hadler¹⁷⁹ söz konusu olduğunda davalıdan yemin istenmemektedir. Diğer bir kayıta davacı kadın davalının inkarı üzerine suçsuz olduğuna dair yemin etmesini istemesi üzerine mahkeme “hırsızlıktan başka had cezası gerektiren suçlarda davalıya yemin icap etmez” şeklinde bir fetvayı hatırlatarak davacı kadının talebini geri çevirmiştir.¹⁸⁰

... mersûm Kalos zimmî leylen yanıma gelip bana cebren zinâ ve bekâretimi izâle eylediğinden ... müceb-i şer'isini talep ederim [deyü] da'vâ etdikde mersûm Kalos zimmî ... külliyyen inkâr etmekle müdde'iyeye-i mesfûre ber-minvâl-i muharrer müdde'âsına ikâmet-i beyyine edemeyip ve husûs-ı mezkûr hukûkullâh-ı sırfadan olduğundan mersûm Kalos zimmîye şer'an yemîn dahi lâzım gelmeyip ...¹⁸¹

¹⁷⁹ Fıkıhta, Allah hakkı olarak yerine getirilmesi gereken, miktar ve keyfiyeti nasla belirlenmiş cezaî müeyyideleri ifade eder. Daha detaylı bilgi için bkz. “HAD - TDV İslâm Ansiklopedisi”, erişim 27 Mayıs 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/had--fikih>.

¹⁸⁰ KŞS 71/15/1

¹⁸¹ GŞS 702/23-a/2

I. BÖLÜM

BETİMSSEL İSTATİSTİKLER: DAVA AÇMA ve KAZANMA ORANLARI

Veri ve Betimleyici İstatistikler

Bu tez çalışması için toplam 35 sicil defteri incelenmiştir. Bu defterlerde bulunan çok sayıda tereke, vasilik tayini, tescil, ferman, buyruldu vb. kayıtlar dikkate alınmamıştır.¹⁸² Sadece dava ve sulh kayıtları çözümlenerek analizlerde kullanılabilir şekilde veri haline getirilmiştir. Bu defterlerden 11 tanesi daha önceki çalışmalarla transkript edildiğinden tezde onlardan faydalanılmıştır.¹⁸³ Transkripti yapılan çalışmalardan elde edilen 424 kayıtla birlikte toplam 2900 tane dava ve sulh kaydının çözümlenmesi yapılmıştır. 2900 kayıttan 73 tanesi değerlendirme dışında tutulmuştur. Çünkü çoğunluğunu

¹⁸² Kadılar yargı görevlerinin yanında idari görevler de üstlenmişlerdir. Noter şeklinde yaptıkları birçok tescil işlemi de bu görevlerinden biridir. Bkz. Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta (İstanbul, 2015), 80.

¹⁸³ Ünlü, "70 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili (1814-1816 M./1230-1232 H.)". Demirkol, "1837 M.(1253 H.) Tarih ve 20 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili". Şahin, "Konya'da Tanzimat'ın Uygulanması (1840-1843 Tarihli 76 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)". Betül Özger, "74 / F-4 Numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre Sosyal, İdarî, Dinî, Hukukî ve Kültürel Açından Konya" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007). Ferhat Bildik, "1837-1840 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (83 numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010). Enbiya Dumluoğlu, "7 No'lu Kütahya Şer'iyeye Sicili Defterinin (1. Bölüm) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010). Ersin Üçdemir, "Kütahya Şer'iyeye Sicilleri 7 Numaralı Şer'iyeye Sicilinin (2.Bölüm)Transkripsiyonu ve Kritiği" (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010). Öznur Kutluğ Bozkurt, "Kütahya Şer'iyeye Sicilleri 8 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2006). Seda Kahveci Yüngül, "9 No'lu Kütahya Şer'iyeye Sicili (1812-1813 M. / 1227-1229 H.)" (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2014). Onur Yıldız, "Kütahya Şer'iyeye Sicilleri 21 Numaralı Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Kritiği" (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010). Serkan Karaca, "Kütahya Şer'iyeye Sicilleri 22 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2007).

“mahalleden ihraç”¹⁸⁴ ve “itaate tenbih”¹⁸⁵ konulu davaların oluşturduğu bu davaların tamamını davacı kazanmaktadır. Çıkarılan bu dava kayıtları aslında davadan çok tescil özelliği göstermektedirler. Sonuç olarak 2188 tanesi dava ve 639 tanesi sulh kaydı olmak üzere toplam 2827 kayıt üzerinde bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya konu olan 2827 kaydın mahkemelere göre ayrıntılı dağılımı Tablo 2.1’de gösterilmiştir.

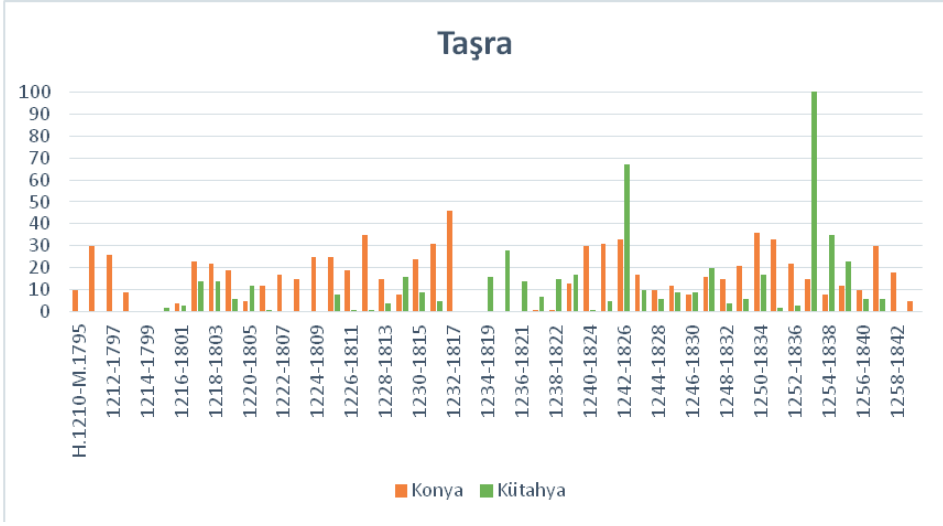
Tablo 2.1. Defterlerdeki Dava ve Sulh Sayıları

	Defter Sayısı	İlk Tarih	Son Tarih	Dava Sayısı	Sulh Sayısı	Toplam Kayıt	Varak Sayısı
Galata	2	1245	1255	575	242	817	119
Üsküdar	3	1224	1235	463	197	660	66
Konya	12	1210	1259	719	102	821	1158
Kütahya	18	1215	1257	431	98	529	1587
Toplam	35	-	-	2188	639	2827	2930

Şekil 2.1.a-b’de mahkeme kayıtlarının yıllara göre dağılım grafikleri görülmektedir. Taşra mahkemeleri için bazı yıllarda hiç kayıt yoktur. Bunun sebebi büyük olasılıkla defterlerin kaybolmasıdır. Çünkü taşra mahkemeleri olarak seçilen Konya ve Kütahya Mahkemelerinin ilgili tarihler arasındaki Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nde mevcut bütün defterleri incelenmiştir.

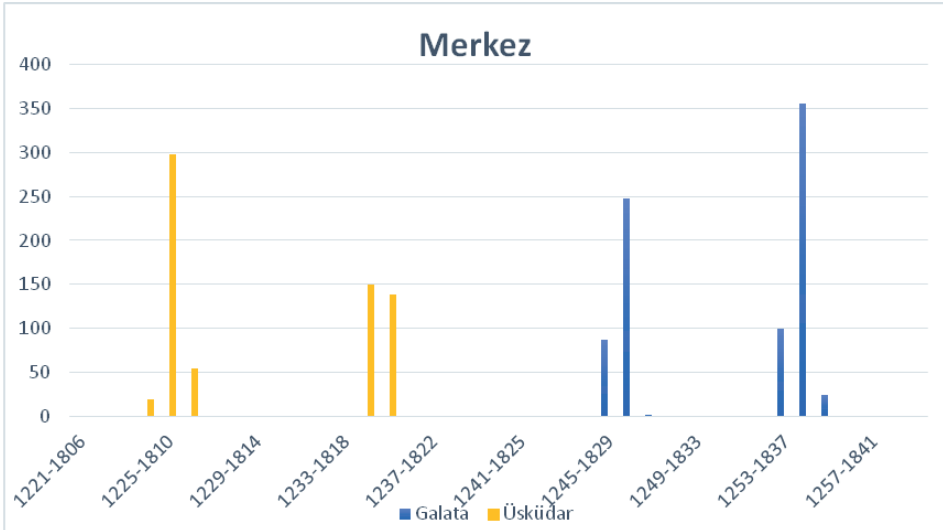
¹⁸⁴ “Mahalleden ihraç” davası için bir örnek: Mahrûse-i Galata müzâfâtından Kabataş nâm mahalde vaki’ Avni Efendi Mahallesi İmamı Mehmed Emin Efendi ve ahâlisinden ashâb-ı arzuhâl Yusuf Yesârî Efendi ve Mehmed Ağa ve Mustafa Ağa ve Halil Ağa ve es-Seyyid İbrahim Ağa ve diğer İbrahim Ağa ve sâirleri mahrûse-i mezbûre mahkemesinde meclis-i şer’-i hatîrde derûn-ı arzuhâlde mezkûrû’l-isim zâtı mu’arrefe Ziba? bt. Abdullah nam hatun muvacehesinden her biri takrîr-i kelâm edip işbu merkûme Ziba? Hatun eğerçi mahallemiz sâkinelerinden olup lâkin ırzıyla mukayyed olmayıp hilâf-ı şer’-i şerîf ve müğâyir-i rızâ-yı âli harekâta ictisâr eylediğinden mâ’adâ bir şütüm-ı galiza ve elfâz-ı kabîha ile muvacehemizde şetm edip bî’d-defeâ’t kendiye nush [ü] pend olundu ise de asla mütenassih ve mütenebbih olmayıp efâl-i sâbıklarında ısrar eylediğinden emniyet ve rahatımız külliyyen meslûb olmağla bu vechile kendiden hoşnûd ve razı değillimiz ve merkûme Ziba? Hatundan iştikâ ve sû-i hâlini bi’l-muvâcehe ihbâr ve mahalle-i merkûmeden huruç ve âhar mahalle nakl eylesmesini bi-cem’ihim istid’a eyledikleri huzur-ı âlilerine i’lâm olundu. 28 Şevval 45. (GŞS 672/7-b/2)

¹⁸⁵ “İtaate tenbih” davası için bir örnek: Mahrûse-i Galata’ya muzâfâ Kasaba-i Tophane’de Sakabaşı Mahallesi sâkin bâi’sü’l-i’lâm yorgancı Hasan b. Hasan mahrûse-i merkûme mahallesi meclis-i şer’-i hatîrde hâlâ zevcesi mu’arrefetü’z-zât Şerîfe Nimetullâh bt. Mehmed nâm hatun muvâcehesinde mezbûre Şerîfe Nimetullâh Hatun dört yüz kuruş mehr-i mu’accel ve üç yüz elli guruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle zevce-i medhûl bihâm olup ve mehr-i mu’acceli mezkûrunu istifa? etmişken zevcem mezbûre Şerîfe Nimetullah Hatun bana itâ’at ve inkiyaddan aya? ve imtinâ’ etmekle suâl olunub mahalle-i merkûmede vâki’ menzilime gelip bana itâ’at ve inkiyâd ve hukuk-ı zevciyete mürâ’at etmek üzere zevcem mezbûre Şerîfe Nimetullah Hatuna tenbih olunmak matlubumdur deyü ba’de’d-da’vâ ve’l-istintak ol dahi cevâbında müdde’î-i mezbûr Hasan ol-miktar guruş mehr-i mu’accel ve müeccel tesmiyesiyle zevce-i medhûl bihâsı olduğum ve mehri mu’accel-i mezkûrunu istifa eylediğini ikrâr ve itiraf etmeğın mucebince müdde’î-i mezbûr Hasan’ın mahalle-i merkûmede kâin menziline gidip itâ’at ve inkiyâd ve hukuk-ı zevciyete mürâ’at etmek üzere zevcem mezbûre Şerîfe Nimetullah Hatun’a tenbih olunduğu bi’l-iltimâs huzûr-ı âlilerine i’lâm olundu. 24 Muharrem 46. (GŞS 672/21-a/1)

Şekil 2.1.a. Konya ve Kütahya Mahkemelerinin Kayıtlarının Yıllara Göre Dağılım Grafiği

Bunun yanında merkez mahkemeleri olarak seçilen Galata ve Üsküdar için 10 yıl aralıklarla defterler seçilmiştir (Şekil 2.1.b). Merkez mahkemelerindeki defter başına düşen dava sayısı oldukça fazla olduğu için yapılacak olan karşılaştırmalarda dengeli sonuçlar elde edilmesi amacıyla böyle bir yöntem izlenmiştir. Ayrıca ele alınan bir defterin tamamı incelenerek dönem boyunca ne tür kayıtların tutulduğunun da genel bir resmi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

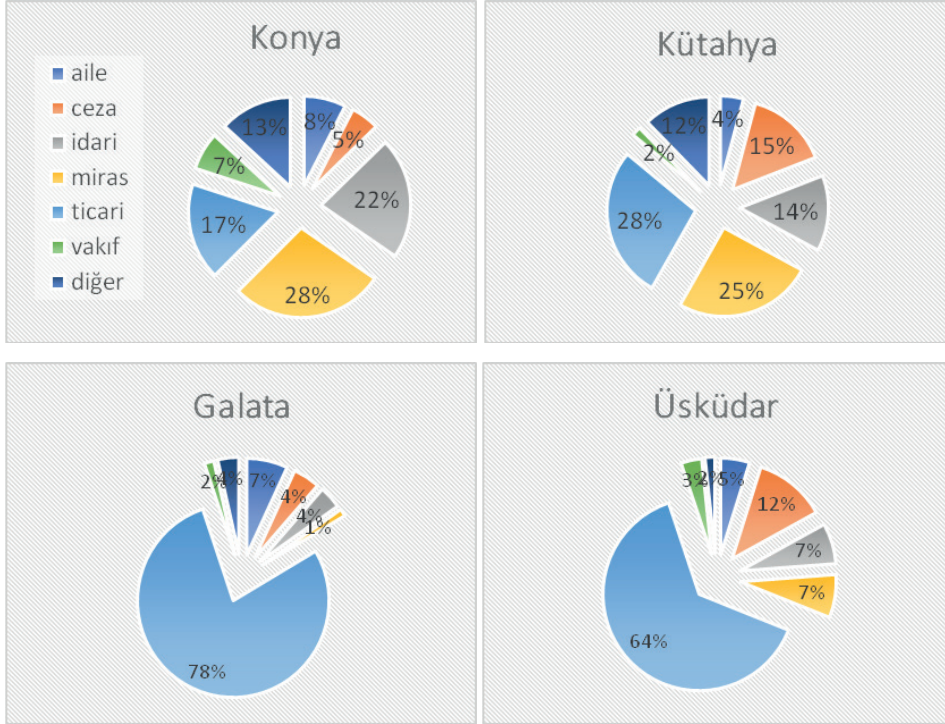

Şekil 2.1.b. Galata ve Üsküdar Mahkemelerinin Kayıtlarının Yıllara Göre Dağılım Grafiği

Mahkemeye Başvuru Sayıları ve Dava Açma Oranları

Aşağıdaki Tablo 2.2.a'da mahkeme ve konuya göre kayıt sayıları (sulh ve davayı içeren toplam anlaşmazlık sayıları) gösterilmiştir. Dava ve sulh kayıtları konuları bakımından yedi kısma ayrılmıştır. Bu başlıklar aile, ceza, idari, miras, ticari, vakıf ve diğer¹⁸⁶ şeklindedir. Şekil 2'den de görüleceği üzere taşra ve merkez mahkemelerindeki dava ve sulhlar konu dağılımı bakımından kendi içlerinde benzerlik arz ederken birbirlerine karşı önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin, ticari davalar merkez mahkemelerinde daha yoğun olarak bulunmaktadır. Bu durum ticari gelişmişliğin doğal bir neticesidir. Diğer yandan özellikle miras konusunda merkezde ihtisas mahkemeleri (Kassamlar ve Kısmet-i Askeriye Mahkemeleri)¹⁸⁷ ve ayrı defterler bulunduğundan taşraya oranla miras davalarına daha az rastlanmaktadır. Taşra mahkemelerinde ise özellikle ayrı bir kassam defteri mevcut değilse miras davaları kayıtların önemli bir kısmını teşkil etmektedir.

Şekil 2.2. Sicillerdeki Kayıtların Konulara Göre Dağılımı

¹⁸⁶ İlk altı başlığa girmeyen davalar diğer şeklinde belirtilmiştir. Davaların alt konu başlıklarına Ek-6'da yer verilmiştir.

¹⁸⁷ Kassâm bulunmayan kaza ve nahiyelerde kassâmın görevini nâibler ifa ederdi. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. "KASSÂM - TDV İslâm Ansiklopedisi", erişim 22 Mart 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kassam>. Aydın da ihtisas mahkemesi özelliği gösteren mahkemelerden bahisle Eyüp mahkemesinin su hakları konusunda ihtisas kazanmış bir mahkeme görünümünde olduğunu dile getirmiştir. Bkz. Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 81.

Mahkemeye gelen bütün anlaşmazlıkların davaya dönüşmediğine yukarıda değinilmişti. Bütün başvurular içinde davaya dönüşenlerin oranı %77'dir. Tablo 2.2.b' de bu oranların mahkeme ve konulara göre nasıl değiştiği görülmektedir. Merkez mahkemelerinde anlaşmazlığın davaya götürülme oranı (%70) taşraya göre (%85) daha düşüktür. Bu sulhun merkezde (Galata ve Üsküdar) daha yaygın bir anlaşmazlık çözümü olduğunu göstermektedir.

Konularına göre bakıldığında ise aile, diğer, idari ve vakıf anlaşmazlıklarında dava açma oranlarının ceza ve ticaret anlaşmazlıklarına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle merkezdeki ceza davalarındaki bu düşük oran, sulhun ceza davalarında oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Bu durum toplumda diyet, erş¹⁸⁸ vb. gibi geleneksel uzlaşma araçlarının da dolaylı bir sonucu olabilir.¹⁸⁹ Ayrıca merkezdeki ticaret anlaşmazlıklarında da sulhun önemli bir yeri vardır. Bu anlaşmazlıklar toplam dava sayısının yaklaşık yarısını (%48) oluşturduğundan ortalamaları da önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin merkezde dava açma oranlarının daha düşük çıkmasının önemli bir sebebi de merkezdeki ticari davaların çokluğudur (bkz. Şekil 2.2).

Tablo 2.2.a Mahkeme ve Konulara Göre Toplam Kayıt Sayıları

	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Galata	56	37	31	10	641	13	29	817
Üsküdar	32	80	45	48	421	23	11	660
Konya	62	42	180	229	144	56	108	821
Kütahya	22	79	73	134	147	9	65	529
Toplam	172	238	329	421	1353	101	213	2827

Tablo 2.2.b Mahkeme ve Konulara Göre Dava Açma Oranları¹⁹⁰

	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Galata	0.88	0.54	0.90	0.60	0.68	0.92	0.72	0.70
Üsküdar	0.81	0.45	0.78	0.75	0.73	0.61	0.91	0.70
Konya	0.92	0.83	0.86	0.87	0.86	0.93	0.89	0.88
Kütahya	0.91	0.82	0.68	0.78	0.82	0.89	0.97	0.81
Toplam	0.88	0.66	0.81	0.82	0.73	0.85	0.89	0.77

Aşağıdaki Tablo 2.3.a-b'de mahkemeye gelenlerin türüne göre toplam başvuru sayısı ve bu başvurulardan hangilerinin davaya dönüştüklerinin

¹⁸⁸ Erş, İslâm ceza hukukunda şahıs aleyhine işlenen ve ölümle sonuçlanmayan yaralama ve sakat bırakmalarda mağdura ödenmesi gereken malî karşılığı ifade etmektedir. "ERŞ - TDV İslâm Ansiklopedisi", erişim 13 Nisan 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ers>.

¹⁸⁹ Tazminat yöntemlerinin tarihi gelişimi hakkında bkz. Mustafa Avcı, "Suç Mağdurlarına Tazminat Ödenmesi Anlayışının Tarihi Gelişimi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 24, sy 1 (2016): 7-36.

¹⁹⁰ Dava açma oranları davaya dönüşen başvuru sayısının toplam kayıt sayısına bölünmesiyle elde edilmiştir.

oranı verilmektedir.¹⁹¹ Burada ilk önce yazılan davacı tarafı ikinci olarak yazılan ise davalı tarafı göstermektedir (davacı / davalı şeklinde okunmalıdır). Buradaki “tekil” ifadesi mahkemeye başvuran kişinin tek bir gerçek kişi olduğunu, “grup” ise birden fazla gerçek kişi olduğunu göstermektedir. Gruptaki kişi sayısı çoğunlukla 2 ya da 3 kişi olmakla birlikte bazı durumlarda on hatta yüzü bulabilmektedir.¹⁹² “Tüzel” ifadesi davacının “subaşı” veya “bostancıbaşı” gibi resmi bir devlet görevlisi veya başlarında muhtarın bulunduğu ahalinin olduğu durumda kullanılmaktadır. Vakfın mütevellisi de bazen tüzel kişilik olarak mahkemede bulunmaktadır.¹⁹³ Buna göre en fazla anlaşmazlık tekil kişiler arasında çıkmaktadır (%77). Tekil kişilerin herhangi bir tarafta olduğu anlaşmazlıklar ise bütün başvuruların %96’sını oluşturmaktadır. Herhangi bir tarafta grubun olduğu anlaşmazlıkların oranı da %21’dir. Taraflar tekil kişiler değilse dava açma oranları genel olarak yükselmektedir. Bu durum teori kısmında yapılan öngörü ile uyumludur. Çünkü grupların dava ve dava süreçleri hakkındaki yetkinlikleri onların farklılaşan beklentilerini yükseltmektedir. Bu durum da dava açma oranını artırmaktadır. Bunun yanında en yüksek dava açma oranı tüzel kişi davacıların bir grup kişi hakkındaki başvurularında gerçekleşmiştir (%95). Buna karşı en düşük oran da yine tüzel kişilerin, tüzel kişiler (%69) veya tek bir kişi hakkında yaptıkları başvurulardadır (%70). Bu demektir ki tüzel kişiler gruplar hakkında daha çok davacı tutum sergilemişlerdir.¹⁹⁴ Aslında grubun herhangi bir tarafta bulunması dava açma oranını artırmaktadır. Bu durum oldukça anlaşılabilir bir sonuçtur. Çünkü her iki tarafın da kabul etmesiyle gerçekleşecek olan sulhun, anlaşması gereken kişi sayısı arttıkça güçleşmesi normaldir.

Konular dikkate alındığında en düşük dava açma oranı tekil kişiler arasındaki ceza davalarındadır (%59). Bu oranı özellikle merkez verileri düşürmektedir. Bu davaların geneline bakıldığında yarısını (%51) yaralama ve şetim (küfretme) davalarının oluşturduğu görülmektedir. Bu tarz davalar büyük oranda belli bir para karşılığında sulh yoluyla çözülmektedir. Tüzel ve tekil kişiler arasındaki idari konulu davalarda da dava açma oranı düşmektedir.

¹⁹¹ Dava açma sayıları hem tabloları basitleştirmek hem de gelecek bölümde verildiği için burada ayrıca verilmemiştir. Bunun yanında buradaki sayı ve oranlar kullanılarak da dava açma sayıları bulunabilir.

¹⁹² Çok kalabalık gruplarda 9-10 kişinin ismi verildikten sonra sadece kişi sayısı verilmektedir.

¹⁹³ Bu gruplandırma ve unvana dair kategoriler ile daha sonra gelecek olanlar yüksek oranda Coşgel ve Ergene’nin (2016) kullandıkları grup isimleriyle örtüşmektedir. Fakat isimlendirmelerin içeriği her zaman aynı değildir.

¹⁹⁴ Model bölümünde Tüzel / Tekil ve Tüzel / Grup kategorisi pozitif anlamı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.1.a). Fakat gözlem sayısının çok fazla olmadığına dikkat edilmelidir.

Tablo 2.3.a. Mahkemeye Gelenlerin Türüne (Tekil, Grup ve Tüzel) Göre Toplam Kayıt Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam ¹⁹⁵
Tekil / Tekil	745	565	489	374	163	167	161	269	1215	47	151	2173
Tekil / Grup	30	44	134	73	7	37	46	64	67	33	27	281
Tekil / Tüzel	1	0	12	3	0	1	11	1	1	1	1	16
Grup / Tekil	28	36	110	56	1	20	40	73	58	11	27	230
Grup / Grup	5	5	37	16	1	8	20	14	8	6	6	63
Grup / Tüzel	0	0	6	0	0	1	3	0	1	1	0	6
Tüzel / Tekil	2	3	13	5	0	3	18	0	0	1	1	23
Tüzel / Grup	6	7	5	1	0	1	14	0	3	1	0	19
Tüzel / Tüzel	0	0	15	1	0	0	16	0	0	0	0	16
Toplam	817	660	821	529	172	238	329	421	1353	101	213	2827

Tablo 2.3.b. Mahkemeye Gelenlerin Türüne (Tekil, Grup ve Tüzel) Göre Dava Açma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Tekil / Tekil	0.70	0.70	0.89	0.84	0.88	0.59	0.85	0.82	0.73	0.85	0.88	0.77
Tekil / Grup	0.63	0.77	0.89	0.81	1.00	0.78	0.89	0.89	0.67	0.82	0.93	0.82
Tekil / Tüzel	1.00 ¹⁹⁶	-	0.92	0.00	-	1.00	0.64	1.00	1.00	1.00	1.00	0.75
Grup / Tekil	0.64	0.61	0.85	0.79	1.00	0.75	0.73	0.77	0.71	0.91	0.96	0.77
Grup / Grup	1.00	0.80	0.86	0.75	1.00	0.88	0.80	0.86	1.00	0.83	0.67	0.84
Grup / Tüzel	-	-	0.83	-	-	1.00	1.00	-	0.00	1.00	-	0.83
Tüzel / Tekil	1.00	1.00	0.69	0.40	-	1.00	0.61	-	-	1.00	1.00	0.70
Tüzel / Grup	1.00	1.00	1.00	0.00	-	1.00	0.93	-	1.00	1.00	-	0.95
Tüzel / Tüzel	-	-	0.67	1.00	-	-	0.69	-	-	-	-	0.69
Toplam	0.70	0.70	0.88	0.81	0.88	0.66	0.81	0.82	0.73	0.85	0.89	0.77

Tablo 2.4.a-b’de cinsiyetlere göre mahkemeye başvuru sayıları ve dava açma oranları verilmiştir. Anlaşmazlıkların çoğu (%69) erkekler arasında vuku bulmuştur, ardından kadınların erkeklere karşı şikâyetleri gelmektedir (%18). Kadınlar kendi aralarındaki anlaşmazlıkları taşrada daha yüksek oranda davaya götürmüşlerdir. Kadınların erkeklere karşı mahkemeye başvurdukları konular arasında en çok ticaret (%36) ve aileyle (%30) ilgili anlaşmazlıklar gelmektedir.

Tablo 2.4.b’ye göre bütün cinsiyet kategorilerinde merkeze göre taşrada dava açma oranları daha yüksektir. Sadece Galata’da kadınların erkeklere karşı olan şikâyetlerinde taşradakine yakın bir oranda (%82) dava açma söz konusudur. Bu davalar yakından incelendiğinde çoğunluğunun ticaret ve aile konusunda olduğu görülmektedir. Kadınlar kendi aralarındaki anlaşmazlıkları daha az oranda davaya taşımışlardır (%68).¹⁹⁷ Bunun dışındaki kategorilerde dava açma oranları birbirine yakındır. Kadınlar erkekleri şikâ-

¹⁹⁵ Buradaki toplam ayrı ayrı hem mahkemelere göre hem de konulara göre toplamı vermektedir. Yoksa satırdaki bütün değerlerin toplamı değildir.

¹⁹⁶ Bu tablodaki yüzde yüz davaya götürülen anlaşmazlıkların gözlem sayıları genellikle çok azdır. Bundan dolayı bu oranları dikkatli yorumlamak gerekmektedir.

¹⁹⁷ Model bölümünde Kadın / Kadın kategorisi negatif anlamlı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.2.a).

yet ettikleri anlaşmazlıklarda ise %80 oranında dava açmışlardır. Bu oran özellikle aile ve diğer konulu davalarda artış göstermektedir. Erkeklerin bu konularda kadınları şikâyet ettikleri anlaşmazlıkların davaya dönüşme oranı da son derece yüksektir (%95 ve %92). Ticari davalardaki dava açma oranının düşüklüğü kadınların kendi arasındaki anlaşmazlıklarda daha da düşerek %60 olmuştur. Bu durum kadınların ticari anlaşmazlıklarını çözmede sulh yolunu oldukça fazla tercih ettikleri anlamına gelmektedir. Kadınların ceza konulu anlaşmazlıklarda erkekleri dava etme oranları da benzer şekilde düşük çıkmıştır (%58).

Tablo 2.4.a. Cinsiyet Kategorilerine Göre Toplam Kayıt Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Erkek / Erkek	547	389	311	263	36	107	131	147	950	37	102	1510
Erkek / Kadın	40	46	53	30	20	10	5	49	70	3	12	169
Kadın / Erkek	122	91	115	73	105	33	22	60	145	5	31	401
Kadın / Kadın	36	39	10	8	2	17	3	13	50	2	6	93
Toplam	745	565	489	374	163	167	161	269	1215	47	151	2173 ¹⁹⁸

Tablo 2.4.b. Cinsiyet Kategorilerine Göre Dava Açma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Erkek / Erkek	0.69	0.71	0.89	0.84	0.89	0.57	0.87	0.81	0.74	0.89	0.88	0.76
Erkek / Kadın	0.65	0.67	0.91	0.87	0.95	0.70	0.80	0.86	0.67	0.33	0.92	0.78
Kadın / Erkek	0.82	0.67	0.88	0.81	0.87	0.58	0.77	0.80	0.79	0.80	0.90	0.80
Kadın / Kadın	0.61	0.67	0.90	0.75	0.50	0.71	0.67	0.92	0.60	1.00	0.67	0.68
Toplam	0.70	0.70	0.89	0.84	0.88	0.59	0.85	0.82	0.73	0.85	0.88	0.77

Unvanlara göre toplam kayıt sayısı ve dava açma oranlarına geçmeden önce unvanlar hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Osmanlı toplumunu en temelde askeri ve reaya¹⁹⁹ şeklinde iki gruba ayırmak mümkündür. Askeri sınıf yönetime dair bazı kamu hizmetleri gördüklerinden vergiden muaftırlar. Reaya ise bunun dışında kalan tüccar, zanaatkâr ve çiftçilerden oluşan, vergi ödeyen kısımdır. Bu iki grup arasında belli bir oranda geçiş imkânı bulunduğundan bu tabakalaşma kast sisteminden ayrılmaktadır.²⁰⁰ Bu iki grup servet ve sosyal statü olarak birbirinden farklılaşmaktadır. Aslında servet ve sosyal statü birbiriyle yüksek oranda ilişkilidir. Çoğu durumda biri diğerine kapı açmaktadır.²⁰¹

¹⁹⁸ Toplam kayıt sayısının 2173 olmasının sebebi grup ve tüzel kişilerin çıkarılmasıdır. Tüzel kişilerin ve grupların cinsiyeti belirlenemeyeceğinden dolayı sadece tekil kişiler alınmıştır. Bundan sonraki bütün tablo ve analizler aksi belirtilmedikçe tekil kişiler üzerinden yapılacaktır.

¹⁹⁹ Bu kategorilere giren grupların detaylı açıklaması için bkz. Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri: Sosyo-ekonomik Tahlil* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1995), 40.

²⁰⁰ Halil İnalçık ve Donald Quataert, ed., *An Economic and Social History of the Ottoman Empire* (Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1997), 16.

²⁰¹ Marcus, *The Middle East on the Eve of Modernity*, 64-65. Sosyal tabakaları Marcus üç temel sosyal ölçüt üzerinden ikiye ayırmaktadır. Resmî ideolojiye göre yöneten ve yönetilen, dine göre Müslüman ve

Askeri sınıf da kendi içinde seyfiye, kalemiye ve ilmiye diye alt gruplara ayrılmaktaydı. Bu yönetici sınıfın farklı gruplarına göre unvanlar da değişmekteydi. Seyfiye için “ağa”, “paşa”, “beg” ve “beşe”; ilmiye için “efendi”, “hoca” ve “şeyh” unvanları kullanılırken çelebi bütün gruplar için kullanılabilirdi.²⁰² “Ağa”nın “beşe”den üst bir sınıf olduğu genel olarak doğru olsa da “beg” ve “beşe” arasında bir şey söylenememektedir.²⁰³ “Zade” ise soy olarak önemli ailelerden gelenlerin kullandıkları bir unvandı.²⁰⁴

Tablo 2.5.a-b’de unvan kategorilerine göre mahkemeye başvuru sayıları ve dava açma oranları verilmiştir. Buradaki unvanlı erkek kategorisi içinde herhangi bir dini unvan (efendi, hoca vb.) veya askeri unvanın (ağa, beşe vb.) yanında hacı, seyit ve zade unvanlı olanlar da eklenmiştir.²⁰⁵ Tabloya göre en fazla başvuru unvansız erkeklerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları için yapılmıştır (%30). Ardından bunu unvanlı erkeklerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklar takip etmiştir (%16). Genele bakıldığında ise unvansız erkeklerin diğerlerine (unvanlı erkek ve kadın) karşı şikâyetleri sayı olarak en fazladır (%45). Bunu sırasıyla unvanlı erkekler (%32) ve kadınlar (%23) takip etmektedir. En fazla şikâyet konusu olan grup da yine unvansız erkeklerdir (%52). Başvuruların mahkemelere göre dağılımına bakıldığında şöyle bir ayrıntı dikkat çekmektedir. Merkez mahkemelerinde unvansızlar (%40), taşrada ise unvanlılar (%25) arasındaki anlaşmazlıklar daha fazladır. Bu durum unvan kullanmanın taşrada daha yaygın olduğu düşünülürse²⁰⁶ beklenen bir sonuçtur. Vakıf konusunda en çok karşı karşıya gelen taraflar vaka sayısı az (24) olmakla birlikte Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek kategorisi olmuştur (%51). İdari (%29) ve miras (%24) konularında da unvanlılar daha çok kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdir.

Tablo 2.5.b’ye göre unvanlı erkeklerin dava açma oranları diğer kategorilere göre yüksektir.²⁰⁷ Bu durum taşra mahkemelerinde (%90) daha ba-

---

zımni ve sosyal hiyerarşi içinde avam ve has diye sınıflandırmıştır. Marcus ayrıca toplumun yüksek bir elit sınıf, alt bir zümre ve bu ikisi arasında kalan orta sınıftan oluştuğunu da öne sürmüştür.

²⁰² Unvanların zaman içinde kimlere verildiğinin nasıl değiştiğini takip etmek için bkz. Güçlü Tülüveli, “Honorific Titles in Ottoman Parlance: A Reevaluation”, *International Journal of Turkish Studies*, sy 11 (2005): 17-28.

²⁰³ Ömer Lüfti Barkan, *Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri:(1545-1659)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1966), 15.

²⁰⁴ Unvanlar hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Öztürk, *Askeri kassama ait onyedinci asır İstanbul tereke defterleri*, 125.

²⁰⁵ Daha sonraki modellerde ve üst-alt ayrımı yapılan yerlerde buradaki hacı, seyit ve zade unvanları çıkarılacaktır. Çünkü bu unvanlar daha sonraki modellerde ayrı bir değişken olarak eklenecektir.

²⁰⁶ Merkez mahkemelerindeki unvansızların kendi aralarındaki anlaşmazlıkların toplam anlaşmazlıklara oranı %57 iken taşrada %30’dur. Buradan mahkemeye başvuranlar açısından unvan kullanımının taşrada merkezden daha yaygın olduğu çıkarılabilir.

²⁰⁷ Model bölümünde Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek ve Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek kategorileri pozitif anlamalı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.3.a).

riz hale gelmektedir. Bütün kayıtlar içinde unvanlılara karşı yapılan başvurular %36 iken unvansızlara karşı yapılan başvurular toplam başvuruların %52'sini oluşturmaktadır. Kadınların (%78) ve unvansız erkeklerin (%74) dava açma oranları unvanlı erkeklere (%80) göre biraz daha azdır. Ayrıca kadınlara karşı yapılan başvurularda davacının unvanlı erkek olması diğer durumlara göre dava açma oranını artırmıştır. Üsküdar hariç kadınların unvanlı erkekleri davaya götürme oranları oldukça yüksektir (%85).²⁰⁸

Tablo 2.5.a. Mahkemeye Gelenlerin Unvanlarına (Unvanlı ve Unvansız) Göre Toplam Kayıt Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Kadın / Kadın	36	39	10	8	2	17	3	13	50	2	6	93
Kadın / Unvanlı Erkek	60	45	63	33	52	15	10	33	68	4	19	201
Kadın / Unvansız Erkek	62	46	52	40	53	18	12	27	77	1	12	200
Unvanlı Erkek / Kadın	18	25	25	13	6	6	3	27	31	1	7	81
Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek	59	75	132	86	14	18	47	65	149	24	35	352
Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	93	63	59	46	4	19	24	20	172	4	18	261
Unvansız Erkek / Kadın	22	21	28	17	14	4	2	22	39	2	5	88
Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek	57	54	51	75	9	17	24	32	136	3	16	237
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	338	197	69	56	9	53	36	30	493	6	33	660
Toplam	745	565	489	374	163	167	161	269	1215	47	151	2173

Tablo 2.5.b. Mahkemeye Gelenlerin Unvanlarına (Unvanlı, Unvansız) Göre Dava Açma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Kadın / Kadın	0.61	0.67	0.90	0.75	0.50	0.71	0.67	0.92	0.60	1.00	0.67	0.68
Kadın / Unvanlı Erkek	0.82	0.69	0.87	0.82	0.85	0.53	0.70	0.79	0.82	0.75	0.95	0.81
Kadın / Unvansız Erkek	0.82	0.65	0.88	0.80	0.89	0.61	0.83	0.81	0.75	1.00	0.83	0.80
Unvanlı Erkek / Kadın	0.72	0.68	0.92	0.92	0.83	0.50	1.00	0.89	0.74	0.00	1.00	0.80
Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek	0.61	0.75	0.87	0.85	0.86	0.61	0.89	0.82	0.75	0.88	0.83	0.80
Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.73	0.71	0.93	0.91	1.00	0.74	0.88	0.90	0.76	1.00	1.00	0.80
Unvansız Erkek / Kadın	0.59	0.67	0.89	0.82	1.00	1.00	0.50	0.82	0.62	0.50	0.80	0.75
Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek	0.63	0.65	0.84	0.83	1.00	0.59	0.79	0.84	0.70	1.00	0.81	0.74
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	0.70	0.71	0.91	0.80	0.78	0.49	0.89	0.70	0.73	0.83	0.91	0.73
Toplam	0.70	0.70	0.89	0.84	0.88	0.59	0.85	0.82	0.73	0.85	0.88	0.77

Aşağıda unvanlı olmak daha detaylı bir tasnife tabi tutulmuş ve bundan sonraki kısımdaki kategoriler buna göre oluşturulmuştur. Bu tasnif yapılırken Coşgel ve Ergene'nin unvan kategorileri biraz daha genişletilerek kulla-

²⁰⁸ Model bölümünde Kadın / Unvanlı Erkek kategorisi pozitif anlamlı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.3.a).

nılmıştır.²⁰⁹ Buna göre unvanlar askeri ve dini şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Ardından her iki grup unvanın derecesine göre üst sınıf ve alt sınıf şeklinde iki alt gruba daha ayrılmıştır.²¹⁰ Oluşturulan bu alt grupların²¹¹ hangi unvanları içerdiği aşağıda gösterilmiştir.

Üst Sınıf Askeri Unvanlar: Ağa, Beg, Paşa

Alt Sınıf Askeri Unvanlar: Beşe, Usta

Üst Sınıf Dini Unvanlar: Efendi, Şeyh

Alt Sınıf Dini Unvanlar: Derviş, Çelebi, Hafız, Hoca, Molla, Baba

Yukarıdaki tabloda unvanlılar içine dahil edilen seyyit, hacı ve zade unvanları aşağıda (Tablo 2.8) ayrı kategoriler olarak ele alınmıştır. Çünkü bunların belli bir sınıfa (dini-askeri ve üst-alt) ait olmaları söz konusu değildir. Askeri veya dini sınıftan olabilecekleri gibi üst veya alt sınıftan da bu unvanları taşıyanların olması mümkündür.

Tablo 2.6.a-b’de yukarıdaki unvan kategorilerinden üst ve alt ayrımı kullanılarak unvanlılar iki sınıfa ayrılmıştır.²¹² Toplam kayıt sayılarına baktığımızda en az başvurunun alt sınıf unvanlı erkeklerden geldiği görülmektedir (%7). Bunu üst sınıf unvanlılar (%16) ve kadınlar (%24) takip etmektedirler. Kadınların üst sınıf unvanlı erkekleri (90) alt sınıfa (37) göre iki kat daha fazla şikâyet ettikleri görülmektedir. En az şikâyet edilen grup da alt sınıf unvanlı erkeklerdir (%8). Üst sınıf unvanlıların şikâyet konusu olduğu 319 anlaşmazlığın sadece 21 (%7) tanesinde alt sınıf unvanlılar davacı konumundadır.

Mahkemelere göre bakıldığında da üst sınıf unvanlılar (şikâyetçilerin alt sınıf unvanlı olduğu durum haricinde) alt sınıf unvanlılara göre daha fazla şikâyet edilmişlerdir. Kadınlar aile konusunda unvansız erkeklerden (%43) sonra üst sınıf unvanlı erkekleri (%21) şikâyet etmişlerdir. Alt sınıf unvanlılara karşı sadece %6 oranında başvuru yapmışlardır. Miras konusunda yapılan şikâyetlerin çeyreğinin muhatabı üst sınıf unvanlı erkeklerdir (%25). Vakıf konusundaki şikâyetlerin yarısına yakını (%47) üst sınıf unvanlı erkeklerle karşı yapılırken, anlaşmazlıkların %27’si de üst sınıf unvanlıların kendi arasında gerçekleşmiştir.

Dava açma oranlarına bakıldığında, genel olarak üst sınıf unvanlılara karşı dava açma oranı alt sınıf unvanlılardan daha fazladır. Anlaşmazlıkları

²⁰⁹ Yüksek unvanlılara beg, paşa ve şeyh eklenmiştir. Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 55-60.

²¹⁰ Bu yüksek ve düşük sınıflandırmasının gerekçeli bir izahı için bkz. Bölüm 4.1.

²¹¹ Ekler kısmında model bölümünde yapılan analizlerin bu alt gruplara göre yapılmış sonuçlarına yer verilmiştir bkz. Ek-3.

²¹² Üst sınıf efendi, şeyh, ağa, beg ve paşa unvanlı olanlardır. Alt sınıf ise derviş, çelebi, hafız, hoca, molla, baba, beşe ve usta unvanlı olanlardır.

davaya götürme oranı az da olsa üst sınıf unvanlılarda diğerlerine göre daha fazladır (%80). En düşük oran unvansız erkeklerdedir (%72). Gözlem sayısı çok olmamakla birlikte (33) üst sınıf unvanlılar kadınlara karşı olan merkezdeki şikâyetlerinin %73'ünde dava açarken, taşrada tamamını davaya götürmüşlerdir (11). Benzer bir durum alt sınıf unvanlılara karşı da geçerlidir. Yani üst sınıf unvanlılar 26 kayıta alt sınıf unvanlıları şikâyet etmişlerdir. Bunların merkezde olanlarında (16) dava açma oranı %76 iken, taşrada olanlarda tamamı davaya dönüşmüştür.²¹³ Miras konusunda üst sınıf unvanlıların anlaşmazlıkları davaya götürme oranları oldukça yüksektir (%94). Unvansızlarda ise bu oran %78'dir.

Tablo 2.6.a. Üst ve Alt Sınıf Unvan Kategorilerine Göre Toplam Kayıt Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Kadın / Kadın	36	39	10	8	2	17	3	13	50	2	6	93
Kadın / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	40	22	11	17	26	6	4	16	29	4	5	90
Kadın / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	15	9	9	4	7	4	2	3	17	0	4	37
Kadın / Unvansız Erkek	62	46	52	40	53	18	12	27	77	1	12	200
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	10	12	6	5	1	4	3	12	10	0	3	33
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	22	21	23	23	2	4	10	13	43	8	9	89
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	9	7	9	1	2	2	3	2	14	1	2	26
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	51	36	12	22	1	5	5	12	92	3	3	121
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	5	9	7	1	0	2	0	4	12	1	3	22
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	2	10	4	5	1	0	2	3	12	1	2	21
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	7	8	9	3	0	2	3	4	14	0	4	27
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	21	9	13	5	1	5	5	4	28	0	5	48
Unvansız Erkek / Kadın	22	21	28	17	14	4	2	22	39	2	5	88
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	37	31	15	36	2	4	8	15	83	1	6	119
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	13	6	14	10	2	4	8	6	21	0	2	43
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	338	197	69	56	9	53	36	30	493	6	33	660
Toplam	690	483	291	253	123	134	106	186	1034	30	104	1717

²¹³ Model bölümünde Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın ve Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek kategorileri taşra için pozitif anlamlı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.4.a).

Tablo 2.6.b. Üst ve Alt Sınıf Unvan Kategorilerine Göre Dava Açma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Kadın / Kadın	0.61	0.67	0.90	0.75	0.50	0.71	0.67	0.92	0.60	2.50	0.67	0.71
Kadın / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.83	0.73	0.82	0.94	0.88	0.33	0.75	0.94	0.79	0.75	1.00	0.82
Kadın / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.80	0.56	1.00	1.00	0.86	0.50	0.50	1.00	0.82	-	1.00	0.81
Kadın / Unvansız Erkek	0.82	0.65	0.88	0.80	0.89	0.61	0.83	0.81	0.75	1.00	0.83	0.80
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	0.70	0.75	1.00	1.00	1.00	0.50	1.00	0.92	0.70	-	1.00	0.82
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.59	0.81	0.83	0.91	1.00	0.50	0.90	0.92	0.67	0.88	1.00	0.79
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.67	0.86	1.00	1.00	0.50	1.00	1.00	1.00	0.86	1.00	0.50	0.85
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.71	0.67	0.92	0.95	1.00	0.40	1.00	0.92	0.73	1.00	1.00	0.76
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	0.60	0.56	1.00	1.00	-	0.50	-	1.00	0.67	0.00	1.00	0.73
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	1.00	0.80	0.75	1.00	1.00	-	0.50	0.67	0.92	1.00	1.00	0.86
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.57	0.63	1.00	0.67	-	0.00	1.00	1.00	0.71	-	0.75	0.74
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.67	0.89	0.92	1.00	1.00	1.00	1.00	0.75	0.71	-	1.00	0.81
Unvansız Erkek / Kadın	0.59	0.67	0.89	0.82	1.00	1.00	0.50	0.82	0.62	0.50	0.80	0.75
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.68	0.65	0.93	0.81	1.00	0.50	0.88	0.93	0.69	1.00	0.83	0.74
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.38	0.67	0.71	1.00	1.00	0.75	0.75	0.67	0.57	-	1.00	0.67
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	0.70	0.71	0.91	0.80	0.78	0.49	0.89	0.70	0.73	0.33	0.91	0.73
Toplam	0.70	0.70	0.90 ²¹⁴	0.86	0.89	0.57	0.86	0.85	0.72	0.83	0.89	0.75

Tablo 2.7.a-b’de unvanlar dini ve askeri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.²¹⁵ Şikâyet edenlere (davacı) bakıldığında, dini unvanlı erkeklerin en az oranda başvuru yaptıkları görülmektedir (%8). Bu oran merkez mahkemelerinde, ceza ve ticaret konularında daha da düşmektedir (%5). Ardından askeri unvanlılar (%15) ve kadınlar (%24) gelmektedir. Dini unvanlılar taşrada merkeze göre daha fazla davacı konumunda iken askeri unvanlılarda bu durum tam tersidir. Genele bakıldığında askeri unvanlı olanlar (%18) dini unvanlı olanların (%8) iki katı oranında davalı konumunda olmuşlardır. Dini unvanlıların en çok şikâyete muhatap oldukları konu vakıftır (%33). Aile konusunda da askeri unvanlı olanlar (%22) dini unvanlılara (%5) göre kadınlar tarafından daha çok şikâyet edilmişlerdir. Mirasta da benzer bir durum söz konusudur.

²¹⁴ Toplamdaki bu küçük artış, hacı, seyit ve zade unvanlıların çıkarılmasından kaynaklanmaktadır.

²¹⁵ Askeri unvanlar ağa, beg, paşa, beşe ve usta iken dini unvanlar ise efendi, şeyh, derviş, çelebi, hafız, hoca, molla ve baba’dır.

Genel olarak anlaşmazlıkları davaya götürme oranı en yüksek grup dini unvanlılardır (%81). En yüksek dava açma oranı dini unvanlıların kendi arasında gerçekleşmiştir (%92).²¹⁶ En düşük oran ise askeri unvanlıların dini unvanlıları şikâyetlerindedir (%59). Merkezde askeri unvanlılara karşı yapılan başvuruların davaya dönüşme oranı (%75), dini unvanlılara (%68) göre daha fazlayken taşrada böyle bir sonuç gözlenmemektedir. Ticaret konusunda askeri unvanlıların şikâyetçi olarak bulunduğu başvuruların (170) toplam ticaret davalarına oranı %16'dır. Askeri unvanlıların ticaret konusundaki şikâyetlerinin davaya dönüşme oranı ise dört kategori için toplam %68'dir. Fakat dini unvanlılara karşı bu oran %40 düzeylerine düşmektedir. Dolayısıyla askeri unvanlılar ticaret konulu anlaşmazlıklarda dini unvanlılarla karşılaştıklarında dava açmak yerine sulhu tercih etmişlerdir denilebilir.²¹⁷ Benzer şekilde kadınların şikâyetçi konumunda olduğu ticaret anlaşmazlıklarında genel olarak dava açma oranları %76 iken kadınlara karşı bu oran %60'tır. Bu demektir ki kadınlar kendi aralarındaki ticaret anlaşmazlıklarında sulhu diğer kategorilere göre daha fazla tercih etmişlerdir. Diğer konulara göre bakıldığında pek çok noktada %100 oranında dava açıldığı görülmektedir. Fakat buradaki gözlem sayıları oldukça az olduğundan buradan sağlıklı yorumlar yapılması mümkün görünmemektedir.

²¹⁶ Model bölümünde Dini Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek kategorisi pozitif anlamı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.5.a).

²¹⁷ Model bölümünde Askeri Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek kategorisi negatif anlamı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.5.a).

Tablo 2.7.a. Dini ve Askeri Unvan Kategorilerine Göre Toplam Kayıt Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Kadın / Kadın	36	39	10	8	2	17	3	13	50	2	6	93
Kadın / Dini Unvanlı Erkek	5	12	7	7	6	3	3	3	9	2	5	31
Kadın / Askeri Unvanlı Erkek	50	19	13	14	27	7	3	16	37	2	4	96
Kadın / Unvansız Erkek	62	46	52	40	53	18	12	27	77	1	12	200
Dini Unvanlı Erkek / Kadın	4	9	4	2	0	1	2	6	8	0	2	19
Dini Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	1	5	19	11	1	2	6	8	9	5	5	36
Dini Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	5	5	10	10	1	1	7	4	10	2	5	30
Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	16	9	13	12	1	6	3	6	28	2	4	50
Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	11	12	9	4	1	5	1	10	14	1	4	36
Askeri Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	6	9	4	3	2	0	2	4	10	2	2	22
Askeri Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	28	27	12	8	1	5	3	6	54	1	5	75
Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	56	36	12	15	1	4	7	10	92	1	4	119
Unvansız Erkek / Kadın	22	21	28	17	14	4	2	22	39	2	5	88
Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek	13	10	18	17	2	2	10	9	31	1	3	58
Unvansız Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	37	27	11	29	2	6	6	12	73	0	5	104
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	338	197	69	56	9	53	36	30	493	6	33	660
Toplam	690	483	291	253	123	134	106	186	1034	30	104	1717

Tablo 2.7.b. Dini ve Askeri Unvan Kategorilerine Göre Dava Açma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Kadın / Kadın	0.61	0.67	0.90	0.75	0.50	0.71	0.67	0.92	0.60	1.00	0.67	0.68
Kadın / Dini Unvanlı Erkek	0.80	0.67	0.71	1.00	0.83	0.67	0.33	0.67	0.89	0.50	1.00	0.77
Kadın / Askeri Unvanlı Erkek	0.82	0.68	1.00	0.93	0.89	0.29	1.00	1.00	0.78	1.00	1.00	0.83
Kadın / Unvansız Erkek	0.82	0.65	0.88	0.80	0.89	0.61	0.83	0.81	0.75	1.00	0.83	0.80
Dini Unvanlı Erkek / Kadın	0.75	0.56	1.00	1.00	-	0.00	1.00	1.00	0.50	-	1.00	0.74
Dini Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	1.00	0.80	0.95	0.91	1.00	0.50	1.00	0.88	0.89	1.00	1.00	0.92
Dini Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	0.80	1.00	0.70	0.90	1.00	1.00	0.71	1.00	0.70	1.00	1.00	0.83
Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.69	0.44	0.85	0.92	1.00	0.83	1.00	0.67	0.64	1.00	1.00	0.74
Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	0.64	0.75	1.00	1.00	1.00	0.60	1.00	0.90	0.79	0.00	1.00	0.81
Askeri Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	0.33	0.56	1.00	0.67	0.50	0.00	1.00	0.75	0.40	0.50	1.00	0.59
Askeri Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	0.64	0.81	0.92	1.00	1.00	0.40	1.00	1.00	0.80	1.00	0.60	0.79
Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.70	0.78	1.00	1.00	1.00	0.50	1.00	1.00	0.75	1.00	1.00	0.79
Unvansız Erkek / Kadın	0.59	0.67	0.89	0.82	1.00	1.00	0.50	0.82	0.62	0.50	0.80	0.75
Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek	0.62	0.70	0.72	0.88	1.00	1.00	0.80	0.78	0.65	1.00	1.00	0.74
Unvansız Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	0.59	0.63	1.00	0.83	1.00	0.50	0.83	0.92	0.67	-	0.80	0.71
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	0.70	0.71	0.91	0.80	0.78	0.49	0.89	0.70	0.73	0.83	0.91	0.73
Toplam	0.70	0.70	0.90	0.86	0.89	0.57	0.86	0.85	0.72	0.83	0.89	0.75

Tablo 2.8.a-b’de anlaşmazlıkların din/tabiiyet²¹⁸ ve diğer unvan kategorilerine (hacı, seyit ve zade) göre toplam kayıt sayıları ve dava açma oranları verilmiştir. Anlaşmazlıkların %66’sı Müslümanların kendi aralarında, %20’si de zimmilerin kendi aralarında gerçekleşmiştir. Bu oranlar zimmi yoğunluğunun daha fazla olduğu merkez mahkemelerinde zimmiler lehine artmaktadır. Öyle ki Galata Mahkemesi’nde anlaşmazlıkların %57’si en az bir zimmi taraf içermektedir. Müslümanlar zimmileri (188), zimmilerin Müslümanları (104) mahkemeye götürdüğünden daha fazla mahkemeye götürmüşlerdir. Konya ve Kütahya’da zimmilerin dâhil olduğu anlaşmazlıkların oranı yak-

²¹⁸ Burada din ve tabiiyet kavramları iç içe geçmiş şekilde birlikte kullanılmaktadır. Yapılan analizlerde Hristiyan, Yahudi veya Ermeni ayrımı yapabilecek kadar yeterli gözlem olmadığından bu grupların tamamı için sadece zimmi kavramı kullanılmıştır. Hristiyanların 1302 defa dava taraflarından biri olmasına karşın, Yahudiler 33 ve Ermeniler 4 defa davalara taraf olmuşlardır. Ayrıca farklı ülkelerden gelen müstemenlerin (İngiliz, Rus, Yunan) sayısı da 32 olduğundan bunlar da ayrı bir kategori olarak düşünülmemiş zimmi kategorisine dâhil edilmiştir. Ayrıca az sayıda geçen Arnavutlar da (15) Müslümanlar içine dâhil edilmiştir.

laşık %10'dur. Aile konusunda dinler arasında anlaşmazlık olmazken, zimmiler kendi aralarındaki aile konulu 7 anlaşmazlığı mahkemeye getirmişler ve bunların 3'ü sulh ile çözülmüştür. Zimmilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları mahkemeye götürdükleri en önemli konu başlığı ticarettir (%80). Merkezdeki başvurularda zimmilerin yoğunluğunun asıl sebebi ticari davaların merkezde taşraya göre daha yoğun olmasıdır.

Müslümanlar kendi aralarındaki anlaşmazlıkları zimmilere göre daha fazla oranda davaya götürmüşlerdir. Zimmiler sulh yolunu daha fazla tercih etmişlerdir.²¹⁹ Dinler arası anlaşmazlıkların davaya götürülme oranı ise birbirine yakındır (%77, %74). Merkez mahkemelerinde dava açma oranları ticaret davalarının da etkisiyle düşük çıkmıştır. Zimmiler kendi aralarındaki ceza davalarının yarısından fazlasında sulh yolunu tercih etmişlerdir (%58).

Hacıların kendi aralarındaki anlaşmazlıklar toplam anlaşmazlıkların oldukça küçük bir kısmını oluşturmaktadır (%1, 13). Hacı olmayanların hacırları şikâyet ettikleri 127 anlaşmazlığın %76'sı davaya dönüşmüştür. Taşrada unvanlıların ve dolayısıyla hacıların çok olması, taşra mahkemelerinde hacıların görülme sıklığını artırmıştır.

Seyit unvanlılarda da hacı olanlara benzer bir durum görünmektedir. Kendi aralarındaki anlaşmazlıklar nispeten azdır (%4, 81) ve taşrada merkeze göre daha sıklıkla mahkemeye başvurumaktadırlar. Az sayıda anlaşmazlık olmasına rağmen (47) vakıf konulu anlaşmazlıkların %47'sinde seyit unvanlı bir taraf vardır ve bu anlaşmazlıklar %86 oranında davaya dönüşmektedirler. Miras ve idari konulu davalarda da herhangi bir tarafın seyit olduğu anlaşmazlıklar, bu konulardaki toplam anlaşmazlıkların sırasıyla %38 ve %40'ını oluşturmaktadırlar.

Zade unvanı taşrada sınırlı sayıda (64) kullanılırken, merkezde sadece bir defa geçmektedir. Bundan dolayı bu kategorideki sayı ve oranları yorumlamak çok doğru olmayacaktır. Yalnız şu söylenebilir, zade unvanlıların yoğunlukla görüldüğü anlaşmazlıklar ticaret ve miras konularındadır. Genelde olduğu gibi zade unvanlılar da ticari konularda sulh yolunu diğer konularda olduğundan daha fazla tercih etmişlerdir.

²¹⁹ Model bölümünde Zimmi / Zimmi kategorisi negatif anlamlı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.6.a).

Tablo 2.8.a. Diğer Kategorilere Göre Toplam Kayıt Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Müslim / Zimmi	101	56	17	14	0	7	4	3	168	1	5	188
Zimmi / Müslim	56	34	4	10	0	9	3	2	87	2	1	104
Zimmi / Zimmi	265	133	22	16	7	24	18	21	345	3	18	436
Müslim / Müslim	323	342	446	334	156	127	136	243	615	41	127	1445
Hacı / Hacı	3	2	3	5	0	2	2	2	4	0	3	13
Hacı / Hacı değil	17	19	25	29	2	4	14	13	49	3	5	90
Hacı değil / Hacı	16	18	36	57	10	9	14	21	53	4	16	127
Hacı değil / Hacı değil	709	526	425	283	151	152	131	233	1,109	40	127	1943
Seyit / Seyit	3	6	47	25	4	6	16	20	18	6	11	81
Seyit / Seyit değil	38	43	84	55	12	15	27	40	93	9	24	220
Seyit değil / Seyit	13	51	95	52	22	16	22	41	85	7	18	211
Seyit değil / Seyit değil	691	465	263	242	125	130	96	168	1,019	25	98	1661
Zade / Zade	0	0	7	1	0	0	1	3	1	3	0	8
Zade / Zade değil	0	1	14	9	2	0	6	4	8	1	3	24
Zade değil / Zade	0	1	18	15	5	1	4	8	10	2	4	34
Zade değil / Zade değil	745	563	450	349	156	166	150	254	1,196	41	144	2107
Toplam	745	565	489	374	163	167	161	269	1215	47	151	2173

Tablo 2.8.b. Diğer Kategorilere Göre Dava Açma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Müslim / Zimmi	0.77	0.71	0.82	0.93	-	0.43	1.00	1.00	0.77	1.00	0.80	0.77
Zimmi / Müslim	0.71	0.76	0.75	0.80	-	0.67	0.67	1.00	0.74	1.00	1.00	0.74
Zimmi / Zimmi	0.65	0.69	0.77	0.81	0.57	0.42	0.78	0.62	0.68	1.00	0.72	0.67
Müslim / Müslim	0.73	0.69	0.90	0.84	0.89	0.63	0.86	0.84	0.75	0.83	0.91	0.80
Hacı / Hacı	0.33	1.00	0.67	1.00	-	1.00	1.00	1.00	0.75	-	0.33	0.77
Hacı / Hacı değil	0.82	0.63	0.84	0.90	1.00	0.75	0.79	0.92	0.76	1.00	1.00	0.81
Hacı değil / Hacı	0.56	0.78	0.75	0.81	0.80	0.67	0.79	0.71	0.74	1.00	0.81	0.76
Hacı değil / Hacı değil	0.71	0.69	0.90	0.83	0.88	0.58	0.86	0.82	0.73	0.83	0.90	0.76
Seyit / Seyit	0.67	0.50	0.87	0.76	0.75	0.67	0.88	0.70	0.89	0.83	0.82	0.80
Seyit / Seyit değil	0.71	0.72	0.89	0.91	0.92	0.73	0.85	0.85	0.80	0.78	0.96	0.83
Seyit değil / Seyit	0.77	0.73	0.84	0.77	0.91	0.69	0.77	0.80	0.76	1.00	0.78	0.79
Seyit değil / Seyit değil	0.70	0.69	0.90	0.84	0.87	0.56	0.86	0.83	0.72	0.84	0.89	0.75
Zade / Zade	-	-	0.86	1.00	-	-	1.00	0.67	1.00	1.00	-	0.88
Zade / Zade değil	-	0.00	0.86	0.89	0.50	-	0.83	1.00	0.75	1.00	1.00	0.83
Zade değil / Zade	-	1.00	0.89	1.00	1.00	1.00	0.75	1.00	1.00	1.00	0.75	0.94
Zade değil / Zade değil	0.70	0.70	0.89	0.83	0.88	0.59	0.85	0.81	0.73	0.83	0.88	0.76
Toplam	0.70	0.70	0.89	0.84	0.88	0.59	0.85	0.82	0.73	0.85	0.88	0.77

Dava açma kararını etkileyebilecek faktörlerden biri de anlaşmazlık taraflarının akraba olup olmadığıdır. Ergene'ye göre akraba olmanın dava açma oranlarını düşürücü bir etkisi vardır.²²⁰ Fakat bu tezde incelenen gözlemlerde böyle bir etki söz konusu olmamıştır. Öncelikle veriler tarafların evli, boşanmış veya diğer akrabalık bağlarıyla bağlı olmalarına göre sınıflandırılmıştır.

²²⁰ Ergene, *Local Court, Provincial Society, and Justice in the Ottoman Empire Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)*, 201.

Toplamda 422 kayıttaki dava tarafları birbiriyle akrabalık ilişkisi içindedir. Tablo 2.9.a-b’de her bir gruptaki dava taraflarının toplam kayıt sayıları ve dava açma oranları verilmiştir. Buna göre toplam anlaşmazlıkların akrabalar arasında olan kısmı merkeze (%12) göre taşrada daha fazladır (%19). Ayrıca akrabalar arası anlaşmazlıklar en çok miras (%46), aile (%21) ve ticaret (%21) konularında gerçekleşmiştir.

Dava açma oranlarına göre akraba olanlarla (%78) olmayanlar (%77) arasında herhangi bir fark görülmemiştir. Bu fark sadece Kütahya’da biraz açılmıştır fakat bu oran da (%8) dikkate değer değildir. Akrabaların akraba olmayanlara göre dava açma oranlarının düşük olduğu tek konu idaridir. (%56, %82). Ayrıca evli eşlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda dava açma oranlarının (%85) ortalamasının (%77) üstünde olduğu sonucu dikkat çekicidir. Ergene’nin akrabaların daha fazla oranda sulhu tercih ettiklerine dair görüşü bu örneklem açısından sadece merkezdeki evlilik dışı akrabalıklar için geçerli olmaktadır (%66). Dolayısıyla akrabalığın dava açma oranını azalttığına dair görüşün yalnızca evlilik dışında geçerli olduğu bu örneklem açısından da söylenebilir.²²¹

Tablo 2.9.a. Mahkeme ve Konularına Göre Toplam Kayıt Sayıları (Akrabalık Durumuna Göre)

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Evli eşler	25	9	5	0	17	0	1	2	18	1	0	39
Boşanmış eşler	23	33	10	0	35	4	2	2	22	1	0	66
Diğer	36	41	153	87	36	14	6	194	48	3	16	317
Akraba (Toplam)	84	83	168	87	88	18	9	198	88	5	16	422
Akraba değil	733	577	653 ²²²	442	84	220	320	223	1.265	96	197	2401
Toplam	817	660	821	529	172	238	329	421	1353	101	213	2827

Tablo 2.9.b. Mahkeme ve Konularına Göre Dava Açma Oranları (Akrabalık Durumuna Göre)

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Evli eşler	0,84	0,89	0,80	-	0,88	-	1,00	1,00	0,78	1,00	-	0,85
Boşanmış eşler	0,74	0,67	1,00	-	0,80	0,75	0,50	1,00	0,64	1,00	-	0,74
Diğer	0,67	0,66	0,85	0,75	0,94	0,57	0,50	0,76	0,75	0,67	0,94	0,78
Akraba (Toplam)	0,74	0,69	0,86	0,75	0,88	0,61	0,56	0,77	0,73	0,80	0,94	0,78
Akraba değil	0,70	0,70	0,88	0,83	0,86	0,66	0,82	0,87	0,73	0,85	0,89	0,77
Toplam	0,70	0,70	0,87	0,81	0,87	0,66	0,81	0,82	0,73	0,85	0,89	0,77

²²¹ Coşgel ve Ergene akrabalık ilişkisinde herhangi bir ayırım yapmamışlardır. Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 86.

²²² Konya mahkemesine ait aile konusundaki dört kayıta taraflar nişanlıdır. Fakat az sayıda olduklarından akraba değil kısmına dahil edilmişlerdir.

Dava Açma Sayıları ve Kazanma Oranları

Bir önceki kısımda mahkemeye gelen toplam başvuru (kayıt-anlaşmazlık) sayısı ve bunlardan davaya dönüşenlerin oranları üzerinden bazı incelemeler yapılmıştır. Bu bölümde davaya dönüşen başvurularda davacının davayı kazanma oranı²²³ üzerinde durulacak ve bu oranlar yorumlanmaya çalışılacaktır. Teori kısmında ileri sürülen öngörülerin bu kısımda istatistikler yardımıyla ne derece doğru olduğu araştırılacaktır.

Tablo 2.10.a-b’de davaya dönüşen anlaşmazlıkların sayısı ve davacının davayı kazanma oranları verilmiştir. Toplam başvuru sayıları birbirine yakın olmasına rağmen Konya’da ticaret hariç diğer bütün konularda davaya götürülen anlaşmazlıkların sayısı Galata’ya göre daha fazladır. Konya’nın toplam davaya götürülen anlaşmazlıklar içindeki payı %33’tür. Konya’yı sırasıyla Galata (%26), Üsküdar (%21) ve Kütahya (%20) takip etmektedir. En çok dava konusu olan anlaşmazlık ise Galata Mahkemesi’ndeki ticari davalardır.

Buna göre anlaşmazlıkların davaya götürülme oranı taşrada (%85) merkeze (%70) göre daha yüksek iken bu davaları kazanma oranları merkeze göre düşüktür. Merkezde davaya götürülen anlaşmazlıkların davacı tarafından kazanılma oranı %59 iken taşrada bu oran %40’tır. Bu farkın oluşmasında kazanma oranlarının yüksek olduğu ticari davaların merkez mahkemelelerinde daha yoğun görülmesinin önemli bir etkisi vardır. Örneğin Galata’da aile ve ticaret davaları hariç dava kazanma oranları oldukça düşüktür (%35). Konya’daki ceza davalarında davacıların kazanma oranınının (%37) Kütahya’ya (%14) göre yüksek olması davalardaki delil bulundurma oranlarının ve davalıların yemin etme tutumlarının farklılaşmasından kaynaklanmaktadır.²²⁴

Konulara göre bakılırsa aile, ticari ve vakıf konulu davalarda kazanma oranı yüksek iken ceza ve diğer konulu davalarda düşüktür. Ceza ve diğer konulu davalardaki kazanma oranınının düşüklüğü bu konulardaki davalara delil getirmenin güçlüğünden kaynaklanmaktadır. Örneğin ceza konulu hırsızlık, gasp ve darp ile ilgili 80 davada davacılar ancak 15 tanesini kazanabilmişlerdir. Bunların da yarısı davalının itirafıyla kazanılmıştır. Galata’daki aile konulu anlaşmazlıkların davaya dönüşme oranı yüksek (%88) olduğu

²²³ Bundan sonra “davayı kazanma” veya “dava kazanma” oranı/olasılığı ifadesinin geçtiği yerlerde davacının davayı kazanma oranı/olasılığı kastedilmektedir.

²²⁴ Toplam 100 ceza davasının 73’ünde (50’si Kütahya’ya aittir) ispat yükü davacının üstündedir. Bu davaların 32’sinde (27’si Kütahya’ya aittir) davacının şahidi veya delili bulunmadığı için davalıdan suçsuz olduğuna dair yemin istenmektedir. Kütahya’daki davalıların davaların yarısında (25) yemin ederek davayı kazanırken Konya’da ancak davaların çeyreğinde davalılar yemin etmişlerdir (6). Ayrıca delil olmadığı için yemine ilerleyen davaların Kütahya’da daha fazla olduğu da dikkat çekicidir.

gibi davayı kazanma oranları da (%80) yüksektir. Yakından incelendiğinde bu davaların dörtte üçünü kadınların açtığı ve çoğunlukla mehir ve nafaka haklarını talep ettikleri görülür. Mahkeme de genellikle davalının itirafı ile sonuçlanan bu tür davalarda davacı lehine hüküm vermiştir. Üsküdar’da da aile konusuyla ilgili benzer bir durum söz konusudur (%62). Üsküdar’daki vakıf davalarının tamamında (14) davacı davayı kazanmıştır. Ayrıca Üsküdar’daki idari konulu davalardaki davacıların kazanma oranının (%71) yüksek olması hem bu davaların devlet görevlileri (subaşı, bostancıbaşı²²⁵ vb.) tarafından açılması hem de davalıların yüksek oranda itiraflarından kaynaklanmaktadır. Merkezdeki ticari davalardaki kazanma oranlarının (%62) taşraya (%35) göre yüksek olmasının en önemli nedeni merkezdeki davalarda davalıların itiraf etme oranının yüksek olmasıdır. Bu oran merkezde %43 iken taşrada %10’dur. Diğer bir etken de davalıların kazanma oranlarının oldukça yüksek olduğu “satış iptali” konulu davaların merkezde (%2) taşraya (%20) göre oldukça az yer almasıdır. Bir başkası ise merkezdeki davalarda davalının şahit bulundurma oranının %4 iken taşrada %29 olmasıdır. Buradan şöyle bir sonuç çıkarılabilir, taşradaki ticari davaların yoğunluğu merkeze göre daha az olduğundan davalarda şahit bulundurmak daha yaygındır. Şahit bulundurmak ile davayı kazanmak arasında çok güçlü bir ilişki vardır.²²⁶

Tablo 2.10.a. Mahkeme ve Dava Konularına Göre Dava Açma Sayıları

	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Galata	49	20	28	6	439	12	21	575
Üsküdar	26	36	35	36	306	14	10	463
Konya	57	35	155	200	124	52	96	719
Kütahya	20	65	50	105	120	8	63	431
Toplam	152	156	268	347	989	86	190	2188 ²²⁷

Tablo 2.10.b. Mahkeme ve Dava Konularına Göre Dava Kazanma Oranları

	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Galata	0.80	0.25	0.36	0.33	0.57	0.50	0.33	0.55
Üsküdar	0.62	0.42	0.71	0.31	0.67	1.00	0.40	0.63
Konya	0.46	0.37	0.41	0.43	0.33	0.44	0.35	0.40
Kütahya	0.50	0.14	0.52	0.50	0.36	0.63	0.37	0.39
Toplam	0.60	0.27	0.46	0.44	0.55	0.56	0.36	0.49

²²⁵ Bostancıların en büyük âmiri bostancıbaşıydı. Bostancıbaşı İstanbul’un başta Boğaziçi ve Adalar olmak üzere önemli bir kısmının asayişinden sorumluydu. “BOSTANCI - TDV İslâm Ansiklopedisi”, erişim 26 Mart 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bostanci>.

²²⁶ Bu şahit bulundurmanın merkez ve taşraya göre değişmesi ve şahitlik kurumu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bölüm 4.3.

²²⁷ Burada sadece tekil kişiler değil grup ve tüzel kişiler de vardır.

Kuran ve Lustig 17. yüzyıl İstanbul ve Galata mahkemelerinden derledikleri 2282 ticaret davası kaydı ile şer'î mahkemelerin tarafsızlık ve bağımsızlıklarına dair bir inceleme yapmışlardır. Yazarlara göre mahkemelerin yansız olduğu veya çoğunlukla zimmiler aleyhinde karar verdikleri yönündeki iki görüş²²⁸ de yanlıştır. İkinci görüşü topladıkları davalardaki zimmilerin kazanma oranlarından yola çıkarak eleştirmişlerdir. Şöyle ki yazarların bu örneklem için bulduklarına göre Müslümanların Hristiyan zimmilere karşı açtıkları davalardaki kazanma oranları %57,6 iken, Hristiyanların Müslümanlara karşı açtıkları davalardaki kazanma oranları %71,9'dur. Bu sonuca göre mahkemelerin çoğunlukla zimmiler aleyhinde karar verdiği görüşü doğru görünmemektedir. Fakat yazarlara göre bu yüksek kazanma oranları mahkemelerin zimmilere karşı yansız veya kollayıcı olduklarını da göstermez. Çünkü yazarlar bu oranın yüksek çıkmasının sebebini zimmilere karşı olan yanlı tutumun kurumsallaşmasına bağlamaktadırlar. Onlara göre mahkemelerin her nasılsa kendi aleyhlerinde karar vereceklerinin farkında olan zimmiler sadece çok güçlü oldukları davalarda mahkemelere başvuruyorlardı ve bu durum yüksek kazanma oranlarını netice veriyordu.²²⁹

Bu noktada Kuran ve Lustig'in bulmuş oldukları oranların bu tezde nasıl gerçekleştiğine bakarak bir karşılaştırma yapmak faydalı olacaktır. İlk olarak Müslüman ve zimmiler arasındaki davalardaki kazanma oranları ele alınacaktır. Buna göre dört mahkemedeki bütün davalar (1664 dava) dikkate alındığında zimmilerin davacı Müslümanların davalı oldukları durumdaki davalardaki kazanma oranı %62 iken tam tersi durumda (Müslim / Zimmi) %45 çıkmıştır. Bu oranlar sadece İstanbul'daki kayıtlar dikkate alındığında sırasıyla %67 ve %52 çıkmıştır. Kuran ve Lustig'in bulduğu sonuçlarla (%71,9 %57,6) oldukça uyumludur. Fakat ortalamaya nispeten yüksek çıkan bu dava kazanma oranlarından yola çıkarak mahkemelerin zimmilere karşı yanlı bir tutum sergilediği sonucuna ulaşmak pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü bu farkların anlamlı birer fark olup olmadıklarını dikkate almak gerekmektedir. Nitekim elde edilen bu oranların anlamlı olup olmadığına bakmak için yapılan probit analizinde (bkz. Tablo 3.16.a) zimmilerin Müslümanları dava ederek yüksek kazanma oranlarına sahip oldukları durum istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Yani zimmilerin Müslümanlara karşı dava kazanma olasılıkları daha yüksektir denilemez. Aslında Kuran ve Lustig de çalıştırdıkları logit modelde davacının dininin dava sonucuna bir

²²⁸ Bu görüşlerden birincisi mahkemelerin müslim-zimmi ayrımı yapmadan tarafsız yargılama yaptıkları görüşüdür. İkincisi ise zimmilerin düşük kazanma oranlarından dolayı onların aleyhinde yanlı bir tutum olduğu yönündeki görüştür.

²²⁹ Kuran ve Lustig, "Judicial Biases in Ottoman Istanbul": 643-644.

etkisi olmadığını bulmuşlardır. Sadece davalı tarafın dininin kazanma oranına etkisi istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Fakat modele yazılı delil değişkeni eklendiğinde bu etki de anlamını kaybetmiştir.²³⁰

İkinci olarak “zimmilerin kendilerini çok güçlü gördükleri davalarda mahkemeye başvurdukları” varsayımı hakkında bir karşılaştırma yapılacaktır. Çünkü incelediğimiz kayıtlarda zimmilerin Müslümanlara karşı kazandıkları davaların %77’si herhangi bir delil sunulmadan davalı olan Müslümanların ikrarıyla sonuçlanmıştır (dava çözüm ağacında 1. nokta). Söz konusu davaların sadece %14’ünde delil kullanılmıştır. Kuran ve Lustig’in incelediği 2282 kaydın 347’sinde (%15) yazılı delil kullanılmıştır. Bu oran dinler arası davalarda biraz daha yüksektir (%16,3). Dolayısıyla bu delil getirme oranlarına bakarak zimmilerin güçlü oldukları davaları mahkemeye getirdikleri için kazanma oranlarının yükseldiğini söylemek pek mümkün değildir. Bu noktada şöyle bir şey söylenebilir, zimmilerin mahkemelerdeki düşük delil getirme oranları onların güçlü olmadıkları anlamına gelmez nitekim belki de mahkemeye gelmeden önce bu güçlü delillerini kullanarak davalı tarafı sulh etmeye mecbur bırakmışlardır.²³¹ Fakat bu tezde elde edilen verilere bakıldığında sulh oranlarının her iki durumda da (Zimmi / Müslim ve Müslim / Zimmi) birbirlerine oldukça yakın olduğu görülmektedir (%26 ve %23).²³² Dolayısıyla zimmilerin güçlü delilleri olduğu için mahkemeden önce davalıları sulha mecbur bıraktıkları görüşü de en azından bu örneklem açısından doğru değildir. Burada yukarıdaki varsayımı doğrulayacak iki seçenek görünmektedir. Bunlar zimmilerin güçlü delilleri olduğu halde bunları mahkemeye sunmamış olmaları veya bu güçlü delillerden haberdar olan davalı Müslümanların davayı hemen ikrar etmeleridir. Bu iki durum da eldeki dava kayıtlarından tespit edilememektedir. Yukarıda geçtiği üzere zimmilerin yüksek dava kazanma oranları zaten istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Anlamlı olsaydı bile bu durumu mahkemenin bulunduğu bölge, dava konuları, deliller, şahitler ve delil getirme süreçleri de dikkate alınarak bu tezde de kullanılan teorik çerçeve ile izah etmek daha doğru olacaktır.

Klerman hâkimlerin gelirlerinin baktıkları dava sayısına göre değiştiği sistemlerde hâkimlerin daha fazla dava elde edebilmek için davacılar lehine

²³⁰ Kuran ve Lustig, “Judicial Biases in Ottoman Istanbul”: 658.

²³¹ Kuran ve Lustig, “Judicial Biases in Ottoman Istanbul”: 659. Yazarlar bu durumun devlet görevlilerine karşı olan davalarda sulh oranlarından yola çıkılarak test edilebileceğini fakat ellerinde bu oranların mevcut olmadığını ifade etmektedir.

²³² Zimmi / Müslim ve Müslim / Zimmi kategorilerinin dava açma oranları sırasıyla %74 ve %77’dir (bkz. Tablo 2.8.a). Sulh oranları buradan kolayca hesaplanabilir.

karar verme eğiliminde olacaklarını iddia etmektedir.²³³ Kuran ve Lustig bu görüşten hareketle, Osmanlı mahkemelerinde de benzer bir durumun söz konusu olduğunu ileri sürmüştür.²³⁴ Buna göre dava açmayı düşünen davacılar rekabet halinde olan iki mahkemeden (İstanbul ve Galata) kendi lehlerine karar çıkacağını düşündükleri mahkemeyi tercih edeceklerdir. Bu nedenle kadılar kendi mahkemelerine daha fazla dava (ve dolayısıyla gelir) getirmeleri için daha çok davacılar lehine karar vererek onları kendi mahkemelerine çekmek istemişlerdir.²³⁵ Yazarlar bütün kayıtlar dikkate alındığında davacıların davayı kazanma oranını %59,7 olarak bulmuşlardır. Bu oranın %50'den yüksek çıkmasına yukarıda bahsedilen hâkimlerin davacı lehinde olan yanlı tutumlarının sebep olduğunu iddia etmişlerdir.

Davacıların dininden bağımsız şekilde dava kazanma oranlarındaki yüksekliğin sebebine bakacak olursak. Bu yüksek oranlar kadınların veya mahkemelerin davacılar lehine olan tutumundan değil davaların türünden kaynaklanmaktadır. Çünkü yukarıda Tablo 2.10.b'de görüldüğü gibi dava kazanma oranları dava konularına göre ciddi oranda farklılaşmaktadır. Örneğin ceza konulu davalardaki kazanma oranı %27 iken, aile konusunda %60'tır. Ticaret davalarında kazanma oranları %55'tir. Özellikle merkezdeki ticaret davalarında bu oran %62'lere çıkmaktadır. Dolayısıyla mahkemelerin rekabet halinde oldukları için davacılar lehine karar verdikleri yorumu eksik bir yorumdur. Nitekim dava konusu dikkate alınmadan yapılacak yorumların doğru olmayacağını Kuran ve Lustig de farklı bir bağlamda belirtmişlerdir.²³⁶ Dolayısıyla sadece ticari davaları ele aldıkları gerçeği dikkate alındığında kazanma oranlarının yüksek çıkması bu tez çalışmasındaki oranlar düşünüldüğünde beklenen bir durumdur. Sonuç olarak davanın konusu davacının kazanma oranını etkilediği için dava konusu dikkate alınmadan sadece davacının kazanma oranı üzerinden yapılan değerlendirmeler sağlıklı neticeler doğurmayacaktır.

Ayrıca mahkemelerin rekabet halinde olmadığı, Üsküdar örneğine bakıldığında da dava kazanma oranının oldukça yüksek olduğu (%63) görülmektedir.²³⁷ Bu yüksek oranın oluşmasında Üsküdar'daki davaların %66'sını

²³³ Daniel Klerman, "Jurisdictional Competition and the Evolution of the Common Law", *University of Chicago Law Review* 74, sy 4 (01 Eylül 2007): 1179.

²³⁴ Osmanlı mahkemelerinin yargı çevresi diyebileceğimiz görev hudutları vardır ve bunların dışında verdikleri kararlar geçerli değildir. Bkz. Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 80. Buna göre yazarların mahkemeleri rekabet halinde almaları doğru görünmemektedir. Bu hususa dikkatimi Prof. Dr. Fethi Gedikli çekmiştir.

²³⁵ Kuran ve Lustig, "Judicial Biases in Ottoman Istanbul": 637.

²³⁶ Zimmilerin dava konularına göre mahkemeye başvurularının değiştiği bağlamında. Kuran ve Lustig, 642.

²³⁷ Bu noktaya dikkatimi Doç. Dr. Hüseyin Kaya çekmiştir.

oluşturan ticaret davalarındaki yüksek kazanma oranının (%67) etkisi çok büyüktür. Dolayısıyla yüksek kazanma oranlarını mahkemelerin rekabet halinde olmalarına bağlamak pek doğru görünmemektedir.

Tablo 2.11.a-b’de mahkemeye gelenlerin türüne göre dava açma sayıları ve kazanma oranları verilmiştir. Buna göre davaların %76’sı tekil kişiler arasında gerçekleşmiştir. Ardından %19 ile tekil kişiler ve gruplar arasındaki davalar gelmektedir. Tüzel kişilerin dâhil olduğu davaların toplam dava sayısına oranı sadece %1’dir. Taşrada grupların yer aldıkları davalar merkeze göre üç kat daha fazladır. Tekil kişiler ve gruplar arasındaki davaların sayısı en çok miras (113) ve ticaret (86) konularındadır.

Kazanma oranlarına bakıldığında (Tablo 2.11.b) tüzel kişiler açtıkları davalarda %67 oranında başarılı olurken, tekil kişiler %50 ve gruplar %38 oranında başarılı olmuşlardır. Grupların kazanma oranları taşrada daha da düşmektedir (%32).²³⁸ Tekillerin grupları dava ettikleri aile ve ceza konularında kazanma oranları oldukça düşük iken (%14, %17), miras ve vakıf konularında oldukça yüksektir (%60, %56). Bu durum delil ve şahit getirmedeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Tekillerin grupları aile ve ceza konusunda dava ettikleri 36 davanın hiçbirinde ne şahit ne de delil söz konusudur. Fakat miras ve vakıf konularında ise 84 davanın 57’sinde şahit veya başka bir delil mevcuttur. Sonuç olarak teori kısmında yapılan grupların dava kazanma oranlarının yüksek olacağına dair öngörünün tam olarak gerçekleşmediği görülmektedir.

Tablo 2.11.a. Mahkemeye Gelenlerin Türüne (Tekil, Grup ve Tüzel) Göre Dava Açma Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Tekil / Tekil	524	393	434	313	143	99	137	221	891	40	133	1664
Tekil / Grup	19	34	119	59	7	29	41	57	45	27	25	231
Tekil / Tüzel	1	0	11	0	0	1	7	1	1	1	1	12
Grup / Tekil	18	22	94	44	1	15	29	56	41	10	26	178
Grup / Grup	5	4	32	12	1	7	16	12	8	5	4	53
Grup / Tüzel	0	0	5	0	0	1	3	0	0	1	0	5
Tüzel / Tekil	2	3	9	2	0	3	11	0	0	1	1	16
Tüzel / Grup	6	7	5	0	0	1	13	0	3	1	0	18
Tüzel / Tüzel	0	0	10	1	0	0	11	0	0	0	0	11
Toplam	575	463	719	431	152	156	268	347	989	86	190	2188

²³⁸ Model bölümünde Tekil / Grup ve Grup / Tekil kategorileri negatif anlamlı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.11.a).

Tablo 2.11.b. Mahkemeye Gelenlerin Türüne (Tekil, Grup ve Tüzel) Göre Dava Kazanma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Tekil / Tekil	0.56	0.62	0.40	0.41	0.62	0.29	0.45	0.41	0.55	0.63	0.40	0.50
Tekil / Grup	0.37	0.59	0.47	0.32	0.14	0.17	0.39	0.60	0.51	0.56	0.32	0.44
Tekil / Tüzel	1.00	-	0.36	-	-	0.00	0.43	1.00	0.00	0.00	1.00	0.42
Grup / Tekil	0.50	0.59	0.30	0.36	1.00	0.20	0.41	0.34	0.54	0.60	0.12	0.37
Grup / Grup	0.80	0.75	0.25	0.42	1.00	0.00	0.44	0.50	0.25	0.40	0.50	0.38
Grup / Tüzel	-	-	0.60	-	-	1.00	0.67	-	-	0.00	-	0.60
Tüzel / Tekil	0.50	1.00	0.56	0.50	-	1.00	0.55	-	-	0.00	1.00	0.63
Tüzel / Grup	0.83	1.00	0.20	-	-	1.00	0.77	-	0.67	0.00	-	0.72
Tüzel / Tüzel	-	-	0.70	0.00	-	-	0.64	-	-	-	-	0.64
Toplam	0.55	0.63	0.40	0.39	0.60	0.27	0.46	0.44	0.55	0.56	0.36	0.49

Tablo 2.12.a-b'de cinsiyete göre dava açma sayıları ve kazanma oranları verilmiştir. Buna göre davaların %69'u erkekler arasında gerçekleşmiştir. Bunu %19 ile kadınların erkeklere karşı açtığı davalar takip etmektedir. Kadınların erkeklere karşı açtığı davaların sayısı (321) erkeklerin kadınlara karşı açtıklarının (131) iki katından fazladır. Aile konusunda 91 davayla en çok kadınlar erkekleri dava etmişlerdir (%64). Diğer bütün konulardaki davalarda erkeklerin davacı oldukları dava sayılarının genel dava sayısına oranı %50'den fazladır. Miras (%46) ve ceza (%38) konusunda kadınların varlık göstermeleri diğer konulara göre biraz daha fazla gerçekleşmiştir. Konulara göre bakıldığında kadınlar kendi aralarında en çok ticaret konulu davalarda karşı karşıya gelmişlerdir (30).

Erkeklerin kendi aralarında olan davalarda kazanma oranları (%52) kadınların kendi aralarında olanlara göre (%43) biraz daha yüksektir. Fakat birbirlerine karşı olan davalarda kazanma oranları eşit çıkmıştır (%47).²³⁹ Kadınların davacı oldukları davalarındaki kazanma oranları taşrada iyice düşmektedir (%33). Erkeklerin kendi aralarındaki davalarda kazanma oranlarının en yüksek olduğu konu vakıf iken kadınlarda bu ticarettir. Ayrıca kadınların erkeklere karşı olan davalarda kazanma oranlarının en yüksek (%68) olduğu konu ailedir. Kadınların kazanma oranlarının en düşük olduğu davalar miras ve ceza konulu olanlardır.²⁴⁰

²³⁹ Model bölümünde Kadın / Erkek kategorisi negatif anlamalı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.12.a).

²⁴⁰ Model bölümünde miras konusu kadın davacılar için negatif anlamalı iken ceza konusunda anlamlı bir sonuç çıkmamıştır (bkz. Tablo 3.12.b).

Tablo 2.12.a. Cinsiyet Kategorilerine Göre Dava Açma Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Erkek / Erkek	376	275	276	222	32	61	114	119	700	33	90	1149
Erkek / Kadın	26	31	48	26	19	7	4	42	47	1	11	131
Kadın / Erkek	100	61	101	59	91	19	17	48	114	4	28	321
Kadın / Kadın	22	26	9	6	1	12	2	12	30	2	4	63
Toplam	524	393	434	313	143	99	137	221	891	40	133	1664 ²⁴¹

Tablo 2.12.b. Cinsiyet Kategorilerine Göre Dava Kazanma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Erkek / Erkek	0.55	0.65	0.41	0.44	0.53	0.33	0.46	0.47	0.56	0.64	0.44	0.52
Erkek / Kadın	0.58	0.55	0.42	0.38	0.47	0.29	0.75	0.45	0.55	1.00	0.18	0.47
Kadın / Erkek	0.59	0.61	0.36	0.31	0.68	0.21	0.29	0.29	0.47	0.50	0.32	0.47
Kadın / Kadın	0.45	0.46	0.33	0.33	0.00	0.25	0.00	0.17	0.63	0.50	0.50	0.43
Toplam	0.56	0.62	0.40	0.41	0.62	0.29	0.45	0.41	0.55	0.63	0.40	0.50

Tablo 2.13.a-b’de unvanlarına göre (unvanlı²⁴² ve unvansız) dava açma sayıları ve kazanma oranları verilmiştir. Buna göre unvansız erkeklerin açtığı davalar toplam davaların %44’ünü oluşturmaktadır. Ardından unvanlı erkekler (%33) ve kadınların açtığı (%23) davalar gelmektedir. Unvansız erkeklerin kendi aralarındaki davalar toplam davaların %29’udur. Bu oran merkezde yükselerek %40’ı bulmuştur. Çünkü unvan kullanımı merkez mahkemelerine başvuran kişiler arasında daha az yaygındır. Unvansızlar arasındaki bu yüksek oranlar taşraya bakıldığında oldukça değişmektedir. Taşrada unvanlıların açmış oldukları davaların sayısı unvansızlarınkinden daha fazladır. Taşradaki davaların yaklaşık %25’i unvanlı erkekler arasında gerçekleşmiştir. Son olarak unvanlı erkeklerin kadınlara karşı açtıkları davaların toplam davalara oranı %4 iken kadınların unvanlı erkeklere karşı açtıkları davaların toplam davalara oranı %10’dur. Yani cinsiyetler arası davalar düşünüldüğünde kadınlar daha çok davacı tutum sergilemişlerdir. Bu durum davalıların unvansız olmasıyla da bir değişiklik göstermemiştir. Konulara göre bakıldığında ise idari, miras ve vakıf konulu davalarda unvanlı erkeklerin kendi aralarındaki davalar sayı olarak ağırlıktadır. Kadınlar bütün konularda unvanlı ve unvansız erkekleri benzer oranlarda dava etmişlerdir.

Kazanma oranlarına bakıldığında unvanlı erkeklerin kazanma oranlarının (%54) unvansız erkeklerden (%50) daha yüksek olduğu görülmektedir.²⁴³ Taşrada unvansızların unvanlı erkeklere karşı kazanma oranları (%42),

²⁴¹ Gözlem sayısının 1664’e düşmesi grup ve tüzel kişilerin çıkarılmasından kaynaklanmaktadır. Tablo 2.11’deki tekil kişiler arasındaki dava sayısı 1664’tür. Bundan sonraki analizler tekil kişilere göre yapılacaktır.

²⁴² Unvanlılar içinde hacı, seyit ve zade unvanları da vardır.

²⁴³ Model bölümünde Unvanlı Erkek / Kadın, Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek ve Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek kategorileri sadece taşra için pozitif anlamlı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.13.a). Referans

unvansızların kendi aralarındaki davalardaki kazanma oranlarından (%25) yüksektir.²⁴⁴ Ayrıca unvanlı erkeklerin diğerlerine karşı dava kazanma oranları da (%52) taşra ortalamasının (%40) üstündedir. Bu farkların anlamlı olup olmadığı model bölümünde ayrıntılı bir şekilde analiz edilecektir.²⁴⁵

Aile konulu davalarda kadınların unvanlılara karşı kazanma oranı %57 iken unvansızlara karşı kazanma oranı %79'dur. Benzer bir durum unvanlıların davacı olduğu idari konulu davalar için söz konusudur. Unvanlılar bu konuda açılan davaların unvanlılara karşı olanlarının %48'ini kazanırken unvansızlara karşı olanların %57'sini kazanmışlardır. Ticaret konusunda unvanlı erkeklere karşı açılan davalardaki kazanma oranı sadece davayı açan unvanlı ise ortalamadan (%55) yüksek gerçekleşmiştir (%61). Davacı olanlar kadın (%45) veya unvansız (%52) ise kazanma oranları ortalamanın altında kalmıştır.

Tablo 2.13.a. Mahkemeye Gelenlerin Unvanlarına (Unvanlı ve Unvansız) Göre Dava Açma Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Kadın / Kadın	22	26	9	6	1	12	2	12	30	2	4	63
Kadın / Unvanlı Erkek	49	31	55	27	44	8	7	26	56	3	18	162
Kadın / Unvansız Erkek	51	30	46	32	47	11	10	22	58	1	10	159
Unvanlı Erkek / Kadın	13	17	23	12	5	3	3	24	23	0	7	65
Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek	36	56	115	73	12	11	42	53	112	21	29	280
Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	68	45	55	42	4	14	21	18	131	4	18	210
Unvansız Erkek / Kadın	13	14	25	14	14	4	1	18	24	1	4	66
Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek	36	35	43	62	9	10	19	27	95	3	13	176
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	236	139	63	45	7	26	32	21	362	5	30	483
Toplam	524	393	434	313	143	99	137	221	891	40	133	1664

kategorisi merkez ve taşra için değiştiğinden burada verilen oranlarla bir çelişme söz konusu değildir. Sadece oranlarla yetinilmeyip modeller aracılığıyla diğer parametrelerin sabit tutulması bu noktada önemini göstermiş olmaktadır.

²⁴⁴ Model bölümünde Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek kategorisi taşra için pozitif anlamlıdır (bkz. Tablo 3.13.a).

²⁴⁵ Kategori sayısı arttıkça gözlem sayısı düştüğünden dolayı genelde 20 gözlemden az olanlar yorumlanmamıştır.

Tablo 2.13.b. Mahkemeye Gelenlerin Unvanlarına (Unvanlı ve Unvansız) Göre Dava Kazanma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Kadın / Kadın	0.45	0.46	0.33	0.33	0.00	0.25	0.00	0.17	0.63	0.50	0.50	0.43
Kadın / Unvanlı Erkek	0.61	0.55	0.33	0.30	0.57	0.25	0.57	0.42	0.45	0.33	0.28	0.45
Kadın / Unvansız Erkek	0.57	0.67	0.39	0.31	0.79	0.18	0.10	0.14	0.50	1.00	0.40	0.48
Unvanlı Erkek / Kadın	0.54	0.59	0.52	0.58	0.80	0.67	0.67	0.50	0.61	-	0.29	0.55
Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek	0.61	0.63	0.45	0.55	0.42	0.36	0.48	0.49	0.61	0.48	0.55	0.53
Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.46	0.76	0.45	0.57	0.75	0.21	0.57	0.61	0.55	0.75	0.56	0.54
Unvansız Erkek / Kadın	0.62	0.50	0.32	0.21	0.36	0.00	1.00	0.39	0.50	1.00	0.00	0.39
Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek	0.61	0.66	0.44	0.40	0.56	0.40	0.53	0.48	0.52	1.00	0.38	0.51
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	0.56	0.63	0.29	0.20	0.57	0.35	0.34	0.29	0.56	1.00	0.30	0.51
Toplam	0.56	0.62	0.40	0.41	0.62	0.29	0.45	0.41	0.55	0.63	0.40	0.50

Tablo 2.14.a-b’de unvanlar bir önceki kısımda olduğu gibi alt ve üst olarak iki sınıfa ayrılmış ve dava açma sayıları ve kazanma oranları verilmiştir. Genele bakıldığında üst sınıf unvanlıların (%19) alt sınıflara (%8) göre daha fazla davada davalı olan taraf oldukları gözükmemektedir. Benzer bir durum davacı oldukları zaman da geçerlidir. Yani üst sınıf unvanlıların diğerlerine karşı açtıkları davalar alt sınıfların açtıklarının yaklaşık iki katıdır. Özellikle kadınların unvanlı erkeklere karşı olduğu 104 davanın 74’ü üst sınıf unvanlılardır.

Aile konusunda kadınların üst sınıf unvanlılarla olan davalarının sayısı (23) alt sınıfla olan davalarının (6) yaklaşık dört katıdır. Ceza konusundaki davaların %80’den fazlasını kadınlar ve unvansız erkekler açmışlardır. Vakıf konusunda kadınların kendi aralarında (%20) ve üst sınıf unvanlıların (%28) kendi aralarındaki davalar bu konudaki toplam dava sayısının yaklaşık yarısını teşkil etmektedir.

Kazanma oranlarına bakıldığında üst sınıf unvanlıların kazanma oranlarının %63 olduğu görülür.²⁴⁶ Bunu sırasıyla unvansızlar (%52), kadınlar (%48) ve alt sınıf unvanlılar (%46) takip etmektedir. En düşük kazanma oranları alt sınıf unvanlıların unvansızlara karşı açtığı davalar (%38) ile unvansız erkeklerin kadınlara karşı olan (%39) davalarında gerçekleşmiştir. Kadınların alt

²⁴⁶ Model bölümünde Üst Sınıf Unvanlıların davacı olduğu bütün kategoriler taşra için pozitif anlamlıdır (bkz. Tablo 3.14.a).

sınıf unvanlılara karşı (%57) kazanma oranları, üst sınıflara karşı olandan (%45) daha yüksektir. Bu fark özellikle merkez mahkemelerinde daha da fazla açılmıştır.²⁴⁷ Unvansız erkeklerin açtıkları davalarda da benzer bir durum söz konusudur. Alt sınıf unvanlıların açtığı davalarda ise tam tersi bir sonuç gözükmektedir. Buna göre alt sınıfın üst sınıfa açtıkları davalarda kazanma oranı (%61) alt sınıfa karşı (%45) olduğundan daha fazladır. Üst sınıf unvanlılar ise taşra mahkemelerinde alt sınıflara karşı açtıkları davaların %89'unu kazanırken (8 dava) üst sınıflara karşı açtıklarının %54'ünü kazanmışlardır (22 dava).

Kadınlar aile konusunda üst sınıf unvanlılara karşı açtıkları davaların %48'ini kazanırken unvansızlara karşı bu oran %79'dur. Ticaret konusunda ise unvansızlar üst sınıf unvanlılara açtıkları davaların %46'sını kazanmışken alt sınıfa açtıklarının %92'sini kazanmışlardır.²⁴⁸

Tablo 2.14.a. Üst ve Alt Sınıf Unvan Kategorilerine Göre Dava Açma Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Kadın / Kadın	22	26	9	6	1	12	2	12	30	5	4	66
Kadın / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	33	16	9	16	23	2	3	15	23	3	5	74
Kadın / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	12	5	9	4	6	2	1	3	14	0	4	30
Kadın / Unvansız Erkek	51	30	46	32	47	11	10	22	58	1	10	159
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	7	9	6	5	1	2	3	11	7	0	3	27
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	13	17	19	21	2	2	9	12	29	7	9	70
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	6	6	9	1	1	2	3	2	12	1	1	22
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	36	24	11	21	1	2	5	11	67	3	3	92
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	3	5	7	1	0	1	0	4	8	0	3	16

²⁴⁷ Model bölümünde Kadın / Alt Sınıf Unvanlı Erkek kategorisi merkez için pozitif anlamlı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.14.a).

²⁴⁸ Model bölümünde Unvansız Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek kategorisi ticaret konulu davalar için pozitif anlamlı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.14.b).

Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	2	8	3	5	1	0	1	2	11	1	2	18
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	4	5	9	2	0	0	3	4	10	0	3	20
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	14	8	12	5	1	5	5	3	20	0	5	39
Unvansız Erkek / Kadın	13	14	25	14	14	4	1	18	24	1	4	66
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	25	20	14	29	2	2	7	14	57	1	5	88
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	5	4	10	10	2	3	6	4	12	0	2	29
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	236	139	63	45	7	26	32	21	362	2	30	480
Toplam	482	336	261	217	109	76	91	158	744	25	93	1296 ²⁴⁹

Tablo 2.14.b. Üst ve Alt Sınıf Unvan Kategorilerine Göre Dava Kazanma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Kadın / Kadın	0.45	0.46	0.33	0.33	0.00	0.25	0.00	0.17	0.63	0.20	0.50	0.41
Kadın / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.55	0.44	0.22	0.38	0.48	0.00	0.67	0.47	0.48	0.33	0.20	0.45
Kadın / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.83	0.80	0.33	0.00	0.83	0.50	1.00	0.67	0.50	-	0.25	0.57
Kadın / Unvansız Erkek	0.57	0.67	0.39	0.31	0.79	0.18	0.10	0.14	0.50	1.00	0.40	0.48
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	0.43	0.78	0.50	0.60	1.00	0.50	0.67	0.64	0.71	-	0.00	0.59
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.77	0.65	0.42	0.67	0.50	0.00	0.56	0.58	0.69	0.57	0.67	0.61
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.83	0.33	0.78	1.00	1.00	0.00	1.00	0.50	0.67	1.00	1.00	0.68
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.58	0.79	0.45	0.62	1.00	0.50	0.60	0.55	0.66	0.67	0.33	0.63
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	0.33	0.20	0.43	1.00	-	1.00	-	0.00	0.50	-	0.33	0.38

²⁴⁹ Toplam dava sayısının 1664'ten az olması hacı, seyit ve zadenin üst ve alt sınıf unvanlara dâhil edilmemesindedir. Aynı şekilde bu unvanlar askeri ve dini sınıf ayırımına da dâhil değildir. Bu unvanlar aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.00	0.88	0.33	0.60	0.00	-	0.00	1.00	0.64	0.00	1.00	0.61
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.50	0.60	0.44	0.00	-	-	0.33	0.25	0.60	-	0.33	0.45
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.07	0.88	0.42	0.40	1.00	0.00	0.40	0.33	0.40	-	0.60	0.38
Unvansız Erkek / Kadın	0.62	0.50	0.32	0.21	0.36	0.00	1.00	0.39	0.50	1.00	0.00	0.39
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.56	0.60	0.43	0.45	1.00	0.50	0.57	0.57	0.46	1.00	0.60	0.51
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	1.00	1.00	0.30	0.70	0.50	0.67	0.50	0.50	0.92	-	0.00	0.66
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	0.56	0.63	0.29	0.20	0.57	0.35	0.34	0.29	0.56	2.50	0.30	0.51
Toplam	0.56	0.63	0.37	0.40	0.64	0.28	0.43	0.39	0.56	0.68	0.38	0.51

Tablo 2.15.a-b'de unvan kategorisi dini ve askeri olarak iki alt başlığa ayrılmış ve dava açma sayıları ve kazanma oranları verilmiştir. Genele bakıldığında askeri unvanlılara karşı açılan davalar dini unvanlılara karşı açılanların yaklaşık iki katıdır. Aynı şekilde askeri unvanlıların açtığı dava sayısı da dini unvanlıların açtıklarının iki katı kadardır. Unvansızların kendi aralarındaki davalardan (483) sonra en çok dava kadınların unvansızlara açtıkları davalardır (159). Bu davaların çoğunluğu da aile konusundadır (%30).

Askeri unvanlılara karşı açılan davalar sayıca çok olduğu gibi bu davalarda kazanma oranı (%58) dini unvanlılara karşı açılan davalardaki kazanma oranından fazladır (%50). Fakat askeri unvanlıların diğerlerine karşı açtıkları davalardaki kazanma oranları da (%59) dini unvanlıların açtıkları davalardakinden fazladır (%51). En düşük dava kazanma oranı kadınların dini unvanlılara karşı olan davalarında gerçekleşmiştir (%38). Unvansız erkeklerin kadınlara karşı kazanma oranı da oldukça düşüktür (%39). En yüksek kazanma oranı ise askeri unvanlıların kendi aralarındaki davalarındadır (%69).²⁵⁰ Bu oran merkezde daha da yükselmiştir (%75). Unvansız erkeklerin dini unvanlılara açtıkları davalardaki kazanma oranları (%67) askeri unvanlılara açtıkları davalardaki kazanma oranlarından (%47) yüksektir. Bu durum ticari konulu davalar için de geçerlidir.²⁵¹

²⁵⁰ Model bölümünde Askeri Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek kategorisi pozitif anlamlı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.15.a).

²⁵¹ Model bölümünde Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek kategorisi bütün bölgeler için ve ticaret konusunda pozitif anlamlı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.15.a-b).

Tablo 2.15.a. Dini ve Askeri Unvan Kategorilerine Göre Dava Açma Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Kadın / Kadın	22	26	9	6	1	12	2	12	30	2	4	63
Kadın / Dini Unvanlı Erkek	4	8	5	7	5	2	1	2	8	1	5	24
Kadın / Askeri Unvanlı Erkek	41	13	13	13	24	2	3	16	29	2	4	80
Kadın / Unvansız Erkek	51	30	46	32	47	11	10	22	58	1	10	159
Dini Unvanlı Erkek / Kadın	3	5	4	2	0	0	2	6	4	0	2	14
Dini Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	1	4	18	10	1	1	6	7	8	5	5	33
Dini Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	4	5	7	9	1	1	5	4	7	2	5	25
Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	11	4	11	11	1	5	3	4	18	2	4	37
Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	7	9	9	4	1	3	1	9	11	0	4	29
Askeri Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	2	5	4	2	1	0	2	3	4	1	2	13
Askeri Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	18	22	11	8	1	2	3	6	43	1	3	59
Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	39	28	12	15	1	2	7	10	69	1	4	94
Unvansız Erkek / Kadın	13	14	25	14	14	4	1	18	24	1	4	66
Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek	8	7	13	15	2	2	8	7	20	1	3	43
Unvansız Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	22	17	11	24	2	3	5	11	49	0	4	74
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	236	139	63	45	7	26	32	21	362	5	30	483
Toplam	482	336	261	217	109	76	91	158	744	25	93	1296

Tablo 2.15.b. Dini ve Askeri Unvan Kategorilerine Göre Dava Kazanma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Kadın / Kadın	0.45	0.46	0.33	0.33	0.00	0.25	0.00	0.17	0.63	0.50	0.50	0.43
Kadın / Dini Unvanlı Erkek	0.75	0.63	0.20	0.00	0.40	0.50	1.00	0.50	0.50	0.00	0.00	0.38
Kadın / Askeri Unvanlı Erkek	0.61	0.46	0.31	0.46	0.58	0.00	0.67	0.50	0.48	0.50	0.50	0.51
Kadın / Unvansız Erkek	0.57	0.67	0.39	0.31	0.79	0.18	0.10	0.14	0.50	1.00	0.40	0.48
Dini Unvanlı Erkek / Kadın	0.67	0.40	0.25	1.00	-	-	0.50	0.33	0.75	-	0.50	0.50
Dini Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	0.00	0.50	0.39	0.50	1.00	0.00	0.50	0.43	0.25	0.60	0.40	0.42
Dini Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	0.25	0.60	1.00	0.56	0.00	0.00	0.60	0.75	0.57	1.00	0.80	0.64
Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.27	0.75	0.45	0.55	1.00	0.20	0.67	0.25	0.44	1.00	0.50	0.46
Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	0.29	0.67	0.56	0.50	1.00	0.67	1.00	0.56	0.55	-	0.00	0.52
Askeri Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	1.00	0.40	0.25	1.00	0.00	-	1.00	0.33	0.75	0.00	0.50	0.54
Askeri Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	0.78	0.73	0.45	0.75	1.00	0.00	0.33	0.67	0.74	0.00	1.00	0.69
Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.49	0.82	0.42	0.60	1.00	0.00	0.43	0.60	0.64	0.00	0.50	0.60
Unvansız Erkek / Kadın	0.62	0.50	0.32	0.21	0.36	0.00	1.00	0.39	0.50	1.00	0.00	0.39
Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek	0.88	0.86	0.46	0.67	1.00	0.50	0.50	0.57	0.80	1.00	0.33	0.67
Unvansız Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	0.55	0.59	0.27	0.42	0.50	0.67	0.60	0.55	0.43	-	0.50	0.47
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	0.56	0.63	0.29	0.20	0.57	0.35	0.34	0.29	0.56	1.00	0.30	0.51
Toplam	0.56	0.63	0.37	0.40	0.64	0.28	0.43	0.39	0.56	0.68	0.38	0.51

Tablo 2.16.a-b'de mahkemeye gelenlerin din ve diğer unvan kategorilerine (hacı, seyit ve zade) göre dava açma sayıları ve kazanma oranları verilmiştir. Müslümanlar zimmileri (145), zimmilerin Müslümanları (77) dava ettiği için daha fazla dava etmişlerdir. Ayrıca davaların çoğunluğunun (%69) Müslümanlar arasında gerçekleştiği görülmektedir. Zimmilerin kendi aralarındaki davaların oranı ise %18'dir. Bu fark merkezde kapanarak zimmiler arası davalar Müslümanlar arası davaların yarısından fazla hale gelmiştir. Galata Mahkemesi'nde ise zimmilerin dahil olduğu davalar bu mahkemedeki toplam davaların yarısından fazladır (%55). Müslüman ve zimmiler arasındaki davalar ise bütün davaların %22'sini oluşturmaktadır. Zimmiler mahkemeye en çok ticari (%33) ve ceza (%16) konulu davalarda başvurmuşlardır. Kendilerine karşı açılan davalar da en çok bu konulardadır.

Bütün unvanlarda olduğu gibi hacı unvanlıların da taşra mahkemele-
rindeki yoğunluğu merkeze göre fazladır (yaklaşık 2,4 kat). Bu fark seyit un-
vanlılarda üç kata yaklaşmaktadır (2,8). Konya'da seyitlerin dahil oldukları
davaların oranı %45'tir. Yine vakıf konulu davaların da %47'sinde seyit un-
vanlı biri bulunmaktadır. Ardından %39 ile idari konulu davalar gelmekte-
dir. Seyit olmayanlar seyitleri ticaret konusunda daha yüksek oranda dava
ederken (%39) seyitler de seyit olmayanları ticaret, miras ve idari konulu
davalarda daha çok dava etmişlerdir. Zade unvanlılar da yine en çok vakıf
konulu davalarda karşı karşıya gelmişlerdir.

Müslümanların zimmilere karşı dava kazanma oranları (%45) ortala-
manın altındadır. Zimmilerin Müslümanlara karşı dava kazanma oranları
(%62) ise oldukça yüksektir.²⁵² Hacılar hacı olmayanlara karşı açtıkları dava-
ların %60'ını kazanırken hacı olmayanların kazanma oranı %42'de kalmıştır.
Seyitlerin ise seyit olmayanlara karşı dava kazanma oranları taşrada (%48)
düşükken merkezde (%55) daha yüksektir. Dava sayısı (20) az olmakla bir-
likte yine taşrada zade unvanlıların zade unvanlı olmayanlara karşı dava
kazanma oranları %69 ile ortalamanın oldukça üstündedir. Aile konusun-
da hacı olmayanların hacılara karşı açtıkları davalarda kazanma oranları
%13'tür. Yine gözlem sayısı az olmakla birlikte zimmilerin ceza konusun-
da Müslümanlara karşı açtıkları davaların %83'ünde zimmiler kazanırken,
Müslümanlar zimmilere karşı hiç dava kazanamamışlardır. Miras konusun-
da hacı olanların hacı olmayanlara karşı (%58), seyit olanların da olmayan-
lara karşı (%59) dava kazanma oranları ortalamanın üstündedir. Ticari ko-
nulara ise Müslümanların kendi aralarındaki davalardaki kazanma oranı
(%56) ile ortalamanın biraz üstündedir.

²⁵² Model bölümünde Müslim / Zimmi kategorisi negatif anlamlı çıkarken Zimmi / Müslim kategorisi anlamsız çıkmıştır (bkz. Tablo 3.16.a).

Tablo 2.16.a. Diğer Kategorilere (Din, Hacı, Seyit ve Zade Unvanlılar) Göre Dava Açma Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Müslim / Zimmi	78	40	14	13	0	3	4	3	130	1	4	145
Zimmi / Müslim	40	26	3	8	0	6	2	2	64	2	1	77
Zimmi / Zimmi	171	92	17	13	4	10	14	13	236	3	13	293
Müslim / Müslim	235	235	400	279	139	80	117	203	461	34	115	1149
Hacı / Hacı	1	2	2	5	0	2	2	2	3	0	1	10
Hacı / Hacı değil	14	12	21	26	2	3	11	12	37	3	5	73
Hacı değil / Hacı	9	14	27	46	8	6	11	15	39	4	13	96
Hacı değil / Hacı değil	500	365	384	236	133	88	113	192	812	33	114	1485
Seyit / Seyit	2	3	41	19	3	4	14	14	16	5	9	65
Seyit / Seyit değil	27	31	75	50	11	11	23	34	74	7	23	183
Seyit değil / Seyit	10	37	80	40	20	11	17	33	65	7	14	167
Seyit değil / Seyit değil	485	322	238	204	109	73	83	140	736	21	87	1249
Zade / Zade	0	0	6	1	0	0	1	2	1	3	0	7
Zade / Zade değil	0	0	12	8	1	0	5	4	6	1	3	20
Zade değil / Zade	0	1	16	15	5	1	3	8	10	2	3	32
Zade değil / Zade değil	524	392	400	289	137	98	128	207	874	34	127	1605
Toplam	524 ²⁵³	393	434	313	143	99	137	221	891	40	133	1664

²⁵³ Buradaki toplam dava sayısı her bir kategorideki toplam dava sayısını vermektedir. Örneğin Galata Mahkemesi'nde hacı kategorisindeki toplam dava sayısı 524'tür.

Tablo 2.16.b. Diğer Kategorilere (Din, Hacı, Seyit ve Zade Unvanlılar) Göre Dava Kazanma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Müslim / Zimmi	0.46	0.63	0.21	0.08	-	0.00	0.50	0.33	0.45	1.00	0.50	0.45
Zimmi / Müslim	0.53	0.88	0.33	0.38	-	0.83	0.50	0.50	0.61	0.50	1.00	0.62
Zimmi / Zimmi	0.57	0.55	0.24	0.38	0.25	0.40	0.36	0.23	0.58	1.00	0.38	0.54
Müslim / Müslim	0.58	0.62	0.41	0.43	0.63	0.25	0.45	0.42	0.56	0.59	0.39	0.49
Hacı / Hacı	0.00	1.00	1.00	0.20	-	0.50	1.00	0.50	0.33	-	0.00	0.50
Hacı / Hacı değil	0.71	0.67	0.38	0.69	0.50	0.00	0.55	0.58	0.68	0.33	0.80	0.60
Hacı değil / Hacı	0.56	0.43	0.33	0.43	0.13	0.33	0.45	0.60	0.38	0.50	0.46	0.42
Hacı değil / Hacı değil	0.55	0.63	0.40	0.38	0.65	0.30	0.42	0.39	0.55	0.67	0.38	0.50
Seyit / Seyit	0.00	0.33	0.51	0.58	0.67	0.25	0.50	0.57	0.56	0.20	0.56	0.51
Seyit / Seyit değil	0.52	0.58	0.52	0.44	0.55	0.18	0.48	0.59	0.51	0.71	0.48	0.51
Seyit değil / Seyit	0.60	0.73	0.35	0.38	0.60	0.36	0.35	0.36	0.52	0.43	0.36	0.46
Seyit değil / Seyit değil	0.56	0.62	0.36	0.39	0.62	0.30	0.45	0.36	0.56	0.76	0.37	0.51
Zade / Zade	-	-	0.17	0.00	-	-	0.00	0.50	0.00	0.00	-	0.14
Zade / Zade değil	-	-	0.50	0.88	1.00	-	0.60	0.00	0.83	1.00	1.00	0.65
Zade değil / Zade	-	0.00	0.19	0.40	0.20	0.00	0.33	0.25	0.20	0.00	1.00	0.28
Zade değil / Zade değil	0.56	0.63	0.41	0.40	0.63	0.30	0.45	0.43	0.55	0.71	0.37	0.51
Toplam	0.56	0.62	0.40	0.41	0.62	0.29	0.45	0.41	0.55	0.63	0.40	0.50

İspat yükü davayı kazanma açısından son derece önemlidir.²⁵⁴ Dava çözüm ağacında²⁵⁵ da görüleceği üzere ispat yükü ilk önce davacı üzerinde bulunmaktadır. Eğer davalı iddiayı ikrar (itiraf) ederse herhangi bir delile başvurmadan dava sona erer. Eğer davalı iddiayı inkâr ederse davacının iddiasını ispatlaması gerekmektedir. Eğer davalı iddiayı (kısmen) kabul eder ve fakat karşı dava açarsa o zaman ispat yükü davalıya geçmiş olur.

Tablo 2.17.a-b-c'de ispat yükünün davacı ve davalıda olduğu davaların sayısı ve kazanma oranları verilmiştir. Bu sayı ve oranlar mahkemelere ve konulara göre ayrılmıştır. İspat yükü davacıda olduğunda kazanma oranı %46 iken davalıda olduğunda %79'dur. İspat yükü olan davalının kazanma oranının yüksek olması bütün mahkemeler ve konular için geçerlidir. Bu durum delil getirme sürecindeki farklılaşmadan kaynaklanmaktadır. Çünkü davalılar genellikle ellerinde bir delil varsa karşı davada bulunmuşlardır.

²⁵⁴ Model bölümünde ispat yükü neredeyse bütün kategorilerde pozitif anlamlıdır (bkz. Tablo 3.16.a-b).

²⁵⁵ Dava çözüm ağacı ve dava örnekleri için bkz. Bölüm 1.4.

Örneğin davalıların karşı dava açtıkları durumların yaklaşık %57'sinde ellerinde bir delil mevcuttur. Davacılar için bu oran ancak %41'dir. Dolayısıyla ispat yükü kendilerine geçtiğinde davalıların ellerinde delilleri mevcut olduğundan kazanma oranları yüksek çıkmıştır.

Tablo 2.17.a'da görüldüğü üzere merkezde ispat yükünün davacılar olduğu davalar davalılarda olduğunun iki katından fazladır. Fakat taşrada birbirlerine yakındır. Ayrıca merkezde ispat yükü üzerinde olan davacının davayı kazanma oranı %32 iken taşrada bu oran %58'dir. Bu oranlara bakılarak şu söylenebilir: Taşrada mahkemelere erişimin daha kısıtlı ve zor olduğu düşünüldüğünde²⁵⁶ davacılar ancak ellerinde bir delil olduğu zaman mahkemeye başvurmakta ve bu yüzden kazanma oranları nispeten yüksek çıkmaktadır. Eğer davalı karşı dava ile cevap verip ispat yükünü üzerine alırsa, merkez için davalının dava kazanma oranı yükselerek %55 olmaktadır. Fakat yine de benzer durum için taşradaki %87 oranına ulaşamamıştır.

Ceza konusunda davacılar 72 davada ispat yükünü taşımaktadırlar fakat bunların sadece %18'inde davayı kazanmışlardır. Bu durumdan ceza konulu davalarda davacıların delil sürecine pek dikkat etmeden dava açtıkları sonucu çıkmaktadır. İspat yükü olan tarafların kazanma oranının en yüksek olduğu konu vakıftır. Bu demektir ki vakıf konusunda dava veya karşı dava açan kişiler delil süreçlerine oldukça hâkimdirler. İspat yükü üzerinde olan davalının kazanma oranının en yüksek olduğu konu ise mirastır. Bu durum şunu göstermektedir. Miras konusunda davalılar ellerinde güçlü deliller olduklarında karşı dava açmış ve bunların %93'ünde başarılı olmuşlardır.

İspat yükü olan davacının dava kazanma oranının ceza davalarından sonra en düşük olduğu konu ticarettir (%36). Ticari davaların önemli bir kısmında (%35) davalı iddiayı ikrar ettiği için ispat yükü oluşmadan dava sona ermektedir. İspat yükünün oluştuğu durumlarda da sağlam bir delil olmadan açılan davalar nedeniyle davacının kazanma oranlarının düştüğü görülmektedir. Merkezde davacıların kazanma oranlarının taşraya göre yüksek olmasına (bkz. Tablo 2.10.b) rağmen ispat yükü olan davacıların kazanma oranının taşraya göre düşük olmasının sebebi kazanma oranlarının oldukça düşük olduğu ispat yükü oluşan bu ticaret davalarının yoğunluğudur.

Tablo 2.17.b'de ispat yükünün davacı ve davalıda olduğu davaların sayısı ve kazanma oranları unvanlara göre verilmiştir. Buna göre ispat yükünün davacıda olduğu, kadınların kendi aralarındaki davalardaki kazanma oranı

²⁵⁶ Benzer nüfus sayılarına sahip olmalarına rağmen merkezdeki birim zamana düşen dava sayısı taşradan fazladır. Ayrıntılı bilgi için s. 224.

en düşük çıkmıştır (%21). Yani kadınlar ellerinde güçlü bir delil olmadan kadınlara karşı dava açmışlar fakat karşı tarafın inkâr etmesi sonucu ancak davaların beşte birini kazanabilmişlerdir. Bu oran ispat yükü dikkate alınmadığında %43'tür (bkz. Tablo 2.12.b). Eğer davalı kadınlar karşı dava ile ispat yükünü üzerlerine alırlarsa bu durumda kazanma oranları %75 olmaktadır. İspat yükünün kadınların üzerinde olduğu davalara bakıldığında en yüksek kazanma oranının (%43) unvanlı erkeklere karşı olan davalarda gerçekleştiği görülmektedir. Bu demektir ki, kadınlar unvanlı erkekleri dava edecekleri zaman güçlü delil buldurmaya diğerlerine karşı açtıkları davalardakinden daha fazla dikkat etmektedirler.

İspat yükü unvanlı erkeklerin üzerinde olduğu durumlardaki kazanma oranı ortalama %60 ile en yüksek çıkmıştır. Bu sonuç teoriden yola çıkılarak yapılan öngörülerle örtüşmektedir. Çünkü unvanlı erkeklerin dava ve delil süreçleri hakkında daha bilgili olmalarından dolayı kazanma oranlarının yüksek çıkması beklenmekteydi. Unvansız erkeklere bakıldığında özellikle kendi aralarındaki davalarda kazanma oranları oldukça düşük çıkmıştır (%37).

Tablo 2.17.c'deki dinlere göre dağılıma ve kazanma oranlarına bakıldığında ispat yükü üzerinde olan Müslümanların zimmileri dava ettikleri davalardaki kazanma oranlarıyla (%22) zimmilerin davacı oldukları davalardaki kazanma oranları birbirine yakındır (%26). Fakat Müslüman ve zimmi-ler arası davalarda davalıların açmış oldukları karşı davalardaki kazanma oranları oldukça farklıdır. Zimmiler Müslümanlara karşı açtıkları karşı davalarda %78 oranında başarılı olurken Müslümanların karşı davalarda sadece %55 oranında kazandıkları görülmektedir. Bu durum şunu göstermektedir. Davalı zimmiler delil getirme sürecinde daha iyi oldukları davalara itiraz edip karşı dava açmışlar ve yüksek oranda başarılı olmuşlardır. İspat yükü olan Müslümanların kendi aralarındaki davalardaki kazanma oranı ise ortalamanın da üstünde %52 olarak çıkmıştır.

Tablo 2.17.a. İspat Yükünün Dava Taraflarına Göre Dağılımı (Mahkeme ve Konular)

	Galata	Üsküdar	Merkez	Konya	Kütahya	Taşra	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Toplam Dava Sayısı	745	565	1310	489	374	863	163	167	161	269	1,215	47	151	2173
İspat Yükünün Davacıda olduğu dava sayısı	192	108	300	186	170	356	44	72	66	100	313	15	46	656
İspat Yükünün Davalıda olduğu dava sayısı	62	72	134	206	109	315	30	6	47	106	187	9	64	449
İspat Yükü olan Davacının Kazanma Oranı	0.25	0.44	0.32	0.65	0.51	0.58	0.59	0.18	0.55	0.71	0.36	0.87	0.67	0.46
İspat Yükü olan Davalının Kazanma Oranı	0.40	0.68	0.55	0.91	0.87	0.90	0.80	1.00	0.81	0.93	0.68	0.89	0.83	0.79

Tablo 2.17.b. İspat Yükünün Dava Taraflarına Göre Dağılımı (Unvanlı ve Unvansız Kategorileri)

	Kadın / Kadın	Kadın / Unvanlı Erkek	Kadın / Unvansız Erkek	Unvanlı Erkek / Kadın	Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek	Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	Unvansız Erkek / Kadın	Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek	Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	
Toplam Dava Sayısı	93	201	200	81	352	261	88	237	660	2173
İspat Yükünün Davacıda olduğu dava sayısı	28	58	60	31	128	79	29	74	169	656
İspat Yükünün Davalıda olduğu dava sayısı	12	45	39	22	89	54	21	50	117	449
İspat Yükü olan Davacının Kazanma Oranı	0.21	0.43	0.32	0.61	0.66	0.49	0.45	0.47	0.37	0.46
İspat Yükü olan Davalının Kazanma Oranı	0.75	0.91	0.85	0.68	0.84	0.80	0.86	0.86	0.68	0.79

Tablo 2.17.c. İspat Yükünün Dava Taraflarına Göre Dağılımı (Din)

	Müslim / Müslim değil	Müslim değil / Müslim	Müslim değil / Müslim değil	Müslim / Müslim	Toplam
Toplam Dava Sayısı	188	104	436	1,445	2173
İspat Yükünün Davacıda olduğu dava sayısı	59	23	103	471	656
İspat Yükünün Davalıda olduğu dava sayısı	23	11	64	351	449
İspat Yükü olan Davacının Kazanma Oranı	0.22	0.26	0.37	0.52	0.46
İspat Yükü olan Davalının Kazanma Oranı	0.78	0.55	0.55	0.85	0.79

Tablo 2.18.a-b' de dava taraflarının yazılı delil, fetva ve vekil kullanımına göre dava sayıları ve kazanma oranları verilmiştir. Buna göre yazılı delil kullanımının olduğu dava sayısı 133'tür (%8). Yazılı delil kullanımı taşrada (%10) merkeze (%6) göre daha yaygındır. Ayrıca idari, miras, vakıf ve diğer başlıklı konularda da diğer konulara göre oransal olarak daha fazla yazılı delil kullanılmıştır. Fetva kullanımı merkezde yok denecek kadar az (2) iken

taşrada 65 davada gözlemlenmiştir. Özellikle vakıf davalarında fetva kullanım oranı daha yüksek çıkmıştır (%15). Davacıların vekil kullanımı davalıların iki katından fazladır. Ayrıca vekil kullanımı da taşrada (%26) merkeze (%8) göre daha yaygındır. Özellikle miras, vakıf ve aile konularında diğer konulara göre daha sıklıkla kullanılmıştır.

Bütün gözlemler dikkate alındığında yazılı delili olanların olmayanlara karşı dava kazanma oranları %90 gibi yüksek bir oran çıkmıştır. Bunun tam tersi yazılı delili olmayanların olanlara karşı kazanma oranı da çok düşük çıkmıştır (%14). Davacının fetvasının olması dava kazanma oranını oldukça yükseltmiştir (%85). Vekil kullanımında ise Vekil yok / Vekil kategorisinin davayı kazanma oranı yüksek çıkmıştır (%70). Yani eğer davacı vekil kullanmayıp davayı bizzat kendisi sürdürüyorsa ve karşı tarafta vekil varsa davayı kazanma oranının yükseldiği görülmektedir.²⁵⁷ Demek ki vekil kullanımı kazanma ihtimalini düşürmekte veya zaten kazanma ihtimali az olan davalarda vekil kullanılmaktadır.

Tablo 2.18.a. Yazılı Delil, Fetva ve Vekil Kullanımına Göre Dava Açma Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Yazılı delil / Yazılı delil	0	0	6	3	0	0	3	0	1	2	3	9
Yazılı delil / Yazılı delil yok	24	12	7	7	1	0	3	6	32	3	5	50
Yazılı delil yok / Yazılı delil	9	14	28	23	5	2	13	20	17	1	16	74
Yazılı delil yok / Yazılı delil yok	491	367	393	280	137	97	118	195	841	34	109	1531
Fetva / Fetva	0	0	0	2	0	0	0	0	0	2	0	2
Fetva / Fetva yok	0	1	18	1	5	0	3	3	5	2	2	20
Fetva yok / Fetva	1	0	38	6	3	4	8	7	15	2	6	45
Fetva yok / Fetva yok	523	392	378	304	135	95	126	211	871	34	125	1597
Vekil / Vekil²⁵⁸	0	2	12	11	4	0	1	15	3	0	2	25
Vekil / Vekil yok	29	27	56	55	12	7	14	57	62	3	12	167
Vekil yok / Vekil	2	16	38	21	9	1	3	31	22	5	6	77
Vekil yok / Vekil yok	493	348	328	226	118	91	119	118	804	32	113	1395
Toplam	524	393	434	313	143	99	137	221	891	40	133	1664

²⁵⁷ Model bölümünde Vekil yok / Vekil kategorisi pozitif anlamlı çıkmıştır (bkz. Tablo 3.16.a).

²⁵⁸ Yaptığımız analizlerde yerine vekil tayin edenlerden (müvekkil) ziyade vekillerin dava süreçleri hakkında bilgi sahibi olmalarının daha önemli olduğu düşünüldüğünden dolayı vekil bulunan davalardaki analizlerin tümü vekilin unvanı üzerinden yapılmıştır.

Tablo 2.18.b. Yazılı Delil, Fetva ve Vekil Kullanımına Göre Dava Kazanma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Yazılı delil / Yazılı delil	-	-	0.83	0.67	-	-	1.00	-	0.00	0.50	1.00	0.78
Yazılı delil / Yazılı delil yok	0.88	0.92	0.86	1.00	1.00	-	1.00	1.00	0.84	1.00	1.00	0.90
Yazılı delil yok / Yazılı delil	0.11	0.00	0.29	0.04	0.20	0.50	0.31	0.05	0.12	1.00	0.00	0.14
Yazılı delil yok / Yazılı delil yok	0.55	0.64	0.39	0.42	0.63	0.29	0.43	0.43	0.55	0.59	0.41	0.51
Fetva / Fetva	-	-	-	0.00	-	-	-	-	-	0.00	-	0.00
Fetva / Fetva yok	-	1.00	0.83	1.00	1.00	-	1.00	0.33	1.00	1.00	0.50	0.85
Fetva yok / Fetva	0.00	-	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Fetva yok / Fetva yok	0.56	0.62	0.42	0.42	0.61	0.31	0.46	0.43	0.56	0.68	0.42	0.51
Vekil / Vekil	-	0.00	0.25	0.73	0.75	-	0.00	0.47	0.00	-	0.50	0.44
Vekil / Vekil yok	0.66	0.52	0.41	0.44	0.83	0.43	0.50	0.39	0.48	0.33	0.58	0.48
Vekil yok / Vekil	0.00	0.81	0.68	0.71	0.78	0.00	0.67	0.77	0.64	0.80	0.50	0.70
Vekil yok / Vekil yok	0.55	0.63	0.37	0.36	0.58	0.29	0.44	0.32	0.56	0.63	0.37	0.50
Toplam	0.56	0.62	0.40	0.41	0.62	0.29	0.45	0.41	0.55	0.63	0.40	0.50

Tablo 2.19.a-b’de akrabalık durumuna göre dava açma sayıları ve davayı kazanma oranları görülmektedir. Buna göre akrabalar arası davaların toplam davalar içindeki payı merkeze (%12) göre taşrada daha fazladır (%18). Ayrıca akrabalar arası davalar en çok miras (%46), aile (%23) ve ticaret (%19) konularında gerçekleşmiştir. Oranlara bakılacak olunursa, akraba olmanın davayı kazanma oranını değiştirdiğine dair bir sonuç gözükmemektedir. Evli eşlerin dava açma oranında olduğu gibi davayı kazanma oranında da (%79) ortalamadan (%49) yüksek olduğu görülmektedir. Galata’da akrabaların kendi aralarındaki davaları kazanma oranları (%69) akraba olmayanlara göre oldukça yüksektir. Yine benzer şekilde evlilik dışındaki akrabalık ilişkilerinde davayı kazanma oranı (%44) ortalamadan altında kalmıştır. Son olarak aile konusunda akrabalar arası davalardaki kazanma oranları (%73) akraba olmayanlara (%49) göre daha yüksek çıkmıştır.

Sonuç olarak bu bölümde teori kısmındaki öngörülerin istatistikler üzerinden ne oranda gerçekleşmiş olduğu incelenmiştir. Dava açma konusunda, unvanlı erkeklerin daha fazla oranda dava açtıkları görülmüştür. Zimmiler kendi aralarındaki davalarda daha çok sulhu tercih etmişlerdir. Akrabalığın dava açma oranını etkilediğine dair bir bulgu elde edilememiştir.

Kazanma oranlarına dair ise unvanlı erkeklerin kazanma oranlarının ortalamadan yüksek olduğu ve bu oranların taşrada daha fazla olduğu görülmektedir. Üst sınıf unvanlıların da davayı kazanma oranlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ispat yükünün davacıda olması, davacının yazılı delili veya fetvası olması da kazanma oranını artırmaktadır. Son olarak davacının vekil kullanmaması kazanma oranını artıran diğer bir etkidir. Buraya kadar yapılan analizlerde bulunan sonuçların istatistiksel olarak

anlamli olup olmadigina değinilmeden sadece genel yorumlar yapilmıştır. Sonraki bölümde yukarıdaki sayı ve oranlar hakkındaki yorumların ne kadar güvenilir oldukları probit analizi ile gösterilecektir. Bu analiz sayesinde elde edilen bulgular diğer değişkenlerin etkisinden arındırılarak güvenilirlik sonuçlarına göre yorumlandığından temel istatistikler ile görölmesi mümkün olmayan noktalar açığa çıkacaktır.

Tablo 2.19.a. Akrabalık Durumuna Göre Dava Açma Sayıları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Evli eşler	21	8	4	0	15	0	1	2	14	1	0	33
Boşanmış eşler	17	22	10	0	28	3	1	2	14	1	0	49
Diğer	24	27	130	65	34	8	3	148	36	2	15	246
Akraba	62	57	144	65	77	11	5	152	64	4	15	328
Akraba değil	513	406	572	366	72	145	263	195	925	82	175	1857
Toplam	575	463	716	431	149	156	268	347	989	86	190	2185

Tablo 2.19.b. Akrabalık Durumuna Göre Dava Kazanma Oranları

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Evli eşler	0,81	0,88	0,50	-	0,87	-	1,00	0,00	0,79	1,00	-	0,79
Boşanmış eşler	0,65	0,55	0,40	-	0,68	0,67	0,00	0,50	0,29	1,00	-	0,55
Diğer	0,63	0,48	0,39	0,46	0,71	0,38	0,33	0,34	0,56	1,00	0,53	0,44
Akraba	0,69	0,56	0,40	0,46	0,73	0,45	0,40	0,34	0,55	1,00	0,53	0,49
Akraba değil	0,54	0,64	0,40	0,38	0,49	0,26	0,46	0,51	0,55	0,54	0,34	0,49
Toplam	0,55	0,63	0,40	0,39	0,61	0,27	0,46	0,44	0,55	0,56	0,36	0,49

II. BÖLÜM

AMPİRİK MODELLER: DAVA AÇMA ve KAZANMA OLASILIKLARI

Regresyon Analizi ve Probit Yöntemi

Bir önceki bölümde verilen tablolarda (2.1-19) farklı kategorilere ait toplam başvuru sayıları, bunların hangi oranda davaya dönüştüğü ve davaya dönüşenlerdeki kazanma oranları verilmiştir. Bu sayı ve oranların mahkemelere, konulara ve unvanlara göre nasıl dağıldığı da gösterilmiştir. Elde edilen oranların daha önce açıklanan teorinin öngördüğü sonuçlarla uyumlu olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde hukuk ve iktisat literatüründeki dava açma ve davayı kazanma oranları hakkında geliştirilen hipotezler tarihi verilerle test edilmiş olmaktadır. Fakat oranlar üzerinden yapılan bu analizler çoğu durumda yetersiz kalmaktadır. Örneğin unvanlı erkeklerin dava kazanma oranlarının diğerlerine göre daha fazla olduğu oransal olarak tespit edilip yorumlansa bile bu fazlalığın önemli bir fark olup olmadığı sadece oranlar üzerinden söylenemez. Bu sebeple yapılan analizleri daha derinlikli hale getirmek ve kurulan hipotezleri test etmek için nicel çalışmalarda en çok kullanılan araçlardan biri olan regresyon analizini kullanmak uygun olacaktır.

Regresyon iki değişken arasındaki ilişkiyi incelemeye yarayan istatistiksel bir analizdir. Örneğin fiyat değişikliklerinden talebin nasıl etkilendiği veya eğitim seviyesinin gelir üzerindeki etkisi vb. gibi ilişkiler regresyon analizi ile incelenebilmektedir. Bu ilişki içindeki değişkenlerin hangisinin sebep hangisinin sonuç olduğu ilgili literatürde mevcut teoriler ve görüşlerle belirlenmektedir.²⁵⁹ Regresyon analizinin oldukça kullanışlı ve önemli olması söz konusu ilişkinin yönünden başka gücüne ve istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığına da yer vermesinden kaynaklanmaktadır.²⁶⁰ Bundan

²⁵⁹ Damodar N Gujarati, *Basic Econometrics*, 4th Ed. (Boston: McGraw-Hill, 2004), 23.

²⁶⁰ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 183.

dolayı istatistiğin sınırlarını aşarak pek çok alanda kullanım imkânı bulmuştur. Regresyon analizinin diğer önemli bir özelliği de ilişki içinde olan iki- den fazla değişken olduğu durumlarda her bir değişkenin, sonucu (bağımlı değişkeni) hangi oranda etkilediğini görme imkânı sağlamasıdır. Örneğin gelir üzerinde hem eğitimin hem de iş tecrübesinin etkili olduğu düşünüldüğünde regresyon analizi bu iki sebebin sonuç üzerindeki ayrı ayrı etkilerini de inceleme fırsatı tanımaktadır. Çünkü regresyondaki bağımsız değişkenlerin her birinin katsayıları yorumlanırken diğer değişkenlerin sabit kaldığı varsayılmaktadır.

Regresyon analizinde açıklanmak istenen (sonuç) değişkene bağımlı değişken, açıklayıcı değişkene (sebeup) ise bağımsız değişken denilmektedir. Bu bölümde test edilmek istenen hipotez dava taraflarının sosyoekonomik statülerinin (bağımsız değişken) dava açma ve davayı kazanma oranlarını (bağımlı değişken) ne şekilde etkilediğidir. Burada bağımsız (cinsiyet, din, unvan ve diğer kategoriler) ve bağımlı değişkenler (dava açma ve kazanma) sadece iki değer almaktadırlar. Örneğin belli bir unvana sahip olma durumunda ilgili değişken 1, olmama durumunda ise 0 değerini alır. Bunun gibi kategorik değişkenlerin ilişkisini inceleyen özelleştirilmiş regresyon modellerinden birisi de probit modelidir. Bu model kategorik olarak verilen bağımsız değişken değerlerinin sonucunda bağımlı değişkenin gerçekleşme olasılığını 0 ile 1 arası bir değer şeklinde vermektedir. Buna göre örneğin diğer bütün koşullar sabitken unvansız birine karşı davacının unvanlı olması (unvanlı olmadığı duruma göre) davayı kazanma ihtimalini ne kadar değiştirmektedir sorusunun cevabı alınabilmektedir. Bağımlı değişkenin 0 ile 1 arasında bir olasılık olarak gerçekleşmesini sağlayan bağlantı fonksiyonunun şekline göre model probit veya logit olarak adlandırılır.²⁶¹ Bu modeller genelde benzer sonuçlar vermektedir. Bu çalışmada da sonuçlar her iki modelde de oldukça benzer çıktığından tezde sadece probit modeli sonuçlarına yer verilmiştir.

Yukarıda geçtiği üzere regresyon analizi değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü, gücünü ve istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını vermektedir. Analiz sonuçlarını yorumlarken bağımsız değişkenlerin katsayıları, bağımlı değişken üzerinde ne yönde bir etkilerinin olduğunu göstermektedir. Yani pozitif bir katsayı bağımlı değişken üzerinde artırıcı bir etkiyi, negatif bir katsayı ise azaltıcı bir etkiyi göstermektedir. Ayrıca katsayının büyüklüğü bu etkinin gücünü ve boyutunu göstermektedir. Tabi bütün bu yorumlar bu katsayının istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu durumlar için geçerlidir. Aksi takdirde bu katsayılar yorumlanamaz.

²⁶¹ Jeffrey M Wooldridge, *Introductory Econometrics: A Modern Approach*, 2th ed. (Mason, Ohio: South-Western College, 2003), 513.

Probit modelini çalıştırmak için Stata isimli paket program kullanılmıştır. Aşağıda model kısmında değişkenlerin nasıl oluşturulduğuna detaylı bir şekilde yer verilecektir. Stata programı normalde bağımlı değişkeni tam olarak (%100 ihtimalle) tahmin edebilen gözlemleri veri kümesinden çıkarılmaktadır. Fakat “asis” seçeneği ile bu tür gözlemler de veri kümesinde tutularak tahmin yapılabilen, sonuçlarda da bir değişiklik olmamaktadır. Bu sebeple tablolardaki bütün sonuçlar bu “asis” komutu kullanılarak oluşturulmuştur. Ayrıca verilen bütün standart hatalar dayanıklılık kontrolünden geçirilmiştir (robustness check).

Bu bölümde yukarıda anlatılan probit modeli ilk olarak mahkemeye gelenlerin türü (tekil, grup ve tüzel), cinsiyeti, unvanı ve dininin dava açma olasılıklarını nasıl etkilediğini tahmin etmek için kullanılmıştır (Tablo 3.1-3.6). Ardından yine bu bağımsız değişkenlerin davayı kazanma olasılıklarına etkisi incelenmiştir (Tablo 3.11-3.16). Her iki modelin altındaki her bir başlıkta analizler bölgelere (merkez-taşra) ve konulara göre ayrı ayrı gösterilmiştir. Burada istatistik bölümünden farklı olarak Galata ve Üsküdar merkez; Konya ve Kütahya ise taşra bölgeleri olarak ele alınmıştır. Buna göre kurulan ilişkinin bölgelere ve konulara göre nasıl değiştiği takip edilebilir. Bu şekilde farklı bölge mahkemelerinin ve konuların dava açma ve davayı kazanma oranları üzerindeki etkisi incelenebilecektir.

Ayrıca yukarıda bahsedilen iki model (dava açma ve davayı kazanma) ikinci bir yöntemle daha ele alınmıştır. Bu yöntemde Davacı / Davalı şeklindeki kategoriler oluşturulmadan davacı ve davalıya ait özellikler probit modeline direkt yazılarak denklem kurulmuş ve sonuçlar rapor edilerek analiz edilmiştir (bkz. Bölüm 3.2.2. ve Bölüm 3.3.2)

Dava Açma Olasılıklarını Etkileyen Faktörler

I. Yöntem: Davacı / Davalı Kategorileri

Bu kısımda din, cinsiyet ve unvan kategorilerinin anlaşmazlık taraflarının dava açma olasılığı üzerine etkisi incelenecektir. Buna göre teori kısmında açıklanan faktörler ışığında yapılan öngörü ve tahminlerin ampirik bulgularla uyumlu olup olmadığına bakılacaktır. Bu kısımda tahmin edilecek regresyon (probit) denklemi aşağıdaki şekildedir:

$$(dava\ açma)_{262}$$

$$Y_1 = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \beta_7 X_7 + \beta_8 X_8 + \beta_9 X_9 + u \quad 263$$

²⁶² Dava açıldı ise dava açma (bağımlı) değişkeni 1, açılmadı ise 0 alınmıştır.

²⁶³ Buradaki değişkenler bu kısımdaki diğer modellere göre uyarlanacaktır. Fakat yeni denklemin ve değişkenlerin her defasında gösterilmesine gerek duyulmamıştır.

Önceki bölümde geçtiği üzere bağımsız değişkenlerde geçen tekil tek bir kişiyi, grup ise birden fazla kişiyi ifade etmektedir. Tüzel ise mahalle eşrafının başlarında muhtar ile oluşturdukları ahaliyi veya bir görevli tarafından temsil edilen devleti göstermektedir.

Tablo 3.1.a-b’de mahkemeye gidenlerin türüne (tekil, grup veya tüzel) göre dava açma olasılıklarını gösteren probit analizi sonuçları verilmiştir. Bağımsız (açıklayıcı) değişkenler Davacı / Davalı²⁶⁴ şeklinde oluşturulduğundan üç türden toplam dokuz kategori ortaya çıkmıştır. Bu dokuz değişkenin tümü kategorik değişkendir ve örneğin Grup / Grup kategorisinde davacı ve davalı ikisi de grup ise bu değişken 1 değerini almaktadır, aksi durumda (herhangi bir tanesi gruptan farklı ise) 0 olur.

Değişkenler bu şekilde oluşturulduğundan bu kategorilerden bir tanesi tam doğrusal bağlantı problemi olmaması için denklemden çıkarılmaktadır. Referans kategorisi ismi verilen bu değişken genellikle en fazla gözlemi olan veya yorumlama yapılırken en çok işe yarayacak kategoridir. Burada gözlemlerin %77’sini oluşturan Tekil / Tekil kategorisi referans kategorisi olarak seçilmiştir. Diğer bütün değişkenlerin katsayıları bu kategoriye göre yorumlanmaktadır.

Bütün gözlemler kullanılarak yapılan analiz sonucuna göre Tekil / Grup kategorisinin katsayısı istatistiksel olarak pozitif anlamlı çıkmıştır. %5 anlamlılık düzeyi dikkate alındığında 0.032 olarak bulunan p değeri bu değişkenin katsayısının anlamlı olduğunu göstermektedir. Katsayının (0.20) işaretinin pozitif olması da ilişkide doğru yönlü bir etki olduğunu göstermektedir. Yani tek bir kişi, karşısında grup varken tek bir kişiye karşı olduğundan daha fazla dava açmaya eğilimlidir (veya dava açma olasılığı daha fazladır). Merkez içinde kategori içerisinde tüzel kişiliğin olması dava açmayı pozitif olarak etkilemektedir. Taşrada ise tam tersi bir sonuç çıkmıştır. Buna göre tüzel kişiler arasındaki anlaşmazlıklarda dava açma olasılığı tekil kişiler arasında olduğu duruma göre azalmaktadır. Dava açma olasılığının azalması demek bu anlaşmazlıkların daha çok sulh yoluyla çözüldüğü anlamına gelir.

Tablo 3.1.b’de ise bu analizin konulara göre yapıldığı durumdaki sonuçlar verilmiştir. Aile konusu ile ilgili başvurularda eğer kategoriler içinde grup varsa dava açma olasılığı artmaktadır. Tüzel kişilerin aile konusunda bir başvuruları olmadığından bu kısımlar boş kalmıştır. Ceza konusunda davacı tek bir kişi ise davalı grup olduğunda tek bir kişi olmasına nazaran dava açma

²⁶⁴ Bu kısımda aslında anlaşmazlığın davaya dönüşüp dönüşmeyeceği belli değildir ama yine de anlaşmazlığı çözmek için mahkemeye başvuran tarafın “davacı” muhatabının da “davalı” şeklinde isimlendirilmesi uygun olacaktır. Aslında bugünkü kullanımıyla bunlar “müşteki” ve “sanık”lardır.

olasılıkları artmaktadır. Yani tekil kişilerin aralarında anlaşılıp sulh yapmaları tek kişinin bir gruba karşı sulh yapmasından daha kolaydır. İdari konulu davalarda ise davacılar grup veya tüzel kişilik ise dava açma olasılığı azalmaktadır. Bu demektir ki bu durumda daha çok sulh tercih edilmektedir. Vakıf konusunda da tüzel kişiliğin bulunması dava açmayı pozitif etkilemektedir. Dikkat edilirse bunların haricinde yüksek katsayılara sahip anlamlı birçok değişken de vardır fakat bunlar yorumlanmamıştır. Çünkü bu değişkenlerin gözlem sayıları oldukça azdır. Bu kadar az gözlemle sonuçlar anlamlı da çıkarsa yapılan yorumlar gerçekçi olmayacaktır.

Tablo 3.1.a Mahkemeye Gelenlerin Türüne (Tekil, Grup ve Tüzel) Göre Dava Açma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler (Bağımsız Değişkenler)	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
X₁ : Tekil / Grup	0.05	0.767	-0.03	0.831	0.20	0.032**
X₂ : Tekil / Tüzel	4.55	0.000***	-0.48	0.170	-0.05	0.883
X₃ : Grup / Tekil	-0.21	0.209	-0.15	0.250	0.03	0.781
X₄ : Grup / Grup	0.76	0.162	-0.15	0.475	0.27	0.154
X₅ : Grup / Tüzel			-0.14	0.821	0.24	0.691
X₆ : Tüzel / Tekil	4.55	0.000***	-0.82	0.007***	-0.21	0.440
X₇ : Tüzel / Grup	4.55	0.000***	-0.14	0.821	0.89	0.061*
X₈ : Tüzel / Tüzel			-0.62	0.063*	-0.24	0.472
X₉ : Tekil / Tekil	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.52	0.000***	1.11	0.000	0.72	0.000
Gözlem	1477		1350		2827	
Pseudo R²	0.0098		0.0111		0.0041	

Tablo 3.1.b Mahkemeye Gelenlerin Türüne (Tekil, Grup ve Tüzel) Göre Dava Açma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler (Bağımsız Değişkenler)	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
X₁ : Tekil / Grup	4.36	0.000***	0.55	0.029**	0.19	0.482	0.31	0.174	-0.18	0.275	-0.13	0.697	0.27	0.487
X₂ : Tekil / Tüzel			4.88	0.000***	-0.69	0.088*	3.82	0.000***	4.46	0.000***	4.10	0.000***	3.97	0.000***
X₃ : Grup / Tekil	4.36	0.000***	0.44	0.171	-0.44	0.07*	-0.19	0.300	-0.08	0.659	0.29	0.611	0.61	0.196
X₄ : Grup / Grup	4.36	0.000***	0.92	0.113	-0.20	0.561	0.15	0.731	4.46	0.000***	-0.07	0.910	-0.75	0.171
X₅ : Grup / Tüzel			4.88	0.000***	3.98	0.000***			-5.62	0.000***	4.10	0.000***		
X₆ : Tüzel / Tekil			4.88	0.000***	-0.76	0.019**					4.10	0.000***	3.97	0.000***
X₇ : Tüzel / Grup			4.88	0.000***	0.42	0.414			4.46	0.000***	4.10	0.000***		
X₈ : Tüzel / Tüzel					-0.55	0.114								
X₉ : Tekil / Tekil	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Sabit	1.16	0.000***	0.23	0.017*	1.04	0.000***	0.92	0.000***	0.62	0.000***	1.04	0.000***	1.18	0.000***
Gözlem	172		238		329		421		1353		101		213	
Pseudo R²	0.0185		0.0446		0.0496		0.0108		0.0073		0.0224		0.0345	

Not 1: Açıklanan (Bağımlı) değişken eğer mahkemeye gelenler dava açarsa 1 değerini almaktadır.

Not 2: Dayanıklı (robust) p değerleri rapor edilmiştir.

Not 3: Referans kategorisi olarak Tekil / Tekil alınmıştır.

Not 4: * işaretli %10, ** işaretli %5 ve *** işaretli %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3.2.a-b'de mahkemeye gelenlerin cinsiyetlerine göre dava açma olasılıklarının probit analizi sonuçları verilmiştir. Tüzel kişilere ve gruplara cinsiyet atfedilemeyeceğinden sadece kadın ve erkek tekil kişiler alınmıştır. Bu sebeple gözlem sayısı 2173'e düşmüştür. Referans olarak Erkek / Erkek kategorisi alınmıştır. Sonuçlarda çıkan katsayılar bu referans kategorisine göre yorumlanmalıdır. Kayıtların tümüne bakıldığında %10 anlamlılık düzeyinde kadınların kendi aralarındaki anlaşmazlıkları davaya götürme olasılığı negatif çıkmıştır. Kadınların erkeklere karşı olan başvurularında ise pozitif çıkmıştır. Merkezde ve gözlemlerin tümü dikkate alındığında kadınlar erkeklere karşı olan başvurularını erkeklerin erkeklere karşı olan başvurularından daha fazla davaya götürmeye eğilimlidirler.

Kadınlar özellikle ticari konularda kendi aralarındaki davaları referans kategorisine göre sulhla çözmeyi daha çok tercih etmişlerdir. Bu durum bir önceki bölümdeki davaya götürme oranlarında da gözlemlenmişti. Fakat erkeklerin aile ve diğer konularda kadınları davaya götürme oranı oldukça yüksek olmasına rağmen regresyon sonucunda anlamlı çıkmamıştır. Bu da neden sadece oranlarla yetinmeyip regresyon analizi yapılması gerektiğini

gösteren bir sonuçtur. Gözlem sayısı az olmakla beraber vakıf konulu başvurularda kadınların anlaşmazlıkları davaya götürmeleri daha olasıdır. Eğer mahkemeye başvuranlar (davacı) erkekse bu durum tersine dönmekte ve dava açma olasılığı negatif olarak etkilenmektedir.

Tablo 3.2.a. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyetine Göre Dava Açma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.15	0.321	-0.15	0.680	-0.25	0.075*
Kadın / Erkek	0.18	0.079*	-0.07	0.569	0.13	0.092*
Erkek / Kadın	-0.09	0.531	0.12	0.539	0.05	0.679
Erkek / Erkek	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.51	0.000***	1.12	0.000***	0.71	0.000***
Gözlem	1310		863		2173	
Pseudo R ²	0.0032		0.0015		0.0029	

Tablo 3.2.b. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyetine Göre Dava Açma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-1.22	0.190	0.36	0.289	-0.70	0.362	0.55	0.297	-0.38	0.039**	3.94	0.000***	-0.76	0.173
Kadın / Erkek	-0.11	0.729	0.01	0.954	-0.38	0.247	-0.03	0.875	0.16	0.201	-0.40	0.574	0.11	0.747
Erkek / Kadın	0.42	0.440	0.35	0.425	-0.29	0.663	0.19	0.448	-0.19	0.240	-1.67	0.039**	0.20	0.720
Erkek / Erkek	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Sabit	1.22	0.000***	0.18	0.148	1.13	0.000***	0.88	0.000***	0.63	0.000***	1.24	0.000***	1.19	0.000***
Gözlem	163		167		161		269		1215		47		151	
Pseudo R ²	0.0253		0.0075		0.0152		0.0075		0.0050		0.1362		0.0200	

Tablo 3.3.a-b'de unvan kategorilerine göre dava açma olasılıkları probit analizi ile incelenmiştir. Buradaki unvanlı ifadesinden herhangi bir unvan kastedilmektedir. Yani askeri, dini unvanların yanı sıra hacı, seyit ve zade unvanları da dahil edilmiştir.²⁶⁵ Buna göre kadınların unvanlı ve unvansız erkekleri (%10 anlamlılık düzeyinde) referans kategorisine göre davaya götürme olasılıkları daha fazladır. Aynı durum unvanlı erkekler için de geçerlidir. Yani unvanlı erkekler anlaşmazlıkları karşılarında unvanlı veya unvansız erkek olduğunda referansa göre daha fazla davaya götürmeye eğilimlidirler. Gözlemler merkez ve taşra şeklinde ayrıldığında anlamlı bir sonuç çıkmamıştır.

Konulara göre bakıldığında aile konusunda pozitif anlamlı çıkan kategoriler unvanlı erkeklerin unvansız erkeklere karşı ve unvansız erkeklerin kadın ve unvanlı erkeklere karşı anlaşmazlıkları görülmektedir. Bu durumda davacının unvanlı erkek olması veya davalı tarafın kadın veya unvanlı erkek

²⁶⁵ Unvan içerisine hacı, seyit ve zadenin dahil edilmeyip bu unvanların ve din kategorisinin ayrı bir değişken olarak eklendiği modelin sonuçlarına Ek-1.a'da yer verilmiştir. Coşgel ve Ergene'nin (2016) kullandıkları modeller Ek-1 ve Ek-2'deki modellere daha yakındır.

olması (referans kategorisine göre) anlaşmazlığın davaya götürülme olasılığını artırmaktadır. Ceza konusunda ise unvanlı erkeklerin unvansız erkekleri davaya götürme olasılığı artmaktadır. Ceza konusunda Unvansız Erkek / Kadın kategorisinin katsayısı da çok az sayıda gözlemi (4) olmasına rağmen pozitif çıkmıştır. Kadınların kendi aralarındaki ticari konulardaki anlaşmazlıklarının davaya götürülme olasılığı negatif çıkmıştır. Bu daha fazla oranda sulhu tercih etmiş olduklarını göstermektedir. Vakıf konusunda birçok kategoride anlamlı sonuçlar çıkmış olmasına rağmen gözlem sayısı az olduğu için yorumlanması doğru değildir. Diğer konulu davalarda ise unvanlıların kadınlara ve unvansızlara karşı başvuruda buldukları anlaşmazlıkların davaya götürülme olasılığı pozitif anlamlıdır.

Tablo 3.3.a. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Unvanlı ve Unvansız) Göre Dava Açma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.17	0.288	-0.13	0.729	-0.16	0.276
Kadın / Unvanlı Erkek	0.19	0.204	-0.04	0.835	0.24	0.032**
Kadın / Unvansız Erkek	0.15	0.303	-0.07	0.737	0.21	0.070*
Unvanlı Erkek / Kadın	-0.01	0.964	0.31	0.340	0.23	0.166
Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek	-0.04	0.746	-0.01	0.967	0.21	0.024**
Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.07	0.571	0.33	0.146	0.24	0.020**
Unvansız Erkek / Kadın	-0.20	0.323	0.01	0.964	0.06	0.716
Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek	-0.17	0.207	-0.13	0.498	0.03	0.746
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.53	0.000***	1.10	0.000***	0.62	0.000***
Gözlem	1310		863		2173	
Pseudo R^2	0.0050		0.0092		0.0069	

Tablo 3.3.b. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Unvanlı ve Unvansız) Göre Dava Açma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.76	0.446	0.56	0.122	-0.79	0.324	0.90	0.112	-0.37	0.049**	4.75	0.000***	-0.90	0.140
Kadın / Unvanlı Erkek	0.26	0.618	0.11	0.771	-0.70	0.165	0.27	0.425	0.30	0.108	-0.29	0.751	0.28	0.617
Kadın / Unvansız Erkek	0.44	0.391	0.31	0.378	-0.25	0.622	0.37	0.315	0.06	0.724	4.75	0.000***	-0.37	0.488
Unvanlı Erkek / Kadın	0.20	0.792	0.02	0.965	5.55	.	0.70	0.082*	0.02	0.925	-6.55	0.000***	4.10	0.000***
Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek	0.30	0.628	0.31	0.378	0.03	0.945	0.37	0.215	0.05	0.671	0.18	0.794	-0.39	0.330
Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	4.68	0.000***	0.66	0.064*	-0.07	0.870	0.76	0.094*	0.09	0.479	4.75	0.000***	4.10	0.000***
Unvansız Erkek / Kadın	4.68	0.000***	5.18	0.000***	-1.22	0.190	0.38	0.330	-0.33	0.118	-0.97	0.373	-0.49	0.487
Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek	4.68	0.000***	0.25	0.485	-0.41	0.309	0.49	0.178	-0.11	0.410	4.75	0.000***	-0.45	0.346
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.76	0.101	-0.02	0.892	1.22	0.000***	0.52	0.030**	0.63	0.000***	0.97	0.116	1.34	0.000***
Gözlem	163		167		161		269		1215		47		151	
Pseudo R ²	0.0830		0.0424		0.0468		0.0239		0.0084		0.2224		0.1035	

Tablo 3.4.a-b’de unvanlı erkek kategorisi üst ve alt sınıf olmak üzere iki gruba²⁶⁶ daha ayrılarak oluşturulan kategorilerin dava açma olasılıkları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Buradaki üst ve alt sınıf unvanlara hacı, seyit ve zade unvanları dahil değildir.²⁶⁷ Kadınların üst sınıf ve unvansızlara karşı olan anlaşmazlıklarını davaya götürme olasılıkları daha fazladır. Taşrada istatistiksel olarak anlamlı olan katsayıların gözlem sayıları az olduğu (10-15 civarı) için yorumlanmamıştır. Merkezde ise unvansız erkeklerin alt sınıf unvanlılara karşı dava açma olasılıkları negatif anlamlı çıkmıştır. Buna göre unvansızlar alt sınıf unvanlılarla karşı karşıya geldiklerinde karşılarında unvansız birinin olduğu duruma göre daha fazla oranda sulh yolunu tercih etmektedirler.

Konularına göre bakıldığında miras başlığı altında kadınların üst sınıf unvanlı erkekleri çok yüksek bir olasılıkla davaya götürdükleri görülmektedir. Aynı durum unvansız erkekler için de geçerlidir. Bu durum miras ko-

²⁶⁶ Üst sınıf ve alt sınıf kavramlarının içeriği için bkz. Bölüm 2.2.

²⁶⁷ Bu unvanların ayrı değişkenler olarak eklendiği modelin sonuçları için bkz. Ek-2.c.

nulu anlaşmazlıkların genellikle üst sınıf unvanlılara karşı çoğunlukla dava yoluyla çözüldüğünü göstermektedir. Diğer birçok katsayının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülse de gözlem sayıları oldukça düşük olduğundan bu katsayıları yorumlamak çok sağlıklı olmayacaktır.

Tablo 3.4.a. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Üst ve Alt) Göre Dava Açma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.17	0.288	-0.13	0.729	-0.16	0.276
Kadın / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.28	0.137	0.14	0.679	0.31	0.062*
Kadın / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.02	0.938	4.34	0.000***	0.26	0.281
Kadın / Unvansız Erkek	0.15	0.303	-0.07	0.737	0.21	0.070*
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	0.08	0.790	4.34	0.000***	0.29	0.264
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.01	0.964	0.03	0.925	0.18	0.266
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.15	0.670	4.34	0.000***	0.40	0.185
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.03	0.832	0.47	0.210	0.09	0.511
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	-0.35	0.310	4.34	0.000***	-0.01	0.962
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.44	0.311	0.12	0.831	0.45	0.190
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	-0.27	0.410	0.28	0.598	0.03	0.918
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.10	0.704	0.49	0.324	0.27	0.213
Unvansız Erkek / Kadın	-0.20	0.323	0.01	0.964	0.06	0.716
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.11	0.511	-0.09	0.721	0.02	0.862
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	-0.59	0.043**	-0.13	0.696	-0.17	0.418
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.53	0.000***	1.10	0.000***	0.62	0.000***
Gözlem	1173		544		1717 ²⁶⁸	
Pseudo R^2	0.0098		0.0396		0.0084	

²⁶⁸ Bu sayının bir önceki kısımdaki tekil kişilerin sayısı olan 2173'ten düşük olmasının sebebi hacı, seyit ve zade unvanlıların çıkarılmasıdır.

Tablo 3.4.b Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Üst ve Alt) Göre Dava Açma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.76	0.447	0.57	0.122	-0.79	0.324	0.90	0.112	-0.37	0.049**	4.88	0.000***	-0.90	0.141
Kadın / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.43	0.445	-0.41	0.466	-0.55	0.460	1.01	0.066*	0.19	0.479	-0.29	0.753	4.36	0.000***
Kadın / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.30	0.687	0.02	0.971	-1.22	0.191	4.97	0.000***	0.30	0.403			4.36	0.000***
Kadın / Unvansız Erkek	0.45	0.392	0.31	0.378	-0.25	0.622	0.37	0.316	0.06	0.724	4.88	0.000***	-0.37	0.488
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	4.72	0.000***	0.02	0.971	4.24	0.000***	0.86	0.135	-0.10	0.810			4.36	0.000***
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	4.72	0.000***	0.02	0.971	0.06	0.920	0.90	0.112	-0.17	0.403	0.18	0.829	4.36	0.000***
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	-0.76	0.447	5.39	0.000***	4.24	0.000***	4.97	0.000***	0.44	0.292	4.88	0.000***	-1.34	0.156
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	4.72	0.000***	-0.23	0.699	4.24	0.000***	0.86	0.135	-0.02	0.905	4.88	0.000***	4.36	0.000***
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın			0.02	0.979			4.97	0.000***	-0.20	0.607	-6.70	0.000***	4.36	0.000***
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	4.72	0.000***			-1.22	0.191	-0.09	0.905	0.76	0.149	4.88	0.000***	4.36	0.000***
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek			-5.32	0.000***	4.24	0.000***	4.97	0.000***	-0.06	0.868			-0.66	0.379
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	4.72	0.000***	5.39	0.000***	4.24	0.000***	0.15	0.836	-0.06	0.817			4.36	0.000***
Unvansız Erkek / Kadın	4.72	0.000***	5.39	0.000***	-1.22	0.191	0.38	0.330	-0.33	0.118	-0.97	0.376	-0.49	0.488
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	4.72	0.000***	0.02	0.971	-0.07	0.912	0.98	0.078*	-0.14	0.372	4.88	0.000***	-0.37	0.591
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	4.72	0.000***	0.70	0.322	-0.55	0.328	-0.09	0.872	-0.45	0.114			4.36	0.000***
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.76	0.102	-0.02	0.891	1.22	0.000***	0.52	0.030	0.63	0.000***	0.97	0.118	1.34	0.000***
Gözlem	123		134		106		186		1034		30		104	
Pseudo R ²	0.1185		0.1168		0.1428		0.0987		0.0128		0.308		0.199	

Tablo 3.5.a-b’de unvan kategorileri dini ve askeri olmak üzere iki alt gruba ayrılmıştır.²⁶⁹ Kadınların askeri unvanlı ve unvansız erkeklere karşı yaptıkları başvuruların davaya dönüşme olasılığı referans kategorisine göre daha fazladır. Ayrıca dini unvanlıların kendi arasındaki anlaşmazlıkların unvansızların kendi arasındakilere göre daha fazla olasılıkla davaya dönüştüğü görülmektedir. Taşrada ise askeri unvanlılar, kadınlar ve unvansızlarla olan anlaşmazlıklarını daha fazla oranda davaya götürmüşlerdir.

Konulara göre bakıldığında miras konusunda kadınların askeri unvanlılara karşı başvurularını davaya götürme olasılığı yükselmektedir (16 anlaşmazlığın tamamında dava açmışlardır). Ticaret konusunda ise askeri unvanlıların dini unvanlılarla olan anlaşmazlıklarını daha az oranda davaya götürdüğü söylenebilir.

Tablo 3.5.a. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Dini ve Askeri) Göre Dava Açma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.17	0.288	-0.13	0.729	-0.16	0.276
Kadın / Dini Unvanlı Erkek	0.01	0.965	-0.03	0.944	0.13	0.599
Kadın / Askeri Unvanlı Erkek	0.25	0.154	0.69	0.144	0.35	0.030***
Kadın / Unvansız Erkek	0.15	0.303	-0.07	0.737	0.21	0.070*
Dini Unvanlı Erkek / Kadın	-0.23	0.514	4.34	0.000***	0.02	0.961
Dini Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	0.44	0.472	0.40	0.289	0.76	0.012**
Dini Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	0.75	0.165	-0.26	0.462	0.35	0.208
Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.27	0.292	0.08	0.829	0.03	0.900
Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	-0.02	0.957	4.34	0.000***	0.24	0.321
Askeri Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	-0.61	0.064*	-0.03	0.959	-0.39	0.158
Askeri Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	0.08	0.683	0.55	0.268	0.18	0.301
Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.08	0.594	4.34	0.000***	0.19	0.179
Unvansız Erkek / Kadın	-0.20	0.323	0.01	0.964	0.06	0.716
Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek	-0.14	0.621	-0.26	0.358	0.03	0.874
Unvansız Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	-0.25	0.140	0.05	0.858	-0.06	0.667
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.53	0.000***	1.10	0.000***	0.62	0.000***
Gözlem	1173		544		1717	
Pseudo R ²	0.0119		0.0515		0.0122	

²⁶⁹ Dini ve askeri unvanların detayları için bkz. Bölüm 2.2. ayrıca bu unvanlara hacı, seyit ve zade unvanları ile din değişkeninin eklendiği modelin sonuçları için bkz. Ek-2.d.

Tablo 3.5.b. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Dini ve Askeri) Göre Dava Açma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.76	0.447	0.57	0.122	-0.79	0.324	0.90	0.112	-0.37	0.049**	4.97	0.000***	-0.90	0.141
Kadın / Dini Unvanlı Erkek	0.20	0.792	0.45	0.556	-1.65	0.039**	-0.09	0.905	0.59	0.285	-0.97	0.376	4.36	0.000***
Kadın / Askeri Unvanlı Erkek	0.46	0.421	-0.54	0.309	4.26	0.000***	4.95	0.000***	0.16	0.505	4.97	0.000***	4.36	0.000***
Kadın / Unvansız Erkek	0.45	0.392	0.31	0.378	-0.25	0.622	0.37	0.316	0.06	0.724	4.97	0.000***	-0.37	0.488
Dini Unvanlı Erkek / Kadın			-5.32	0.000***	4.26	0.000***	4.95	0.000***	-0.63	0.162			4.36	0.000***
Dini Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	4.72	0.000***	0.02	0.979	4.26	0.000***	0.63	0.312	0.59	0.285	4.97	0.000***	4.36	0.000***
Dini Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	4.72	0.000***	5.39	0.000***	-0.65	0.256	4.95	0.000***	-0.10	0.810	4.97	0.000***	4.36	0.000***
Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	4.72	0.000***	0.99	0.119	4.26	0.000***	-0.09	0.872	-0.26	0.299	4.97	0.000***	4.36	0.000***
Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	4.72	0.000***	0.28	0.641	4.26	0.000***	0.76	0.202	0.17	0.663	-6.77	0.000***	4.36	0.000***
Askeri Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	-0.76	0.447			4.26	0.000***	0.15	0.836	-0.88	0.030**	-0.97	0.376	4.36	0.000***
Askeri Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	4.72	0.000***	-0.23	0.699	4.26	0.000***	4.95	0.000***	0.20	0.318	4.97	0.000***	-1.08	0.095*
Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	4.72	0.000***	0.02	0.971	4.26	0.000***	4.95	0.000***	0.05	0.753	4.97	0.000***	4.36	0.000***
Unvansız Erkek / Kadın	4.72	0.000***	5.39	0.000***	-1.22	0.191	0.38	0.330	-0.33	0.118	-0.97	0.376	-0.49	0.488
Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek	4.72	0.000***	5.39	0.000***	-0.38	0.476	0.24	0.647	-0.25	0.288	4.97	0.000***	4.36	0.000***
Unvansız Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	4.72	0.000***	0.02	0.965	-0.25	0.706	0.86	0.135	-0.18	0.265			-0.49	0.488
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.76	0.102	-0.02	0.891	1.22	0.000***	0.52	0.030**	0.63	0.000***	0.97	0.118	1.34	0.000***
Gözlem	123		134		106		186		1034		30		104	
Pseudo	0.1196		0.0956		0.1886		0.1412		0.0172		0.4923		0.2125	

R²

Tablo 3.6.a-b’de din ve diğer unvan kategorilerine göre oluşturulan Davacı / Davalı taraflarının anlaşmazlıklardaki dava açma olasılıkları incelenmiştir. Her bir grubun referans kategorisi sayıca en çok gözlemi bulunan kategori olarak seçilmiş ve ayrı ayrı belirtilmiştir. Buna göre bütün gözlemler dikkate alındığında, zimmilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkların davaya dönüşme oranı Müslümanların kendi aralarındakine göre daha azdır. Zimmiler kendi aralarında Müslümanlara göre daha çok sulh yolunu tercih etmişlerdir. Bu duruma dava açma oranlarında da işaret edilmişti (bkz. Tablo 2.8.b). Taşraya bakıldığında ise hacı olmayanların hacı olanlarla ve seyit olmayanların seyitlerle olan anlaşmazlıklarının davaya dönüşme oranı negatif anlamlıdır. Bu sonuçlar unvansızların unvanlılardan alacakları haklar hususunda, dava açmaktan çok sulhu tercih ettikleri şeklinde yorumlanabilir. Son olarak zade unvanlı olmayanların zade unvanlıları tüm gözlemler dikkate alındığında davaya götürme olasılığı pozitif anlamlı çıkmıştır.

Konulara göre bakıldığında zimmilerin kendi aralarındaki birçok konudaki anlaşmazlığın (aile, miras, vakıf ve diğer) davaya dönüşme olasılığı negatif anlamlıdır, yani sulh yolunu daha çok tercih etmişlerdir. Miras konusunda seyitler de kendi arasındaki anlaşmazlıklarda sulh yolunu daha çok tercih etmişlerdir. Diğer konulardaki gözlem sayısı oldukça azaldığından yorumlanmamıştır.

Buraya kadar oluşturulan kategoriler ayrı ayrı olarak ele alınmıştır. Örneğin Tablo 3.4.a-b’deki üst ve alt sınıf unvanlı şeklinde oluşturulan kategoriye başka bir değişken (din ve diğer unvan kategorileri) eklenmemiştir. Fakat Coşgel ve Ergene değişkenlerin tümünü aynı anda çalıştırarak sonuçları buna göre yorumlamışlardır.²⁷⁰ Bu şekilde değişkenlerin tümünün aynı anda eklenerek oluşturulan modellerin sonuçlarına ek kısmında yer verilmiştir. Buna göre sonuçların pek değişmediği ve her iki şekilde de benzer çıktığı görülmektedir.

²⁷⁰ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*. Bu sebeple onlarınkiyle bu tezdeki model arasında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Örneğin burada oluşturulan unvanlı kategorisinde hacı, seyit ve zadelere de unvanlı olarak ele alınmıştır (Tablo 3.3). Hacı, seyit ve zadenin ayrı bir değişken olarak eklendiği durumda ise (bkz. Ek-1.a) unvanlı kategorisi içinde hacı, seyit ve zade eklenmemiştir. Bu şekilde bir değişkenin modele iki farklı şekilde girmesinin önüne geçilmiştir. Coşgel ve Ergene’nin kurdukları modellerdeki unvanlı kategorisi içinde hacı, seyit ve zade unvanlıların bulunup bulunmadığını tespit edemedim.

Tablo 3.6.a. Mahkemeye Gelenlerin Diğer Kategorilere
(Din ve Diğer Unvanlar) Göre Dava Açma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Müslim / Zimmi	0.15	0.235	-0.12	0.687	-0.08	0.467
Zimmi / Müslim	0.07	0.667	-0.22	0.549	-0.15	0.294
Zimmi / Zimmi	-0.14	0.113	-0.44	0.074*	-0.35	0.000***
Müslim / Müslim	Referans		Referans		Referans	
Hacı / Hacı	-0.23	0.680	0.12	0.835	-0.07	0.861
Hacı / Hacı değil	0.00	0.991	-0.03	0.889	0.06	0.691
Hacı değil / Hacı	-0.11	0.638	-0.41	0.010***	-0.17	0.198
Hacı değil / Hacı değil	Referans		Referans		Referans	
Seyit / Seyit	-0.39	0.362	-0.27	0.173	0.01	0.962
Seyit / Seyit değil	-0.02	0.903	0.08	0.623	0.16	0.145
Seyit değil / Seyit	0.08	0.672	-0.31	0.032**	0.01	0.904
Seyit değil / Seyit değil	Referans		Referans		Referans	
Zade / Zade			0.22	0.708	0.36	0.534
Zade / Zade değil	-5.18	0.000***	0.05	0.880	0.13	0.665
Zade değil / Zade	4.06	0.000***	0.54	0.124	0.76	0.028**
Zade değil / Zade değil	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.55	0.000***	1.24	0.000***	0.80	0.000***
Gözlem	1310		863		2173	
Pseudo R^2	0.0066		0.0248		0.016	

Tablo 3.6.b. Mahkemeye Gelenlerin Diğer Kategorilere (Din ve Diğer Unvanlar) Göre Dava Açma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Müslim / Zimmi			-0.42	0.403	4.20	0.000***	4.37	0.000***	0.11	0.386	5.09	0.000***	-0.72	0.298
Zimmi / Müslim			0.14	0.753	-0.87	0.267	4.52	0.000***	0.00	0.988	5.09	0.000***	3.82	0.000***
Zimmi / Zimmi	-1.07	0.034**	-0.45	0.127	-0.53	0.175	-0.78	0.013**	-0.15	0.124	5.09	0.000***	-0.98	0.019**
Müslim / Müslim	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Hacı / Hacı			4.73	0.000***	4.10	0.000***	4.52	0.000***	0.03	0.963			-2.04	0.006***
Hacı / Hacı değil	3.85	0.000***	0.19	0.790	-0.46	0.296	0.32	0.539	-0.01	0.948	5.46	0.000***	3.67	0.000***
Hacı değil / Hacı	-0.42	0.381	0.02	0.969	-0.32	0.462	-0.41	0.193	-0.09	0.661	5.02	0.000***	-0.60	0.116
Hacı değil / Hacı değil	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Seyit / Seyit	-0.10	0.849	0.01	0.980	-0.12	0.779	-0.56	0.093*	0.54	0.179	-0.62	0.517	0.28	0.566
Seyit / Seyit değil	-0.05	0.938	0.36	0.335	-0.23	0.543	-0.04	0.896	0.18	0.256	0.14	0.809	0.50	0.402
Seyit değil / Seyit	0.19	0.675	0.22	0.530	-0.44	0.258	-0.26	0.337	0.08	0.623	4.86	0.000***	-0.63	0.118
Seyit değil / Seyit değil	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Zade / Zade					4.22	0.000***	-0.46	0.534	3.98	0.000***	5.58	0.000***		
Zade / Zade değil	-1.29	0.152			0.13	0.830	4.29	0.000***	-0.10	0.843	5.09	0.000***	4.16	0.000***
Zade değil / Zade	3.86	0.000***	4.72	0.000***	-0.07	0.925	4.61	0.000***	4.47	0.000***	0.57	0.564	-1.13	0.135
Zade değil / Zade değil	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Sabit	1.25	0.000***	0.24	0.083*	1.30	0.000***	1.08	0.000***	0.63	0.000***	0.62	0.076*	1.57	0.000***
Gözlem	163		167		161		269		1215		47		151	
Pseudo	0.0733		0.0399		0.0523		0.0726		0.0115		0.2491		0.1685	

R²

II. Yöntem: Anlaşmazlık Taraflarının Özellikleri

Bu kısımda yukarıda Davacı / Davalı şeklinde oluşturulan kategoriler yerine her bir değişkenin davacı ve davalıya ait olduğu belirtilerek yeni bir regresyon denklemi kurulmuştur. Buna göre dava açma (bağımlı değişken) üzerinde davacının ve davalının cinsiyetlerinin, dinlerinin ve unvanlı olup olmadıklarının etkisi incelenmiştir. Buradaki sonuçlar yukarıdaki yöntemle bulduğumuz sonuçlarla genellikle uyumludur. Kullanılan regresyon denklemi şu şekildedir:

{*dava açma* }²⁷¹

$$Y_2 = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + u \quad 272$$

Tablo 3.7.a-b'de anlaşmazlık taraflarının cinsiyet, din ve unvanlarının dava açma olasılıkları üzerindeki etkisinin sonuçları bulunmaktadır. Buna göre davacının ve davalının Müslüman olması dava açma olasılığını artırmaktadır. Bu durum I. yöntemle elde edilen zimmilerin kendi aralarındaki davalarda sulhu tercih ettiklerine dair bulgu ile örtüşmektedir. Ayrıca davalının erkek olması yukarıdaki yöntemde olduğu gibi burada da dava açma olasılığını pozitif anlamlı olarak etkilemektedir. Ticaret konulu davalar da ise davalının erkek olması dava açma oranını artırmaktadır.

Tablo 3.7.a. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet, Din ve Unvanına (Unvanlı ve Unvansız) Göre Dava Açma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler (Bağımsız Değişkenler)	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
X₁ : Davacının Erkek Olması	-0.12	0.262	0.03	0.813	-0.02	0.787
X₂ : Davacının Müslüman Olması	0.10	0.387	0.25	0.347	0.21	0.034**
X₃ : Davacının Unvanlı Olması	0.03	0.809	0.16	0.235	0.07	0.366
X₄ : Davalının Erkek Olması	0.27	0.025***	0.01	0.970	0.19	0.054*
X₅ : Davalının Müslüman Olması	0.08	0.446	0.11	0.658	0.20	0.038**
X₆ : Davalının Unvanlı Olması	-0.17	0.117	-0.20	0.117	-0.12	0.121
Sabit	0.31	0.035**	0.78	0.009***	0.31	0.017**
Gözlem	1310		863		2173	
Pseudo R²	0.0054		0.0102		0.0135	

²⁷¹ Dava açıldı ise dava açma (bağımlı) değişkeni 1, açılmadı ise 0 alınmıştır. Ayrıca erkek, Müslüman ve unvanlı olanlar için 1, kadın, zimmi ve unvansızlar için 0 değerleri kullanılmıştır.

²⁷² Buradaki değişkenler bu kısımdaki diğer modellere göre uyarlanacaktır. Fakat yeni denklemin ve değişkenlerin her defasında gösterilmesine gerek duyulmamıştır.

Tablo 3.7.b. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet, Din ve Unvanına (Unvanlı ve Unvansız) Göre Dava Açma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler (Bağımsız Değişkenler)	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
X₁: Davacının Erkek Olması	0.77	0.179	-0.12	0.644	0.31	0.375	-0.07	0.781	-0.04	0.745	-0.40	0.630	0.01	0.986
X₂: Davacının Müslüman Olması	1.49	0.013**	-0.12	0.735	0.82	0.203	0.46	0.347	0.17	0.138	0.00		0.12	0.848
X₃: Davacının Unvanlı Olması	-0.69	0.228	0.20	0.455	0.17	0.589	0.12	0.596	0.02	0.880	0.29	0.625	0.06	0.866
X₄: Davalının Erkek Olması	0.24	0.674	-0.19	0.546	0.48	0.362	-0.31	0.238	0.39	0.005***	0.75	0.379	0.35	0.410
X₅: Davalının Müslüman Olması	0.00		0.62	0.087*	-0.45	0.498	0.19	0.685	0.09	0.415	0.00		1.04	0.108
X₆: Davalının Unvanlı Olması	-0.24	0.424	-0.18	0.467	-0.30	0.314	-0.07	0.767	-0.12	0.292	0.04	0.945	-0.84	0.045**
Sabit	-0.46	0.604	0.08	0.845	0.12	0.851	0.62	0.094*	0.18	0.277	0.44	0.534	0.36	0.491
Gözlem	163		167		161		269		1215		41		151	
Pseudo R²	0.0699		0.0301		0.0412		0.0270		0.0092		0.0549		0.088	

Tablo 3.8.a-b'de unvanlar üst ve alt sınıf şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Fakat görüldüğü gibi sonuçlar pek değişmemiştir. Sadece davalının alt sınıf unvanlı biri olması dava açma olasılığını azalmaktadır. Konulara bakıldığında davalının üst sınıf unvanlı olması miras konusunda dava açma oranını artırmaktadır. Bu sonuç I. yöntem sonucuyla örtüşmektedir. Ayrıca davalının erkek olması ticaret konulu davalarda dava açma oranını pozitif olarak etkilemektedir. Davalının üst sınıf olması ise negatif etkilidir.

Tablo 3.8.a. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet Din ve Unvanına (Üst ve Alt Sınıf) Göre Dava Açma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının Erkek Olması	-0.12	0.238	0.04	0.779	0.02	0.834
Davacının Müslüman Olması	0.10	0.335	0.32	0.224	0.25	0.008***
Davacının Üst Sınıf Unvanlı Olması	0.03	0.789	0.08	0.630	-0.04	0.695
Davacının Alt Sınıf Unvanlı Olması	0.04	0.821	0.37	0.122	0.06	0.619
Davalının Erkek Olması	0.26	0.030**	-0.14	0.438	0.16	0.094*
Davalının Müslüman Olması	0.06	0.566	-0.06	0.821	0.16	0.084*
Davalının Üst Sınıf Unvanlı Olması	-0.10	0.415	0.05	0.747	-0.07	0.457
Davalının Alt Sınıf Unvanlı Olması	-0.31	0.056*	0.24	0.260	-0.12	0.336
Sabit	0.33	0.024**	0.89	0.002***	0.30	0.014**
Gözlem	1310		863		2173 ²⁷³	
Pseudo R^2	0.0062		0.0112		0.013	

²⁷³ Buradaki gözlemlere hacı, seyit ve zade unvanlılar dahil olmadığı gibi grup ve tüzel kişiler de dahil değildir.

Tablo 3.8.b. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet Din ve Unvanına (Üst ve Alt Sınıf) Göre Dava Açma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının Erkek Olması	0.69	0.137	-0.10	0.699	0.29	0.370	-0.14	0.511	0.00	0.985	-0.69	0.374	0.05	0.865
Davacının Müslüman Olması	1.29	0.016**	-0.08	0.834	0.80	0.190	0.39	0.439	0.21	0.050**	-4.45	0.000***	0.17	0.791
Davacının Üst Sınıf Unvanlı Olması	-0.93	0.119	-0.05	0.883	0.39	0.360	0.32	0.258	-0.14	0.273	0.91	0.169	0.19	0.725
Davacının Alt Sınıf Unvanlı Olması	3.25	0.000***	0.25	0.576	0.31	0.562	0.40	0.274	0.02	0.886	0.16	0.823	-0.12	0.784
Davalının Erkek Olması	0.23	0.678	-0.15	0.612	0.39	0.470	-0.48	0.041**	0.42	0.002***	1.28	0.106	0.01	0.970
Davalının Müslüman Olması	0.00		0.67	0.065*	-0.60	0.339	0.07	0.880	0.12	0.255	-3.24	0.000***	0.50	0.413
Davalının Üst Sınıf Unvanlı Olması	0.17	0.622	-0.65	0.079*	-0.03	0.928	0.59	0.033**	-0.24	0.053*	-0.97	0.125	0.43	0.430
Davalının Alt Sınıf Unvanlı Olması	-0.20	0.653	-0.22	0.580	-0.02	0.947	0.17	0.651	-0.23	0.193	4.43	0.000***	-0.16	0.695
Sabit	-0.41	0.619	0.02	0.954	0.22	0.719	0.80	0.027**	0.12	0.476	8.35	0.000***	0.55	0.282
Gözlem	163		167		161		269		1215		47		151	
Pseudo	0.0755		0.0432		0.0400		0.0553		0.0128		0.2225		0.0545	
R²														

Tablo 3.9.a-b’de unvanlar bu defa da askeri ve dini şeklinde iki alt gruba ayrılmıştır. Buna göre tek farklı sonuç merkezde davalının dini unvanlı olduğunda dava açma olasılığının azalmasıdır. Bu sonucun bir benzeri yukarıda alt sınıf unvanlılar hakkında görülmüştü. Konulara bakılacak olunursa, aile konusunda davacının dini unvanlı olması dava açma olasılığını artırmaktadır. Ceza konulu davalarda davalının Müslüman olması dava açma olasılığını artırırken askeri unvanlı olması azaltmaktadır. Ayrıca miras konusunda davalının askeri unvanlı olması dava açma olasılığını artırmaktadır. Son olarak ticaret konusunda davalının dini veya askeri unvanlı olması dava açma olasılığını negatif etkilemektedir.

Tablo 3.9.a. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet Din ve Unvanına (Dini ve Askeri) Göre Dava Açma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının Erkek Olması	-0.12	0.256	0.04	0.745	0.02	0.828
Davacının Müslüman Olması	0.10	0.348	0.33	0.222	0.25	0.008***
Davacının Askeri Unvanlı Olması	0.03	0.810	0.19	0.328	-0.07	0.467
Davacının Dini Unvanlı Olması	0.03	0.887	0.15	0.429	0.11	0.361
Davalının Erkek Olması	0.26	0.032**	-0.14	0.436	0.15	0.098*
Davalının Müslüman Olması	0.06	0.544	-0.05	0.841	0.16	0.083*
Davalının Askeri Unvanlı Olması	-0.11	0.326	0.18	0.270	-0.08	0.403
Davalının Dini Unvanlı Olması	-0.30	0.088*	0.01	0.936	-0.09	0.429
Sabit	0.33	0.025**	0.88	0.003***	0.30	0.014**
Gözlem	1310		863		2173	
Pseudo R^2	0.0059		0.0092		0.0134	

Tablo 3.9.b. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet Din ve Unvanına (Dini ve Askeri) Göre Dava Açma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının Erkek Olması	0.70	0.136	-0.07	0.771	0.29	0.363	-0.14	0.535	0.01	0.957	-0.45	0.552	0.10	0.758
Davacının Müslüman Olması	1.30	0.016**	-0.07	0.850	0.87	0.151	0.38	0.454	0.20	0.058*	-4.62	0.000***	0.18	0.769
Davacının Askeri Unvanlı Olması	-1.07	0.080*	-0.08	0.836	4.38	0.000***	0.50	0.105	-0.07	0.549	-0.37	0.559	-0.38	0.409
Davacının Dini Unvanlı Olması	3.31	0.000***	0.21	0.600	0.03	0.942	0.39	0.236	-0.12	0.482	5.09	0.000***	4.52	0.000***
Davalının Erkek Olması	0.22	0.692	-0.19	0.550	0.36	0.508	-0.48	0.045**	0.41	0.002***	1.06	0.195	-0.03	0.935
Davalının Müslüman Olması	0.00		0.65	0.075*	-0.69	0.280	0.06	0.907	0.13	0.232	0.13	0.767	0.47	0.416
Davalının Askeri Unvanlı Olması	0.17	0.636	-0.64	0.054*	0.13	0.737	1.03	0.003***	-0.20	0.098*	-0.38	0.667	-0.22	0.591
Davalının Dini Unvanlı Olması	-0.21	0.654	0.11	0.842	-0.06	0.866	-0.11	0.718	-0.30	0.092*	-0.72	0.300	4.55	0.000***
Sabit	-0.40	0.625	0.04	0.924	0.24	0.704	0.79	0.030**	0.12	0.450	5.11	0.000***	0.57	0.279
Gözlem	163		167		161		269		1215		47		151	
Pseudo R^2	0.0833		0.0482		0.0655		0.082		0.0123		0.2589		0.1147	

Tablo 3.10.a-b’de cinsiyet din ve diğer unvanlara göre yapılan analiz sonuçları verilmiştir. Buna göre yukarıdakilere ek olarak şu söylenebilir. Taşrada davalının hacı veya seyit unvanlı olması dava açma olasılığını azaltmaktadır. Yani davacılar karşılarında hacı ve seyit unvanlı birileri olduğunda sulh yolunu tercih etmektedirler. Bu sonuç I. yöntemle yapılan analizde de anlamlı olarak çıkmıştı. Davalının zade unvanlı olması ise dava açma olasılığını artırmaktadır. Terekelere göre daha üst bir unvan (bkz. Bölüm 4.1) olan zade unvanlılara karşı sulh yolunun değil de dava yolunun tercih ediliyor olması dikkat çekicidir. Bu durum zade unvanlıların dava ve dava süreçleri hakkındaki bilgi seviyelerinin daha fazla olması avantajından kaynaklanıyor olabilir. Bu şekilde dava taraflarının beklentileri farklılaştığı için dava yolunu daha çok tercih etmektedirler. Konulara göre bakıldığında davalıların hacı veya seyit unvanlı olmasının dava açma olasılığını azalttığı konu başlığının ‘diğer’ olduğu görülür. Bu konunun alt başlığında tarafların mülk anlaşmazlıkları en sık karşılaşılan dava konusudur.

Tablo 3.10.a. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet Din ve Diğer Unvan Kategorilerine (Hacı, Seyit ve Zade) Göre Dava Açma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının Erkek Olması	-0.10	0.323	0.08	0.552	-0.03	0.740
Davacının Müslüman Olması	0.13	0.191	0.29	0.269	0.22	0.016**
Davacının Hacı Unvanlı Olması	0.01	0.959	0.03	0.901	0.07	0.656
Davacının Seyit Unvanlı Olması	-0.04	0.815	0.04	0.765	0.13	0.185
Davacının Zade Unvanlı Olması	-5.08	0.000***	-0.06	0.850	0.04	0.883
Davalının Erkek Olması	0.21	0.066*	0.04	0.822	0.14	0.117
Davalının Müslüman Olması	0.00	0.969	0.14	0.563	0.14	0.114
Davalının Hacı Unvanlı Olması	-0.16	0.448	-0.38	0.017**	-0.18	0.145
Davalının Seyit Unvanlı Olması	-0.01	0.967	-0.31	0.013**	-0.05	0.585
Davalının Zade Unvanlı Olması	4.04	0.000***	0.45	0.142	0.64	0.031**
Sabit	0.35	0.014**	0.72	0.013**	0.35	0.004***
Gözlem	1310		863		2173	
Pseudo R^2	0.0062		0.0237		0.0163	

Tablo 3.10.b. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet Din ve Diğer Unvan Kategorilerine (Hacı, Seyit ve Zade) Göre Dava Açma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının Erkek Olması	0.63	0.204	-0.11	0.639	0.52	0.122	-0.02	0.921	-0.07	0.539	-0.32	0.692	-0.09	0.806
Davacının Müslüman Olması	1.29	0.018**	-0.13	0.713	1.18	0.056*	0.52	0.291	0.15	0.143	-4.57	0.000***	0.18	0.778
Davacının Hacı Unvanlı Olması	4.18	0.000***	0.50	0.449	-0.46	0.290	0.64	0.229	-0.01	0.941	4.99	0.000***	-0.51	0.308
Davacının Seyit Unvanlı Olması	-0.54	0.294	0.26	0.431	-0.20	0.522	-0.13	0.588	0.22	0.154	-0.31	0.604	0.60	0.189
Davacının Zade Unvanlı Olması	-1.68	0.066*	0.00		0.27	0.652	-0.29	0.599	-0.08	0.864	4.57	0.000***	4.38	0.000***
Davalının Erkek Olması	0.10	0.856	-0.32	0.283	0.49	0.357	-0.27	0.257	0.33	0.012**	0.76	0.306	0.31	0.424
Davalının Müslüman Olması	0.00		0.48	0.181	-0.69	0.251	0.24	0.614	0.01	0.913	-4.56	0.000***	0.80	0.214
Davalının Hacı Unvanlı Olması	-0.45	0.360	0.18	0.672	-0.33	0.419	-0.31	0.305	-0.12	0.516	4.80	0.000***	-0.81	0.019**
Davalının Seyit Unvanlı Olması	0.18	0.656	0.18	0.558	-0.27	0.392	-0.27	0.222	0.07	0.645	0.10	0.886	-0.73	0.045**
Davalının Zade Unvanlı Olması	4.26	0.000***	4.42	0.000***	-0.05	0.940	0.60	0.128	4.29	0.000***	4.41	0.000***	-0.95	0.217
Sabit	-0.25	0.758	0.21	0.590	-0.04	0.944	0.57	0.118	0.27	0.100	9.59	0.000***	0.45	0.398
Gözlem	163		167		161		269		1215		47		151	
Pseudo R ²	0.0977		0.0415		0.0535		0.0476		0.0145		0.2268		0.1543	

Davayı Kazanma Olasılıklarını Etkileyen Faktörler

I. Yöntem: Davacı / Davalı Kategorileri

Anlaşmazlık çözüm sürecinde biri taraflara diğeri mahkemeye ait iki karar kavşağı olduğu dile getirilmişti (bkz. Şekil 1.1). Bunlardan birincisi yukarıda farklı iki yöntem ile ele alınan dava açma kararıydı. İkincisi ise davaya götürülen anlaşmazlıkların kimin tarafından kazanılacağına dair mahkemenin kararıdır. Bu kısımda din, cinsiyet ve unvan kategorilerinin davacıların davayı kazanma olasılığı üzerine etkisi yine iki yöntemle incelenecektir. Burada kazanma denildiğinde davacının davayı kazanması kastedilmektedir.²⁷⁴ Kategoriler bir önceki kısımdaki gibi oluşturulmuştur. Burada ek ola-

²⁷⁴ Çok az durumda, davacı istediği sonucun sadece bir kısmına razı olarak davadan ayrılmaktadır. Bu durumlar da davacının kazandığı şeklinde alınmıştır.

rak son kısımdaki diğer kategoriler içinde ispat yükü, yazılı delil, fetva ve vekil kullanımının kazanma oranı üzerine etkisi de incelenmiştir. Bu özellikler sadece davalarda söz konusu olduğu için önceki kısımda mevcut değildi. Referans kategorileri bir önceki bölümde olduğu gibi çoğunlukla gözlem sayısının en çok olduğu kategori olarak belirlenmiştir. Bu kısımda tahmin edilecek probit denklemi aşağıdaki gibidir:

[davayı kazanma] ²⁷⁵

$$Z_1 = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \beta_7 X_7 + \beta_8 X_8 + \beta_9 X_9 + u \quad 276$$

Tablolardaki katsayılar şu şekilde yorumlanmaktadır. Örneğin aşağıdaki tabloda (Tablo 3.11.a) tüm gözlemlerle yapılan analiz sonucuna göre Tekil / Grup kategorisinin katsayısı istatistiksel olarak negatif anlamlı çıkmıştır. %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olan bu kategorinin katsayısı -0.16 olarak bulunmuştur. Dolayısıyla kazanma olasılığının azaldığını göstermektedir. Yani tek bir kişi, karşısında grup varken tek bir kişiye karşı açtığı davalarda olduğundan daha az olasılıkla davayı kazanmaktadır.

Tablo 3.11.a-b’de mahkemeye gelenlerin türüne göre davacının davayı kazanma olasılıkları verilmiştir. Toplam dava sayısının istatistik bölümünden (Tablo 2.11.a) farklı olmasının sebebi 4 tane anlaşmazlığın davaya dönüştüğü halde herhangi bir taraf lehine sonuçlanmadan tehir edilmesidir. Aşağıdaki tabloya göre tekil kişilerin, gruplara karşı açtıkları davalardaki kazanma olasılıkları tekil kişilere açtıklarından daha düşüktür. Bu sonuç yapılan öngörülerle örtüşmektedir. Çünkü grupların dava ve dava süreçleri hakkında daha bilgili olduklarından kazanma oranlarının yüksek olması beklenmektedir. Fakat grupların tekil kişilere açtıkları davaları kazanma olasılıklarının da negatif anlamlı çıkması ilk durumla çelişmektedir. Buna göre davacı konumundaki grupların tekil kişilere karşı açtıkları davalardaki davayı kazanma olasılıkları azalmaktadır. Söz konusu davalar yakından incelendiğinde (26 dava) tamamını mülk anlaşmazlıklarının oluşturduğu görülmektedir. Bu davalarda davacı olan grupların sadece tek bir davada delil (şahit) getirmesine rağmen davalılar tarafından 18 davanın 17’sinde delil getirilmiştir. Delil getirememesi grupların dava süreçleri hakkında bilgili oldukları varsayımını ihlal etmektedir. Bu grupların kimlerden oluştuğuna bakıldığında ise çok önemli bir ayrıntı dikkat çekmektedir. Grubu oluşturan kişiler arasında hiçbir unvana sahip olmayanların oranı %63’tür. Dolayısıyla

²⁷⁵ Davayı davacı kazandı ise davayı kazanma (bağımlı) değişkeni 1, kaybetti ise 0 alınmıştır.

²⁷⁶ Buradaki değişkenler bu kısımdaki diğer modellere göre uyarlanacaktır. Fakat yeni denklemin ve değişkenlerin her defasında gösterilmesine gerek duyulmamıştır.

varsayımın ihlal edilmesinin asıl nedeninin grup üyelerinin dava süreçleri hakkında bilgilerinin kısıtlı olduğu unvansız kişilerden oluşmuş olmasıdır denilebilir. Bu noktada varsayımlardan sapmalar yaşandığında bunun muhtemel sebeplerini bulmak için veriyi biraz daha yakından incelemenin faydalı olabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Grupların kendi içlerindeki davalar da yine referans kategorisine göre (Tekil / Tekil) davacının daha az kazanma ihtimali olan davalardır. Fakat tüzel kişilerin grupları dava ettikleri davaları kazanma ihtimalleri pozitif anlamlıdır. Bu durum merkezde daha da belirgin hale gelmektedir.

Tekil kişilerin grupları dava ettikleri aile konulu davalarda kazanma oranları referans kategorisine göre negatif anlamlı iken miras konusunda pozitif anlamlıdır. Tüzel kişilerin idari konusunda gruplara karşı açtıkları davalardaki pozitif anlamlı katsayı yakından incelendiğinde 13 davanın 10'unda davalıların itirafları sonucu kazanan taraf tüzel kişiler olmuştur. Bu davaların çoğunluğunu görevlilerin tespit ettiği asayiş (icra-yı fısk) olayları oluşturmaktadır. Gözlem sayısı az olmasına rağmen ticari konularda gruplar arasındaki davalardaki kazanma olasılığının referans kategorisine göre (tekil kişiler arasındaki davalar) düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 3.11.a. Mahkemeye Gelenlerin Türüne (Tekil, Grup ve Tüzel) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler (Bağımsız Değişkenler)	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
X₁ : Tekil / Grup	-0.20	0.265	0.05	0.663	-0.16	0.072*
X₂ : Tekil / Tüzel	4.40	0.000***	-0.10	0.789	-0.22	0.543
X₃ : Grup / Tekil	-0.10	0.638	-0.23	0.060*	-0.34	0.001***
X₄ : Grup / Grup	0.54	0.245	-0.29	0.152	-0.32	0.068*
X₅ : Grup / Tüzel			0.50	0.382	0.24	0.671
X₆ : Tüzel / Tekil	0.62	0.333	0.36	0.348	0.31	0.339
X₇ : Tüzel / Grup	1.20	0.019**	-0.60	0.351	0.58	0.068*
X₈ : Tüzel / Tüzel			0.59	0.128	0.34	0.385
X₉ : Tekil / Tekil	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.22	0.000***	-0.24	0.000***	0.01	0.695
Gözlem	1035		1149		2184	
Pseudo R²	0.009		0.0074		0.0077	

**Tablo 3.11.b. Mahkemeye Gelenlerin Türüne (Tekil, Grup ve Tüzel)
Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Konular)**

Kategoriler (Bağımsız Değişkenler)	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
X₁: Tekil / Grup	-1.36	0.023**	-0.40	0.191	-0.16	0.486	0.47	0.013***	-0.10	0.589	-0.18	0.572	-0.21	0.458
X₂: Tekil / Tüzel			-4.91	0.000***	-0.06	0.904	6.27	.	-4.49	0.000***	-5.61	0.000***	4.98	0.000***
X₃: Grup / Tekil	4.81	0.000***	-0.30	0.450	-0.10	0.709	-0.19	0.321	-0.04	0.844	-0.07	0.885	-0.94	0.006***
X₄: Grup / Grup	4.81	0.000***	-4.91	0.000***	-0.04	0.913	0.22	0.549	-0.81	0.096*	-0.57	0.345	0.26	0.687
X₅: Grup / Tüzel			5.92	0.000***	0.55	0.467					-5.61	0.000***		
X₆: Tüzel / Tekil			5.92	0.000***	0.24	0.551					-5.61	0.000***	4.98	0.000***
X₇: Tüzel / Grup			5.92	0.000***	0.86	0.032**			0.30	0.690	-5.61	0.000***		
X₈: Tüzel / Tüzel					0.47	0.243								
X₉: Tekil / Tekil	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.29	0.006***	-0.54	0.000***	-0.12	0.264	-0.22	0.009***	0.13	0.002***	0.32	0.117	-0.26	0.020**
Gözlem	152		156		266		347		987		86		190	
Pseudo	0.0413		0.1118		0.0232		0.0221		0.0037		0.0664		0.0544	
R²														

Not 1: Açıklanan (Bağımlı) değişken eğer davacı davayı kazanırsa 1 değerini almaktadır.

Not 2: Dayanıklı (robust) p değerleri rapor edilmiştir.

Not 3: Referans kategorisi olarak Tekil / Tekil alınmıştır.

Not 4: * işareti %10, ** işareti %5 ve *** işareti %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3.12.a-b’de cinsiyetlere göre dava kazanma olasılıkları verilmiştir. Buna göre bütün gözlemler dikkate alındığında kadınların erkeklere karşı açtıkları davaları kazanma olasılığı referans kategorisine göre daha düşüktür. Bu durum taşrada daha belirgin hale gelmiştir. Merkezde de kadınların kendi aralarındaki davaları referans kategorisine (erkeklerin kendi aralarındaki davalar) göre daha az olasılıkla kazandıkları görülmektedir. Kadın ve erkeklerin birbirlerine karşı olan davalardaki kazanma oranları (%47) aynı çıkmış iken (bkz. Tablo 2.12.b) burada kadınların erkeklere karşı olan davalardaki kazanma olasılıkları özellikle taşrada negatif anlamlı çıkmıştır. Tam tersi durumdaki sonuçlar anlamlı değildir. Bu sonuç öngörülerle örtüşmektedir. Çünkü erkeklerin dava ve dava süreçleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olması kadınlara göre daha olasıdır. Miras konusunda kadınların davacı olarak bulunmaları davayı kazanma oranını negatif olarak etkilemektedir. Yani kadınlar bu konuda kazanma ihtimalleri düşük olan davalar açmışlardır. Davalar yakından incelendiğinde kadınların açtıkları 60 tane miras konulu davanın sadece 10 tanesinde delil (şahit) getirebildikleri gözlemlenmiştir. Bu durum düşük kazanma oranları ve olasılıklarına da yansımıştır.

Tablo 3.12.a. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyetine Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.35	0.066*	-0.25	0.470	-0.24	0.148
Kadın / Erkek	0.02	0.847	-0.23	0.045**	-0.13	0.100*
Erkek / Kadın	-0.09	0.618	-0.05	0.731	-0.12	0.289
Erkek / Erkek	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.24	0.000***	-0.19	0.001***	0.06	0.132
Gözlem	914		746		1660	
Pseudo R^2	0.0030		0.0043		0.0021	

Tablo 3.12.b. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyetine Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-5.00	0.000***	-0.23	0.594	-4.96	0.000***	-0.89	0.045**	0.19	0.432	-0.35	0.706	0.14	0.828
Kadın / Erkek	0.39	0.133	-0.36	0.327	-0.41	0.239	-0.47	0.034**	-0.21	0.101	-0.35	0.605	-0.32	0.249
Erkek / Kadın	-0.14	0.692	-0.12	0.821	0.75	0.278	-0.05	0.839	-0.02	0.919	4.65	0.000***	-0.77	0.096*
Erkek / Erkek	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.08	0.724	-0.45	0.008***	-0.08	0.512	-0.07	0.522	0.15	0.001***	0.35	0.123	-0.14	0.294
Gözlem	143		99		135		221		889		40		133	
Pseudo R²	0.0321		0.0094		0.0285		0.0277		0.0029		0.0254		0.0227	

Tablo 3.13.a-b'de unvanlara²⁷⁷ göre dava kazanma olasılıklarına ilişkin probit analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre tüm gözlemler dikkate alındığında istatistiksel olarak tek anlamlı çıkan kategori Unvansız Erkek / Kadın kategorisidir. Yani unvansız erkekler kadınlara karşı açtıkları davalarda unvansız erkeklere karşı açtıkları davalara göre daha az kazanma şansına sahiptirler. Merkeze bakıldığında da tek anlamlı katsayının kadınların kendi aralarındaki davalarda olduğu görülür. İşaretinin negatif olması bu davalardaki kazanma olasılığının referans kategorisine (unvansız erkeklerin kendi arasındaki davalara) göre daha az olduğu anlamına gelmektedir. Taşraya gelindiğinde ise unvanlıların davacı olduğu bütün kategorilerde davacının davayı kazanma olasılığı artmaktadır. Unvanlılar hakkındaki bu sonuçlar yukarıda açıklanan teorik izahlar ve yapılan öngörüler dikkate alındığında oldukça önemlidir. Çünkü unvanlı erkekler gerek davaya dair bilgilerinin fazla olması nedeniyle ve gerekse (kaybettiklerindeki zararlarının daha büyük olacağından dolayı) kazanma ihtimallerinin yüksek olduğu davalara girmelerinden ötürü, davacı olduklarında dava genelde onların lehine sonuçlanmaktadır. Aynı etkinin merkezde görülmediği sonucu bu çalışmanın özgün katkılarından birisidir. Coşgel ve Ergene'nin Kastamonu için bulmuş oldukları sonuçlara bakılacak olunursa unvanlı erkeklerin bütün kategorilerde anlamlı pozitif katsayılarla sahip oldukları görülür. Bunun yanında yazarlar Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek kategorisinin katsayısını da pozitif olarak bulmuşlardır.²⁷⁸ Bu kategorinin katsayısının neden pozitif çıktığına aşağıda değinilmiştir. Özetle, bu kısımdaki sonuçların yazarların bulduklarıyla oldukça uyumlu olduğu görülmektedir.

²⁷⁷ Buradaki unvan kategorisi içinde hacı, seyit ve zade unvanları da dâhildir.

²⁷⁸ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 297-298. Coşgel ve Ergene'nin unvanlı kategorisi içinde sadece askeri ve dini unvanlar vardır. Hacı ve zade unvanını ayrıca eklemiştir. Fakat buradaki unvanlı kategorisi içerisinde bütün unvanlar (askeri, dini, hacı, seyit ve zade) dahil edilmiştir. Dolayısıyla burada yapılan karşılaştırmaların Ek-2'deki sonuçlarla yapılması daha doğrudur. Fakat Ek-2'deki sonuçlarla karşılaştırma yapıldığında da benzer sonuçlar çıktığı görülecektir.

İstatistik bölümünde merkezdeki unvanlıların dava kazanma oranlarının unvansızlara göre daha fazla olduğu görülmüştür (bkz. Tablo 2.13). Fakat merkezdeki bu durum regresyon sonucunda anlamlı olarak çıkmazken taşrada anlamlı sonuçlar bulunmuştur. Bu durum şu şekilde açıklanabilir. Öncelikle merkez ve taşradaki referans kategorileri her bir bölgeye özgü olduğundan merkezdeki unvanlıların yüksek kazanma oranları (%54) merkez referans kategorisine (%59) göre anlamsız çıkarken, taşradaki (merkeze göre) düşük oranlar (%50) taşra referans kategorisine (%25) göre anlamlı olabilmektedir.

Referans kategorileri arasındaki bu fark ve merkez-taşra ayrışması nasıl açıklanabilir? Burada birkaç etken söz konusu olabilir. Birincisi merkezdeki unvansızların unvansız olmalarına rağmen dava ve dava süreçlerine dair bilgilerinin unvanlılardan pek farklı olmamasıdır. Merkez mahkemelerindeki unvan kullanımının taşraya göre daha seyrek olması da bu durumu teyit ediyor denilebilir. Çünkü örneğin dava ve dava süreçleri hakkında bilgi sahibi olan kişilerin toplam nüfusa oranının merkez ve taşra için benzer olduğu varsayıldığında, merkez mahkemelerinde bu gruba daha fazla unvansız kişi girecektir. Dolayısıyla merkezdeki unvansızların dava ve dava süreçleri hakkında daha bilgili oldukları ve bu nedenle unvanlılarla aralarındaki farkın az olduğu düşünülebilir.

İkinci olarak unvanlı olmak merkezdeki kişilere (taşrada olduğu kadar) dava ve dava süreçleri hakkında daha fazla bilgiye sahip olma imkânı vermiyor olabilir. Örneğin hacı unvanına sahip iki kişiden taşrada olanı dava ve dava süreçleri hakkında merkezdekinden daha yetkin olabilir. Dolayısıyla unvanlı olmanın dava ve dava süreçleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak manasına geldiği varsayımı merkez için geçerli olmayabilir.²⁷⁹

Muhtemel bir diğer sebep de merkezdeki unvanlılar için dava açmak ve açtıkları davayı kaybetmenin maddi ve manevi maliyetlerinin taşraya göre daha az olmasıdır. Bundan ötürü merkezdeki unvanlı kişiler kaybetme ihtimalleri yüksek de olsa onlara yükleyeceği maliyet fazla olmadığından dolayı taşradaki unvanlılar kadar seçici davranmamaktadır. Zayıf oldukları davaları da mahkemeye getirdiklerinden, sonuç olarak unvanlarının dava kazanma oranlarına pozitif bir etkisi gözlemlenmemiştir. Bu durum ispat yükünün davacı üzerinde olmasının merkezdeki kazanma olasılıklarını negatif olarak

²⁷⁹ Bu durum 4. Bölümde terekeler ve dava aşamaları üzerinden tartışılmıştır. Buna göre taşradaki benzer unvanlıların merkeze göre daha yüksek terekeler bıraktıkları görülmüştür. Ayrıca dava aşamaları kullanılarak (geniş hali) unvan sahibi olanların dava ve dava süreçleri hakkında bilgili olmakla ilişkisi taşrada anlamlı bulunurken merkezde anlamlı çıkmamıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bölüm 4.1 ve Bölüm 4.5.

etkilerken, taşradakileri pozitif olarak etkilemesinden de çıkarılabilir. Çünkü ispat yükünün katsayısının negatif olması demek merkezdeki davacıların yeterli delil toplamadan mahkemeye kolayca başvurdukları ve fakat delilleri olmadığı için davaları kaybettikleri anlamına gelmektedir.²⁸⁰

Unvansız erkeklerin unvanlılara karşı açtıkları davalarda da pozitif bir kazanma olasılığı söz konusudur. Bu durumun bir sebebi delil olarak yüksek oranda şahit kullanmalarındır (%70). Diğer bir sebebi ise taşradaki referans kategorisinin (Unvansız Erkek / Unvansız Erkek) dava kazanma oranının son derece düşük (%25) olmasıdır. Dolayısıyla bu referans kategorisine göre unvansız erkeklerin unvanlılara karşı kazanma oranları da (%42) anlamlı hale gelmiştir.

Miras ve diğer konulu davalarda davacının unvanlı olması kazanma olasılığını artırmaktadır. Vakıf konusunda ise unvanlı erkekler arasındaki davalarda davacının kazanma olasılığı azalmaktadır. Diğer konulu davalarda unvanlı erkeklerin hem unvanlılara hem de unvansızlara karşı dava kazanma olasılığı referans kategorisine göre daha yüksek çıkmıştır. Bunun dışında istatistik bölümünde (aile ve ticaret konularında) ortalamalardan sapma gösterdiği için dikkat çekilen oranların hiçbiri anlamlı çıkmamıştır.

Tablo 3.13.a. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Unvanlı ve Unvansız) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.33	0.089*	0.24	0.498	-0.21	0.211
Kadın / Unvanlı Erkek	0.04	0.815	0.20	0.309	-0.14	0.218
Kadın / Unvansız Erkek	0.04	0.782	0.31	0.110	-0.07	0.538
Unvanlı Erkek / Kadın	-0.06	0.818	0.78	0.002***	0.10	0.531
Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek	0.08	0.583	0.65	0.000***	0.05	0.600
Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.03	0.806	0.69	0.000***	0.08	0.462
Unvansız Erkek / Kadın	-0.08	0.740	0.10	0.696	-0.30	0.071*
Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek	0.12	0.472	0.48	0.008***	-0.01	0.930
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.22	0.001***	-0.67	0.000***	0.03	0.585
Gözlem	914		746		1660	
Pseudo R ²	0.0038		0.0298		0.0041	

²⁸⁰ İspat yüküyle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Tablo 3.16.a.

Tablo 3.13.b. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Unvanlı ve Unvansız) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-4.99	0.000***	-0.28	0.553	-4.55	0.000***	-0.40	0.440	0.18	0.449	-5.63	0.000***	0.52	0.437
Kadın / Unvanlı Erkek	-0.01	0.987	-0.28	0.610	0.83	0.150	0.37	0.330	-0.27	0.136	-6.06	0.000***	-0.07	0.870
Kadın / Unvansız Erkek	0.62	0.236	-0.51	0.315	-0.88	0.135	-0.53	0.232	-0.16	0.377	0.00	1.000	0.27	0.564
Unvanlı Erkek / Kadın	0.66	0.408	0.83	0.298	0.83	0.289	0.57	0.144	0.12	0.663			-0.04	0.941
Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek	-0.39	0.517	0.05	0.919	0.34	0.254	0.54	0.109	0.12	0.402	-5.69	0.000***	0.65	0.052*
Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.49	0.553	-0.40	0.385	0.58	0.105	0.85	0.042**	-0.03	0.802	-4.96	0.000***	0.66	0.083*
Unvansız Erkek / Kadın	-0.55	0.354	-4.74	0.000***	5.34	0.000***	0.28	0.497	-0.16	0.553	0.00	1.000	-4.45	0.000***
Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek	-0.04	0.950	0.14	0.765	0.54	0.149	0.52	0.169	-0.12	0.418	0.00	1.000	0.23	0.590
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.18	0.707	-0.40	0.119	-0.40	0.079	-0.57	0.052*	0.16	0.018**	5.63	0.000***	-0.52	0.030**
Gözlem	143		99		135		221		889		40		133	
Pseudo R ²	0.0826		0.0587		0.0818		0.0612		0.005		0.2413		0.0649	

Tablo 3.14.a-b'de unvan kategorileri üst ve alt şeklinde iki sınıfa ayrılarak dava kazanma oranları probit analiziyle incelenmiştir. Buna göre bütün gözlemler dikkate alındığında yukarıda bahsedilenler hariç anlamlı çıkan tek sonuç üst sınıf unvanlı erkeklerin unvansız erkeklere karşı kazanma olasılıkları olmuştur. Unvansız erkeklerin kadınlara karşı dava kazanma olasılıklarının düşük olduğuna yukarıda değinilmişti. Merkeze bakıldığında kadınların kendi aralarındaki davalarda kazanma olasılıkları daha az olası iken alt sınıf unvanlılara karşı kazanma ihtimalleri artmaktadır. Bu durum alt sınıf unvanlıların kadınlara ve unvansızlara karşı davacı olduğu kategorilerle de teyit edilmektedir. Çünkü bu kategorilerin katsayıları da negatif anlamlı çıkmıştır. Alt sınıf unvanlılar unvansızlara karşı davalı konumundayken de pozitif anlamlı çıkan katsayı yukarıdaki sonuçla uyumludur.²⁸¹

Taşradaki sonuçlara bakıldığında üst sınıf unvanlıların diğer sınıflara karşı oldukları bütün kategorilerdeki katsayılar anlamlı çıkmıştır. Bu demek-

²⁸¹ Alt Sınıf Unvanlı / Unvansız ve Unvansız / Alt Sınıf Unvanlı kategorilerinin anlamlı olmasına rağmen gözlem sayıları oldukça azdır (8 ve 9 gözlem).

tir ki üst sınıf unvanlı olmak davalıdan bağımsız olarak davayı kazanma olasılığını artırmaktadır. Elde edilen sonuç teori kısmında yapılan öngörülerle birebir örtüşmektedir. Fakat merkez için sonuçlar oldukça farklı çıkmıştır. Üst sınıf unvanlı olmanın merkezdeki davalarda dava kazanma oranına pozitif veya negatif anlamlı bir katkısı bulunamamıştır. Üst sınıf unvanlı olmak taşrada gösterdiği etkiyi merkezde göstermemektedir. Bunun muhtemel sebeplerine bir önceki kısımda değinilmiştir.

Unvanlar üst ve alt şeklinde ayrıldığında, alt sınıf unvanlıların dava kazanma olasılıklarının negatif anlamlı veya anlamsız olduğu fakat üst sınıf unvanlıların pozitif olarak kaldığı görülmektedir. Demek ki bir önceki kısımda unvanlıların davayı kazanma olasılıklarındaki artış üst sınıf unvanlılardan kaynaklanmaktadır.

Son olarak unvansızların üst sınıf unvanlılara karşı olan kazanma oranının katsayısı da pozitif anlamlı çıkmıştır. Bu sonucun açıklanmaya ihtiyacı vardır. İlgili davalar yakından incelendiğinde neredeyse yarısını oluşturan (%40) miras davalarında davacı olan tarafın, davaların önemli bir kısmında delil (şahit) getirerek davayı kazandığı görülmektedir. Bu delil getirme oranı genele kıyaslandığında oldukça yüksektir. Dolayısıyla özellikle miras konusunda unvansızlar da dava ve delil süreçleri hakkında bilgili oldukları için kazanma oranları (çoğu durumda beytülmal emini olan) üst sınıf unvanlılara karşı pozitif anlamlı çıkmıştır. Burada davalı tarafın bir devlet görevlisi olmasına özellikle vurgu yapılmıştır. Çünkü bu görevliler kendilerine gelen dava kimden olursa olsun itiraz ederek karşı tarafın delilini görmek ve kayda geçirmek istemektedirler. Bu süreç miras davalarında bu şekilde standart hale getirilmiştir. Bu durum davalının dava ve delil süreçlerini hesap ederek anlaşmazlığı davaya götürüp götürmeme kararı aldığı genel anlaşmazlık çözüm sürecinden bu şekilde farklılaşmaktadır. Görüldüğü gibi teorinin öngördüğü genel çerçeveden sapmalar olduğunda davaları konularına ve delil süreçlerine göre daha yakından incelemek gerekmektedir. Ancak bu şekilde elde edilen sonuçlar daha sağlam bir zeminde anlamlandırılabilir.

Miras konusunda kadın ve üst sınıflara karşı olan davalarda üst sınıf unvanlı olmak kazanma olasılığını artırmaktadır. Unvansız erkeklerin üst sınıf unvanlılara karşı kazanma oranının da pozitif anlamlı olduğu görülmektedir. Bu duruma yukarıda değinilmiştir. Ticari konularda unvansız erkeklerin alt sınıf unvanlılara karşı olan davalarda kazanma ihtimalleri, unvansızlara karşı açtıkları davalardakine göre daha yüksektir.

Tablo 3.14.a. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Üst ve Alt) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.33	0.089*	0.24	0.498	-0.21	0.211
Kadın / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.17	0.375	0.21	0.479	-0.15	0.337
Kadın / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.71	0.052*	-0.06	0.879	0.14	0.564
Kadın / Unvansız Erkek	0.04	0.782	0.31	0.110	-0.07	0.538
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	0.10	0.769	0.79	0.049**	0.20	0.417
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.30	0.227	0.80	0.001***	0.26	0.111
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	-0.01	0.973	1.52	0.001***	0.44	0.120
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.21	0.248	0.83	0.001***	0.30	0.038**
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	-0.90	0.065*	0.67	0.145	-0.35	0.281
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.30	0.475	0.67	0.145	0.25	0.411
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	-0.08	0.845	0.33	0.425	-0.16	0.585
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.57	0.042*	0.45	0.176	-0.32	0.125
Unvansız Erkek / Kadın	-0.08	0.740	0.10	0.697	-0.30	0.071*
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.03	0.893	0.53	0.023**	0.00	0.985
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	4.93	0.000***	0.67	0.029**	0.37	0.135
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.22	0.001***	-0.67	0.000	0.03	0.585
Gözlem	816		478		1294	
Pseudo R^2	0.0275		0.0509		0.0145	

Tablo 3.14.b. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Üst ve Alt) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-5.46	0.000***	-0.28	0.554	-4.96	0.000***	-0.40	0.441	0.18	0.450	-5.69	0.000***	0.52	0.437
Kadın / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.23	0.668	-5.01	0.000***	5.75	0.000***	0.48	0.269	-0.21	0.434	-6.12	0.000***	-0.32	0.644
Kadın / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.79	0.311	0.40	0.670	5.75	0.000***	1.00	0.216	-0.16	0.646			-0.15	0.836
Kadın / Unvansız Erkek	0.62	0.237	-0.51	0.316	-0.88	0.136	-0.53	0.232	-0.16	0.377	0.00	1.000	0.27	0.564
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	5.15	0.000***	0.40	0.670	0.83	0.290	0.91	0.059*	0.41	0.420			-4.80	0.000***
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.18	0.859	-5.01	0.000***	0.54	0.259	0.78	0.097*	0.34	0.181	-5.51	0.000***	0.96	0.055*
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	5.15	0.000***	-5.01	0.000***	5.75	0.000***	0.57	0.545	0.27	0.472	0.00	1.000	5.82	0.000***
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	5.15	0.000***	0.40	0.670	0.66	0.286	0.68	0.155	0.25	0.150	-5.26	0.000***	0.09	0.906
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın			5.73	0.000***			-4.42	0.000***	-0.16	0.726			0.09	0.906
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-5.46	0.000***			-4.96	0.000***	5.50	0.000***	0.19	0.625	-11.32	0.000***	5.82	0.000***
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek					-0.03	0.971	-0.11	0.884	0.10	0.812			0.09	0.906
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	5.15	0.000***	-5.01	0.000***	0.15	0.809	0.14	0.867	-0.41	0.159			0.78	0.209
Unvansız Erkek / Kadın	-0.55	0.355	-5.01	0.000***	5.75	0.000***	0.28	0.498	-0.16	0.553	0.00	1.000	-4.80	0.000***
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	5.15	0.000***	0.40	0.670	0.58	0.273	0.75	0.094*	-0.27	0.136	0.00	1.000	0.78	0.209
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	-0.18	0.859	0.83	0.299	0.40	0.475	0.57	0.414	1.23	0.020*			-4.80	0.000***
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.18	0.707	-0.40	0.120	-0.40	0.080*	-0.57	0.004	0.16	0.018	5.69	0.000***	-0.52	0.030*
Gözlem	109		76		90		158		743		25		93	
Pseudo R^2	0.1611		0.1922		0.196		0.1321		0.0207		0.3628		0.1757	

Tablo 3.15.a-b’de unvanlar dini ve askeri olmak üzere iki alt gruba ayrılmıştır. Buna göre tüm gözlemler dikkate alındığında askeri unvanlıların kendi aralarındaki davalardaki davacının kazanma olasılıkları, unvansız olanların kendi aralarındakine göre daha yüksektir. Bu durum hem merkez hem de taşra için geçerlidir. Ayrıca unvansız erkeklerin dini unvanlılara karşı açtıkları davalarda kazanma olasılıkları unvansızlara karşı açtıklarından daha yüksektir. Merkez ve taşrada da durum böyledir. Yukarıda unvansızların, üst sınıf unvanlılara karşı dava kazanma olasılıklarının yüksek çıkmasının muhtemel bir açıklaması yapılmıştı. Bu iki durum birlikte düşünüldüğünde yüksek unvanlı olan davalıların içindeki asıl dava kazanma olasılığını etkileyen grubun dini unvanlı olanlar olduğu söylenebilir. Nitekim bu sonucu Ek-3’teki dini unvanlıların da üst ve alt diye iki sınıfa ayrıldığı model desteklemektedir.²⁸² Çünkü modeldeki üst sınıf dini unvanlı davalılara karşı unvansızların açmış oldukları davaların katsayısı pozitif anlamı çıkmıştır. Merkeze bakıldığında kadınların kendi aralarındaki davaların katsayısı negatif anlamı çıkmıştır. Taşraya bakıldığında ise dini unvanlı erkeklerin kadınlar hariç diğer bütün unvanlara karşı açtıkları davalardaki kazanma oranlarının pozitif anlamı olduğu görülmektedir. Buna göre dini unvanlı olmak dava kazanma oranını taşra için artırmaktadır. Son olarak taşrada askeri unvanlı olmak da dini unvanlılara karşı oldukları kategorinin haricindeki bütün durumlar için dava kazanma oranını artırıcı etki yapmaktadır.

Miras konusunda unvansızlara karşı davacının askeri unvanlı olması referans kategorisine göre kazanma olasılığını artırmaktadır. Ticari konularda dört tane anlamı katsayı vardır. Dini unvanlıların kendi aralarındaki davalardaki kazanma olasılığı azalırken askeri unvanlıların kendi aralarındaki davalarda kazanma olasılığı artmaktadır. Unvansızların dini unvanlılara karşı davalarındaki kazanma olasılığı da referansa göre fazla iken askeri unvanlılara karşı olduğunda azalmaktadır. Son olarak diğer konulu davalarda dini unvanlıların askeri unvanlılara karşı davalarında pozitif anlamı bir katsayı çıkmıştır.

²⁸² Ekteki modeldeki Unvansız Erkek / Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek kategorisinin katsayısı merkez, taşra ve tüm bölgeler için pozitif anlamlıdır. Bkz. Ek-3.

Tablo 3.15.a. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Dini ve Askeri) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.33	0.089*	0.24	0.498	-0.21	0.211
Kadın / Dini Unvanlı Erkek	0.21	0.585	-0.71	0.187	-0.35	0.190
Kadın / Askeri Unvanlı Erkek	-0.01	0.963	0.38	0.177	0.02	0.914
Kadın / Unvansız Erkek	0.04	0.782	0.31	0.110	-0.07	0.538
Dini Unvanlı Erkek / Kadın	-0.22	0.619	0.67	0.202	-0.03	0.927
Dini Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	-0.48	0.404	0.49	0.069*	-0.22	0.328
Dini Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	-0.36	0.393	1.35	0.000***	0.33	0.213
Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.48	0.154	0.67	0.024**	-0.13	0.535
Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	-0.22	0.486	0.77	0.038**	0.01	0.960
Askeri Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	-0.04	0.929	0.67	0.202	0.07	0.853
Askeri Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	0.45	0.045**	0.87	0.006***	0.48	0.008***
Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.10	0.553	0.72	0.009***	0.21	0.139
Unvansız Erkek / Kadın	-0.08	0.740	0.10	0.697	-0.30	0.071*
Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek	0.89	0.032**	0.85	0.002***	0.42	0.042**
Unvansız Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	-0.06	0.771	0.35	0.171	-0.10	0.527
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.22	0.001***	-0.67	0.000***	0.03	0.585
Gözlem	816		478		1294	
Pseudo R ²	0.0171		0.0593		0.0150	

Tablo 3.15.b. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Dini ve Askeri) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-5.56	0.000***	-0.28	0.554	-4.96	0.000***	-0.40	0.441	0.18	0.450			0.52	0.437
Kadın / Dini Unvanlı Erkek	-0.43	0.560	0.40	0.670	5.75	0.000***	0.57	0.545	-0.16	0.726			-4.80	0.000***
Kadın / Askeri Unvanlı Erkek	0.03	0.955	-5.26	0.000***	5.75	0.000***	0.57	0.186	-0.20	0.409	0.00	1.000	0.52	0.437
Kadın / Unvansız Erkek	0.62	0.237	-0.51	0.316	-0.88	0.136	-0.53	0.232	-0.16	0.377			0.27	0.564
Dini Unvanlı Erkek / Kadın					0.40	0.662	0.14	0.823	0.52	0.450			0.52	0.570
Dini Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	5.25	0.000***	-5.26	0.000***	0.40	0.475	0.39	0.490	-0.83	0.088*	0.25	0.820	0.27	0.662
Dini Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	-5.56	0.000***	-5.26	0.000***	0.66	0.286	1.24	0.095*	0.02	0.962			1.37	0.047**
Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	5.25	0.000***	-0.45	0.519	0.83	0.290	-0.11	0.884	-0.30	0.329			0.52	0.437
Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	5.25	0.000***	0.83	0.299	5.75	0.000***	0.71	0.168	-0.04	0.912			-4.80	0.000***
Askeri Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	-5.56	0.000***			5.75	0.000***	0.14	0.867	0.52	0.450			0.52	0.570
Askeri Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	5.25	0.000***	-5.26	0.000***	-0.03	0.971	1.00	0.100	0.50	0.022**			5.81	0.000***
Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	5.25	0.000***	-5.26	0.000***	0.22	0.676	0.82	0.099*	0.20	0.245			0.52	0.437
Unvansız Erkek / Kadın	-0.55	0.355	-5.26	0.000***	5.75	0.000***	0.28	0.498	-0.16	0.553			-4.80	0.000***
Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek	5.25	0.000***	0.40	0.670	0.40	0.422	0.75	0.183	0.68	0.036**			0.09	0.906
Unvansız Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	-0.18	0.859	0.83	0.299	0.66	0.286	0.68	0.155	-0.34	0.079*			0.52	0.437
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans			Referans	Referans
Sabit	0.18	0.707	-0.40	0.120	-0.40	0.080*	-0.57	0.052*	0.16	0.018**	0.00	1.000	-0.52	0.030**
Gözlem	109		76		90		158		743		9		93	

Tablo 3.16.a-b’de din, diğer unvanlar, ispat yükü, yazılı delil, fetva ve vekil kullanımına göre kazanma olasılıklarını gösteren probit analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Müslüman olmak hem taşrada hem tüm gözlemler içinde kazanma olasılığını azaltmaktadır. Seyit olmak hem taşrada hem tüm gözlemler dikkate alındığında kazanma ihtimalini artırmaktadır. Zade unvanlı olmak tüm gözlemler içinde dava kazanma olasılığını artırmaktadır. Bu sonuçlar Coşgel ve Ergene’nin sonuçlarıyla büyük oranda örtüşmektedir. Yazarlar din konusunda sadece Zimmi / Zimmi kategorisinin katsayısını pozitif anlamlı bulmuşlardır. Tüm gözlemler dikkate alındığında hacı unvanına dair anlamlı bir sonuç çıkmazken zade unvanlı olmanın burada olduğu gibi kazanma oranını artırıcı etki yaptığını belirtmişlerdir.²⁸³

İspat yükünün davacıda olması merkezde kazanma ihtimalini azaltırken taşrada artırmaktadır. Bunun sebebi merkez mahkemelerine delilsiz gelen davacı sayısının çokluğudur. İspat yükü kendilerinde olan davacılar geçerli bir delil getiremediklerinde davayı kaybederler. Bu durum merkez mahkemelerinde daha yaygındır. Yeterli bir delilin olmamasına rağmen mahkemeye yapılan başvuruların merkezde daha fazla olması ise mahkemeye erişimin merkezde daha kolay ve az maliyetli olmasından kaynaklanıyor olabilir. Yazılı delilin olması davayı kazanma olasılığını artırmaktadır. Tam tersi de doğrudur. Yani yazılı delili olmayan davacıların yazılı delili olan davalılara karşı açtıkları davalarda kazanma olasılıkları düşmektedir. Fetva da yazılı delille aynı etkiyi göstermektedir. Davacının vekili yoksa davalının vekili varsa bu durumda davacının kazanma olasılığı artmaktadır. Buradan şu sonuç çıkarılabilir. Vekiller genelde kazanma ümidinin olmadığı davalarda kullanılıyordu. Veyahut kişiler bizzat mahkemede bulduklarında dava sürecini daha iyi yönetebilmekteydiler. Aile konusunda her iki tarafın da vekili olması kazanma oranını vekil olmadığı duruma göre artırmaktadır. Ayrıca davacının vekili olmaması aile konusunda olduğu gibi miras, ticaret ve diğer konulu davalarda da kazanma olasılığını önemli oranda artırmaktadır. Coşgel ve Ergene Kastamonu için ispat yükünün dava kazanma oranını artırıcı etkisi olduğunu bulmuşlardır. Bu sonuç buradaki taşra için bulunan sonuçlarla uyumludur. Fetva ve yazılı delilin etkileri de yazarların buldukları sonuçlarla örtüşmektedir. Yani fetva ve delilin olması kazanma oranını artırmaktadır. Son olarak vekil kullanımında da benzer bir sonuç gözlemlenmektedir. Yani vekil kullanımı kazanma oranını azaltıcı etki yapmaktadır.²⁸⁴

²⁸³ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 297-298.

²⁸⁴ Coşgel ve Ergene, 297-8.

İspat yükünün davacıda olması aile ve ticaret konulu davalar hariç davacının davayı kazanma olasılığını artırmaktadır. Yukarıda ispat yükünün davacıda olmasının taşrada kazanma olasılıklarını artırırken merkezde azalttığı ifade edilmişti. Aslında merkezde ispat yükünün davacıda olmasının kazanma oranını düşürücü etki yapması merkezdeki ticaret davalarının yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Miras konusunda hacı ve seyitlerin, hacı ve seyit olmayanlara karşı olan davalarında kazanma olasılıkları artmaktadır. Ticaret konusunda Müslümanların zimmilere karşı açtıkları davalardaki kazanma ihtimalleri Müslümanlara karşı olan davalarına göre önemli ölçüde azalmıştır. Seyit olmayanların seyitlere karşı açtıkları ticaret konulu davalarda kazanma şansları azalmaktadır. Davacının yazılı delilinin olmaması, davalının yazılı delili varsa dava kazanma olasılığını diğer konularda olduğu gibi ticaret konusunda da azaltmaktadır. Son olarak diğer konulu davalarda seyitlerin kendi aralarındaki davalardaki kazanma olasılığı, seyit olmayanlara (referansa) göre artmıştır.

Buraya kadar yapılan analizlerde bütün kategoriler ayrı ayrı ele alınmıştır. Dava açma modellerinde olduğu gibi davayı kazanma modellerinde de bütün değişkenlerin eklenerek elde edildiği denklem sonuçlarına ekte yer verilmiştir (bkz. Ek-1 ve Ek-2). Bu şekilde yapılan analizde de benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir.

Tablo 3.16.a. Mahkemeye Gelenlerin Diğer Kategorilere
(Din, Diğer Unvanlar ve Diğer Faktörlere) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Müslim / Zimmi	-0.23	0.283	-0.98	0.023**	-0.49	0.007***
Zimmi / Müslim	-0.05	0.860	0.27	0.630	-0.03	0.901
Zimmi / Zimmi	0.14	0.351	-0.01	0.980	0.19	0.124
Müslim / Müslim	Referans		Referans		Referans	
Hacı / Hacı	-4.99	0.000***	0.01	0.986	0.04	0.927
Hacı / Hacı değil	-0.60	0.263	0.11	0.706	0.01	0.949
Hacı değil / Hacı	-0.04	0.922	-0.04	0.842	-0.08	0.640
Hacı değil / Hacı değil	Referans		Referans		Referans	
Seyit / Seyit	-4.43	0.000***	0.49	0.040**	0.42	0.034**
Seyit / Seyit değil	0.23	0.396	0.35	0.028**	0.30	0.016**
Seyit değil / Seyit	-0.51	0.212	-0.08	0.648	-0.18	0.194
Seyit değil / Seyit değil	Referans		Referans		Referans	
Zade / Zade			-0.14	0.823	-0.27	0.711
Zade / Zade değil			0.61	0.141	0.68	0.044**
Zade değil / Zade	-3.32	0.000***	-0.43	0.218	-0.43	0.150
Zade değil / Zade değil	Referans		Referans		Referans	
İspat Yükü Davacının	-0.56	0.000***	1.44	0.000***	0.60	0.000***
İspat Yükü Davalının	Referans		Referans		Referans	
Yazılı delil / Yazılı delil			1.64	0.003***	1.24	0.010***
Yazılı delil / Yazılı delil yok	0.99	0.010***	1.57	0.000***	1.26	0.000***
Yazılı delil yok / Yazılı delil	-1.68	0.001***	0.26	0.321	-0.36	0.085*
Yazılı delil yok / Yazılı delil yok	Referans		Referans		Referans	
Fetva / Fetva			-5.32	0.000***	-5.12	0.000***
Fetva / Fetva yok	5.47	0.000***	1.18	0.000***	1.21	0.001***
Fetva yok / Fetva			-5.47	0.000***	-5.26	0.000***
Fetva yok / Fetva yok	Referans		Referans		Referans	
Vekil / Vekil	-5.03	0.000***	0.39	0.259	0.26	0.366
Vekil / Vekil yok	-0.22	0.447	0.22	0.173	0.11	0.390
Vekil yok / Vekil	1.07	0.004***	0.98	0.000***	0.92	0.000***
Vekil yok / Vekil yok	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.01	0.957	-1.50	0.000***	-0.86	0.000***
Gözlem	432		670		1102	
Pseudo R^2	0.1062		0.3118		0.1455	

Tablo 3.16.b. Mahkemeye Gelenlerin Diğer Kategorilere (Din, Diğer Unvanlar ve Diğer Faktörlere) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Müslim / Zimmi			-4.90	0.000***	-0.37	0.755	-0.52	0.465	-0.49	0.013**			0.06	0.910
Zimmi / Müslim			0.71	0.404	-5.55	0.000***	0.12	0.806	-0.07	0.799	-10.69	.		
Zimmi / Zimmi	-5.22	0.000***	-4.63	0.000***	0.15	0.792	-0.09	0.853	0.17	0.255			0.35	0.558
Müslim / Müslim	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Hacı / Hacı			0.75	0.435	6.25	0.000***	0.62	0.305	-4.95	0.000***			-5.16	0.000***
Hacı / Hacı değil	-5.13	0.000***	-5.05	0.000***	0.89	0.159	1.14	0.002***	0.16	0.692	-11.43	0.000***	4.86	0.000***
Hacı değil / Hacı	-1.10	0.175	0.71	0.404	0.11	0.834	-0.45	0.472	-0.26	0.350	-21.80	.	0.34	0.555
Hacı değil / Hacı değil	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Seyit / Seyit	-0.59	0.405	-5.65	0.000***	0.99	0.119	1.11	0.020**	0.72	0.092*	10.99	.	0.79	0.091*
Seyit / Seyit değil	-0.72	0.381	-5.39	0.000***	0.25	0.538	0.89	0.018**	0.21	0.335	-10.99	.	0.54	0.209
Seyit değil / Seyit	-0.28	0.568	0.40	0.424	-0.47	0.375	0.22	0.599	-1.00	0.003***	-5.56	0.000***	0.13	0.808
Seyit değil / Seyit değil	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Zade / Zade					-6.26	0.000***	0.12	0.884			-17.30	.		
Zade / Zade değil	4.30	0.000***			-0.25	0.768	-5.03	0.000***	1.67	0.026**	-10.98	.	6.68	0.000***
Zade değil / Zade	-0.18	0.849	-11.88	0.000***	0.46	0.607	-0.98	0.027**	-0.60	0.358	-0.62	.	4.99	0.000***
Zade değil / Zade değil	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
İspat Yükü Davacının	0.61	0.133	11.65	0.000***	1.12	0.001***	1.97	0.000***	-0.08	0.577	17.29	0.000***	1.28	0.000***
İspat Yükü Davalının	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Yazılı delil / Yazılı delil					6.76	0.000***			-4.73	0.000***	-5.72	.	6.82	0.000***
Yazılı delil / Yazılı delil yok	3.97	0.000***			5.76	0.000***	4.97	0.000***	0.47	0.241	-0.17	.	5.66	0.000***
Yazılı delil yok / Yazılı delil	-4.68	0.000***	6.27	0.000***	0.74	0.144	-0.08	0.886	-0.88	0.040**	10.86	.	-5.56	0.000***
Yazılı delil yok / Yazılı delil yok	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Fetva / Fetva											-23.34	.		
Fetva / Fetva yok	10.25	0.000***			5.61	0.000***	-0.48	0.387	6.47	0.000***	0.03	.	0.73	0.305
Fetva yok / Fetva	-6.55	0.000***	6.27	0.000***	-5.70	0.000***	-3.40	0.000***	-5.16	0.000***	4.93	.	-4.44	0.000***
Fetva yok / Fetva yok	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Vekil / Vekil	1.69	0.049**			-7.17	0.000***	0.40	0.505	-4.67	0.000***			0.45	0.466
Vekil / Vekil yok	0.77	0.239	0.91	0.323	0.46	0.217	0.13	0.663	-0.29	0.203	4.83	.	0.60	0.343
Vekil yok / Vekil	1.74	0.009***	-11.17	0.000***	0.63	0.603	1.54	0.000***	0.71	0.022**	-5.92	0.000***	1.13	0.064*
Vekil yok / Vekil yok	Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans		Referans	
Sabit	-0.60	0.118	-12.56	0.000***	-1.31	0.000***	-1.98	0.000***	-0.30	0.034	0.00	1.000	-1.37	0.000***
Gözlem	74		78		112		206		498		24		110	
Pseudo R^2	0.3357		0.2420		0.3079		0.4884		0.1102		0.9150		0.4555	

II. Yöntem: Dava Taraflarının Özellikleri

Bu kısımda yukarıda Davacı / Davalı şeklinde oluşturulan kategoriler yerine her bir değişkenin davacı ve davalıya ait olduğu belirtilerek bir regresyon denklemi oluşturulmuştur. Buna göre davayı kazanma (bağımlı değişken) üzerinde davacının ve davalının cinsiyetlerinin, dinlerinin ve unvanlı olup olmadıklarının etkisi incelenmiştir. Ayrıca dava açma modelinden farklı olarak burada ispat yükü, yazılı delil, fetva ve vekil kullanımının da davayı kazanma üzerindeki etkisine bakılmıştır. Buradaki sonuçlar I. yöntemle elde edilen sonuçlarla genelde uyumludur. Kullanılan regresyon denklemi şu şekildedir:

(davayı kazanma)²⁸⁵

$$Z_2 = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + u$$
 ²⁸⁶

Tablo 3.17.a-b'de dava taraflarının cinsiyet, din ve unvanlarına göre davayı kazanma olasılıklarının incelendiği analiz sonuçları bulunmaktadır. Buna göre davacının Müslüman olması kazanma olasılığını azaltırken davalının Müslüman olması davacının kazanma olasılığını artırmaktadır. Davacının unvanlı olması dava kazanma olasılıklarını hem taşra hem de tüm gözlemler için artırmaktadır. Bu sonuçlar I yöntemle elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Ayrıca yukarıda taşrada davalının erkek olmasının dava kazanma olasılığını düşürücü etkisinden bahsedilmişti, burada ise merkezde davalının erkek olması kazanma olasılığını artırmaktadır. Bu sonuçlar da birbirini tamamlamaktadırlar.

Konulara göre bakıldığında yukarıda söylenenlerin hangi konu başlıklarında gerçekleştiği görülmektedir. Ceza konulu davalarda davacının Müslüman olması kazanma ihtimalini azaltırken davalının Müslüman olması artırmaktadır. Ticaret konusunda da durum bu şekildedir. Ayrıca ticaret ve diğer konulu davalarda unvanlı olmanın kazanma olasılığını artırdığı da görülmektedir. I. yöntemde ticaret konusunda unvanın anlamlı bir etkisi bulunamamıştı fakat diğer konulu davalarda unvanın pozitif etkisi orada da söz konusuydu.

²⁸⁵ Davayı davacı kazandı ise davayı kazanma (bağımlı) değişkeni 1, kaybetti ise 0 alınmıştır.

²⁸⁶ Buradaki değişkenler bu kısımdaki diğer modellere göre uyarlanacaktır. Fakat yeni denklemin ve değişkenlerin her defasında gösterilmesine gerek duyulmamıştır.

Tablo 3.17.a. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet, Din ve Unvanına (Unvanlı ve Unvansız) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler (Bağımsız Değişkenler)	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
X₁ : Davacının Erkek Olması	0.06	0.627	-0.02	0.859	-0.01	0.887
X₂ : Davacının Müslüman Olması	-0.12	0.336	-0.41	0.118	-0.38	0.000***
X₃ : Davacının Unvanlı Olması	0.01	0.940	0.45	0.000***	0.24	0.004***
X₄ : Davalının Erkek Olması	0.25	0.086*	0.00	0.989	0.14	0.190
X₅ : Davalının Müslüman Olması	0.28	0.021**	0.64	0.005***	0.20	0.049**
X₆ : Davalının Unvanlı Olması	-0.05	0.686	0.02	0.843	-0.06	0.411
Sabit	-0.12	0.514	-0.65	0.026**	0.00	0.972
Gözlem	914		746		1660	
Pseudo R²	0.0072		0.0300		0.0087	

Tablo 3.17.b. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet, Din ve Unvanına (Unvanlı ve Unvansız) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler (Bağımsız Değişkenler)	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
X₁ : Davacının Erkek Olması	-0.27	0.416	0.05	0.887	0.47	0.197	0.36	0.123	0.01	0.932	9.66	0.000***	-0.23	0.461
X₂ : Davacının Müslüman Olması	1.17	0.110	-2.04	0.001***	0.17	0.774	0.03	0.961	-0.37	0.003***	5.45	0.000***	-0.23	0.749
X₃ : Davacının Unvanlı Olması	0.19	0.620	0.40	0.290	0.10	0.707	0.28	0.177	0.23	0.049**	-9.99	0.000***	0.72	0.012**
X₄ : Davalının Erkek Olması	0.69	0.086*	-0.41	0.329	-0.38	0.468	-0.04	0.867	-0.07	0.682	0.94	0.451	0.47	0.237
X₅ : Davalının Müslüman Olması	0.00		1.22	0.068*	-0.12	0.828	0.22	0.729	0.28	0.024**	-4.71	0.000***	-0.25	0.718
X₆ : Davalının Unvanlı Olması	-0.67	0.007***	0.48	0.170	0.30	0.246	0.22	0.314	-0.13	0.265	-0.69	0.355	0.05	0.857
Sabit	-1.04	0.212	0.10	0.869	-0.41	0.510	-0.93	0.023**	0.24	0.237	-0.75	0.559	-0.41	0.469
Gözlem	143		99		135		221		889		40		133	
Pseudo R²	0.0710		0.1194		0.0279		0.0421		0.0101		0.264		0.0483	

Tablo 3.18.a-b’de unvanlar üst ve alt şeklinde iki sınıfa ayrılmıştır. Fakat sonuçlar neredeyse aynı çıkmıştır. Sadece alt sınıf unvanlılar davacı olduklarında kazanma olasılıkları azalırken, davalı olduklarında davacının kazanma olasılığı artmaktadır. Bu sonuç I. yöntem sonuçlarıyla da örtüşmektedir.

Konulara göre bakıldığında aile konusunda davalının unvanlı olması kazanma olasılığını azaltırken, erkek olması artırmaktadır. Ayrıca ceza, ticaret ve diğer konulu davalarda davacının Müslüman olması kazanma olasılıklarını azaltmaktadır. Yine ticaret ve diğer konulu davalarda unvanlı olmanın dava kazanma ihtimalini artırdığı görülmektedir.

Tablo 3.18.a. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet, Din ve Unvanına (Üst ve Alt Sınıf) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının Erkek Olması	0.06	0.593	0.12	0.306	0.03	0.734
Davacının Müslüman Olması	-0.15	0.228	-0.31	0.233	-0.37	0.000***
Davacının Üst Sınıf Unvanlı Olması	0.19	0.172	0.55	0.000***	0.43	0.000***
Davacının Alt Sınıf Unvanlı Olması	-0.40	0.035**	0.06	0.735	-0.11	0.399
Davalının Erkek Olması	0.24	0.093*	0.02	0.890	0.10	0.314
Davalının Müslüman Olması	0.30	0.011**	0.69	0.002***	0.20	0.045**
Davalının Üst Sınıf Unvanlı Olması	-0.16	0.225	0.01	0.948	-0.04	0.664
Davalının Alt Sınıf Unvanlı Olması	0.39	0.070*	0.05	0.759	0.16	0.214
Sabit	-0.11	0.521	-0.80	0.005***	-0.02	0.910
Gözlem	914		746		1660	
Pseudo R^2	0.0178		0.3000		0.0156	

Tablo 3.18.b. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet, Din ve Unvanına (Üst ve Alt Sınıf) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının Erkek Olması	-0.45	0.143	0.06	0.867	0.48	0.165	0.57	0.009***	0.04	0.725	0.14	0.831	0.07	0.804
Davacının Müslüman Olması	0.93	0.200	-2.00	0.004***	0.08	0.893	0.17	0.798	-0.38	0.002***	0.10	0.903	0.02	0.975
Davacının Üst Sınıf Unvanlı Olması	0.71	0.191	0.57	0.258	0.41	0.196	0.19	0.418	0.46	0.001***	0.44	0.413	0.21	0.591
Davacının Alt Sınıf Unvanlı Olması	0.14	0.859	0.33	0.553	-0.55	0.211	-0.43	0.163	-0.03	0.856	-0.49	0.469	0.40	0.294
Davalının Erkek Olması	0.37	0.346	-0.11	0.769	-0.12	0.822	-0.04	0.851	-0.14	0.380	0.04	0.963	0.41	0.301
Davalının Müslüman Olması	0.00		1.45	0.049**	0.08	0.884	0.20	0.751	0.26	0.026**	-5.10	0.000***	-0.22	0.728
Davalının Üst Sınıf Unvanlı Olması	-0.73	0.007***	-0.98	0.069*	0.17	0.598	0.47	0.038**	-0.16	0.234	-0.80	0.138	0.37	0.254
Davalının Alt Sınıf Unvanlı Olması	-0.02	0.962	0.48	0.403	0.27	0.421	0.22	0.558	0.27	0.181	-0.68	0.366	-0.03	0.944
Sabit	-0.63	0.443	-0.20	0.718	-0.67	0.289	-1.08	0.007***	0.27	0.170	5.38	0.000***	-0.64	0.243
Gözlem	143		99		135		221		889		40		133	
Pseudo R ²	0.0781		0.1278		0.0464		0.0610		0.0196		0.1444		0.0281	

Tablo 3.19.a-b’de unvanlar bu sefer de askeri ve dini olarak ayrılmışlardır. Burada şöyle bir durum dikkat çekmektedir. Davacının askeri unvanlı olması unvanlı (veya üst sınıf unvanlı) olması gibi kazanma olasılığını artırıcı etki yapmaktadır. Fakat davacının dini unvanlı olması merkezde kazanma olasılığını azaltırken taşrada artırmaktadır. Bu demektir ki davacının unvanlı olduğundaki kazanma oranındaki artış taşradaki dini unvanlılar ve tüm bölgelerdeki askeri unvanlılardan kaynaklanmaktadır. Konulara göre bakıldığında pek çok anlamlı sonucun olduğu görülür fakat bunların çoğunun gözlem sayısı oldukça yetersizdir. Sadece miras konusunda askeri unvanlıların unvansızlara karşı kazanma olasılıklarının yüksek olduğu söylenebilir. Son olarak ticaret konusunda dini unvanlıların kendi aralarındaki davalardaki kazanma oranları referansa göre düşük iken askeri unvanlıların kendi arala-

rındaki davalardaki kazanma oranları yüksek çıkmaktadır. Ayrıca unvansız erkeklerin dini unvanlılara karşı kazanma ihtimalleri artarken askeri unvanlılara karşı kazanma ihtimalleri azalmaktadır.

Tablo 3.19.a. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet, Din ve Unvanına (Askeri ve Dini) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının Erkek Olması	0.05	0.656	0.13	0.270	0.03	0.671
Davacının Müslüman Olması	-0.15	0.233	-0.29	0.280	-0.34	0.001***
Davacının Askeri Unvanlı Olması	0.18	0.186	0.24	0.118	0.30	0.002***
Davacının Dini Unvanlı Olması	-0.38	0.062*	0.48	0.001***	0.14	0.236
Davalının Erkek Olması	0.22	0.118	0.01	0.937	0.10	0.323
Davalının Müslüman Olması	0.29	0.015**	0.65	0.004***	0.17	0.089*
Davalının Askeri Unvanlı Olması	-0.07	0.573	0.15	0.249	0.09	0.317
Davalının Dini Unvanlı Olması	0.14	0.537	-0.13	0.378	-0.07	0.536
Sabit	-0.09	0.609	-0.79	0.005***	-0.02	0.896
Gözlem	914		746		1660	
Pseudo R^2	0.0128		0.0274		0.0105	

Tablo 3.19.b. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet, Din ve Unvanına (Askeri ve Dini) Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakıf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının Erkek Olması	-0.37	0.225	0.08	0.806	0.49	0.166	0.58	0.008***	0.02	0.889	0.32	0.611	0.09	0.762
Davacının Müslüman Olması	0.96	0.183	-1.88	0.003***	0.16	0.787	0.17	0.798	-0.37	0.002***	0.28	0.752	0.13	0.843
Davacının Askeri Unvanlı Olması	0.43	0.463	0.63	0.247	0.08	0.822	0.05	0.826	0.43	0.001***	-1.29	0.055*	0.23	0.559
Davacının Dini Unvanlı Olması	0.74	0.304	0.33	0.519	0.12	0.732	-0.09	0.740	0.01	0.974	0.74	0.187	0.37	0.339
Davalının Erkek Olması	0.40	0.303	-0.08	0.843	-0.30	0.573	-0.09	0.696	-0.11	0.493	-0.09	0.915	0.42	0.300
Davalının Müslüman Olması	0.00		1.37	0.042**	-0.03	0.964	0.19	0.767	0.24	0.037**	-5.02	0.000***	-0.30	0.632
Davalının Askeri Unvanlı Olması	-0.49	0.068*	-0.36	0.546	0.14	0.682	0.55	0.019**	-0.08	0.567	-0.24	0.691	0.84	0.022**
Davalının Dini Unvanlı Olması	-0.67	0.096*	0.49	0.429	0.38	0.231	0.23	0.484	0.00	0.984	-1.01	0.089*	-0.40	0.254
Sabit	-0.72	0.382	-0.27	0.633	-0.49	0.423	-1.07	0.008***	0.27	0.174	5.08	0.000***	-0.68	0.214
Gözlem	143		99		135		221		889		40		133	
Pseudo R^2	0.0666		0.1140		0.028		0.0512		0.0152		0.2283		0.0689	

Tablo 3.20.a-b'de dava taraflarının cinsiyet, din ve diğer unvanlarına göre dava kazanma olasılıklarını gösteren probit analizi sonuçları verilmiştir. Ayrıca ispat yükü, yazılı delil, fetva ve vekil kullanma durumlarının kazanma olasılıklarını nasıl etkilediğine de yer verilmiştir. Buna göre davacının seyit olması taşra için dava kazanma olasılığını artırmaktadır. Davalının zade unvanlı olması ise davacının kazanma oranını bütün bölgeler için azaltmaktadır.

İspat yükü davacıda olduğunda²⁸⁷ merkez için davacının davayı kazanma olasılığı azalırken taşra için artmaktadır. Bu sonuç I. yöntemle bulunan sonuçla örtüşmektedir. Fakat bütün gözlemler dikkate alındığında ispat yükünün etkisi negatif anlamı çıkmıştır. Bu sonuç I. yöntemde pozitif çıkmıştı.

Davacının yazılı delil veya fetva bulundurması kazanma olasılıklarını bütün bölgeler için artırmaktadır. Davalının yazılı delil veya fetva bulundurması da aynı şekilde etki ederek bu sefer davacının kazanma olasılığını azaltmaktadır. Demek ki yazılı delil ve fetva kullanımı kazanma olasılıklarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu duruma önceki yöntemde de işaret edilmişti. Son olarak davacının vekil kullanmasının kazanma oranına herhangi bir etkisi söz konusu değilken, davalının vekil kullanımı davacının kazanma olasılığını artırmaktadır.

Konulara göre bakıldığında aile, ceza ve ticaret konularında ispat yükünün davacıda olması kazanma olasılığını azaltırken miras ve diğer konulu davalarda artırmaktadır. Yukarıda merkez mahkemeleri için ispat yükünün davacıda olmasının kazanma ihtimalini azalttığı sonucunun konular dikkate alındığında, büyük oranda ticaret davalarından kaynaklandığı görülmektedir. Yazılı delil ve fetva anlamı olduğu bütün konu başlıklarında benzer etki göstermişlerdir. Ceza konusunda hacı veya seyit olmak kazanma olasılığını azaltmaktadır. Davacının vekilinin olması hiçbir konuda anlamlı çıkmazken, davalının vekilinin olması aile, ceza ve miras konularında davacının kazanma olasılıklarını artırıcı etki göstermiştir. Bu sonuca da I. yöntemde değinilmiş, dava taraflarının kaybetme ihtimalleri nispeten yüksek davalarda vekil kullandıkları ifade edilmişti.

²⁸⁷ İspat yükünün davalıda olduğu durum eklenmemiştir. Çünkü ispat yükü oluşmuşsa ya davacıda ya da davalıda olacaktır. Bunlardan sadece birinin eklenmesi yeterlidir. Fakat diğer kategorilerde örneğin fetva için her iki tarafın da fetva bulundurması mümkün olduğundan onlar için davalı değişkenleri de eklenmiştir.

Tablo 3.20.a. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet, Din, Diğer Unvan ve Diğer Faktörlere Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Bölgeler)

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının Erkek Olması	0.08	0.510	0.12	0.347	0.08	0.336
Davacının Müslüman Olması	-0.08	0.502	-0.38	0.203	-0.26	0.010***
Davacının Hacı Unvanlı Olması	0.13	0.596	0.26	0.241	0.22	0.157
Davacının Seyit Unvanlı Olması	-0.20	0.298	0.31	0.017**	0.13	0.186
Davacının Zade Unvanlı Olması	0.00		0.38	0.192	0.22	0.431
Davacının İspat Yükü Olması	-1.16	0.000***	0.77	0.000***	-0.34	0.000***
Davacının Yazılı Delili Olması	1.08	0.000***	1.37	0.000***	1.40	0.000***
Davacının Fetvası Olması	5.10	0.000***	1.25	0.000***	1.13	0.003***
Davacının Vekilinin Olması	-0.03	0.861	-0.02	0.853	-0.07	0.486
Davalının Erkek Olması	0.05	0.725	0.07	0.641	0.09	0.357
Davalının Müslüman Olması	0.24	0.041**	0.74	0.007***	0.23	0.017**
Davalının Hacı Unvanlı Olması	-0.26	0.378	-0.02	0.902	-0.17	0.241
Davalının Seyit Unvanlı Olması	0.12	0.529	-0.02	0.877	-0.10	0.337
Davalının Zade Unvanlı Olması	-2.73	0.000***	-0.64	0.018**	-0.74	0.006***
Davalının Yazılı Delili Olması	-2.34	0.000***	-0.31	0.167	-1.09	0.000***
Davalının Fetvası Olması	-2.68	0.000***	-5.64	0.000***	-5.65	0.000***
Davalının Vekilinin Olması	0.62	0.080*	0.64	0.000***	0.48	0.001***
Sabit	0.44	0.019**	-1.26	0.000***	0.06	0.696
Gözlem	914		746		1660	
Pseudo R^2	0.1731		0.1956		0.0921	

Tablo 3.20.b. Mahkemeye Gelenlerin Cinsiyet, Din, Diğer Unvan ve Diğer Faktörlere Göre Davayı Kazanma Olasılıkları (Konular)

Kategoriler	Aile		Ceza		İdari		Miras		Ticari		Vakf		Diğer	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının Erkek Olması	-0.37	0.319	0.56	0.151	0.53	0.170	0.45	0.090*	0.06	0.651	Konkav değil		-0.15	0.681
Davacının Müslüman Olması	6.23	0.000***	-1.17	0.066*	0.11	0.864	0.12	0.822	-0.26	0.026**			0.03	0.972
Davacının Hacı Unvanlı Olması	-0.44	0.650	-0.94	0.060*	0.49	0.268	0.39	0.260	0.31	0.167			0.78	0.372
Davacının Seyit Unvanlı Olması	0.74	0.140	-0.79	0.065*	0.02	0.947	0.46	0.111	0.07	0.661			0.33	0.354
Davacının Zade Unvanlı Olması	4.84	0.000***	0.00		-0.04	0.952	-0.74	0.269	0.80	0.171			6.39	0.000***
Davacının İspat Yükü Olması	-0.70	0.024**	-1.54	0.000***	0.27	0.267	1.30	0.000***	-0.87	0.000***			0.94	0.001***
Davacının Yazılı Delili Olması	4.49	0.000***	0.00		5.50	0.000***	4.58	0.000***	0.81	0.001***			11.36	0.000***
Davacının Fetvası Olması	11.58	0.000***	0.00		5.48	0.000***	-0.57	0.364	5.54	0.000***			0.46	0.540
Davacının Vekilinin Olması	0.30	0.442	0.20	0.756	-0.19	0.620	-0.16	0.515	-0.17	0.347			0.53	0.279
Davalının Erkek Olması	0.87	0.052*	-0.24	0.588	-0.32	0.556	-0.04	0.884	-0.20	0.199			-0.32	0.502
Davalının Müslüman Olması	0.00		1.90	0.005***	0.13	0.829	0.36	0.498	0.24	0.032**			-0.32	0.710
Davalının Hacı Unvanlı Olması	-1.99	0.023**	1.01	0.062*	0.38	0.391	0.04	0.920	-0.33	0.148			0.28	0.539
Davalının Seyit Unvanlı Olması	-0.28	0.434	-0.06	0.894	-0.17	0.603	0.04	0.894	-0.11	0.499			-0.03	0.924
Davalının Zade Unvanlı Olması	-1.26	0.088*	0.80	0.156	-0.54	0.438	-0.57	0.204	-0.97	0.089*			5.05	0.000***
Davalının Yazılı Delili Olması	-6.13	0.000***	0.16	0.898	-0.23	0.583	-0.80	0.129	-1.69	0.000***			-5.25	0.000***
Davalının Fetvası Olması	-6.88	0.000***	-6.46	0.000***	-5.17	0.000***	-4.21	0.000***	-5.62	0.000***			-4.86	0.000***
Davalının Vekilinin Olması	1.02	0.050**	1.82	0.012**	0.17	0.826	0.89	0.003***	0.32	0.310			0.46	0.378
Sabit	-6.23	0.000***	-0.25	0.670	-0.63	0.328	-1.79	0.000***	0.65	0.001***			-0.18	0.769
Gözlem	143		99		135		221		889				133	
Pseudo R^2	0.2919		0.2795		0.1681		0.3455		0.1359				0.3292	

Sonuç olarak bu bölümde dava taraflarının tür, cinsiyet, unvan, din ve diğer dava özelliklerinin dava açma ve davayı kazanma olasılıklarını ne şekilde etkiledikleri probit modeli kullanılarak farklı iki yöntemle incelenmiştir. Teori kısmında yapılan öngörüler test edilmiş ve istatistik bölümünde verilmiş olan oranların anlamlı olup olmadıklarına bakılmıştır. Öngörülerden sapmalar olduğunda varsayımlar tekrar gözden geçirilmiş ve gerektiğinde davaların konu ve delil mekanizmaları dikkate alınarak bu sapmaların sebepleri açıklanmaya çalışılmıştır. İstatistik bölümünde dikkat çekilen oranların bazılarının model kısmında anlamlı çıkmadığı görülmüştür. Bu durum verileri yorumlarken sadece temel istatistiklerle yetinmenin bazı durumlarda yanıltıcı sonuçlar vereceği ve bu yüzden diğer etkileri olabildiğince soyutlayan daha ileri teknikler kullanmak gerektiğini göstermiştir.

Tablo 3.21’de ikinci ve üçüncü bölümdeki oran ve katsayıların referans kategorilerine göre durumları bazı kategoriler dikkate alınarak özet bir şekilde gösterilmiştir. Buna göre merkezde dava açma ve kazanma oranlarında referans kategorilerine göre sapmalar olmasına rağmen dava açma ve kazanma olasılıklarından sadece bir tanesi (Kadın / Erkek) anlamlı çıkmıştır. Bu durum teori kısmında yapılan öngörülerin merkez mahkemeleri için pek geçerli olmadığını göstermektedir. Bunun muhtemel sebepleri merkezdeki unvansızlarla, unvanlılar arasında taşradaki kadar bilgi farkının olmaması ve merkezde davayı kaybetmenin maliyetinin daha az olmasıdır denilebilir. Taşrada ise dava açma oranlarındaki sapmaların hiçbiri model kısmında anlamlı bulunmamıştır. Fakat davayı kazanma oranlarındaki sapmalardan çoğu (Grup / Tekil, Kadın /Erkek, Unvanlı / Unvansız, Unvansız / Unvanlı, Müslim / Zimmi) model kısmında, oranların işaretleriyle uyumlu olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre davacının unvanlı olması kazanma olasılığını artırırken grup, kadın veya Müslüman olması azaltmaktadır. Dolayısıyla taşra ile merkez arasında bazı farklar olduğu dikkat çekmektedir. Taşra mahkemelerinin teori kısmındaki öngörülere daha uygun sonuçlar verdiği görülmektedir. Bu durum bu tezin özgün katkılarından birisidir. Bütün gözlemler dikkate alındığında ise hem dava açma hem de davayı kazanma olasılıklarında anlamlı katsayılar olduğu görülmektedir.

Bir sonraki bölümde merkez ve taşra arasında oluşan bu farklılığın neden kaynaklanabileceği terekeler, sulhtaki güç dengeleri ve şahitlik kurumu üzerinden daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

Tablo 3.21. Dava Taraflarının Tür, Cinsiyet, Unvan ve Din Kategorilerine Göre Dava Açma ve Kazanma Oranları ve Olasılıkları

Merkez	Kategoriler							
	Tekil / Grup	Grup / Tekil	Erkek / Kadın	Kadın / Erkek	Unvanlı / Unvansız	Unvansız / Unvanlı	Müslim / Zimmi	Zimmi / Müslim
Dava Açma Oranları	-	-	-	=	+	-	+	+
Dava Açma Olasılıkları	±	±	±	+	±	±	±	±
Davayı Kazanma Oranları	-	-	-	=	-	+	-	+
Davayı Kazanma Olasılıkları	±	±	±	±	±	±	±	±
Taşra								
Dava Açma Oranları	+	-	+	+	+	-	=	-
Dava Açma Olasılıkları	±	±	±	±	±	±	±	±
Davayı Kazanma Oranları	+	-	-	-	+	+	-	-
Davayı Kazanma Olasılıkları	±	-	±	-	+	+	-	±
Tümü								
Dava Açma Oranları	+	=	+	+	+	+	-	-
Dava Açma Olasılıkları	+	±	±	+	+	±	±	±
Davayı Kazanma Oranları	-	-	-	-	+	=	-	+
Davayı Kazanma Olasılıkları	-	-	±	-	±	±	-	±

Not 1: Dava açma ve davayı kazanma oranlarındaki (+) ve (-) işaretleri bu oranların referans kategorisine göre yüksek veya düşük olduğunu ifade eder. Örneğin merkez için Tekil / Grup kategorisinin dava açma oranındaki (-) işareti bunun bu grubun referans kategorisi olan Tekil / Tekil kategorisinin dava açma oranından düşük olduğunu göstermektedir.

Not 2: Dava açma ve davayı kazanma olasılıklarındaki (+) ve (-) işaretleri bu olasılıkların referans kategorisine göre anlamlı pozitif veya anlamlı negatif olduklarını belirtmektedir. (±) işareti ise anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucunu belirtmektedir.

Not 3: Buradaki dava açma ve davayı kazanma oranları ikinci bölümde mahkemelere göre verilmiştir. Burada mahkemeler birleştirilerek bölgeler şeklinde verilmiştir.

III. BÖLÜM

TAMAMLAYICI MODELLER

Terekeler ile Sosyoekonomik Statünün Tespiti

Önceki bölümlerde genel olarak ortaya çıkan sonuç unvanlıların hem dava açma oranlarının hem de davayı kazanma olasılıklarının özellikle taşrada daha yüksek olduğudur. Kuramsal çerçeveye göre sosyoekonomik statüleri yüksek olanların dava hakkındaki bilgilerine, asimetrik kazançlarına ve dava süreçleri hakkındaki yetkinliklerine bağlı olarak daha fazla oranda dava açmaları ve kazanmaları öngörülmektedir. Bu çıkarım bu tezdeki taşra mahkemeleri (Konya ve Kütahya) için geçerli olmakla birlikte merkez (Galata ve Üsküdar) için geçerli olmamıştır. Birçok durumda merkezdeki unvanlıların katsayıları anlamlı çıkmamıştır. Bu tezin özgün bulgularından birisi de merkezdeki bu farklılıktır. Merkezde taşradan farklı olarak unvanların fazla bir anlam ifade etmemesi veya unvanlılar ile unvansızlar arasında anlamlı bir bilgi farkının olmaması açıklanması gereken bir durumdur.

Model bölümünde benzer unvanlar taşıyanların (veya unvansızların) merkez ve taşrada aynı sosyoekonomik statüye (dolayısıyla aynı bilgi seviyesine) sahip olmamaları muhtemel bir sebep olarak ortaya konmuştu. Çünkü sosyoekonomik statü ve dava hakkında bilgili olma arasında doğrusal bir ilişki olduğu varsayımına göre farklı sosyoekonomik statüde olan kişilerin dava ve dava süreçleri hakkında farklı bilgi seviyesinde olmalarından ötürü dava kazanma olasılıkları da değişecektir. Bu bölümde öncelikle unvanlılar arasında belli bir hiyerarşinin olup olmadığı ve varsa bu hiyerarşinin bölgeler arasında nasıl değiştiği incelenecektir. Ayrıca aynı unvanlara sahip kişilerin merkez ve taşrada farklı servetlere ve dolayısıyla farklı sosyoekonomik statülere sahip olup olmadıkları araştırılacaktır. Eğer benzer unvanlara sahip olanlar taşrada daha fazla servet ve dolayısıyla daha yüksek sosyoekonomik statü sahibiyse dava kazanma oranlarındaki/olasılıklarındaki merkez-taşra farklılığı bu şekilde anlamlandırılabilir. Son olarak unvanlılar ile unvansızlar

arasındaki sosyoekonomik farkın bölgelere göre nasıl değiştiğine bakılacaktır. Çünkü eğer bu fark taşrada merkezden daha fazla ise bu durum da (dava kazanma olasılıklarında) referans kategorisi olan unvansızlara karşı unvanlı olmanın taşrada anlamlı bulunurken merkezde anlamsız çıkmasına sebep olmuş olabilir.

Bu kısımda Osmanlı toplumunda kişilerin kullandıkları unvanlarla servetleri arasındaki ilişki terekeler üzerinden incelenmektedir. Unvanlara göre servet düzeylerinin nasıl farklılaştığı ve sabit bir servet hiyerarşisinin olup olmadığı ayrıca bu hiyerarşinin merkez ve taşraya göre nasıl değiştiği araştırılmaktadır. Unvanlılarla unvansızlar arasındaki sosyoekonomik farkın bölgelere göre değişiklik gösterip göstermediği de yukarıda bahsi geçen merkez mahkemelerindeki farklılığın anlaşılması için önem arz etmektedir.

Osmanlı toplumunda unvanlar ve servet dağılımı arasında güçlü bir ilişki bulunduğu öne sürülmektedir.²⁸⁸ Bu alanda yapılan çalışmalarda sosyal statünün de bir göstergesi olarak unvanlı olanların daha fazla servet sahibi oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Hatta bu servet farklılaşmasının unvanın derecesine göre değiştiği tespit edilmiştir. Fakat ortaya çıkan bu servet hiyerarşisinin Osmanlı devletinin farklı bölgelerinde nasıl değiştiği sorusu yeterince araştırılmamıştır. Çok geniş bir alana yayılmış olan Osmanlı devletinde birçok uygulamanın ve toplumsal hayatın bölgelere göre oldukça farklılaştığı düşünüldüğünde bu sorunun önemi ortaya çıkmaktadır. Bölgeler arasındaki muhtemel bir farklılık belki de yukarıdaki merkez-taşra farklılaşmasını açıklamaya yarayan bir ipucu barındırabilir.

Bu bölümde söz konusu servet hiyerarşilerinin ne şekilde olduğu, Osmanlı'nın merkez ve taşra bölgeleri arasında nasıl farklılaştığı ve benzer unvanların bölgelere göre servetlerinin nasıl değiştiği tespit edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca unvanlılarla unvansızlar arasındaki farkın bölgelere göre değişimi de incelenecektir. Önceki bölümlerdeki gözlemlerle uyumlu olması için tereke verileri 1800-1840 yıllarına ait defterlerden alınmıştır. Yine merkez olarak İstanbul'dan Galata ve Üsküdar; taşradan ise Konya ve Kütahya bölgeleri seçilmiştir.

Terekeler ölen kişilerin malvarlıkları, vârisleri ve miras taksimatı hakkındaki kayıtların tutulduğu defterlerdir. Bu defterler tüm toplumsal sınıflar hakkında bilgi vermekte, böylece bütün toplumsal grupları incelemeye imkân sağlamaktadır.²⁸⁹ Erkek-kadın, Müslüman-zimmi ve yönetici-reaya gibi

²⁸⁸ Hülya Canbakal ve Alpay Filiztekin, "Wealth and Inequality in Ottoman Lands in the Early Modern Period" (Rice University Conference on the Political Economy of the Muslim World, 2013), 32.

²⁸⁹ Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*, 221.

toplumun her tabakasından kişilere ait çeşitli bilgileri ihtiva eden terekeler pek çok konuda önemli bir bilgi kaynağı konumundadır. Öztürk böylesine zengin bir muhtevaya sahip ve nicel çalışmalara konu olabilecek ayrıntılı istatistikî verileri içeren bu belgeler hakkında oldukça az çalışmanın olduğunu ifade etmektedir.²⁹⁰ O tarihten günümüze terekeler üzerine yapılan nicel çalışmaların artış gösterdiği de bir gerçektir. Bu bölümde terekeler, kişinin ölüm anında sahip olduğu bütün mal varlığının parasal karşılıkları ve kullanıldığı unvanı, dini ve cinsiyeti gibi bilgileri içermesinden yola çıkılarak bu kişinin sosyoekonomik statüsünü tespit etmek için kullanılmaktadır.

Aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi terekeler genel olarak üç kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda mirası bırakan kişinin nerede oturduğu, unvanıyla birlikte ismi ve vârislerinin tespit edildiği görülmektedir. Bu örnekte olduğu gibi bazı durumlarda tereke paylaşılırılmadan başka vefatlar da olduysa tereke bunlar da dikkate alınarak paylaşılırılmaktadır. İkinci kısımda miras olarak kalan bütün mal ve mülklerin adedi ve parasal olarak kıymeti belirtilmiştir. Yine bu kısımda tereke toplamından ölenin varsa borçları (kişisel, işiyle ilgili, mehir vb.) ve resmi harçlar çıkarılarak vârisler arasında bölüştürülecek net miktar elde edilmektedir. Son olarak üçüncü kısımda ise kalan net terekenin paylaşımı gerçekleştirilmektedir.

Medîne-i Kütâhya'da Hâcî Ahmed Mahallesî'nde sâkin iken bundan on beş sene mukaddemâ fevt olân Hâcî Ömer b. Osmân'ın verâseti zevce-i menkûha-i metrûkesi Ayşe bt. Ali nâm Hâtun ile sülbî oğulları Hasan ve Hüseyin ve sülbiye kızı Emetullah'a ba'de'l-inhisar kable'l-kısme mezbûr Hasan dahi fevt oldukda verâseti vâlidisi merkûme Ayşe Hâtun ile li-ebeveyn er karındaşı Hüseyin ve li-ebeveyn kız karındaşı merkûme Emetullah ve li-ümm kız karındaşı Şerife bt. Halil'e ba'de'l-inhisar ve kable'l-kısme mezbûr Hüseyin dahi fevt oldukda verâseti vâlidisi mezbûre Ayşe Hâtun ile li-ebeveyn kız karındaşı mezbûre Eme[tullah] ve li-ümm kız karındaşı merkûme Şerife'ye ve min-ciheti'l-usûbeti'l-nesebiyye ammizâdesi Osman b. Hüseyin'e münhasıra olduğu lede's-şer'î'l-enver zâhir ve mütahakkık oldukdan sonra vârisün-ı mezbûrünün taleb ve iltimasları ve ma'rifet-i şer'le tahrîr ve terkîm ve takvîm bahâ olunarak beyne'l-verese bi'l-farizatü's-şer'iyye tevzi' ve taksîm olunan tereke-i müteveffâ-yı mezbûrdur ki ber-vech-i âti zikr ve beyân olunur. Hurrîre fil-yevmi'l-hâmîs ve'l-ısrîn min Recebi'l-ferd sene sülûs ve hamsîn ve mî'eteyn ve elf. [h. 15 receb 1253, m.15 Ekim 1837]

²⁹⁰ Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri: Sosyo-ekonomik Tahlil*, 28.

Mahalle-i mezbûrda vâki' mülk menzili ma'a bağçe, gurûş 4000
 Köhne kırmızı minder 1, gurûş 5
 Köhne yamalu beledî yasdık 3, gurûş 10
 Müsta'mel kebîr halı 2, gurûş 60
 Müsta'mel yorgân ma'a çarşab, gurûş 25
 Müsta'mel kilim 1, gurûş 30
 Evane-i nühâsiyye kıyye 2, gurûş 25
 Köhne minder 1, gurûş 5
 Bakır mankal 1, gurûş 20
 Yekün gurûş 4180
 Minhâ el-ihracât
 Mehr-i zevceti'l-mezbûre gurûş 100
 Resm-i kısmet-i âdi gurûş 104,5
 Masârîf-ı mütefferika ve kaydiye ve ihzâriye gurûş 61,5
 Yekün gurûş 266
 Sahihe'l-bâki gurûş 3914 li't-taksîm beyne'l-verese

Hisse-i Ümmi'l- mezbûre Ayşe gurûş 1046,5 pâre 12
 Hisse-i ahte'l-li ebeveyne'l-mezbûre Ümmühân gurûş 1978 pâre 4
 Hisse-i ahte'l-amme'l-mezbûre Şerife gurûş 557,5 pâre 16
 Hisse-i Ömer zâde merkûm Osman gurûş 329,5 pâre 6²⁹¹

Terekelerin tarihî, sosyal, hukuki ve iktisadi birçok alanda önemli bilgiler vermekle birlikte kaynak olarak bazı kısıtları olduğu da bir gerçektir.²⁹² Bundan dolayı terekelerin kişilerin sosyoekonomik statüsü hakkında sağlıklı bilgiler verdiği herkes tarafından kabul edilen bir görüş değildir.²⁹³ Bu konudaki en büyük itiraz elde olan terekelerin ana kütleyi temsil etmediği noktasındadır. Çünkü tereke kayıtları bazı zorunlu durumlar hariç (ölen kişinin vârislerinin olmaması, sadece eşin tek vâris olması, geride kalan küçük

²⁹¹ KüŞŞ 20/95

²⁹² Rossitsa Gradeva, "Towards a Portrait of 'The Rich' in Ottoman Provincial Society: Sofia in the 1670s.", içinde *Provincial Elite in the Ottoman Empire*, ed. Antonis Anastasopoulos (Rethymno: Crete University Press, 2005), 147-148.

²⁹³ Coşkun Albayrak saray ile yüksek hacimli borç ilişkileri olan üst sınıf bir sarrafın bıraktığı terekesindeki servet ile terekeye yansımayan servetini karşılaştırarak aradaki büyük farktan ötürü terekelerin kişilerin gerçek servetlerini yansıttığı görüşünü eleştirmektedir. Fakat yazar gerçek servet ile terekedeki servet arasındaki farkın böyle üst sınıf olmayan normal bir vatandaşınkinden nasıl gerçekleşeceğinin de bilinmediğini vurgulamaktadır. Gökçen Coşkun Albayrak, "Agop Köçeoğlu: Bir Ermeni Sarrafın Terekesinden Okunanlar ve Okunamayanlar", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 41 (2019): 155-222.

yaşta çocukların bulunması vb.) isteğe bağlı olarak tutulmaktaydı.²⁹⁴ Ayrıca terekelerde müslümanlar, erkekler ve yaşlılar daha fazla yer alırken kadınlar, zimmiler ve gençler daha az yer almaktadırlar. Bu durum terekeler için bir temsil problemi oluşturmaktadır. Terekelerin tespit edilirken tamamının, gerçek parasal değerleriyle kaydedildiği varsayımı da eleştiri noktalarından bir diğeridir. Çünkü mirasçılar terekeyi daha az göstermek için bazı malları gizleme eğiliminde iken kadınların da alacakları oransal ücreti artırmak için parasal karşılıkları yüksek gösterdikleri iddia edilmektedir.²⁹⁵ Diğer bir itiraz da tereke kayıtlarında kullanılan unvanlarla ilgilidir. Tülüveli'ye göre bir kişi birden fazla unvanının olması durumunda farklı kayıtlarda farklı unvanları tercih edebilmekte veya unvanı olduğu halde unvanını kullanmadığı durumlar olmaktadır.²⁹⁶ Dolayısıyla yazar bu durumlarda unvanlara göre yapılacak herhangi bir sınıflandırmanın gerçeği yansıtmayacağını iddia etmektedir.

Yukarıda bahsedilen itirazları dikkate almakla birlikte terekelerin bu tarz kısıtlarının olması onların bir veri kaynağı olarak kullanılamayacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim Coşgel ve Ergene Kastamonu için yaptıkları çalışmada vefatların sadece %17'sinin tereke kayıtlarının tutulduğunu söylemektedirler. Fakat tutulan kayıtların kadın-erkek ve Müslüman-zimmi arasında sistematik olarak değişmediği varsayıldığında örneklemin rassal olduğunun düşünülebileceğini belirtmişlerdir.²⁹⁷ Ayrıca farklı unvan kullanımıyla ilgili durumun ne kadar sıklıkla gerçekleştiği bilinmeden, unvanların bu gibi araştırmalarda kullanılmasının gerçekçi olmayacağı itirazı da önemi yitirmektedir. Çünkü Tülüveli yüzlerce gözlem arasından sınırlı iki üç örnek vermektedir.

Osmanlı toplumundaki unvanların varlık düzeyleri ve dolayısıyla sosyoekonomik statü üzerinde belirleyici olduğu belirtilmişti. Bu bölümde söz konusu hiyerarşinin ne şekilde olduğu, bölgeler arasında değişip değişmediği ve unvanlılarla unvansızlar arasındaki farkın merkez ve taşrada farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır, (potansiyel) farklılıkların neden kaynaklandıkları, altında yatan sebepler incelenmemiştir.

Sonraki kısımda veri hakkında bazı betimleyici istatistikler verilmiş ve tartışılmıştır. Bu kısımda verilerin nasıl bir yöntemle ele alınacağı da açıklan-

²⁹⁴ Hüseyin Özdeğer, *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1988), 10.

²⁹⁵ Bozkurt, "Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)", 184

²⁹⁶ Tülüveli, "Honorific Titles in Ottoman Parlance": 22.

²⁹⁷ Metin M. Coşgel ve Boğaç A. Ergene, "Inequality of Wealth in the Ottoman Empire: War, Weather, and Long-Term Trends in Eighteenth-Century Kastamonu", *The Journal of Economic History* 72, sy 2 (30 Mayıs 2012): 313, <https://doi.org/10.1017/S0022050712000046>.

mıştır. Ardından iki farklı regresyon denklemi ile cevabı aranan sorular modelleştirilmiştir. Birinci modelde unvan, din ve cinsiyet faktörlerinin tereke miktarı üzerindeki etkilerine ve bu etkilerin merkez ve taşrada nasıl gerçekleştiği sorusuna, ikinci modelde ise unvanlı olanlarla unvansızlar arasındaki farkların merkez ve taşrada nasıl değiştiği sorusuna cevap aranmaktadır.

Veri ve Yöntem

Çalışma için 1800-1840 yılları arasını kapsayan 33 sicil defterinden 1413 gözlem seçilmiştir. Merkezden Galata ve Üsküdar mahkemelerindeki 22 defterin kayıtlarına, taşra için de Konya ve Kütahya mahkemelerindeki 11 defterin kayıtlarına bakılmıştır. Gözlemler farklı yıllara ait defterlerden rassal olarak seçilmiştir. Sadece Konya'ya ait tereke defterlerinin azlığı sebebiyle bir defterin bütün kayıtları alınmıştır. Terekeler 40 yıl gibi bir zamana yayıldığından dolayı reel değerleri bulmak gerekmektedir. Çünkü bu tarih aralığında Pamuk ve Özmucur'un İstanbul için hesapladığı tüketici fiyat endeksine göre fiyatlar yaklaşık altı kat artmıştır.²⁹⁸ Bu yüzden eldeki tereke değerleri bu fiyat endeksi kullanılarak indirgenmiş ve enflasyondan arındırılmış reel değerleri bulunmuştur. Bütün analizlerde bu reel değerler kullanılmıştır.

İkinci bölümde anlatıldığı gibi unvanların genel kabul gören bir tasnifi söz konusu değildir. Yukarıda istatistik ve model bölümlerinde kategoriler unvanların dini-askeri veya üst-alt sınıf olmasına göre ayrılmaktadır. Fakat her iki ayrımın da aynı anda kullanılmadığı görülmektedir.²⁹⁹ Bu kısımda ise bu ayrıma kaynaklık teşkil eden bütün alt başlıklar kullanılarak terekeler analiz edilmiştir. Buna göre oluşturulan dört alt grubun hangi unvanları içerdiklerine aşağıda yer verilmiştir.

- a) Üst Sınıf Askeri Unvanlar: Ağa, Beg, Paşa
- b) Alt Sınıf Askeri Unvanlar: Beşe, Usta
- c) Üst Sınıf Dini Unvanlar: Efendi, Şeyh
- d) Alt Sınıf Dini Unvanlar: Derviş, Çelebi, Hafız, Hoca, Molla, Baba³⁰⁰

Yukarıdaki bölümlerde olduğu gibi hacı, seyit ve zade unvanları ise ayrı kategoriler olarak ele alınmıştır. Çünkü bunların belli bir sınıfa (dini-askeri) ait olmaları söz konusu değildir. Askeri sınıftan da dini sınıftan da bu

²⁹⁸ Detaylı bilgi için bkz. Süleyman Özmucur ve Şevket Pamuk, "Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914", *The Journal of Economic History* 62 (01 Şubat 2002): 293-321.

²⁹⁹ Her iki ayrımın aynı anda kullanıldığı model için bkz. Ek-3.

³⁰⁰ Bu unvanlardan bazıları oldukça az sıklıkla geçmektedir. Örneğin paşa 1, çelebi 2, şeyh 6, hoca 7 ve derviş 9 defa geçmiştir.

unvanları taşıyanların olması mümkündür. Son olarak herhangi bir unvanı olmayanlar da unvansız olarak sınıflandırılmıştır.

Bu gruplar oluşturulduktan sonra her bir kategori hakkında çeşitli betimleyici istatistikler verilmiştir. Ardından iki ayrı regresyon modeliyle unvan kategorilerinin servet üzerindeki etkisine bakılmıştır. Birinci modelde merkez ve taşra ayrı ayrı ele alınarak kendi içlerindeki servet hiyerarşisi tespit edilmeye çalışılmıştır. İkinci modelde unvanlı olmak bölge değişkeni ile etkileşimli olarak analiz edilmiş ve unvanlılar ile unvansızlar arasındaki farkın bölgelere göre nasıl değiştiği incelenmiştir.

Aşağıda Tablo 4.1’de bölgelere göre cinsiyet, din ve unvan kategorilerindeki tereke sayıları ve ortalamaları ortanca değerleriyle birlikte ayrıntılı olarak verilmiştir. Terekelerin ölçü birimi kuruştur. Kuruş cinsinden olmayan değerler (120 akçe=1 kuruş ve 40 para=1 kuruş şeklinde) kuruşa çevrilerek hesaplanmıştır.

Her iki bölgede de toplam terekeler içinde erkekler kadınlardan, müslümanlar da zimmilerden sayı olarak fazladır fakat merkezde kadın ve zimmilerin oranı daha yüksektir. Ayrıca erkekler kadınlardan, müslümanlar da zimmilerden daha fazla tereke miktarlarına sahiptirler. Fakat taşrada gruplar arasındaki fark artarken merkezde birbirine oldukça yaklaşmaktadır. Genel olarak ortalamalara bakıldığında ise taşranın çoğu kategoride merkezden daha fazla tereke ortalamasına sahip olduğu görülmektedir.

Unvan kategorilerine bakıldığında hem askeri hem de dini unvanlıların merkezde daha yoğun bulunduğu görülmektedir. Hacılar ve zade unvanlılar ise taşrada daha yoğundur. Ortalamalara bakıldığında ise en yüksek terekeyi zade unvanlı olanların bıraktığı görülmektedir. Bunları sırasıyla üst sınıf dini unvanlılar, hacılar, üst sınıf askeri unvanlılar, seyitler, alt sınıf dini unvanlılar ve alt sınıf askeri unvanlılar takip etmektedir. Söz konusu unvan-servet hiyerarşisi merkez ve taşranın her ikisi için de geçerlidir. Fakat bu örneklem için benzer unvanlara sahip olan kişilerden taşrada olanların merkezde olanlara göre ortalama servetlerinin daha fazla olduğu söylenebilir.

Terekelerin ortanca değerlerine bakıldığında yukarıda bahsedilen hiyerarşideki üst sınıf dini unvanlı olanlarla seyitlerin yer değiştirdikleri görülmektedir. Bu değişiklik üst sınıf dini unvanlı kategorisinde olan bazı terekelerin çok yüksek meblağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu gibi uç değerlerin bulunduğu durumlarda ortanca daha doğru bir kıyas ölçütüdür. Buna göre bakıldığında seyitlerin daha üst sırada yer aldığı söylenebilir.

Taşradaki unvanlıların tereke ortalamalarının merkezdekilerin yaklaşık iki katı iken toplama bakıldığında bu farkın azaldığı görülmektedir. Yine taş-

ra ve merkez arasında ortalamaların toplamında gözükten fark toplam ortalanca değerlerinde azalmaktadır. Bu durum taşradaki verilerde değişkenliğin çok olduğunu göstermektedir. Standart sapmalar da bunu doğrulamaktadır.

Ek-7'teki değişim katsayılarına bakıldığında erkeklerin tereke miktarları arasındaki değişkenliğin kadınlardan, Müslümanlar içindeki değişkenliğin de zimmilerden daha fazla olduğu görülmektedir. Unvanlar içinde ise en yüksek değişkenlik Üst Sınıf Dini unvanlı olanlardadır. Ardından hacı ve seyit unvanlılar gelmektedir.

Tablo 4.1. Cinsiyet, Din ve Unvanlarına Göre Tereke Sayıları, Ortalamaları ve Ortanca Değerleri

Kategoriler	Sayı			Ortalama			Ortanca		
	Taşra	Merkez	Tümü	Taşra	Merkez	Tümü	Taşra	Merkez	Tümü
Erkek	538	461	999	1113	856	994	379	277	344
Kadın	172	242	414	656	639	646	213	324	273
Müslüman	683	596	1279	1013	783	906	328	284	314
Zimmi	27	107	134	729	773	764	292	393	381
Üst Sınıf Askeri Unvan	62	110	172	2660	1155	1698	992	537	640
Alt Sınıf Askeri Unvan	-	79	79	-	382	382	-	167	167
Üst Sınıf Dini Unvan	27	59	86	3695	1684	2315	627	313	383
Alt Sınıf Dini Unvan	25	10	35	618	385	551	448	111	353
Hac	102	45	147	2608	1413	2242	955	402	749
Seyit	76	77	153	1666	1265	1465	648	577	640
Zade	24	6	30	4955	2623	4489	3192	285	2394
Unvansız	475	417	690	557	647	599	253	278	269
Toplam	710	703	1413	1002	781	892	327	307	319
				(2493)*	(1636)	(2113)			

*Parantez içinde standart sapmalar verilmiştir. Diğer kategorilerin standart sapmaları için bkz. Ek-7.

Model 1: Merkez ve Taşrada Unvanların Tereke Üzerindeki Etkileri

Bu modelde terekeleri etkileyen faktörler olarak unvan kategorileri, cinsiyet ve din ele alınmıştır. Bağımlı (açıklanan) değişken borçlar ve resmi harçlar çıkarıldıktan sonra kalan net terekelerin reel parasal karşılıklarıdır. Bağımsız (açıklayıcı) değişkenler ise şu şekilde oluşturulmuştur: Unvan değişkenleri herhangi bir unvana sahip olma durumunda 1, değilse 0 olarak kabul edilmiştir. Unvansız değişkeni de hiçbir unvanı bulunmayanlar için 1, değilse 0 alınmıştır. Bununla birlikte cinsiyet değişkeni için erkek 1, kadın 0; din değişkeni için Müslüman 1, zimmi 0 kabul edilmiştir. Yukarıdaki modellerle uyumlu olması için kadınların unvanları dikkate alınmamıştır. Buna göre bu açıklayıcı değişkenlerin taşra ve merkezde terekeler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Tahmin edilen denklem şu şekildedir:

$$\ln(\text{tereke}) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \beta_7 X_7 + \beta_8 X_8 + \beta_9 X_9 + \beta_{10} X_{10} + u$$

Aşağıda Tablo 4.2'deki regresyon sonuçlarına göre gözlemlerin tümü dikkate alındığında üst sınıf askeri unvan, hacı, seyit ve zade unvanlarının katsayısı pozitif anlamlı çıkmıştır. Dini unvan ve unvansız değişkenleri anlamlı çıkmamıştır. Alt sınıf unvanlar anlamsız veya negatif anlamlı çıkmıştır. Son olarak, cinsiyet ve din değişkeni de negatif anlamlı çıkmıştır. Bu sonuca göre Müslüman veya erkek olmanın bırakılan terekeyi azalttığı söylenebilir. Ayrıca genele bakıldığında unvanlı olmanın, özellikle üst sınıf unvanlı olmanın terekeyi artırıcı etkisi söz konusudur.

Tablo 4.2'deki katsayılar şu şekilde yorumlanabilir, örneğin bütün gözlemler için üst sınıf askeri unvanlı olmak terekeyi aksi duruma (üst sınıf askeri unvanlı olmama) göre %63 oranında artırırken, Müslüman olmak aksi duruma göre %37 oranında azaltmaktadır.³⁰¹

Bütün gözlemler dikkate alındığında unvan kategorilerinin kendi aralarındaki hiyerarşisine bakılırsa, tereke üzerinde en yüksek pozitif etkiyi zade unvanının yaptığı görülür, sonrasında hacı, üst sınıf askeri unvan ve seyitler gelmektedir. Bu sıralama ortancalarıyla örtüşmektedir. Merkeze baktığımızda zade ve seyit unvanlarının anlamını kaybettiğini görmekteyiz, bunda zade unvanlı gözlem sayısının azlığının etkisi olabilir. Ayrıca üst sınıf dini unvanlıların pozitif anlamlı hale geldiği görülmektedir. Buradaki sıralama üst sınıf askeri unvan, üst sınıf dini unvan ve hacı şeklinde değişmiştir. Taşraya bakacak olursak üst sınıf dini unvan, cinsiyet ve din değişkenleri anlamsız hale gelmiştir. Bu üst sınıf dini unvanlı olmanın tereke üzerindeki pozitif etkisinin taşrada görülmediğini göstermektedir. Taşra için yapılan zade, hacı, üst sınıf askeri unvan sıralaması Coşgel ve Ergene'nin Kastamonu için bulduğu sonuçlarla zade unvanlılar hariç örtüşmektedir. Yazarların bulduğuna göre zade unvanının terekelere olan katkısı Kastamonu'da daha düşük çıkmıştır.³⁰²

³⁰¹ Katsayılar doğal logaritma şeklinde olduğundan $(e^x - 1)$ formülü kullanılarak yüzdeler hâle dönüştürülmelidir. Buna göre $(e^{0.49} - 1 \cong 0.63)$ ve $(e^{-0.41} - 1 \cong -0.37)$ bulunur.

³⁰² Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 57.

Tablo 4.2. Unvanların Tereke Üzerindeki Etkilerinin Analizi

Kategoriler	Taşra		Merkez		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
X₁: Üst Sınıf Askeri Unvan	0.67	0.011**	0.76	0.017**	0.49	0.007***
X₂: Alt Sınıf Askeri Unvan	0.00		-0.40	0.276	-0.74	0.003***
X₃: Üst Sınıf Dini Unvan	0.10	0.816	0.65	0.067*	0.22	0.370
X₄: Alt Sınıf Dini Unvan	0.10	0.761	-0.51	0.356	-0.16	0.576
X₅: Hacı	0.78	0.002***	0.45	0.087*	0.70	0.000***
X₆: Seyit	0.31	0.183	0.36	0.123	0.30	0.069*
X₇: Zade	1.52	0.000***	0.56	0.482	1.45	0.000***
X₈: Unvansız	-0.01	0.965	-0.41	0.248	-0.25	0.215
X₉: Cinsiyet	0.16	0.186	-0.69	0.000***	-0.18	0.050**
X₁₀: Din	-0.23	0.399	-0.71	0.000***	-0.41	0.001***
Sabit	5.75	0.000***	6.72	0.000***	6.26	0.000***
Gözlem	697		693		1390	
R²	0.1559		0.1122		0.1144	

Not 1: Terekelerin doğal logaritması alınmıştır ve dayanıklı (robust) standart hatalar rapor edilmiştir.

Not 2: * işareti %10, ** işareti %5, *** işareti %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Sonuç olarak şu söylenebilir, unvanlı ve özellikle üst sınıf unvanlılar bölge fark etmeksizin unvansızlara veya alt sınıf unvanlılara göre daha fazla tereke bırakmaktadırlar. Bu durum unvanlıların sosyoekonomik olarak daha yukarıda ve dolayısıyla dava ve dava süreçleri hakkında daha bilgili oldukları anlamına gelmektedir. Bu sonuç unvanlı olanların dava kazanma oranlarının/olasılıklarının yüksek çıkmasını doğrular niteliktedir.

Model 2: Unvanlı ve Unvansızlar Arasındaki Farkın Bölgelere Göre Değişimi

Bu modeldeki unvanlı değişkeni, bir önceki modeldeki bütün unvan kategorilerini içerecek şekilde oluşturulmuştur. Unvansız kategorisi de buna göre bu unvanlardan herhangi birine sahip olmayanlar için kullanılmıştır. Ardından unvanlı olmanın bölgelere göre terekeleri nasıl etkilediğini incelemek için modele merkez-taşra şeklinde etkileşim değişkenleri eklenmiştir. Bu şekilde unvanlı olmanın tereke üzerindeki etkisi bölgeler arasında karşılaştırılabilecektir.

Tablo 4.3. Unvanlı ve Unvansızlar Arasındaki Farkın Bölgelere Göre Değişimi

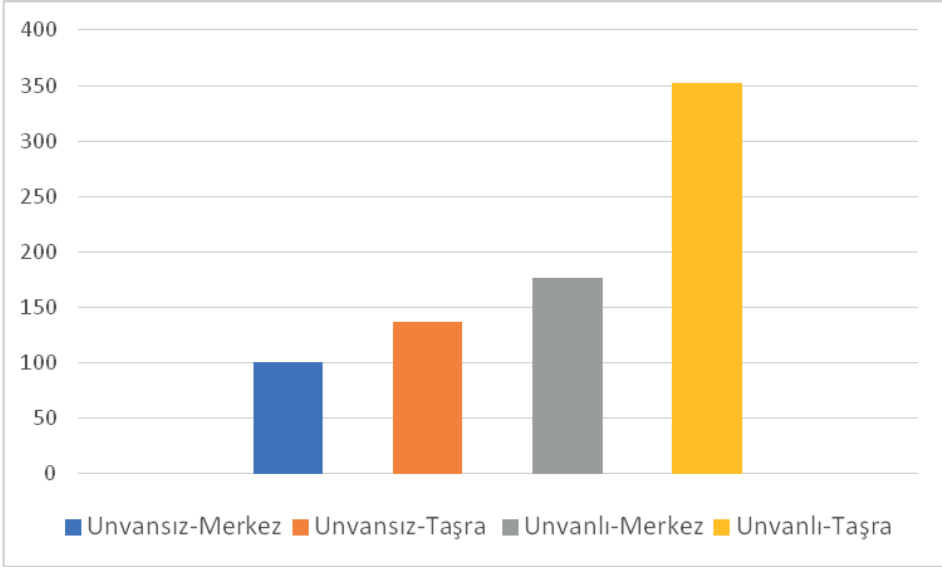
Etkileşim Değişkeni		Katsayı	p değeri
X1#R1: Unvanlı	Taşra	1.26	0.000***
(1 0) : Unvanlı	Merkez	0.58	0.000***
(0 1) : Unvansız	Taşra	0.29	0.007***
(0 0) : Unvansız	Merkez	Referans	
X ₂ : Cinsiyet		-0.25	0.011**
X ₃ : Din		-0.53	0.000***
Sabit		5.99	0.000***
Gözlem		1390	
R ²		0.0628	

Not 1: Terekelerin doğal logaritması alınmıştır ve dayanıklı standart hatalar rapor edilmiştir.

Not 2: * işareti %10, ** işareti %5, *** işareti %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 4.3'e göre merkezdeki unvansızlar referans kategorisi olarak alındığında bütün diğer kategoriler pozitif anlamlı olarak çıkmaktadır. Katsayıları şu şekilde yorumlanabilir. Taşradaki unvansızlar merkeze göre %34 daha fazla tereke bırakmaktadırlar. Merkezdeki unvanlılar ise unvansızlara göre %77 daha fazla tereke bırakmaktadırlar. Son olarak taşradaki unvanlıların merkezdeki unvansızlara göre %253 oranında fazla tereke bıraktıkları görülmektedir.³⁰³ Eğer taşradaki unvanlıların taşradaki unvansızlara göre ne kadar fazla tereke bıraktıklarına bakılacak olunursa %164 oranı bulunur. Dolayısıyla merkezdeki unvansızlar referans kabul edilerek 100 birim tereke bıraktıkları varsayıldığında aşağıdaki gibi bir dağılım (Şekil 4.1) ortaya çıkmaktadır. Dikkat edilecek olunursa unvansızlar ile unvanlılar arasındaki fark taşrada merkezdekinden daha fazladır. Bu durumun merkezde unvanlılarla unvansızlar arasındaki sosyoekonomik farkın görece daha az olmasında ve dolayısıyla dava hakkındaki bilgi ve yetkinlik konusunda merkez ve taşradaki farklılığın oluşmasında etkili olduğu söylenebilir.

³⁰³ Bu oranların hesaplanmasında yukarıdaki $(e^{fx} - 1)$ formülü kullanılmıştır. Buna göre $(e^{0.29} - 1 \cong 0.34)$, $(e^{0.58} - 1 \cong 0.77)$ ve $(e^{1.26} - 1 \cong 2.53)$ bulunur.

Şekil 4.1. Referans Kategorisine (Unvansız-Merkez) Göre Terekelerin Oransal Olarak Değişimi

Sonuç olarak terekeler bazı kısıtları olmakla birlikte içerdikleri bilgiler sayesinde kişilerin servetleri ve sosyoekonomik statüleri hakkında önemli birer kaynaktırlar. Bu kısımda (bu tezin istatistik ve model kısmında incelenen) dört farklı mahkemeden seçilen tereke verileriyle merkez ve taşrada unvanlara göre servetlerin kendi aralarındaki hiyerarşisi ve bunun bölgesel olarak nasıl farklılaştığı incelenmiştir. Ayrıca unvanlılar ile unvansızlar arasındaki farkın bölgelere göre nasıl değiştiğine bakılmıştır. Buna göre zade, hacı, üst sınıf askeri unvan, üst sınıf dini unvan ve seyit unvanlarına sahip olanların tereke miktarlarının unvansızlara göre artış gösterdikleri görülmüştür. Bu sıralama merkez ve taşrada küçük bazı değişikliklerle benzer çıkmıştır. Ayrıca Müslüman olmak erkek olmak gibi terekeyi azaltıcı etki göstermiştir. Benzer unvanlıların taşrada merkezdekine göre yaklaşık 1,5-2 kat tereke bıraktıkları istatistiklerden ve model sonuçlarından görülmektedir. Son olarak unvanlılarla unvansızlar arasındaki fark taşrada merkeze göre daha fazladır. Bu unvanın getirdiği sosyoekonomik statünün (dolayısıyla dava ve dava süreçleri hakkındaki bilgi ve yetkinliğin) taşrada merkeze göre daha fazla olmasının yanında unvanlı ve unvansızlar arasındaki farkın da daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Bu sonuç yukarıdaki modellerde taşrada anlamlı çıkan unvanlı olma durumunun merkezde anlamsız çıkmasının muhtemel bir açıklaması olabilir.

Sulh Nedir ve Çeşitleri Nelerdir?

Anlaşmazlık taraflarının dava açmadan önce mahkeme dışında veya içinde anlaşarak anlaşmazlıklarını sona erdirmelerinin mümkün olduğuna yukarıda değinilmişti. Bu anlaşma sulh olarak adlandırılmaktadır. Sulh Mecelle’de şu şekilde tarif edilmiştir: “Sulh, bi’t-terazî niza’ı ref’ eden bir akiddir ki îcab ve kabûl ile mün’akid olur”.³⁰⁴ Yani her iki tarafın da razı olduğu ve kabul ettiği bir sözleşme çeşididir.

Sulh üç farklı şekilde gerçekleşmektedir. Suçlanan (veya borcu olduğu iddia edilen) kişi suçlamaların doğruluğunu kabul ederse ikrar yolu ile sulh, suçlamaları reddederse, inkâr yolu ile sulh veya suçlamalar karşısında sessiz kalır ve sonrasında sulh yapılırsa sükût yolu ile sulh oluşur.³⁰⁵ Bu çalışmada ki kayıtlarda çoğunlukla davalı suçunu (borcunu) ya tamamen inkar etmekte ya da bir kısmını kabul etmekte olduğu halde sonunda sulh yapılmaktadır.

İkrar üzerine sulhta davacı hakkının bir kısmından isteyerek vazgeçmiş ise bu sulhun geçerliliği konusunda İslam hukukçularının ittifakı vardır. Fakat davalının ikrar ettiği bedeli ödemeyerek, davacıyı sulha mecbur bırakması ise hak gaspı olarak görülmüştür. Eğer davalı iddiayı kabul etmeyip reddederse ve fakat iki taraf da sulha razı olurlarsa bu sulh çeşidine inkâr üzere sulh denilmektedir. Bu sulhun geçerliliği mezhepler arasında tartışma konusu olmuştur. İtiraz edenler şu şekilde açıklama getirmişlerdir. Eğer inkâr üzerine sulhta davacı yalan söylüyorsa o halde almış olduğu sulh miktarını hak etmediği halde almıştır ve bu haksızlıktır. Eğer davalı inkâr ettiği halde sulh miktarını ödemek durumunda kalırsa bu sefer de borcu olmayan bir şeyi ödeyerek haksızlığa uğratılmış olur. Bunlara cevap olarak davacının haklı olduğunu düşündüğü fakat ispat edemediği bir davada davalının ise kabul etmediği ama mahkeme süreçleriyle uğraşmak istemediği için belli bir sulh bedeli karşılığında anlaşmalarının hukuki olacağını eğer bu sulh yolu geçerli sayılmazsa birçok anlaşmazlığın çözümlenmesinin güçleşeceğini belirtmişlerdir. Sükût üzerine sulhta da inkâr üzerine sulhta olduğu gibi bazı tartışmalar olmuş ve benzer gerekçeler ileri sürülmüştür.³⁰⁶

Görüldüğü gibi sulhun bazı çeşitlerine haksızlığa sebep olacağı gerekçesiyle karşı çıkmış olsa da genel görüş olarak üç çeşidi de kabul edilmiş-

³⁰⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-i `Adliye*, Madde 1531.

³⁰⁵ Fatma Funda Keskin, “Dürerü’l-Hükkâm’ın Sulh ve İbra Bölümünün Latinizesi ve Kaynakların Tespiti” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008), 27-28. Ayrıca bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-i `Adliye*. Madde 1535.

³⁰⁶ “SULH - TDV İslâm Ansiklopedisi”, erişim 10 Nisan 2020, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sulh-yargi>. Sulh ve çeşitleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Esra Çetinkaya, “Osmanlı Hukukunda Sulh Sözleşmesi: Üsküdar ve Bursa Şer’iyye Sicillerine Göre Borç İlişkilerinde Sulh Sözleşmesi (M.1501-1551/H. 906-958)” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016).

tir. Hanefi fikhının uygulamasının görüldüğü Osmanlı mahkemelerindeki sulh kayıtlarında bu üç çeşit sulha da rastlanmaktadır. Peki haksızlık sadece sulhun mahiyetinden kaynaklanacak bir durum mudur? Mesela sulh bedelindeki değişkenlikler bir haksızlık göstergesi olabilir mi? Yukarıdaki modellerin sonuçlarına göre unvanlı olanlar dava sonuçlarından özellikle taşrada avantajlı olarak çıkmaktadırlar. Acaba bu avantaj sulh anlaşmalarında da devam etmekte midir? Eğer öyleyse bu avantajları mahkeme dışındaki güç ve nüfuzlarına dair bir gösterge sayılabilir mi? Bu bölümde bu sorular incelenen sulh kayıtlarından elde edilen bilgiler ışığında cevaplandırılmaya çalışılacaktır.

Sulhtaki Güç Dengeleri

Anlaşmazlıkların çözümünde davanın tek yol olmadığı yukarıda dile getirilmişti. Sulh, anlaşmazlıkların çözümünde önemli bir yoldur. Bu tezde incelenen toplam 2827 anlaşmazlığın %23'ü (639 anlaşmazlık) davaya dönüşmeyip sulh ile çözümlenmiştir. Mahkemeye gelmeden sulha dönüşenlerin kaydı olmadığı için onların miktarı tespit edilememektedir. Sulh, arabulucular (muslihûn) vasıtasıyla davacı tarafın talebinin çoğu durumda kısmen karşılanması sonucu davacının davadan vazgeçmesi ve bunun kayda alınması şeklinde gerçekleşmektedir.

Model bölümünde unvanlı (dolayısıyla sosyoekonomik statüsü yüksek) olanların dava açma ve kazanma olasılıklarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Fakat bu sonuç mahkemelerin haksız olarak unvanlı kişiler lehinde karar verdikleri ve taraflı yargılama yaptıkları anlamına gelmemektedir. Hukuk ve iktisat literatüründen de yararlanılarak bu durumun sosyoekonomik statüsü yüksek olanların dava ve dava süreçlerine dair bilgi seviyelerinin daha iyi olmasından kaynaklandığı açıklanmaya çalışılmıştır. Yoksa sadece unvanlı olduğu için kayırıldığı veya lehine olmak üzere mahkeme süreçlerinin değiştirildiği herhangi bir dava kaydına rastlanılmamıştır. Ancak bu taraflı ve adil olmayan yargulamaların yaşanmadığı anlamına gelmemektedir. Mahkeme dışında veya delil mekanizmaları üzerinde güç ve nüfuz kullanılması oldukça mümkündür. Fakat böyle bir durumun dava kayıtlarından çıkarılamayacağı söylenebilir.

Taraflı bir tutumun mevcut olduğunu gösteren başka bir bulgu kayıtların satır aralarında gizlenmiş olabilir mi? Bu kısımda dava taraflarının cinsiyet, unvan ve dinlerinin yaptıkları sulh anlaşmalarının niteliğini ne şekilde etkilediği araştırılacaktır. Buna göre sosyoekonomik statüleri yüksek olan-

ların sulh anlaşmalarında görece daha avantajlı olup olmadıkları incelenecektir. Bunun için ilk defa bu tezde ortaya atılan “sulh gücü” kavramı kullanılacaktır. Eğer unvanlı olanların sulh güçlerinin daha fazla olduğu sonucu elde edilirse, yargılamada görülmeyen taraflı ve haksız tutumun sulhlarda gerçekleştiği ve bunun sulh gücünden yola çıkılarak gösterilebileceği söylenebilir. Sosyoekonomik statü ve sulh miktarı ilişkisine değinen yazarlar olmakla birlikte bunu sistematik olarak inceleyen bir çalışma mevcut değildir. Bu ilişki hakkındaki bazı çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Canbakal, kişilerin sosyoekonomik statüsünün sulh edilen miktar üzerine etkisinden bahsetmiş ve bazı örnekler vermiştir. Bir örnekte 1230 kuruşluk bir borcun ilk olarak 500 kuruşa sulh edildiği, ardından 200 kuruşu ödendikten sonra gerisinin ödenmesinin reddedildiği ve kalan miktarın 75 kuruşa tekrar sulh edildiği belirtilmektedir. Burada borçlu taraf eski kadılarından biri olan Mehmet Efendi b. Ebulkasımdır. Bu kişi mahkemede birçok davada hazır şahitlerden birisidir. Oğlu da mahkemenin müdavimlerindedir. Canbakal bu adil olmayan sulh sonucunun Mehmet Efendi ailesinin sosyal ve hukuki baskılara karşı direnebilme kabiliyetlerinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Burada Mehmet Efendi ailesinin muhtemel iflaslarından söz edilmediğini ve bunun pek olası olmadığını da sözlerine eklemiştir. Yani borcun düşürülmesine maddi olanaksızlıkları sebep olmamıştır. Diğer bir örnek de Maraş kethüdasının orduya yardım bahanesiyle köylülerden istediği 446 kuruş (ilaveten aynı bazı mallar) verginin köylülerin haksız bir vergi olduğunu ispat etmelerine rağmen 150 kuruşa sulh yapılarak ödemek zorunda kalmalarıdır. Başka bir örnekte ise yetimin vasisinin yetimin malı olan bir bağı 7 kuruşa sattığını yetim yetişkin olduğunda bağı geri isteyince 4 kuruşa anlaştıklarını belirtmiştir. Yazar bütün bu sulh kayıtlarından hareketle sosyoekonomik olarak güçlü olan tarafın davalarda olduğu gibi sulhlarda da avantajlı olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁷

Othman'ın İbn-i Kayyim'dan aktardığına göre Kuran ve Hadiste izin verilen sulh sadece sulh-ı adildir. Fakat pek çok kimse aracılık yaparken taraflara hak ettiklerini vermeyerek sulh-ı zalime girmektedir. Bu tür sulhlar öncelik sahibi olanlara imtiyaz tanımaktadırlar. Zulmün asıl kaynağı arabulucuların güçlü olan taraf lehine daha avantajlı bir sulh oluşması için zayıf tarafı zorla ikna etmeleridir. Fakat asıl adil sulh Hz. Peygamber ve sahabelerin tavsiye ettikleri gibi tarafların ikisinin de eşit mesafe yol olarak orta bir noktaya gelmesiyle gerçekleşmektedir.³⁰⁸

³⁰⁷ Hülya Canbakal, “Ayntab at the End of the 17th Century: A study of Notables and Urban Politics” (Doktora Tezi, Harvard University, 1999), 255.

³⁰⁸ Aida Othman, “‘And Sulh Is Best’: Amicable Settlement and Dispute Resolution in Islamic Law” (Doktora Tezi, Harvard University, 2005), 117.

Mahkemenin ve kadının sulh için önemli bir yeri olduğunu ileri sürerler³⁰⁹ olduğu gibi mahkemenin görevinin sadece yargılama olduğunu ve musâlahanın mahkemenin normal sürecinin bir parçası olmadığını iddia edenler de vardır.³¹⁰ Othman ayrıca sulh müzakerelerinde kadının veya tecrübeli bir arabulucunun olmadığı durumlarda az bilgili ve zayıf olan tarafın dezavantajlı bir sulhu kabul etmek zorunda kalacağını ifade etmiştir. Hatta birçok fakih taraflar anlaşsa bile bir taraf için adil olmayan sulha karşı çıkmışlardır.³¹¹

Tamdoğan, Adana ve Üsküdar mahkemelerindeki sulh kayıtlarını incelediği çalışmasında iki mahkeme arasında şu üç konuda farklılaşma tespit etmiştir: sözlü sulhların yaygınlığı, ödemenin türü ve aracılardan rolü. Yazar toplam 85 sulh kaydını incelediği bu çalışmasında sulh edilen miktarların orijinal borcun genellikle %50'si veya daha azı olduğunu ifade etmiştir. Fakat Adana mahkemesinde ilk borç miktarları zikredilmediği için iki mahkeme arasında karşılaştırma yapamamıştır.³¹²

Bu çalışmada incelenen kayıtlar dikkate alındığında sulhun dört farklı şekilde neticlendiği görülmektedir. Birincisi davacının talep ettiği, karşılığı sicil kaydında parasal olarak belirtilen bir değer belli bir kısmının davalı tarafından verilmesiyle (veya verileceğinin taahhüt edilmesiyle) sonuçlanmasıdır. İkincisi ise ilk talep edilen miktara yer vermeyip sadece sulh için anlaşılan miktarın belirtildiği anlaşmalardır. Üçüncüsü karşılık olarak hiçbir şey talep edilmeyen, davadan *meccanen fariğ*³¹³ olmak şeklinde gerçekleştirilen sulhlardır. Son olarak ise sulhun yapıldığı ama parasal bir değer hiçbir şekilde söz konusu olmadığı durumlar vardır. Toplam 639 sulhtan 409 tanesi birinci şekilde sonuçlanmıştır. Yani davacı ve davalı talep edilen miktarın belli bir oranına razı olarak anlaşmaktadırlar. Fakat bu oran sabit değildir ve anlaşmadan anlaşmaya değişmektedir. Sulh gücü diye adlandırılacak bu

³⁰⁹ Boğaç A. Ergene, "Why Did Ümmü Gülsüm Go to Court? Ottoman Legal Practice between History and Anthropology", *Islamic Law and Society* 17, sy 2 (2010): 215-44. Yazar bu makalesinde elverişsiz şartlara rağmen sulh yapma isteğini bir vaka üzerinden incelemektedir. Ayrıca yazar muslihândan kastedilenin kadını olabileceğini ileri sürerek bir Alman tüccarın kadını aracılığıyla sulh yaptığını örnek olarak vermektedir. Bkz. Ergene, *Local Court, Provincial Society, and Justice in the Ottoman Empire Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)*, 116-119.

³¹⁰ Gerber, *State, Society, and Law in Islam*, 51. Yazar kadının sulhlarda rolü olabileceğini kabul etmekle birlikte bunun açık bir şekilde kayıtlardan çıkarılamayacağını ifade eder.

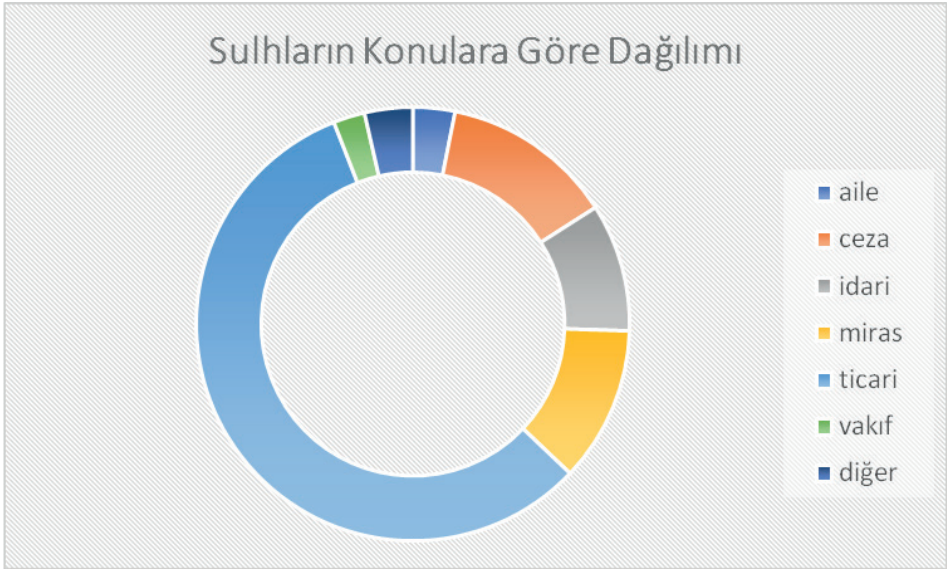
³¹¹ Othman, "And Sulh Is Best", 315.

³¹² Işık Tamdoğan, "'Sulh' and the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana", *Islamic Law and Society* 15, sy 1 (2008): 55-83.

³¹³ Zeynep Dörtok Abacı, "Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM* 20, sy 20 (2006): 105-15. Bu çalışmada yazar meccanen sulh kavramıyla ilgili ayrıntılı bilgi vererek, bu kavramın ilgili literatüre girmesi gerektiğini belirtiyor.

oran, üzerinde anlaşma sağlanan değerin talep edilen değere bölünmesiyle oluşturulmaktadır. Bu bölümde bu oranın dava taraflarının din, cinsiyet ve unvanından etkilenip etkilenmediği regresyon analizleriyle gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca mahkemeler ve konular arasında fark olup olmadığı da incelenecektir. Yukarıda zikredilen bazı çalışmalardan sosyoekonomik olarak üstte olan sınıfların sulh anlaşmalarında da avantajlı oldukları sonucu çıkmaktadır. Burada bu öngörünün bu çalışmada incelenen zaman dilimi ve mahkemeler için ne kadar geçerli olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Ayrıca unvanlı kişilerin sulhlarda görece daha avantajlı olup olmadıkları araştırılacaktır.

Eldeki mahkeme kayıtlarında yedi farklı konuda toplam 639 sulh anlaşması yapıldığı görülmektedir. Bunların konulara göre nasıl dağıldığı Şekil 4.2.'de gösterilmiştir. Buna göre sayı olarak en fazla sulh anlaşması ticaret konulu davalarda gerçekleşmiştir. Bunu sırasıyla ceza, miras ve idari konulardaki sulhlar takip etmektedir.

Şekil 4.2. Sulhların Konulara Göre Dağılımı

Aşağıdaki Tablo 4.4.a-b'de ise mahkeme ve konularına göre toplam kayıt sayıları³¹⁴ ve sulh oranları verilmiştir. Sulh oranlarına bakıldığında toplamda anlaşmazlıkların %23'ünün sulh ile çözüldüğü görülmektedir. Ayrıca merkez mahkemelerindeki sulh oranları taşraya göre daha fazladır. Konular dikkate alındığında ceza ve ticari davalardaki sulh oranının ortalamasının

³¹⁴ Toplam kayıt sayıları 2. Bölümde verilmişti. Burada ise sulh oranlarını bulmak için tekrar kullanılmıştır.

üstünde gerçekleştiği görülmektedir. Ceza davalarındaki bu yüksek oranın muhtemel sebeplerinin bu konuda delil getirmenin güçlüğü ve diyet, erş vb. uygulamaların yaygınlığı olduğuna daha önce değinilmişti. En düşük oranlar ise aile ve diğer konulu davalarda gerçekleşmektedir.

Tablo 4.4.a. Mahkeme ve Konulara Göre Toplam Kayıt Sayıları

	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Galata	56	37	31	10	641	13	29	817
Üsküdar	32	80	45	48	421	23	11	660
Konya	62	42	180	229	144	56	108	821
Kütahya	22	79	73	134	147	9	65	529
Toplam	172	238	329	421	1353	101	213	2827

Tablo 4.4.b. Mahkeme ve Konulara Göre Toplam Sulh Oranları

	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Galata	0.13	0.46	0.10	0.40	0.32	0.08	0.28	0.30
Üsküdar	0.19	0.55	0.22	0.25	0.27	0.39	0.09	0.30
Konya	0.08	0.17	0.14	0.13	0.14	0.07	0.11	0.12
Kütahya	0.09	0.18	0.32	0.22	0.18	0.11	0.03	0.19
Toplam	0.12	0.34	0.19	0.18	0.27	0.15	0.11	0.23

Model: Dava Taraflarının Sosyoekonomik Statülerinin Sulh Gücüne Etkisi

$$\text{sulhgücü} = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \beta_5 X_5 + \beta_6 X_6 + \beta_7 X_7 + \beta_8 X_8 + \beta_9 X_9 + u$$

Aşağıdaki bölümde yukarıdaki regresyon denkleminin farklı kategoriler için uygulanmasıyla elde edilen sonuçlar verilmiştir. Burada sadece dava taraflarının türüne göre yazılmış olan denklem tarafların cinsiyeti, çeşitli unvanlar ve dine göre çalıştırılmış ve sonuçları tablolar şeklinde rapor edilmiştir. Modeldeki bağımlı değişken olan sulh gücü davacının sulh konusunda pazarlık gücünü göstermesi amacıyla $\frac{\text{anlaşmaya varılan miktar}}{\text{iddia edilen miktar}}$ şeklinde oluşturulmuştur. Bu oran sıfır ve bir aralığında olacaktır ve bire yaklaştıkça davacının sulh gücünün arttığı anlamına geldiği varsayılacaktır. Sulh gücünün davacının sosyoekonomik statüsüne paralel olarak arttığı kabul edilirse, unvanlı olan kişilerin sulh gücünün unvansızlardan daha fazla olması beklenir. Bu oranın kategorilerden bağımsız olarak hesaplanan ortalaması 0,45'tir. Dolayısıyla oransal bir sulh anlaşmasının olduğu toplam 342 anlaşmada davacılar toplam değer yarısından daha az bir miktara razı olarak anlaşmaya varmışlardır.

Aşağıdaki Tablo 4.5'te modeldeki kategori değişkeni dava taraflarının türüne göre oluşturulmuştur. Burada özellikle tüzel kişilerin davaya taraf olduğu durumlarda gözlem bulunmamasından dolayı çıktıda o kısımlar boş kalmıştır. Tarafların türüne göre sulh güçlerine bakıldığında anlamlı çıkan iki katsayının bulunduğu görülmektedir. Ama bu katsayılar da çok az

gözlem olduğundan yorumlamak doğru olmayacaktır. Sonuç olarak katsayıların anlamsız ve gözlem sayısının yetersizliği sebebiyle tarafların türünün sulh gücüne herhangi bir etkisinin olduğu gösterilememiştir.

Tablo 4.5. Tarafların Türüne (Tekil, Grup ve Tüzel) Göre Sulh Güçleri

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
X₁ : Tekil / Grup	-0.01	0.827	-0.08	0.202	-0.06	0.119
X₂ : Tekil / Tüzel			-0.07	0.458	-0.09	0.249
X₃ : Grup / Tekil	-0.05	0.470	-0.02	0.864	-0.04	0.415
X₄ : Grup / Grup			0.00	0.987	-0.03	0.838
X₅ : Grup / Tüzel			-0.28	0.000***	-0.30	0.000***
X₆ : Tüzel / Tekil			0.05	0.754	0.02	0.874
X₇ : Tüzel / Grup						
X₈ : Tüzel / Tüzel			-0.03	0.434	-0.05	0.000***
X₉ : Tekil / Tekil	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.46	0.000***	0.43	0.000***	0.45	0.000***
Gözlem	320		89		409	
R²	0.0021		0.0381		0.0131	

Modeldeki kategori değişkeni cinsiyet olarak çalıştırıldığında ortaya çıkan sonuçlar Tablo 4.6'da verilmiştir. Buna göre cinsiyete göre sulh gücüne bakıldığında anlamlı üç tane katsayı olduğu görülmektedir. Bunlardan taşradaki Kadın / Kadın kategorisindeki gözlem sayısı çok az olduğundan (2) yorum dışı bırakılarak şöyle söylenebilir. Merkezdeki kadınlar kendi aralarındaki sulh anlaşmalarında referans kategorisine göre³¹⁵ davacı tarafın daha az bir miktara razı olmasıyla sulh yapmaktadırlar. Bütün kayıtlar dikate alındığında ise Erkek / Kadın kategorisinin katsayısının (%10 anlamlılık düzeyinde) negatif anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre erkeklerin de kadınlara karşı sulh ile çözdükleri anlaşmazlıklarda sulh güçlerinin erkeklerle karşı olduğundan daha az olduğu söylenebilir. Yani erkekler sulh yapabilmeleri için kadınlara ortalamadan daha yüksek bir oran (%62) vermek durumundadırlar.

³¹⁵ Referans kategorisi Erkek / Erkek şeklinde oluşturulmuştur ve bu kategorideki sulh gücü ortalamaları %47'dir.

Tablo 4.6. Tarafların Cinsiyetine Göre Sulh Güçleri

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.09	0.028**	0.22	0.000***	-0.06	0.162
Kadın / Erkek	-0.06	0.156	0.01	0.859	-0.04	0.171
Erkek / Kadın	-0.07	0.256	-0.11	0.119	-0.08	0.092*
Erkek / Erkek	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.47	0.000***	0.42	0.000***	0.47	0.000***
Gözlem	293		49		342	
R²	0.0205		0.0697		0.0159	

Modeldeki kategori değişkeni unvanlar şeklinde oluşturulduğunda çıkan sonuçlar Tablo 4.7’de verilmiştir. Buna göre yukarıdakilerden farklı olarak anlamlı çıkan tek bir kategori vardır. O da unvanlı erkeklerin unvansız erkeklere karşı oldukları sulh anlaşmalarıdır. Bu sonuca göre merkezdeki sulh anlaşmalarında unvanlı olan erkekler unvansız erkeklere karşı sulh gücü bakımından üstün durumdadırlar. Çünkü pozitif katsayı unvanlı erkeklerin referans kategorisine³¹⁶ göre daha fazla bir orana ancak razı olduklarını göstermektedir. Bu sonuç bütün kayıtlar dikkate alındığında da değişmemiştir. Böylelikle unvanlı ve dolayısıyla sosyoekonomik olarak üstte yer alan tarafın avantajlı oranlarla sulh yaptıkları görülmektedir. Bu sulh anlaşmalarına konulara göre bakıldığında ise bu sonucun büyük oranda ticari davalardan kaynaklandığı görülmektedir.³¹⁷

Tablo 4.7. Tarafların Unvanına (Unvanlı ve Unvansız) Göre Sulh Güçleri

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.08	0.087*	0.19	0.315	-0.05	0.286
Kadın / Unvanlı Erkek	-0.03	0.654	-0.01	0.970	-0.02	0.696
Kadın / Unvansız Erkek	-0.05	0.369	-0.05	0.800	-0.05	0.315
Unvanlı Erkek / Kadın	-0.06	0.596	-0.06	0.761	-0.06	0.481
Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek	0.03	0.574	-0.06	0.746	0.00	0.953
Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.11	0.009***	0.08	0.719	0.10	0.008***
Unvansız Erkek / Kadın	-0.05	0.511	-0.20	0.301	-0.08	0.213
Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek	-0.02	0.646	-0.08	0.690	-0.03	0.402
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.45	0.000***	0.46	0.017**	0.45	0.000***
Gözlem	293		49		342	
R²	0.0486		0.1280		0.0456	

Tablo 4.8’de unvanlar daha ayrıntılı olarak üst ve alt sınıf şeklinde ikiye ayrılmıştır. Burada pek çok kategoride anlamlı sonuçlar gözlemlenmektedir.

³¹⁶ Referans kategorisi Unvansız Erkek / Unvansız Erkek şeklinde oluşturulmuştur ve bu kategorideki sulh gücü ortalamaları %46’dır.

³¹⁷ Konulara göre yapılan analizde gözlem sayıları çok az olduğundan buraya alınmamıştır.

Fakat Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek kategorisi haricindekilerin gözlem sayılarının azlığından dolayı yorumlanması doğru olmayacaktır. Üst sınıf unvanlıların unvansızlara karşı olan sulhlarında sulh güçlerinin fazla olduğu ve referansa göre daha avantajlı anlaşmalar yaptıkları söylenebilir.

Tablo 4.8. Tarafların Unvanına (Üst ve Alt Sınıf) Göre Sulh Güçleri

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.08	0.092*	0.19	0.406	-0.05	0.293
Kadın / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.11	0.088*	0.04	0.860	-0.09	0.117
Kadın / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.03	0.797			0.03	0.797
Kadın / Unvansız Erkek	-0.05	0.376	-0.05	0.833	-0.05	0.323
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	0.13	0.000***			0.13	0.000***
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.04	0.576	-0.02	0.925	-0.03	0.552
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.02	0.948			0.02	0.948
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.09	0.093*	-0.09	0.703	0.08	0.111
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	-0.36	0.000***			-0.36	0.000***
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.08	0.000***	0.04	0.860	-0.02	0.737
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.13	0.193			0.13	0.192
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.14	0.021**	-0.21	0.358	0.10	0.122
Unvansız Erkek / Kadın	-0.05	0.518	-0.20	0.392	-0.08	0.220
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.03	0.506	-0.28	0.222	-0.07	0.130
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	-0.06	0.423	0.04	0.860	-0.05	0.472
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek		Referans		Referans		Referans
Sabit	0.45	0.000***	0.46	0.053*	0.45	0.000***
Gözlem		268		26		294
R²		0.0886		0.3963		0.0774

Tablo 4.9’da ise unvanlar dini ve askeri diye iki alt gruba ayrılmıştır. Burada da anlamlı pek çok kategori vardır. Fakat bunlardan sadece Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek kategorisi gözlem sayısı itibariyle yorumlanabilir. Buna göre askeri unvanlı erkekler unvansız erkeklere karşı sulh gücü olarak daha üst bir pozisyondadırlar. Bu durum yukarıdaki iki modelin sonuçlarıyla örtüşmektedir. Ayrıca gözlem sayısı az (9) olmakla birlikte Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek kategorisinin katsayısının da negatif anlamlı olması genel sonuçlarla uyumludur.

Tablo 4.9. Tarafların Unvanına (Dini ve Askeri) Göre Sulh Güçleri

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.08	0.091*	0.19	0.406	-0.05	0.293
Kadın / Dini Unvanlı Erkek	-0.14	0.211	0.04	0.860	-0.09	0.322
Kadın / Askeri Unvanlı Erkek	-0.05	0.431			-0.05	0.430
Kadın / Unvansız Erkek	-0.05	0.375	-0.05	0.833	-0.05	0.323
Dini Unvanlı Erkek / Kadın	-0.37	0.000***			-0.37	0.000***
Dini Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	0.10	0.000***	0.10	0.649	0.10	0.000***
Dini Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek			0.00	0.988	0.00	0.975
Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.08	0.207	-0.15	0.527	0.04	0.470
Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	-0.03	0.824			-0.03	0.823
Askeri Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	0.02	0.849			0.02	0.850
Askeri Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	-0.01	0.917	-0.16	0.476	-0.02	0.739
Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.11	0.038***			0.11	0.038***
Unvansız Erkek / Kadın	-0.05	0.517	-0.20	0.392	-0.08	0.220
Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek	-0.22	0.000***	-0.12	0.667	-0.20	0.000***
Unvansız Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	0.03	0.428	-0.29	0.215	0.00	0.997
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.45	0.000***	0.46	0.053	0.4546	0.000***
Gözlem	268		26		294	
R²	0.0919		0.3731		0.0791	

Tablo 4.10’da kategoriler din ve diğer unvanlar şeklinde oluşturulmuştur. Anlamli çıkan kategoriler içinde gözlem sayısı itibariyle yorumlanabilecek sadece iki kategori bulunmaktadır. Bunlardan birincisi din başlığı altındaki tek anlamlı sonuç olan Zimmi / Müslim kategorisidir. Buna göre zimmiler sulh anlaşmalarında Müslümanlara karşı daha az bir sulh gücüne sahiptirler. Yani iddia ettikleri miktarın referans kategorisine göre³¹⁸ daha az bir miktarına razı olarak sulh etmektedirler. Diğer kategori ise Seyit / Seyit değildir. Burada da negatif bir sonuç gözlemlenmiştir. Buna göre seyit unvanı olanlar olmayanlara karşı sulh gücü olarak daha dezavantajlı durumdadırlar. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta seyit olmayanların diğer başka unvanlar taşıyabilecek olmalarıdır. Bu negatif sonuç bundan kaynaklanmaktadır. Çünkü veriyi yakından incelediğimizde seyit olmayanların yarısının ağa, beg ve efendi gibi unvanlara sahip oldukları görülmektedir. Dolayısıyla bu unvanlara karşı seyit unvanlıların sulh gücü düşmektedir. Fakat seyitlerin unvansızlara karşı olan sulh güçlerinin ortalamasına bakıldığında %49 ile referans kategorisinin (%45) üzerinde kalmaktadır.

³¹⁸ Referans kategorisi Müslim / Müslim şeklinde oluşturulmuştur ve bu kategorideki sulh gücü ortalamaları %44’tür

Tablo 4.10. Tarafların Diğer Kategorilere (Din ve Diğer Unvanlar) Göre Sulh Güçleri

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Müslim / Zimmi	0.06	0.165	-0.06	0.808	0.06	0.133
Zimmi / Müslim	-0.09	0.056*	-0.29	0.002***	-0.11	0.017**
Zimmi / Zimmi	0.00	0.875	0.02	0.922	-0.01	0.846
Müslim / Müslim	Referans		Referans		Referans	
Hacı / Hacı	0.05	0.024**	-0.23	0.009***	-0.10	0.356
Hacı / Hacı değil	0.03	0.741	0.26	0.129	0.09	0.244
Hacı değil / Hacı	-0.09	0.300	-0.02	0.836	-0.06	0.258
Hacı değil / Hacı değil	Referans		Referans		Referans	
Seyit / Seyit	-0.15	0.000***	0.19	0.118	0.09	0.486
Seyit / Seyit değil	0.05	0.353	-0.15	0.092*	-0.02	0.599
Seyit değil / Seyit	0.07	0.220	0.02	0.814	0.02	0.612
Seyit değil / Seyit değil	Referans		Referans		Referans	
Zade / Zade			0.10	0.241	0.09	0.046**
Zade / Zade değil	0.40	0.000***	0.03	0.789	0.16	0.342
Zade değil / Zade						
Zade değil / Zade değil	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.45	0.000	0.44	0.000***	0.45	0.000***
Gözlem	293		49		342	
R²	0.0533		0.2512		0.422	

Sonuç olarak kadınların erkeklerden, unvanlıların unvansızlardan, Müslümanların zimmilerden daha fazla sulh gücüne sahip olduğu bulunmuştur. Burada cinsiyet hariç sosyoekonomik statü ile sulh gücü arasında uyumlu bir ilişki olduğundan bahsedilebilir. Çünkü unvanlı, erkek ve Müslüman olmak sosyal statüyü yükselten faktörler olarak kabul edilmektedir. Cinsiyetle ilgili farklılığın neden kaynaklandığını tespit etmek güçtür. Burada mahkemelerin veya toplumun kadınlara karşı kollayıcı bir tavır takındıklarından bahsedilebilir. Erkek ve kadınlar arasındaki sulh anlaşmalarının konularına bakıldığında %70'inin ticari konularda olduğu görülmektedir. Bundan hareketle şöyle söylenebilir: ticari konulardaki anlaşmalarda erkekler kadınlar üzerinde daha az bir pazarlık gücüne sahiptirler. Fakat bunun neden kaynaklandığı ve genellenebilir bir sonuç olup olmadığına eldeki sınırlı verilerle açıklık getirmek mümkün değildir. Bu sonuçların daha fazla gözlem içeren başka çalışmalarla teyit edilmesi gerekmektedir.

Şahitlik ve Yüksek Sosyoekonomik Statü Sahiplerine Karşı Şahitlik

Bir önceki kısımda sosyoekonomik statüsü yüksek olan unvanlılar ve Müslümanların sulh anlaşmalarında görece daha avantajlı oldukları görülmüştür. Bu kısımda ise dava tarafları ile görgü şahitlerinin sosyoekonomik statüleri arasındaki ilişki incelenecektir. Buna göre dava taraflarının unvanlı olma durumuyla şahitlerinin unvanlı olma durumları arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığına bakılacaktır. Acaba unvanlı kişilere karşı dava açılırken veya unvanlı kişilerin açtıkları davalara karşı savunma yapmak için unvanlı şahit bulundurmamak tercih edilen bir durum mudur? Eğer öyleyse bu sonuç da unvanlı olmanın (sulh gücünde olduğu gibi) mahkeme dışındaki nüfuzunu gösteren ayrı bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Şahitlik kurumu gerektiğinde delil için ve dava süreçlerini izlemek amacıyla oluşturulmuş kökü çok eskilere dayanan bir uygulamadır. Her bir hâkim hem dava sürecinin şartlara uygun şekilde gerçekleştiğini teyit etmek hem de gerektiğinde dava tarafları hakkında şahitlik etmeleri için seçtikleri belli kişileri davada hazır bulundurmuşlardır. Bunlara daha sonra şühûdu'l-hâl ismi verilmiştir. Bir de dava taraflarının iddialarını ispatlamak için getirdikleri şahitler vardır ki bunlara şühûdu'l-âyân denilmektedir.³¹⁹

Şühûdu'l-hâl'in kimlerden oluştuğu ve ne gibi vazifeler gördüğü oldukça tartışmalı bir konudur. Akdağ'a göre bilirkişi heyeti şeklinde oluşturulan bu kişiler bir nevi jüri vazifesi görmekteydiler ve bölgenin ileri gelenlerinden seçilen bu kimseler muhakemenin tarzının şahitleri olup kesinlikle görgü şahitlerinden değildiler. Ayrıca bu hal şahitleri o yörenin örf ve adetleri hakkında kadıların danıştığı kimseler olarak da dikkat çekmektedir. Şühûdu'l-hâlin isimlerinin tamamı yazılmayıp *gayrihim* diye geçildiğinden esasen bunların ne sıklıkla mahkemede bu mevkide bulduklarını tespit etmek mümkün değildir.³²⁰ Canbakkal'a göre ise şahitler fonksiyon olarak birbirinden ayrılrsa da çok büyük kısmı "udûl" denilen belli bir havuzdan seçilmekteydi. Örneğin 6423 şahit kaydındaki toplam şahit sayısı 983'tür. Görgü şahitlerinin toplam şahitlerin %10'unu ancak oluşturduğunu belirten yazar, şahitliğin büyük oranda birden fazla şahitlik yapan çoklu şahitliklerden (bunların içinde muhızır gibi yüzlerce kez şühûdu'l-hâl olarak kaydedilen mahkeme görevlileri de var) oluştuğunu ifade etmektedir.³²¹ Jennings ise şühûdu'l-hâl'in küçük kapalı bir daire olduğunu kabul etmez ve bütün

³¹⁹ Wael B Hallaq, *The Origins and Evolution of Islamic Law* (Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2008), 61.

³²⁰ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, c. 1, 2 c. (Ankara: Barış Kitabevi, 1999), 405.

³²¹ Canbakkal, "Ayntab at the End of the 17th Century: A study of Notables and Urban Politics", 219.

Müslümanlara açık bir kurum olduğundan bahseder. Yazar şühûdu'l-hâlin içinde iki ayrı gruptan söz eder. Birinci grup bölgenin ileri gelen ulema ve ayan gibi kişilerinden oluşur ve mahkemenin adil ve etkin işlemesiyle ilgilendirirler. İkinci grup ise dava taraflarının geldikleri yer veya meslek grubuyla ilgilidir ve birinci gruba göre daha sık değişen kısımdır. Ona göre dava taraflarıyla aynı köyden olan kimseler veya aynı esnafıktan gelen kimseler bu grubu oluşturmaktadır.³²²

İspat yükünün oluşması şu şekilde gerçekleşmektedir. Davalının suçu ispat edilene kadar masum sayıldığı ilkesinden hareketle iddiasını ispatlamak davacıya ait bir yükümlülüktür. İspat vasıtaları ise şahitlik, yemin etme ve yeminden kaçınmadır (nükûl). İkrar ispat vasıtası olarak görülmemiştir. Çünkü ispat davalının kabul etmediği durumlarda gereklidir, davalı iddiayı kabul etti ise artık ispat edilecek bir şey söz konusu değildir.³²³ Şahitlik ispat vasıtalarından en sık kullanılanı ve en önemlisidir. Şahitliğin geçerli olması için şahitlerin tezkiye sürecinden geçmesi gerekmektedir.³²⁴ Hâkim gizli veya açık şekilde yapabileceği bu tezkiye süreciyle şahitlerin güvenilir olup olmadıklarını soruşturmak zorundadır. Aksi halde vereceği hükmün geçersiz olacağına yukarıda değinilmişti.³²⁵

Bu kısımda şühûdu'l-hâlden değil görgü şahidi diyebileceğimiz dava taraflarının iddialarını ispatlamak için getirdikleri şahitlerden bahsedilecektir.

Osmanlı mahkemelerinde şahitlik, davaların ispatı konusunda son derece önemli bir yere sahipti. Özellikle bugünkü modern ispat vasıtalarının (yazılı delil, parmak izi, dna testi vb.) olmadığı zamanlarda şahitlerin önemi son derece açıktır.³²⁶ Yazılı delil çoğu durumda tek başına yeterli kabul edilmemektedir.³²⁷ Bu çalışmaya konu olan kayıtlara bakıldığında da dava taraflarının getirdikleri şahitlerin dava kazanma konusunda son derece önemli olduğu görülmektedir.

Şahitliğin dava kazanma oranı üzerindeki önemini göstermek için aşağıdaki Tablo 4.11'de dava taraflarının şahit getirip getirmediklerine göre dava kazanma olasılıkları incelenmiştir. Buna göre davacının şahit getirip davalı-

³²² Jennings, "Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System": 143-144.

³²³ Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku Osmanlı Devri Uygulaması*, 166.

³²⁴ Bayındır, 204. Ayrıca bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-i `Adliye*, Madde 1717.

³²⁵ Çatalcalı Ali Efendi, *Fetava-i Ali Efendi*, 293.

³²⁶ Bazen ölüm riski içermesine rağmen Osmanlı toplumunda şahitlik yapmanın oldukça makul gerekçeleri olduğu hakkında bkz. Sedat Bingöl, "Nineteenth-Century Ottoman Neighbourhoods Visited by Courage, Sleeplessness and Dead Bodies", *Middle Eastern Studies* 51, sy 2 (04 Mart 2015): 254-68, <https://doi.org/10.1080/00263206.2014.947475>.

³²⁷ Yazılı delilin tek başına genellikle ispat vasıtası olarak kabul edilmediği hakkında bkz. Bölüm 1.4.1.

nın getirmediği durumlarda davayı kazanma olasılığı pozitif anlamlı çıkmıştır. Davalının şahidinin olduğu fakat davacının şahidinin olmadığı durumda ise negatif anlamlıdır. Yani şahit bulundurmamak davayı kazanma olasılığını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu sonucu istatistikler de desteklemektedir. Çünkü davacının şahit bulundurduğu 272 davanın 265'inde davayı kazandığı görülürken, davalının şahit getirdiği 260 davanın 256'sında davayı kazandığı görülmektedir.

Tablo 4.11. Şahitlere Göre Dava Kazanma Olasılıkları

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Şahit / Şahit	-0.22	0.803			-0.68	0.317
Şahit / Şahit yok	1.73	0.000***	2.79	0.000***	2.16	0.000***
Şahit yok / Şahit	-2.30	0.000***	-1.85	0.000***	-2.28	0.000***
Şahit yok / Şahit yok	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.22	0.000	-0.48	0.000	0.01	0.812
Gözlem	914		744		1660	
Pseudo R ²	0.1203		0.5193		0.2838	

Davanın ispatı için şahit bulundurmanın önemi açıkça görülmüştür. Acaba şahitler seçilirken unvanlı olup olmamasına dikkat ediliyor muydu? Ayrıca unvansız şahitlerle unvanlı kişilere karşı çıkmak mümkün müydü? Canbakal, Antep için incelediği 1656-60 tarihleri arasındaki 5128 şahitlik kaydının %72'sinde, 1689-1693 tarihleri arasındaki 6469 şahitlik kaydının da %70'inde unvanlı şahitler kullanıldığını tespit etmiştir. Yazara göre davanın ispatında şahidin, davacının (veya karşı dava söz konusu olduğunda davalının) iddiasını onaylamak dışında bir fonksiyonu olmadığından ve şahidin şahitliğinin ancak tezkiye sürecinden başarılı çıkmasıyla mümkün olacağından dolayı dava tarafları şahit olarak unvanlı kişileri tercih etmişlerdir. Çünkü iddia sahibinin ileri sürdüğü hikâyeyi güvenilir birinin ağzından dinlemek hem iddia sahibi hem de mahkeme için önemlidir. Yazar ayrıca bu durumun Osmanlı'ya ve İslam'a münhasır bir durum olmadığını da belirtmektedir. Şahitlikte unvanların önemli olduğu gibi vekâlet konusunda da vekillerin kimliklerinin (dolayısıyla unvanlarının) dava tarafları için önemli olduğunu iddia etmektedir.³²⁸

Bu kısımda öncelikle dava taraflarının kullandıkları şahitlerin unvan durumu, ardından unvanlı birine karşı dava açarken davacının getirdiği şahidin unvan durumu son olarak da davacının unvanlı olmasının davalının

³²⁸ Canbakal, "Ayntab at the End of the 17th Century: A study of Notables and Urban Politics", 226.

şahidinin unvanlı olmasına etkisi incelenecektir. Böylelikle dava taraflarının unvanlı şahitler tercih edip etmediklerinin yanında unvanlı birine karşı unvansız şahit kullanmanın mümkün olup olmadığına da bakılacaktır. Bunun sonucunda unvanlı olanların mahkeme dışındaki nüfuzlarına dair bazı çıkarımlar yapılabilir.

Tablo 4.12'de davacı ve davalıların unvanlı olmalarının, davacı ve davalıların şahitlerinin unvanlı olmaları üzerine etkilerine bakılmıştır. Buna göre davacının unvanlı olması davacının şahidinin de unvanlı olmasını pozitif anlamı olarak etkilemektedir (1. denklem). Yani unvanlı kişiler iddialarını delillendirmek için unvanlı şahitleri tercih etmektedirler. Bu durum taşra için geçerli olmamasına rağmen merkez ve tüm kayıtlar için geçerlidir. Aynı şekilde davalının unvanlı olması da davalının şahidinin unvanlı olmasını pozitif anlamı olarak etkilemektedir. Buna göre unvanlı davalılar da davacılar gibi karşı iddialarını ispatlamak için unvanlı şahitler kullanmaktadırlar.³²⁹ Bu sonuç şahitlerin genellikle unvanlı kişiler olmasına dikkat edildiği³³⁰ ve unvanlılarla unvansızların kendi içlerindeki ilişkilerin daha yoğun olacağı varsayımları altında normal ve beklenen bir sonuçtur.

Diğer denklemlerde (3. ve 4. denklem) ise ilginç sayılabilecek sonuçlar çıkmıştır. Davalının unvanlı olması davacının şahidinin unvanlı olmasını pozitif anlamı olarak etkilerken, davacının unvanlı olmasının davalının şahidinin unvanlı olmasına herhangi bir etkisi bulunamamıştır. Yani eğer bir kimse unvanlı birine dava açacak ise iddiasını ispatlamak için yanında unvanlı şahitler bulundurmayı tercih etmektedir. Fakat unvanlı birisi herhangi birine dava açtığı zaman davalı taraf karşı iddiasını ispatlamak için unvanlı bir şahit bulundurmak zorunda/durumunda değildir.

³²⁹ Daha geniş kombinasyonlar için Ek-8'teki tabloya bakılabilir. Örneğin ekteki tabloya göre davacıların unvanlı olması davalıların unvanlı olmasını bütün bölgelerde pozitif anlamı olarak etkilemektedir. Bunun tam tersi de doğrudur. Ayrıca, davacı ve davalının şahitlerinin unvanlı olmasının da davacı ve davalıların unvanlı olmaları üzerine pozitif etkisi söz konusudur.

³³⁰ Elimizdeki davacıların şahit bulundurdukları 166 kayıta şahitlerin 128 tanesi (%77), davalıların 168 kayıttaki şahitlerinin 124 tanesi (%74)'ü unvanlıdır. Bu oranlar Canbakal'ın verdiği oranlara oldukça yakındır.

Tablo 4.12. Dava Tarafları ile Şahitlerin Unvanlarının İlişkisi

1. denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının şahidinin unvanlı olması	Davacının unvanlı olması	5.75	0.000***	0.18	0.483	0.52	0.017**
	Sabit	0.16	0.536	0.62	0.002***	0.46	0.004***
	Gözlem	45		121		166	
	Pseudo R ²	0.3394		0.0038		0.0323	
2. denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının şahidinin unvanlı olması	Davalının unvanlı olması	4.98	0.000***	0.94	0.000***	0.88	0.000***
	Sabit	0.78	0.008***	0.12	0.455	0.28	0.043**
	Gözlem	35		133		168	
	Pseudo R ²	0.1610		0.0974		0.0841	
3. denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının şahidinin unvanlı olması	Davalının unvanlı olması	0.88	0.060*	0.50	0.057*	0.56	0.010**
	Sabit	0.43	0.108	0.43	0.032**	0.43	0.007***
	Gözlem	45		121		166	
	Pseudo R ²	0.0821		0.0278		0.0372	
4. denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının şahidinin unvanlı olması	Davacının unvanlı olması	0.15	0.785	0.25	0.295	0.26	0.237
	Sabit	1.00	0.004***	0.45	0.002***	0.54	0.000***
	Gözlem	35		133		168	
	Pseudo R ²	0.0027		0.0069		0.0073	

Burada şöyle denilebilir, davalının unvanlı olması ile davacının unvanlı olması arasında anlamlı pozitif bir ilişki söz konusudur (bkz. Ek-8). Unvanlı davacı ile unvanlı şahit bulundurma arasında da benzer bir ilişki söz konusudur. Bu sebeple davalı unvanlı olduğunda davacının şahidinin unvanlı olması da oldukça olasıdır. Fakat aynı mantıkla hareket edildiğinde 4. denklemin sonuçları açıklanamamaktadır. Çünkü davacının unvanlı olması ile davalının unvanlı olması arasındaki pozitif ilişki ile davalının unvanlı olması ile davalının şahidinin unvanlı olması arasındaki pozitif ilişki dikkate alındığında, davacı unvanlı ise davalının şahidinin de unvanlı olması beklenir. Fakat burada hiçbir bölge için anlamlı bir sonuç bulunamamıştır.

Sonuç olarak unvanlı kişilere karşı dava açılırken, unvanlı şahitlerden yardım almak davacıların tercih ettiği bir yol olarak gözükmektedir. Fakat

unvanlı biri sırf bu statüsünü kullanarak dava açıp davalı tarafı unvanlı bir şahit bulmak zorunda bırakamamaktadır. Çünkü unvansız şahitler de pek tabii şahitlik görevini yerine getirebilmekte ve davalının karşı iddiasına destek verebilmektedirler. Bu haliyle şahitlerin unvan durumları unvanlı kişilerin mahkeme dışındaki nüfuzları hakkında çelişkili sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Unvanlı bir kimseye karşı dava açmak için unvanlı şahitler temin etmeye çalışmak bu nüfuzu gösterirken, unvanlı kişilerin açtığı davalarda unvansız şahitlerle savunma yapabiliyor olmak tam tersi sonuca işaret etmektedir.

Şahitliğin Merkez ve Taşrada Farklılaşan Rolü

Şahitlik davaların delil süreçlerinde önemli olmakla birlikte, kullanım yaygınlığı mahkemelere ve konulara göre değişmektedir. Bu kısımda bu yaygınlığın farklılaşmasının muhtemel sebeplerine değinilecektir.

Tablo 4.13. Şahitlerin Mahkemelere Göre Dağılımı

	Galata	Üsküdar	Konya	Kütahya	Toplam
Toplam Dava Sayısı	575	463	719	431	2188
Davacının Şahidinin olduğu dava sayısı	54	51	190	105	400
Davalının şahidinin olduğu dava sayısı	21	40	215	90	366
Şahit bulunan davaların oranı	0.13	0.20	0.56	0.45	0.35

Yukarıdaki Tablo 4.13'te şahitlerin mahkemelere göre dağılımı verilmiştir. Çoğul gözlemlerin de dâhil edildiği toplam 2188 davada, davacı ve davalı tarafların şahit kullanım oranları birbirine yakındır. Fakat şahit kullanım oranlarının Galata ve Üsküdar mahkemelerinde Konya ve Kütahya'ya göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi mahkemelerin farklı konulardaki dava yoğunluklarının değişmesinden kaynaklanabilir mi? Bu soruya cevap verebilmek için aşağıdaki konulara göre dağılımları gösteren tabloyu (Tablo 4.14) incelemek gerekmektedir. Görüldüğü gibi merkezdeki bazı konularda şahit bulunan davaların sayıları oldukça azdır. Konulara göre bakıldığında, bölgeler arasında sadece iki konuda (ceza, miras) birbirine yakın şahit bulunma oranları gözlemlenirken diğer konularda (aile, idari, ticaret, vakıf ve diğer) şahit bulunan davaların oranı oldukça farklılaşmaktadır. Her iki bölgede de şahit bulunma oranının yüksek olduğu tek konu mirastır. Ticaret davalarında taşrada yüksek oranda (%47) şahit bulundurma gözlemlenirken merkezde bu oran (%13) oldukça düşüktür. Dolayısıyla konulardan bağımsız olarak merkezdeki davalarda şahit bulunma oranının düşük olduğu söylenebilir. Bunun muhtemel bir sebebi merkezde mahkemeye ulaşımın maddi ve manevi maliyetinin daha az olmasıdır. Bundan dola-

yı taşradaki dava tarafları mahkeme süreçlerinde şahit bulundurmaya daha fazla dikkat etmektedirler. Diğer bir sebep de merkezdeki anlaşmazlıkların daha yoğun olmasından dolayı her bir davaya şahit bulmanın güç olmasıdır. Örneğin ticari bir işlem için taşrada şahit bulundurma taşradaki ticari işlem yoğunluğunun azlığı dikkate alındığında daha kolaydır. Fakat merkezdeki dava ve anlaşmazlıkların daha yoğun olması şahit bulundurmaya güçleştirilmektedir. Karpat'ın hazırladığı 1831 nüfus sayımı verilerine göre Üsküdar ve Konya nüfuslarının birbirlerine yakın olduğu görülmektedir.³³¹ Fakat bu mahkemelerin bir yıl içinde tuttuğu kayıt sayılarına bakıldığında Üsküdar'ın kayıtları 4-5 kat daha fazladır. Bu durum merkezdeki dava yoğunluğunu göstermektedir.

Merkezdeki, özellikle ticari konulardaki davaların daha çok ikrar ile çözümlenmesinin de merkezdeki şahitlik oranının düşmesine etkisi olduğu söylenebilir. Zaten Mecelle ile şüpheden uzak yazılı delillerin geçerli sayılması bu şahit bulmanın zorluğunu gidermek ve tüccarların hukuki işlemlerini kolaylaştırmak için alınmış bir karardır.³³² Sonuç olarak şahit kullanımında da birçok konuda olduğu gibi merkez ve taşranın farklı özelliklere sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 4.14. Bölgelere ve Konulara Göre Şahitlerin Dağılımı

Tüm Kayıtlar	Aile	Ceza	İdari	Miras	Ticari	Vakıf	Diğer	Toplam
Toplam Dava Sayısı	152	156	268	347	989	86	190	2188
Davacının Şahidinin olduğu dava sayısı	21	17	66	119	112	25	40	400
Davalının şahidinin olduğu dava sayısı	12	14	45	111	101	15	68	366
Şahit bulunan davaların oranı	0.22	0.20	0.41	0.66	0.22	0.47	0.57	0.35
Merkez								
Toplam Dava Sayısı	75	56	63	42	745	26	31	1038
Davacının Şahidinin olduğu dava sayısı	5	6	9	10	68	5	2	105
Davalının şahidinin olduğu dava sayısı	4	3	5	17	30	2	0	61
Şahit bulunan davaların oranı	0.12	0.16	0.22	0.64	0.13	0.27	0.06	0.16
Taşra								
Toplam Dava Sayısı	77	100	205	305	244	60	159	1150
Davacının Şahidinin olduğu dava sayısı	16	11	57	109	44	20	38	295
Davalının şahidinin olduğu dava sayısı	8	11	40	94	71	13	68	305
Şahit bulunan davaların oranı	0.31	0.22	0.47	0.67	0.47	0.55	0.67	0.52

³³¹ Kemal H Karpat, *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics* (Madison: University of Wisconsin Press, 1995), 112, 202.

³³² Mecelle öncesinde tüccarların ellerindeki yazılı belgelerin delil olarak kabul edilmelerini istemeleri ve bunu bir dereceye kadar kolaylaştırmayı başarmış oldukları hakkında bkz. Said Salih Kaymakçı, "The Sultan's Entrepreneurs, The Entrepreneurs' Sultan: Beratlı Avrupa Tüccarı and Institutional Change in The Nineteenth Century Ottoman Empire (1835-1868)" (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2013). Ayrıca Sabit Efendi'nin, yazılı delillerin mahkeme tarafından kabul edilmemesini hakimlerin bilgisizliğine bağlaması hakkında bkz. Sabit Efendi, *Usul-i Muhakeme-i Hukukiye* (İstanbul: Medrese-i Hukuk, 1302), 157.

Dava Aşamalarından Dava Taraflarının Dava ve Delil Mekanizmalarına Dair Bilgi Seviyelerinin Tespit Edilmesi

Teori bölümünde davayı kazanmayı etkileyen faktörlerden birinin de “dava süreçleri hakkındaki bilgi seviyesi” olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Coşgel ve Ergene'nin ileri sürdükleri gibi unvanlı kişilerin dava süreçleri ve delil mekanizmaları hakkında daha fazla bilgi sahibi olduklarına dair bir varsayım yapılmıştır.³³³ Bu varsayıma dayanarak unvanlı kişilerin dava kazanma olasılığının daha yüksek olacağı tahmin edilmiş, ardından teorik olarak öngörülen bu sonucun ampirik bulgularla desteklendiği görülmüştür. Bu kısımda unvanlı kişilerin dava süreçleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğuna dair varsayım dava çözüm ağacı³³⁴ kullanılarak test edilecektir. Böylelikle bunun gerçekçi bir varsayım olup olmadığı bizzat eldeki verilerle gösterilmiş olacaktır.

Dava çözüm ağacındaki bazı noktalar dava taraflarının dava süreçlerine dair bilgi seviyeleri hakkında bir gösterge olarak kullanılabilir. Burada davayı kazanma durumunun gerçekleştiği noktalar iki gruba ayrılarak incelenmiştir. Birinci gruptaki noktalar kesin bilgi ve bilgisizliğe işaret sayılabilecek olanlardır ve modelde ‘dar’ şekliyle gösterilmiştir. İkinci grup ise bilgi ve bilgisizliği ilk gruptaki noktalar kadar göstermeyen noktalardır ve ‘geniş’ şekliyle modelde yer almışlardır.

Öncelikle davacı için davanın çözüm ağacındaki 3. noktada sonuçlanması davacının süreç hakkında bilgi sahibi olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bunun yanında 4. ve 15. noktalar ise dava süreçleri hakkında bilgisizliğin göstergesi olarak kabul edilebilir. Çünkü bu noktalarda davacı iddiası meşru olmadığı veya güvenilir bir delili olmadığı halde dava açmıştır. Bunun yanında 1. 5. ve 6. noktalar da kesin olmamakla birlikte davacının dava süreçleri hakkında bilgi sahibi olduğunu gösterebilecek noktalardır. Çünkü bu noktalarda ya delile gerek kalmamış ya da kendisinden beklenildiği üzere yemin talep etmiştir. Yemin talep etmediği 2. nokta da kesin olmakla birlikte bilgisizliğe işaret sayılabilir. Aynı yorumlama davalı için de geçerlidir. Davalı için de 9. nokta bilgi sahibi olduğuna, 10. ve 18. noktalar da bilgisizliğine dair göstergeler olarak kabul edilebilir. Bunun yanında bunlar kadar kesin olmamakla birlikte 8. 11. 17. noktalar bilgi sahibi olmaya, 16. nokta da bilgisizliğe bir işaret olarak kabul edilebilir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında acaba davacıların unvanlı olmalarının dava çözüm ağacına göre bilgili sayılmaları üzerinde bir etkisi var mıdır? Bu so-

³³³ Coşgel ve Ergene, *The Economics of Ottoman Justice*, 255.

³³⁴ Dava çözüm ağacı hakkında bkz. Bölüm 1.4.

runun cevabını probit analizi ile inceleyeceğiz. Bağımlı değişken davacının (yukarıda bahsedilen kriterlere göre) dava süreçleri hakkında bilgili olması şeklinde olacaktır. Bağımsız değişken ise davacının unvanlı olup olmadığı şeklindedir. Bu değişkenler eğer davacı süreç hakkında bilgili ise 1, değilse 0; unvanlı ise 1, değilse 0 değerlerini alacak şekilde oluşturulmuştur. Aynı model davalı için de kullanılacaktır.

Tablo 4.15.a. Dava Taraflarının Unvanlı Olmasıyla Bilgi Sahibi Olmaları Arasındaki İlişki (Geniş)

		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının bilgili olması	Davacının unvanlı olması	0.08	0.448	0.44	0.000***	0.26	0.001***
	Sabit	0.74	0.000***	0.65	0.000***	0.71	0.000***
	Gözlem	874		645		1519	
	Pseudo R ²	0.0006		0.0225		0.0071	
		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının bilgili olması	Davalının unvanlı olması	0.14	0.641	0.30	0.097*	0.37	0.014**
	Sabit	0.89	0.000***	1.34	0.000***	1.17	0.000***
	Gözlem	140		462		602	
	Pseudo R ²	0.0017		0.0121		0.0164	

Tablo 4.15.b. Dava Taraflarının Unvanlı Olmasıyla Bilgi Sahibi Olmaları Arasındaki İlişki (Dar)

		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının bilgili olması	Davacının unvanlı olması	0.31	0.076*	0.73	0.000***	0.71	0.000***
	Sabit	-0.39	0.000***	0.67	0.000***	0.10	0.128
	Gözlem	252		361		613	
	Pseudo R ²	0.0094		0.0631		0.0552	
		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının bilgili olması	Davalının unvanlı olması	0.20	0.594	0.21	0.416	0.35	0.074*
	Sabit	0.71	0.001***	1.76	0.000***	1.41	0.000***
	Gözlem	68		383		451	
	Pseudo R ²	0.0041		0.0063		0.0161	

Tablo 4.15.a'ya göre bütün bölgeler dikkate alındığında unvanlı olmakla dava süreçleri ve delil mekanizmaları hakkında bilgili olmak arasında anlamlı pozitif bir ilişki söz konusudur. Bu durum merkez gözlemleri söz

konusu olduğunda anlamını yitirmektedir. Bu sonuç merkezdeki unvanların dava kazanma olasılıkları üzerine pozitif bir etkisi olmadığı sonucuyla örtüşmektedir. Fakat taşra ve bütün gözlemler dikkate alındığında hem davacı hem de davalı için unvanlı olma dava süreçleri hakkında bilgili olmayı pozitif olarak etkilemektedir. Bilgi sahibi olmak için bulunulması gereken noktalar en geniş haliyle tutularak³³⁵ yukarıdaki analizler yapılmıştır. Eğer daha dar anlamıyla tutulacak olunursa (Tablo 4.15.b) merkezdeki etkinin de anlamlı hale geldiği görülmektedir. Fakat bu sefer de davalının unvanlı olmasıyla bilgili olması arasındaki ilişki (toplamda anlamlı olsa da) merkez ve taşra ayrı ayrı ele alındığında anlamsız hale gelmektedir.

Sonuç olarak dava taraflarının unvanlı olmalarıyla dava süreçleri hakkında bilgi sahibi olmaları arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu bulgusu elde edilmiştir. Buna göre teori kısmında yapılan varsayım bizzat verilerden hareketle doğrulanmış olmaktadır. Ayrıca bu ilişkinin taşrada merkeze göre daha güçlü olması da daha önceki bulgularla örtüşmektedir.

---

³³⁵ Davacı için 1, 3, 5, ve 6. noktalar geniş manada bilgili olmanın; 4, 15 ve 2. noktalar ise geniş manada bilgisiz olmanın göstergesi olarak kabul edilmiştir. Dar manada ise 3. nokta bilgili olmayı 4 ve 15. nokta ise bilgisizliğin göstergesi olarak alınmıştır.

Davalı içinse 9, 17, 8, ve 11. noktalar geniş manada bilgili olmanın; 10, 18 ve 16. noktalar ise geniş manada bilgisiz olmanın göstergesi olarak kabul edilmiştir. Dar manada ise 9. nokta bilgili olmayı 10 ve 18. nokta ise bilgisizliğin göstergesi olarak alınmıştır.

SONUÇ

Bu tezde 19. yüzyıl Osmanlı mahkemelerindeki dava açma ve davayı kazanma kararlarıyla, dava taraflarının sosyoekonomik statüleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Hukuk ve iktisat literatüründen alınan teorilere dayanılarak yapılan öngörüler istatistikler ile yorumlanmaya, ardından nicel teknikler ile anlamlılıkları test edilip sonuçlar analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kullanılan modeller bölgeler ve konular dikkate alınarak incelenmiş ve bulunan sonuçlar tartışılmıştır. Merkez ve taşra bölgelerinin birçok durumda benzer hareket etmediği görülmüştür. Son olarak tamamlayıcı modeller ile bu farklılığın sebebi terekeler üzerinden açıklanmaya çalışılmış ve dava tarafları arasındaki güç dengeleri, sulh gücü ve şahitlik mekanizmaları ile incelenmeye çalışılmıştır.

Nicel teknikler kısıtlarıyla birlikte tarihi hipotezleri sınamak ve yeni açılımlar getirmek amacıyla genelde Osmanlı iktisat tarihi ve özelde Osmanlı hukuk tarihi çalışmalarında yeni yeni kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bu alandaki az sayıdaki çalışmanın tarihi olay ve olguları anlamlandırmadaki katkıları son derece önemlidir. Bu durum bu alanın gün geçtikçe daha zengin teknikler ve daha ilginç sorular ile bu katkılarını artırmaya devam edeceğini göstermektedir. Güncel teorileri tarihi veriler ile test etmenin (bazı problemleriyle beraber) yeni bakış açıları ve sonuçlar getirdiği bu tezin bulgularıyla sınırlı da olsa bir kez daha görülmüştür.

Seçilim hipotezinin önemli bir öngörüsü dava taraflarının davanın sonucu hakkındaki düşüncelerinin dava açma ve davayı kazanma kararlarını etkilediğidir. Buna göre açık bir kazananın olduğu anlaşmazlıklar davaya dönüşmeden sulh edilmektedir. Davaya sadece kazananın belli olmadığı anlaşmazlıklar götürüldüğünden bazen davacı bazen de davalı taraf davayı kazanmaktadır. Bu durum dava taraflarının dava sonucu hakkındaki beklentilerinin, davadan elde edecekleri getirilerin ve dava süreçleri hakkındaki bilgilerinin aynı olduğu varsayıldığında dava kazanma oranının %50'ye yaklaşmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla bahsedilen varsayımlardan sapmalar

nispetinde dava kazanma oranı dava tarafları arasında lehte veya aleyhte sonuçlar doğuracaktır. Eğer bir tarafın dava sonucundan elde edeceği getiri veya dava ve dava süreçleri hakkındaki bilgi ve yetkinliği daha fazla ise dava kazanma oranının %50'den fazla olacağı söylenilebilir. Bu hipotezden hareketle incelenen kayıtlarda unvanlı (sosyoekonomik statüsü yüksek) dava taraflarının dava ve dava süreçleri hakkında daha bilgili olduklarından ve davayı kaybetmekle katlanacakları maliyetin daha yüksek olacağından dolayı dava açma ve davayı kazanma oranlarının daha yüksek olması beklenmektedir. Benzer öngörüler dava taraflarının diğer özelliklerine (tür, cinsiyet, din vd.) göre de yapılmıştır.

Bu öngörülerin istatistikler ve modeller ile incelenmesine geçilmeden önce, mahkeme kararlarının öngörülebilirliğine dair tartışmalara dava çözüm ağacı ile katkı sunulmasına çalışılmıştır. Ayrıca davacıların dava kazanma oranlarının genel ortalamasının %49 olduğu saptanmıştır. Bu oranın %50'ye çok yakın olması dava çözüm ağacıyla birlikte düşünülerek mahkeme kararlarının öngörülebilir ve kadının mahkeme süreçleri hakkındaki yetkisinin son derece kısıtlı olduğu ifade edilmiştir.

İstatistik bölümünde veri hakkında bazı betimleyici bilgiler verilmiş ve oluşturulan Davacı / Davalı kategorilerine göre dava açma ve davayı kazanma oranlarının nasıl değiştiği incelenmiştir. Ardından model kısmında aynı kategorilerin katsayılarının referans kategorisine göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Yukarıda ayrı iki bölüm şeklinde ele alınan istatistik ve model kısmının sonuçları burada peşi sıra birbirini tamamlayacak şekilde verilmiştir. Buna göre ilk önce dava açma konusundaki kategorilerin istatistiki analizleri ve anlamlılıklarına dair bulgular özetlenmiş ardından davayı kazanma konusuna geçilmiştir. Bu sonuç kısmında kategorilerden sadece tür, cinsiyet, unvan, din ve diğer unvanlara (hacı, seyit, zade) göre olanların sonuçlarına yer verilmiştir. Diğer kategorilerin sonuçları önceki bölümlerde detaylı olarak verildiğinden bu kısımda onlara değinilmemiştir.

Davacının grup olduğu durumdaki dava açma oranları referans kategorisinin (Tekil / Tekil) ortalamasına³³⁶ göre yüksek çıkmasına rağmen model kısmında anlamlı³³⁷ bir sonuç bulunamamıştır. Tekil kişilerin gruplara karşı dava açma oranının ortalamadan yüksek olduğu ve pozitif anlamlı çıktığı

³³⁶ Bundan sonra "referans kategorisinin ortalaması" yerine sadece "ortalama" tabiri kullanılacak ve referans kategorisi parantez içinde gösterilecektir.

³³⁷ Bundan sonra "model kısmında anlamlı bulunmuştur" yerine sadece "pozitif veya negatif anlamlıdır" denilecektir.

görülmüştür. Sulh yapmak için dava taraflarını oluşturan herkesin razı olması gerektiğinden dolayı grupların dava açma oranlarının yüksek olması öngörülerle uyumlu olarak beklenen bir durumdur.

Kadın davacıların erkekleri davaya götürme oranları ortalamadan (Erkek / Erkek) yüksek çıkmış ve bu sonuç hem merkez hem de tüm kayıtlar dikkate alındığında pozitif anlamı olarak bulunmuştur. Ayrıca kadınların kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda dava açma oranları oldukça düşük çıkmış ve tüm kayıtlar dikkate alındığında da negatif anlamı olduğu görülmüştür. Bu sonuç kadınların kendi aralarındaki anlaşmazlıkların ortalamaya göre daha yüksek ihtimalle sulh ile çözüldüğünü göstermektedir.

Mahkemeye başvuranlar açısından unvan kullanımının taşrada merkezden daha yoğun olduğu söylenebilir. Dava açma oranlarının unvana göre nasıl değiştiğine dair bulgulara bakılacak olunursa, kadınların unvanlı veya unvansız erkeklere karşı ve unvanlı erkeklerin bütün kategorilere karşı dava açma oranları ortalamanın (Unvansız Erkek / Unvansız Erkek) üstündedir. Bu durum tüm kayıtlar dikkate alındığında model kısmında da büyük oranda teyit edilmiştir. Bu demektir ki kadınlar unvandan bağımsız olarak, erkekleri davaya götürme konusunda kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda olduğundan ve hatta erkeklerin kadınları davaya götürme konusundaki tutumlarından daha çok davacı tutum sergilemişlerdir. Ayrıca unvanlı erkeklerin kadınlara karşı oldukları durum hariç diğerlerine karşı (öngörülerle uyumlu olarak) oldukça davacı bir tutum sergiledikleri ifade edilebilir.

Zimmilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları daha düşük oranda davaya götürdükleri ve bu sonucun hem taşra hem de tüm kayıtlar için negatif anlamı olduğu bulunmuştur. Dinler arası anlaşmazlıkların davaya götürülme oranı birbirine ve ortalamaya oldukça yakın çıkmış ve zaten anlamı da bulunmamıştır. Hacı olmayanların hacıları ve seyit olmayanların seyitleri davaya götürme oranları ortalamalardan pek farklı olmamasına rağmen negatif anlamı çıkmıştır. Yani davacılar, hacılar veya seyitlere karşı daha çok sulh yolunu tercih etmişlerdir. Bu durum zade unvanı için geçerli değildir. Zade unvanlı olmayanların zade unvanlıları davaya götürme oranı ortalamadan yüksek olduğu gibi model kısmında da pozitif anlamı çıkmıştır.

Dava kazanma konusunda ise grupların kendi aralarında ve tekil kişilere karşı dava kazanma oranları referans kategorisinin (Tekil / Tekil) ortalamasından düşük çıkmıştır. Ayrıca tekil kişilerin gruplara karşı dava kazanma oranı da ortalamanın altındadır. Bu iki durum da model kısmında bütün gözlemler dikkate alındığında negatif anlamı olarak bulunmuştur. Bu durum grupların dava ve dava süreçleri hakkında daha bilgili olacak-

ları varsayımından hareketle dava kazanma oranlarının daha fazla olacağı öngörüsünü yanlışlamaktadır. Fakat grupların kimlerden oluştuğu ve delil getirme oranları daha detaylı incelendiğinde çoğunlukla unvansız kişilerden oluştukları ve çok az oranda delil getirdikleri görülmüştür. Bu durum öngörülerden sapma olduğunda varsayımların geçerliliklerinin tekrar gözden geçirilmesinin önemine işaret etmektedir.

Merkezde kadınların kendi aralarındaki davalarda ve taşrada erkeklere karşı dava kazanma oranları ortalamadan (Erkek / Erkek) düşük ve negatif anlamlı olarak çıkmıştır. Bu kadınların kendi aralarında ve erkeklere karşı, sonuç hakkında isabetli bir beklentileri veya dava ve dava süreçleri hakkında yeterli bilgileri olmasa da dava açıp, dava kazanma olasılıklarını düşürdükleri şeklinde yorumlanabilir.

Taşradaki unvanlı erkeklerin bütün kategorilerde (Unvanlı Erkek / Kadın, Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek ve Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek) davayı kazanma oranları referans kategorisinin (Unvansız Erkek / Unvansız Erkek) ortalamasından yüksek olmasına rağmen merkez için bu durum geçerli değildir. Model sonuçlarına bakıldığında da unvanlı erkeklerin katsayılarının üç kategoride de pozitif anlamlı çıktığı fakat merkez için anlamlı olmadığı görülür. Ayrıca taşradaki Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek kategorisinin pozitif anlamlı çıkmasının da taşradaki referans kategorisindeki dava kazanma oranlarının düşüklüğü sebebiyle olduğu söylenebilir. Demek ki unvanın dava taraflarına dava ve dava süreçleri hakkında bilgi vermek veya dava sonucunda katlanacakları maliyetler konusunda merkez ve taşradaki etkileri birbirinden farklıdır. Bu bulgu bu tezin en önemli ve özgün katkılarından birisidir.

Merkez ve taşra arasında görülen bu farklılığın muhtemel sebeplerini araştırmak için tamamlayıcı modeller kısmında ilk olarak terekeler kullanılarak unvan ile sosyoekonomik statü arasındaki ilişki ve bu ilişkinin bölgelere göre nasıl değiştiği incelenmiştir. Buna göre unvanlı olanlar benzer bir hiyerarşi ile hem taşrada hem de merkezde daha yüksek terekeler bırakmaktadırlar (daha yüksek sosyoekonomik statüdedirler). Dolayısıyla öngörü kısmında yapılan unvanlıların unvansızlardan daha bilgili oldukları varsayımının her iki bölge için de gerçeği yansıttığı söylenebilir. Fakat unvanlılar ve unvansızlar arasındaki fark taşrada merkezdekinden daha büyük çıkmıştır. Bu durum dava kazanma olasılıklarında merkezdeki unvanlıların anlamlı bir üstünlükleri olmamasını açıklar niteliktedir. Çünkü merkez için her ne kadar unvanlı olanların dava ve dava süreçleri hakkındaki bilgileri fazla olsa da bu fazlalık onları referans kategorisi olan unvansız kişilerden anlamlı ölçüde farklılaştırmaya yetmemektedir.

Mahkeme süreçleri konusundaki tarafsızlığın dava kazanma oranlarında eşitlik getireceği anlamına gelmediği vurgulanmış ve dava kazanma oranlarındaki farklılıkların teorideki varsayımlardan sapmanın sonucu olduğu dile getirilmiştir. Yüksek kazanma oranlarına sahip olanların bu avantajlarının çoğu durumda dava ve dava süreçleri hakkında yetkin olmalarına bağlanması onların mahkeme içinde güç ve nüfuz kullanmadıklarını gösterse de mahkeme dışındaki güç dengeleri hakkında bir bilgi vermemektedir. Bu nedenle tamamlayıcı modellerin ikinci kısmında unvanlı kişilerin mahkeme dışı nüfuz ve güçlerinin bir göstergesi olarak sulhlardan daha avantajlı çıktıkları sulh gücü kavramı ile gösterilmiştir. Buna göre kadınların erkeklerden, unvanlıların unvansızlardan, Müslümanların zimmilerden daha fazla sulh gücüne sahip olduğu bulunmuştur. Burada cinsiyet hariç sosyoekonomik statü ile sulh gücü arasında uyumlu bir ilişki gözükmemektedir.

Üçüncü olarak şahitlik mekanizması kullanılarak dava tarafları arasındaki güç ilişkisi farklı bir açıdan ele alınmıştır. Buna göre unvanlı kişilere karşı dava açılırken unvanlı şahitler buldurmaya dikkat edildiği görülmektedir. Fakat unvanlı birisi dava açıldığında davalıyı savunacak olan şahitlerin unvanlı olmasının gerekmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum güç ilişkilerine dair ilginç bir sonuçtur ve daha detaylı araştırma gerektiren bir konudur.

Son olarak dava aşamaları kullanılarak dava taraflarının dava ve dava süreçleri hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları incelenmiştir. Buna göre unvanlı dava taraflarının dava aşamalarında kendilerinin daha bilgili olduklarını gösteren noktalarda buldukları gözlemlenmiştir. Hatta unvanlı olma ile dava ve dava süreçleri hakkında bilgili olma arasındaki ilişkinin taşra için daha güçlü olması yukarıdaki sonuçlarla da örtüşmektedir.

Sonuç olarak, incelenen kayıtlar özelinde söz konusu mahkemelerin süreç olarak öngörülebilir ve tarafsız bir karar mekanizmasına sahip olduğu görülmüştür. Dava açma ve dava kazanma oranlarındaki farklılaşmanın çoğu durumda ilgili teorideki varsayımlardan hareketle açıklanabildiği fakat bazı durumlarda verinin daha detaylı ve üretildiği sosyal ortamın gerçekliğinin de göz önüne alınarak incelenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu tezin özgün bulgularından olan taşra ile merkez arasındaki farklılıkların sebepleri çeşitli açılardan açıklanmaya çalışılmış ve çoğunlukla birbirlerini destekleyen bulgular elde edilmiştir. Bu tez Osmanlı hukuk ve iktisat tarihi çalışmalarını yeni yeni başlayan nicel bir yaklaşımla ele almanın kısıtlarıyla beraber farklı bakış açıları ve sonuçlar getirebileceğine işaret etmesi bakımından önemlidir. Fakat bu konu hakkında daha kapsamlı ve sistematik pek çok çalışmaya ihtiyaç olduğu da açık bir gerçektir.

KAYNAKÇA

A- Şer'iyye Sicilleri

Galata Şer'iyye Sicilleri; 672 ve 702 Numaralı Defterler.

Konya Şer'iyye Sicilleri; 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74 ve 102 Numaralı Defterler.

Kütahya Şer'iyye Sicilleri; 6, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18 ve 19 Numaralı Defterler.

Üsküdar Şer'iyye Sicilleri; 571, 572 ve 589 Numaralı Defterler.

B-Kitap, Makale ve Diğer Kaynaklar

Abacı, Nurcan. "Osmanlı Dönemi Bilirkişilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma". *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy 3 (2002).

Agmon, Iris. *Family & Court: Legal Culture and Modernity in Late Ottoman Palestine*. Syracuse: Syracuse University Press, 2005.

Ahmed Cevdet. *Mecelle-i Ahkâm-i Adliye*. İstanbul: Matba`a-ı Osmânîye, 1300.

Akarli, Engin Deniz. *Dispensing Justice in Islam: Qadis And Their Judgements*. Editör Muḥammad Kālîd Masud, Rudolph Peters, ve David Stephan Powers. Brill, 2006.

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*. C. 1. 2 c. Ankara: Barış Kitabevi, 1999.

Arslantaş, Yasin. "Confiscation by the Ruler: A Study of the Ottoman Practice of Müsadere, 1700s-1839". Doktora Tezi, The London School of Economics and Political Science (LSE), 2017. <http://etheses.lse.ac.uk/3729/>.

Artunç, Cihan. "Legal Pluralism, Contracts, and Trade in the Ottoman Empire". *Working Paper*, 2013. https://aalims.org/uploads/Artunc_aalims.pdf.

Avcı, Mustafa. "Suç Mağdurlarına Tazminat Ödenmesi Anlayışının Tarihi Gelişimi". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 24, sy 1 (2016): 7–36.

Aydelotte, William O. "Quantification in History". *The American Historical Review* 71, sy 3 (1966): 803-25. <https://doi.org/10.2307/1846023>.

Aydın, Mehmet Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*. Beta. İstanbul, 2015.

Barkan, Ömer Lüfti. *Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri:(1545-1659)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1966.

Barkey, Karen. *Empire of Difference: The Ottomans in Comparative Perspective*. Cambridge University Press, 2008.

— — —. "The Use of Court Records in the Reconstruction of Village Networks: A Comparative Perspective". *International Journal of Comparative Sociology* 32, sy 1-2 (01 Ocak 1991): 195-216.

Barkey, Karen, ve Ronan Van Rossem. "Networks of Contention: Villages and Regional Structure in the Seventeenth-Century Ottoman Empire". *American Journal of Sociology* 102, sy 5 (1997): 1345-82. <https://doi.org/10.1086/231086>.

Bayındır, Abdülaziz. *İslam Muhakeme Hukuku Osmanlı Devri Uygulaması*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2015.

- Benson, Lee. *Toward the Scientific Study of History*. Philadelphia: Lippincott, 1972.
- Bildik, Ferhat. "1837-1840 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu (83 numaralı Konya Şer'iyeye Siciline Göre)". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Bingöl, Sedat. "Nineteenth-Century Ottoman Neighbourhoods Visited by Courage, Sleeplessness and Dead Bodies". *Middle Eastern Studies* 51, sy 2 (04 Mart 2015): 254-68. <https://doi.org/10.1080/00263206.2014.947475>.
- "BOSTANCI - TDV İslâm Ansiklopedisi". Erişim 26 Mart 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bostanci>.
- Bozkurt, Fatih. "Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)". Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011.
- Brownlow, Graham A. "Structure and Change: Douglass North's Economics". *Journal of Economic Methodology* 17, sy 3 (01 Eylül 2010): 301-16. <https://doi.org/10.1080/13501781003792662>.
- Canbakal, Hülya. "Ayntab at the End of the 17th Century: A study of Notables and Urban Politics". Doktora Tezi, Harvard University, 1999.
- Canbakal, Hülya, ve Alpay Filiztekin. "Wealth and Inequality in Ottoman Lands in the Early Modern Period", 32. Rice University Conference on the Political Economy of the Muslim World, 2013.
- Conrad, Alfred H., ve John R. Meyer. "The Economics of Slavery in the Ante Bellum South". *Journal of Political Economy* 66, sy 2 (1958): 95-130.
- Coşgel, Metin M., ve Boğaç A. Ergene. "Dispute Resolution in Ottoman Courts: A Quantitative Analysis of Litigations in Eighteenth-Century Kastamonu". *Social Science History* 38, sy 1-2 (ed 2014): 183-202. <https://doi.org/10.1017/ssh.2015.15>.
- — —. "Inequality of Wealth in the Ottoman Empire: War, Weather, and Long-Term Trends in Eighteenth-Century Kastamonu". *The Journal of Economic History* 72, sy 2 (30 Mayıs 2012): 308-31. <https://doi.org/10.1017/S0022050712000046>.
- — —. "'Law and Economics' Literature and Ottoman Legal Studies". *Islamic Law and Society* 21, sy 1-2 (30 Ocak 2014): 114-44. <https://doi.org/10.1163/15685195-02112p04>.
- — —. *The Economics of Ottoman Justice: Settlement and Trial in the Sharia Courts*. Cambridge UK; New York: Cambridge University Press, 2016.
- — —. "The Selection Bias in Court Records: Settlement and Trial in Eighteenth-Century Ottoman Kastamonu". *The Economic History Review* 67, sy 2 (2014): 517-34. <https://doi.org/10.1111/1468-0289.12029>.
- Coşkun Albayrak, Gökçen. "Agop Köçeoğlu: Bir Ermeni Sarrafın Terekesinden Okunanlar ve Okunamayanlar". *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 41 (2019): 155-222.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetava-i Ali Efendi*, 1257. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1057>.

- Çetinkaya, Esra. "Osmanlı Hukukunda Sulh Sözleşmesi: Üsküdar ve Bursa Şer'iyeye Sicillerine Göre Borç İlişkilerinde Sulh Sözleşmesi (M.1501-1551/H. 906-958)". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016.
- Darling, Linda T. *A History of Social Justice and Political Power in the Middle East: The Circle of Justice from Mesopotamia to Globalization*. London; New York: Routledge, 2013.
- Demir, Abdullah. *Osmanlı Mahkemesi*. Işık Yayıncılık, 2014.
- Demirkol, Mehmet. "1837 M.(1253 H.) Tarih ve 20 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili". Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2016.
- Dörtok Abacı, Zeynep. "'Bilgi Çağında Tarihçi Olmak': Sosyal Ağ Analizi Yaklaşımı ve Osmanlı Tarihi Çalışmaları". *TUHED- Türk Tarih Eğitimi Dergisi* 2, sy 2 (25 Ekim 2013): 32-57.
- — —. "Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM* 20, sy 20 (2006): 105-15.
- Dumluoğlu, Enbiya. "7 No'lu Kütahya Şer'iyeye Sicili Defterinin (1. Bölüm) Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi". Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Mahkemeleri: Tanzimat ve Sonrası*. İstanbul: Arı Sanat, 2004.
- Ergene, Boğaç A. "Why Did Ümmü Gülsüm Go to Court? Ottoman Legal Practice between History and Anthropology". *Islamic Law and Society* 17, sy 2 (2010): 215-44.
- Ergene, Boğaç A., ve Atabey Kaygun. "Loglinear Analysis of Intergenerational Mobility in Eighteenth-Century Ottoman Anatolia". *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 57 (06 Kasım 2014): 669-702. <https://doi.org/10.1163/15685209-12341361>.
- Ergene, Boğaç A. *Local Court, Provincial Society, and Justice in the Ottoman Empire Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652-1744)*. Leiden; Boston, Mass.: Brill, 2003.
- Ergene, Boğaç A., ve Ali Berker. "Wealth and Inequality in 18th-Century Kastamonu: Estimations for the Muslim Majority". *International Journal of Middle East Studies* 40, sy 1 (2008): 23-46.
- Erol, Rasim, ve Sabri Atay. *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 334 Numaralı Sicil (H. 1280-1329 / M. 1863-1911)*. Editör Coşkun Yılmaz. C. 59. 100 c. İstanbul: Kültür AŞ, 2019.
- "ERŞ - TDV İslâm Ansiklopedisi". Erişim 13 Nisan 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ers>.
- Fogel, R. W. "The New Economic History. I. Its Findings and Methods". *The Economic History Review* 19, sy 3 (1966): 642-56. <https://doi.org/10.2307/2593168>.

- Gedikli, Fethi. *Osmanlı Hukuku: Makaleler*. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2012.
- — —. *Osmanlı Hukukunda Fetva*. Editör Süleyman Kaya, Yunus Uğur, ve Mustafa Demiray. İstanbul: Klasik, 2018.
- Gerber, Haim. *State, Society, and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective*. Albany: State University of New York Press, 1994.
- Göçek, Fatma Müge. *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü: Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*. Çeviren İbrahim Yıldız. Ankara: Ayraç Yayınları, 1999.
- Gradeva, Rossitsa. "Towards a Portrait of 'The Rich' in Ottoman Provincial Society: Sofia in the 1670s." İçinde *Provincial Elite in the Ottoman Empire*, editör Antonis Anastasopoulos, 149-99. Rethymno: Crete University Press, 2005.
- Greif, Avner. *Institutions and the Path to the Modern Economy: Lessons from Medieval Trade*. Political Economy of Institutions and Decisions. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511791307>.
- Gujarati, Damodar N. *Basic Econometrics*. 4th Ed. Boston: McGraw-Hill, 2004.
- Günay, Nilüfer Alkan. "A Study of Social Network Analysis: The Âyan of Bursa in the late 18th Century". *Gazi Akademik Bakış* 5, sy 10 (01 Şubat 2012): 39-49.
- "HAD - TDV İslâm Ansiklopedisi". Erişim 27 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/had--fikih>.
- Hallaq, Wael B. *The Origins and Evolution of Islamic Law*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press, 2008.
- Hattox, Ralph S. *Coffee and Coffeehouses: The Origins of a Social Beverage in the Medieval Near East*. Seattle: Univ. of Washington Press, 2002.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*. Eren Yayıncılık, 2005.
- İnalçık, Halil, ve Donald Quataert, ed. *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*. Cambridge ; New York: Cambridge University Press, 1997.
- İsam. "Kadı Sicilleri Projesi". <http://www.kadisicilleri.org/veri/gorselx/jenerik/blt002j.pdf>, 2011.
- Jennings, Ronald C. "Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System". *Studia Islamica*, sy 48 (1978): 133-72. <https://doi.org/10.2307/1595357>.
- Kahveci Yüngül, Seda. "9 No'lu Kütahya Şer'iyye Sicili (1812-1813 M. / 1227-1229 H.)". Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2014.
- Karababa, Eminegül. "Investigating Early Modern Ottoman Consumer Culture in the light of Bursa Probate Inventories". *The Economic History Review* 65, sy 1 (2012): 194-219.
- Karaca, Serkan. "Kütahya Şer'iye Sicilleri 22 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2007.

- Karaman, K. Kıvanç, ve Şevket Pamuk. "Different Paths to the Modern State in Europe: The Interaction Between Warfare, Economic Structure, and Political Regime". *American Political Science Review* 107, sy 3 (Ağustos 2013): 603-26. <https://doi.org/10.1017/S0003055413000312>.
- Karpat, Kemal H. *Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics*. Madison: University of Wisconsin Press, 1995.
- "KASSÂM - TDV İslâm Ansiklopedisi". Erişim 22 Mart 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kassam>.
- Kaymakçı, Said Salih. "The Sultan's Entrepreneurs, The Entrepreneurs' Sultan: Beratlı Avrupa Tüccarı and Institutional Change in The Nineteenth Century Ottoman Empire (1835-1868)". Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2013.
- Keskin, Fatma Funda. "Dürerü'l-Hükkâm'ın Sulh ve İbra Bölümünün Latinizesi ve Kaynakların Tespiti". Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008.
- Kessler, Daniel, Thomas Meites, ve Geoffrey Miller. "Explaining Deviations from the Fifty-Percent Rule: A Multimodal Approach to the Selection of Cases for Litigation". *The Journal of Legal Studies* 25, sy 1 (01 Ocak 1996): 233-59. <https://doi.org/10.1086/467977>.
- Kınalızade Ali Efendi. *Ahlâk-i Alâi*. C. 3. 3 c. Mısır: Bulak Matbaası, 1833.
- Klerman, Daniel. "Jurisdictional Competition and the Evolution of the Common Law". *University of Chicago Law Review* 74, sy 4 (01 Eylül 2007): 1179-1226.
- Kömbe, İlker. "Adalet Dairesinin Teşekkülü ve Temel Kavramları". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.
- Kuran, Timur. "Islam and Economic Performance: Historical and Contemporary Links". *Journal of Economic Literature* 56, sy 4 (Aralık 2018): 1292-1359. <https://doi.org/10.1257/jel.20171243>.
- — —. "The Economic Ascent of the Middle East's Religious Minorities: The Role of Islamic Legal Pluralism". *The Journal of Legal Studies* 33, sy 2 (2004): 475-515. <https://doi.org/10.1086/422707>.
- Kuran, Timur, ve Scott Lustig. "Judicial Biases in Ottoman Istanbul: Islamic Justice and Its Compatibility with Modern Economic Life". *The Journal of Law and Economics* 55, sy 3 (01 Ağustos 2012): 631-66. <https://doi.org/10.1086/665537>.
- Kutluğ Bozkurt, Öznur. "Kütahya Şer'îye Sicilleri 8 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2006.
- Marcus, Abraham. *The Middle East on the Eve of Modernity: Aleppo in the Eighteenth Century*. Columbia University Press, 1989.
- Ménard, Claude, ve Mary M. Shirley. *Handbook of New Institutional Economics*. Springer Science & Business Media, 2008.

- Meyer, John R., ve Alfred H. Conrad. "Economic Theory, Statistical Inference, and Economic History". *The Journal of Economic History* 17, sy 4 (Aralık 1957): 524-44. <https://doi.org/10.1017/S0022050700079092>.
- Nader, Laura. *Law in Culture and Society: With a New Preface*. California: University of California Press, 1997.
- North, Douglass C. "Cliometrics--40 Years Later". *The American Economic Review* 87, sy 2 (1997): 412-14.
- — —. "Institutions, Ideology and Economic Performance". *Cato Journal* 11 (1992): 477-88.
- — —. *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1990.
- — —. "The New Economic History After Twenty Years". *American Behavioral Scientist*, 1977, 187-200. <https://doi.org/10.1177/000276427702100203>.
- — —. "The State of Economic History". *The American Economic Review* 55, sy 1/2 (1965): 86-91.
- North, Douglass C., John Joseph Wallis, ve Barry R Weingast. *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Othman, Aida. "'And Şulh Is Best': Amicable Settlement and Dispute Resolution in Islamic Law". Doktora Tezi, Harvard University, 2005.
- Özdeğer, Hüseyin. *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1988.
- Özger, Betül. "74 / F-4 Numaralı Konya Şer'iyе Siciline Göre Sosyal, İdarî, Dinî, Hukukî ve Kültürel Açından Konya". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Özmucur, Süleyman, ve Şevket Pamuk. "Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914". *The Journal of Economic History* 62 (01 Şubat 2002): 293-321.
- Öztürk, Said. *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri: Sosyo-ekonomik Tahlil*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1995.
- Priest, George L., ve Benjamin Klein. "The Selection of Disputes for Litigation". *The Journal of Legal Studies* 13, sy 1 (1984): 1-55.
- Recep, Fuat, ve Rasim Erol. *İstanbul Kadı Sicilleri Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649)*. Editör Coşkun Yılmaz. C. 15. 100 c. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2011.
- Rosen, Lawrence. *Islam and the Rule of Justice: Image and Reality in Muslim Law and Culture*. Chicago: The University of Chicago Press, 2018.
- — —. *The Anthropology of Justice: Law as Culture in Islamic Society*. Cambridge University Press, 1989.

- Sabit Efendi. *Usul-i Muhakeme-i Hukukiye*. İstanbul: Medrese-i Hukuk, 1302.
- Siegelman, Peter, ve Joel Waldfogel. "Toward a Taxonomy of Disputes: New Evidence Through the Prism of the Priest/Klein Model". *The Journal of Legal Studies* 28, sy 1 (1999): 101-30. <https://doi.org/10.1086/468047>.
- "SULH - TDV İslâm Ansiklopedisi". Erişim 10 Nisan 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sulh--yargi>.
- Şahin, Mustafa. "Konya'da Tanzimat'ın Uygulanması (1840-1843 Tarihli 76 Numaralı Konya Şer'îye Siciline Göre)". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2013.
- Tamdoğan, Işık. "Büyükleri Saymak, Küçükleri Sevmek; 18. Yüzyıl Adana'sında Ayanların İlişki Ağları ve İki Farklı İlişki Yürütme Üslubu". *Tarih ve Toplum, Yeni Yaklaşımlar*, sy 1 (2005): 77-96.
- — —. "'Sulh' and the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana". *Islamic Law and Society* 15, sy 1 (2008): 55-83.
- Tülüveli, Güçlü. "Honorific Titles in Ottoman Parlance: A Reevaluation". *International Journal of Turkish Studies*, sy 11 (2005): 17-28.
- Üçdemir, Ersin. "Kütahya Şer'îye Sicilleri 7 Numaralı Şer'îye Sicilinin (2.Bölüm) Transkripsiyonu ve Kritiği". Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010.
- Ünlü, Nuri. "70 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (1814-1816 M./1230-1232 H.)". Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005.
- "Vakıf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü". Erişim 15 Haziran 2020. <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic14>.
- Waldfogel, Joel. "Reconciling Asymmetric Information and Divergent Expectations Theories of Litigation". *The Journal of Law & Economics* 41, sy 2 (1998): 451-76. <https://doi.org/10.1086/467397>.
- — —. "The Selection Hypothesis and the Relationship between Trial and Plaintiff Victory". *Journal of Political Economy* 103, sy 2 (1995): 229-60.
- Weber, Max. *Max Weber on Law in Economy and Society; Edited with Introd. and Annotations by Max Rheinstein*. New York: Simon and Schuster, 1954.
- Wooldridge, Jeffrey M. *Introductory Econometrics: A Modern Approach*. 2th ed. Mason, Ohio: South-Western College, 2003.
- Yakut, Esra. "Tanzimat Dönemi'ne Kadar Osmanlı Hukuku'nda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları". *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları* 2 (2006): 25-40.
- Yıldız, Onur. "Kütahya Şer'îye Sicilleri 21 Numaralı Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Kritiği". Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010.
- Ze'evi, Dror. "The Use of Ottoman Sharī'a Court Records as a Source for Middle Eastern Social History: A Reappraisal". *Islamic Law and Society* 5, sy 1 (1998): 35-56.

EKLER

Ek-1.a. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Unvanlı ve Unvansız) ve Diğer Kategorilere Göre Dava Açma Olasılıkları

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.28	0.101	-0.18	0.638	-0.37	0.016**
Kadın / Unvanlı Erkek	0.10	0.592	0.51	0.179	0.03	0.864
Kadın / Unvansız Erkek	0.07	0.634	-0.12	0.588	0.03	0.777
Unvanlı Erkek / Kadın	-0.25	0.284	4.26	0.000***	-0.16	0.437
Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek	-0.08	0.659	0.12	0.715	-0.16	0.293
Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.12	0.463	0.36	0.360	-0.12	0.387
Unvansız Erkek / Kadın	-0.26	0.211	-0.03	0.921	-0.07	0.661
Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek	-0.40	0.026**	-0.10	0.707	-0.30	0.037**
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans					
Müslim / Zimmi	0.07	0.636	-0.27	0.423	-0.15	0.240
Zimmi / Müslim	0.21	0.248	-0.24	0.555	-0.07	0.663
Zimmi / Zimmi	-0.23	0.044**	-0.36	0.168	-0.43	0.000***
Müslim / Müslim	Referans					
Hacı / Hacı	4.24	0.000***	4.79	0.000***	4.23	0.000***
Hacı / Hacı değil	-0.42	0.213	4.50	0.000***	-0.04	0.883
Hacı değil / Hacı	-0.76	0.019**	0.10	0.768	-0.19	0.387
Hacı değil / Hacı değil	Referans					
Seyit / Seyit			-0.55	0.314	0.27	0.580
Seyit / Seyit değil	0.21	0.400	-0.03	0.926	0.31	0.105
Seyit değil / Seyit	0.37	0.331	-0.73	0.015**	0.00	0.988
Seyit değil / Seyit değil	Referans					
Zade / Zade			0.30	0.660	0.16	0.814
Zade / Zade değil	-5.34	0.000***	-0.12	0.841	0.23	0.598
Zade değil / Zade	4.03	0.000***	4.73	0.000***	4.41	0.000***
Zade değil / Zade değil	Referans					
Sabit	0.66	0.000***	1.20	0.000***	0.89	0.000***
Gözlem	1173		544		1717	
Pseudo R ²	0.0207		0.0695		0.0251	

Ek-1.b. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Üst ve Alt Sınıf) ve Diğer Kategorilere Göre Dava Açma Olasılıkları

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.28	0.099*	-0.18	0.641	-0.37	0.016**
Kadın / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.20	0.349	0.32	0.443	0.05	0.800
Kadın / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	-0.12	0.682	5.02	0.000***	0.00	1.000
Kadın / Unvansız Erkek	0.07	0.639	-0.12	0.589	0.03	0.783
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	-0.09	0.775	4.46	0.000***	-0.06	0.813
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.08	0.747	-0.17	0.608	-0.23	0.225
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.05	0.889	5.11	0.000***	0.06	0.852
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.15	0.441	0.32	0.486	-0.19	0.260
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	-0.48	0.168	4.53	0.000***	-0.30	0.317
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.31	0.486	0.64	0.325	0.11	0.759
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	-0.41	0.237	0.22	0.716	-0.29	0.294
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.04	0.870	0.39	0.484	0.01	0.958
Unvansız Erkek / Kadın	-0.26	0.211	-0.03	0.925	-0.07	0.665
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.26	0.193	-0.10	0.751	-0.23	0.155
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	-0.82	0.008***	-0.08	0.835	-0.44	0.044**
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans	
Müslim / Zimmi	0.07	0.651	-0.25	0.443	-0.14	0.270
Zimmi / Müslim	0.21	0.269	-0.23	0.577	-0.08	0.607
Zimmi / Zimmi	-0.23	0.042**	-0.36	0.169	-0.44	0.000***
Müslim / Müslim	Referans		Referans		Referans	
Hacı / Hacı	4.18	0.000***	5.48	0.000***	4.33	0.000***
Hacı / Hacı değil	-0.41	0.225	5.26	0.000***	-0.01	0.977
Hacı değil / Hacı	-0.85	0.010***	0.17	0.622	-0.21	0.335
Hacı değil / Hacı değil	Referans		Referans		Referans	
Seyit / Seyit			-0.85	0.169	0.18	0.721
Seyit / Seyit değil	0.17	0.507	0.06	0.867	0.31	0.108
Seyit değil / Seyit	0.33	0.398	-0.82	0.013**	-0.03	0.906
Seyit değil / Seyit değil	Referans		Referans		Referans	
Zade / Zade			0.75	0.326	0.28	0.682
Zade / Zade değil	-5.26	0.000***	-0.28	0.641	0.27	0.535
Zade değil / Zade	4.01	0.000***	5.12	0.000***	4.40	0.000***
Zade değil / Zade değil	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.66	0.000***	1.20	0.000***	0.89	0.000***
Gözlem		1173		544		1717
Pseudo R²		0.0253		0.0861		0.0269

Ek-1.c. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Dini ve Askeri) ve Diğer Kategorilere Göre Dava Açma Olasılıkları

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.28	0.100*	-0.18	0.640	-0.37	0.016**
Kadın / Dini Unvanlı Erkek	-0.12	0.727	0.19	0.710	-0.13	0.629
Kadın / Askeri Unvanlı Erkek	0.15	0.444	0.80	0.085*	0.08	0.656
Kadın / Unvansız Erkek	0.07	0.640	-0.12	0.588	0.03	0.781
Dini Unvanlı Erkek / Kadın	-0.38	0.297	4.25	0.000***	-0.30	0.353
Dini Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	0.09	0.895	0.53	0.306	0.40	0.221
Dini Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	0.49	0.384	-0.34	0.418	-0.16	0.599
Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.45	0.108	0.00	1.000	-0.27	0.210
Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	-0.20	0.493	4.38	0.000***	-0.09	0.741
Askeri Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	-0.66	0.053*	0.13	0.833	-0.74	0.012**
Askeri Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	-0.01	0.975	0.64	0.157	-0.13	0.478
Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.05	0.795	4.41	0.000***	-0.07	0.679
Unvansız Erkek / Kadın	-0.26	0.210	-0.03	0.924	-0.07	0.657
Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek	-0.41	0.191	-0.20	0.528	-0.24	0.250
Unvansız Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	-0.40	0.041**	0.00	0.997	-0.35	0.036**
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans		Referans		Referans	
Müslim / Zimmi	0.07	0.651	-0.25	0.448	-0.15	0.227
Zimmi / Müslim	0.21	0.255	-0.25	0.531	-0.07	0.664
Zimmi / Zimmi	-0.23	0.042**	-0.36	0.170	-0.44	0.000***
Müslim / Müslim	Referans		Referans		Referans	
Hacı / Hacı	3.52	0.000***	4.96	0.000***	4.22	0.000***
Hacı / Hacı değil	-0.33	0.305	4.36	0.000***	0.01	0.977
Hacı değil / Hacı	-0.73	0.024**	0.05	0.898	-0.14	0.526
Hacı değil / Hacı değil	Referans		Referans		Referans	
Seyit / Seyit			-0.54	0.300	0.36	0.472
Seyit / Seyit değil	0.26	0.314	-0.07	0.865	0.32	0.110
Seyit değil / Seyit	0.34	0.399	-0.67	0.032**	-0.02	0.920
Seyit değil / Seyit değil	Referans		Referans		Referans	
Zade / Zade			-0.18	0.804	-0.28	0.694
Zade / Zade değil	-5.25	0.000***	-0.46	0.417	0.13	0.774
Zade değil / Zade	3.67	0.000***	4.68	0.000***	4.40	0.000***
Zade değil / Zade değil	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.66	0.000***	1.20	0.000***	0.89	0.000***
Gözlem	1173		544		1717	
Pseudo R ²	0.0256		0.0917		0.0301	

Ek-2.a. Mahkemeye Gelenlerin Türüne (Tekil, Grup ve Tüzel) ve Diğer Kategorilere Göre Davayı Kazanma Olasılıkları

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Tekil / Grup	0.06	0.777	-0.07	0.580	-0.01	0.958
Tekil / Tüzel	5.49	0.000***	-0.12	0.788	0.20	0.606
Grup / Tekil	0.19	0.497	0.01	0.961	-0.03	0.833
Grup / Grup	5.35	0.000***	-0.45	0.078*	-0.16	0.470
Grup / Tüzel			1.92	0.000***	1.99	0.000***
Tüzel / Tekil	0.30	0.761	1.14	0.029**	0.69	0.094*
Tüzel / Grup	0.57	0.525	-0.16	0.839	0.05	0.934
Tüzel / Tüzel			0.88	0.003***	0.92	0.003***
Tekil / Tekil	Referans		Referans		Referans	
İspat Yükü Davacının	-0.52	0.000***	1.49	0.000***	0.76	0.000***
İspat Yükü Davalının	Referans		Referans		Referans	
Yazılı delil / Yazılı delil			2.03	0.000***	1.74	0.001
Yazılı delil / Yazılı delil yok	1.04	0.003***	0.54	0.043**	0.84	0.000***
Yazılı delil yok / Yazılı delil	-1.40	0.000***	0.00	0.995	-0.40	0.029**
Yazılı delil yok / Yazılı delil yok	Referans		Referans		Referans	
Fetva / Fetva			-4.78	0.000***	-4.42	0.000***
Fetva / Fetva yok	5.48	0.000***	1.07	0.000***	0.96	0.000***
Fetva yok / Fetva			-2.09	0.000***	-2.06	0.000***
Fetva yok / Fetva yok	Referans		Referans		Referans	
Vekil / Vekil	-4.75	0.000***	0.53	0.048**	0.43	0.067*
Vekil / Vekil yok	-0.01	0.968	0.23	0.089*	0.19	0.081*
Vekil yok / Vekil	1.31	0.000***	0.85	0.000***	0.90	0.000***
Vekil yok / Vekil yok	Referans		Referans		Referans	
Sabit	-0.04	0.727	-1.43	0.000***	-0.94	0.000***
Gözlem	503		1032		1535	
Pseudo R²	0.0972		0.2879		0.1492	

Ek-2.b. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Unvanlı ve Unvansız) ve Diğer Kategorilere Göre Davayı Kazanma Olasılıkları

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.65	0.053*	-0.16	0.703	-0.36	0.155
Kadın / Unvanlı Erkek	0.14	0.689	-0.13	0.713	-0.19	0.399
Kadın / Unvansız Erkek	-0.28	0.284	-0.02	0.940	-0.28	0.105
Unvanlı Erkek / Kadın	0.36	0.350	0.93	0.026***	0.40	0.119
Unvanlı Erkek / Unvanlı Erkek	-0.43	0.227	0.94	0.004***	0.30	0.144
Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.29	0.345	0.98	0.006***	0.23	0.270
Unvansız Erkek / Kadın	-0.24	0.532	-0.02	0.945	-0.12	0.572
Unvansız Erkek / Unvanlı Erkek	-0.22	0.526	0.71	0.014**	0.22	0.277
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans					
Müslim / Zimmi	-0.31	0.207	-1.10	0.041**	-0.50	0.017**
Zimmi / Müslim	0.03	0.919	0.15	0.808	0.03	0.903
Zimmi / Zimmi	-0.04	0.835	0.34	0.247	0.23	0.112
Müslim / Müslim	Referans					
Hacı / Hacı	-5.27	0.000***	-0.68	0.411	-0.45	0.544
Hacı / Hacı değil	0.48	0.564	0.25	0.648	0.49	0.256
Hacı değil / Hacı	-1.00	0.128	-0.65	0.056*	-0.46	0.095
Hacı değil / Hacı değil	Referans					
Seyit / Seyit			-0.39	0.495	0.10	0.847
Seyit / Seyit değil	0.14	0.757	-0.31	0.320	-0.02	0.926
Seyit değil / Seyit	3.19	0.000	0.10	0.758	0.03	0.900
Seyit değil / Seyit değil	Referans					
Zade / Zade			0.17	0.774	0.05	0.947
Zade / Zade değil			0.34	0.547	0.45	0.357
Zade değil / Zade	2.99	0.001	-0.09	0.882	-0.06	0.880
Zade değil / Zade değil	Referans		Referans		Referans	
İspat Yükü Davacının	-0.65	0.000	1.53	0.000	0.41	0.000
İspat Yükü Davalının	Referans		Referans		Referans	
Yazılı delil / Yazılı delil			1.79	0.002	1.35	0.021
Yazılı delil / Yazılı delil yok	0.88	0.034	1.32	0.018	1.03	0.000
Yazılı delil yok / Yazılı delil	-8.27	0.000	0.16	0.622	-0.83	0.002
Yazılı delil yok / Yazılı delil yok	Referans		Referans		Referans	
Fetva / Fetva			-4.85	0.000	-4.83	0.000
Fetva / Fetva yok	6.00	0.000	1.48	0.000	1.25	0.004
Fetva yok / Fetva			-6.60	0.000	-5.63	0.000
Fetva yok / Fetva yok	Referans		Referans		Referans	
Vekil / Vekil	-5.20	0.000	0.46	0.371	0.26	0.492
Vekil / Vekil yok	-0.13	0.664	0.12	0.595	-0.04	0.785
Vekil yok / Vekil	1.43	0.005	1.40	0.000	1.11	0.000
Vekil yok / Vekil yok	Referans		Referans		Referans	
Sabit	0.27	0.202	-1.88	0.000	-0.73	0.000
Gözlem	391		430		821	
Pseudo R ²	0.1371		0.3737		0.1515	

Ek-2.c. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Üst ve Alt Sınıf) ve Diğer Kategorilere Göre Davayı Kazanma Olasılıkları

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.68	0.044**	-0.16	0.696	-0.36	0.149
Kadın / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.10	0.795	0.05	0.917	-0.19	0.473
Kadın / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	0.61	0.306	-0.47	0.197	-0.18	0.560
Kadın / Unvansız Erkek	-0.29	0.265	-0.03	0.922	-0.27	0.112
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	0.61	0.210	1.16	0.039**	0.63	0.059*
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.20	0.700	0.79	0.028**	0.41	0.107
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	-5.57	0.000***	1.40	0.032**	0.41	0.339
Üst Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.06	0.869	0.96	0.023**	0.46	0.066*
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Kadın	-0.03	0.953	0.71	0.175	0.15	0.683
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	0.46	0.408	1.92	0.001***	0.74	0.069*
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	-5.84	0.000***	0.41	0.447	-0.34	0.427
Alt Sınıf Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-1.23	0.024**	1.16	0.019**	-0.14	0.646
Unvansız Erkek / Kadın	-0.20	0.585	-0.02	0.947	-0.12	0.593
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Unvanlı Erkek	-0.49	0.169	0.62	0.072*	-0.01	0.957
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Unvanlı Erkek	5.86	0.000***	1.00	0.014**	0.75	0.017**
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans					
Müslim / Zimmi	-0.41	0.109	-1.12	0.042**	-0.55	0.010***
Zimmi / Müslim	0.02	0.942	0.17	0.774	0.08	0.756
Zimmi / Zimmi	-0.06	0.749	0.35	0.241	0.22	0.120
Müslim / Müslim	Referans					
Hacı / Hacı	-5.78	0.000***	-0.25	0.752	-0.45	0.550
Hacı / Hacı değil	0.33	0.688	0.34	0.575	0.38	0.390
Hacı değil / Hacı	-0.62	0.381	-0.66	0.060*	-0.35	0.208
Hacı değil / Hacı değil	Referans					
Seyit / Seyit			-0.90	0.146	-0.15	0.779
Seyit / Seyit değil	-0.04	0.932	-0.45	0.168	-0.14	0.534
Seyit değil / Seyit	3.67	0.000***	-0.11	0.748	-0.08	0.761
Seyit değil / Seyit değil	Referans					
Zade / Zade			0.73	0.266	0.12	0.886
Zade / Zade değil			0.57	0.292	0.70	0.138
Zade değil / Zade	3.16	0.009***	-0.09	0.880	-0.02	0.971
Zade değil / Zade değil	Referans					
İspat Yükü Davacının	-0.66	0.000***	1.57	0.000***	0.41	0.000***
İspat Yükü Davalının	Referans					
Yazılı delil / Yazılı delil			1.97	0.001***	1.37	0.019**
Yazılı delil / Yazılı delil yok	0.81	0.057*	1.41	0.015**	1.00	0.001***
Yazılı delil yok / Yazılı delil	-8.84	0.000***	0.10	0.757	-0.88	0.001***
Yazılı delil yok / Yazılı delil yok	Referans					
Fetva / Fetva			-5.09	0.000***	-4.83	0.000***
Fetva / Fetva yok	6.20	0.000***	1.51	0.000***	1.24	0.005***
Fetva yok / Fetva			-6.84	0.000***	-5.32	0.000***
Fetva yok / Fetva yok	Referans					
Vekil / Vekil	-5.49	0.000***	0.63	0.205	0.28	0.474
Vekil / Vekil yok	-0.06	0.841	0.09	0.683	-0.12	0.449

Vekil yok / Vekil	1.05	0.053*	1.43	0.000***	1.09	0.000***
Vekil yok / Vekil yok	Referans					
Sabit	0.30	0.152	-1.91	0.000***	-0.72	0.000***
Gözlem	391		430		821	
Pseudo R^2	0.1748		0.3846		0.1629	

Ek-2.d. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Dini ve Askeri) ve Diğer Kategorilere Göre Davayı Kazanma Olasılıkları

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.68	0.045**	-0.16	0.696	-0.36	0.159
Kadın / Dini Unvanlı Erkek	0.58	0.342	-1.27	0.013**	-0.20	0.590
Kadın / Askeri Unvanlı Erkek	-0.13	0.757	0.17	0.663	-0.19	0.456
Kadın / Unvansız Erkek	-0.29	0.261	-0.03	0.897	-0.27	0.109
Dini Unvanlı Erkek / Kadın	0.37	0.574	0.70	0.224	0.19	0.637
Dini Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	2.49	0.005***	0.54	0.237	0.04	0.909
Dini Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	0.22	0.712	1.49	0.000***	0.83	0.011**
Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.99	0.179	1.03	0.028**	0.09	0.775
Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	0.32	0.468	1.03	0.045**	0.53	0.091*
Askeri Unvanlı Erkek / Dini Unvanlı Erkek	-1.46	0.116	0.48	0.364	-0.57	0.183
Askeri Unvanlı Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	-0.45	0.238	0.99	0.027**	0.34	0.179
Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.14	0.652	0.92	0.035**	0.30	0.211
Unvansız Erkek / Kadın	-0.26	0.493	-0.03	0.928	-0.12	0.582
Unvansız Erkek / Dini Unvanlı Erkek	0.62	0.422	0.95	0.016**	0.58	0.040**
Unvansız Erkek / Askeri Unvanlı Erkek	-0.43	0.268	0.50	0.115	-0.01	0.977
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans					
Müslim / Zimmi	-0.38	0.127	-1.12	0.029**	-0.52	0.016**
Zimmi / Müslim	-0.01	0.977	0.14	0.810	0.06	0.807
Zimmi / Zimmi	-0.07	0.722	0.35	0.240	0.23	0.110
Müslim / Müslim	Referans					
Hacı / Hacı	-5.91	0.000***	-1.13	0.216	-0.78	0.346
Hacı / Hacı değil	0.82	0.280	0.30	0.583	0.52	0.235
Hacı değil / Hacı	-0.82	0.220	-0.71	0.043**	-0.41	0.151
Hacı değil / Hacı değil	Referans					
Seyit / Seyit			-0.30	0.606	0.13	0.808
Seyit / Seyit değil	0.11	0.811	-0.31	0.354	-0.05	0.815
Seyit değil / Seyit	0.59	0.257	0.28	0.422	0.03	0.919
Seyit değil / Seyit değil	Referans					
Zade / Zade			0.34	0.601	0.23	0.777
Zade / Zade değil			0.46	0.401	0.57	0.235
Zade değil / Zade	-2.36	0.041**	-0.25	0.698	-0.12	0.785
Zade değil / Zade değil	Referans					
İspat Yükü Davacının	-0.68	0.000***	1.54	0.000***	0.39	0.000***
İspat Yükü Davalının	Referans					
Yazılı delil / Yazılı delil			2.09	0.001***	1.74	0.014**
Yazılı delil / Yazılı delil yok	0.89	0.046**	1.26	0.020**	1.03	0.001***
Yazılı delil yok / Yazılı delil	-5.87	0.000***	0.18	0.571	-0.82	0.002***

Yazılı delil yok / Yazılı delil yok	Referans					
Fetva / Fetva			-3.78	0.000***	-4.76	0.000***
Fetva / Fetva yok	5.96	0.000***	1.47	0.000***	1.26	0.005***
Fetva yok / Fetva			-6.67	0.000***	-5.63	0.000***
Fetva yok / Fetva yok	Referans					
Vekil / Vekil	-8.00	0.000***	0.46	0.409	0.25	0.496
Vekil / Vekil yok	-0.06	0.843	0.03	0.902	-0.08	0.623
Vekil yok / Vekil	1.51	0.003***	1.42	0.000***	1.12	0.000***
Vekil yok / Vekil yok	Referans					
Sabit	0.31	0.143	-1.88	0.000***	-0.72	0.000***
Gözlem	391		430		821	
Pseudo R^2	0.1528		0.3889		0.1612	

Ek-3. Mahkemeye Gelenlerin Unvanına (Üst ve Alt Sınıfların Dini ve Askeri Şeklinde Ayrıldığı) ve Diğer Kategorilere Göre Davayı Kazanma Olasılıkları

Kategoriler	Merkez		Taşra		Tümü	
	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Kadın / Kadın	-0.33	0.089*	0.24	0.498	-0.21	0.211
Kadın / Üst Sınıf Askeri Unvanlı Erkek	-0.26	0.227	0.34	0.293	-0.16	0.356
Kadın / Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek	0.21	0.635	-0.29	0.638	-0.11	0.727
Kadın / Alt Sınıf Askeri Unvanlı Erkek	0.84	0.044**	0.49	0.318	0.53	0.071*
Kadın / Alt Sınıf Dini Unvanlı Erkek	0.21	0.782	-4.30	0.000***	-0.80	0.090*
Kadın / Unvansız Erkek	0.04	0.782	0.31	0.110	-0.07	0.538
Üst Sınıf Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	0.13	0.748	0.67	0.145	0.17	0.569
Üst Sınıf Askeri Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Askeri Unvanlı Erkek	0.96	0.016**	0.67	0.061*	0.52	0.033**
Üst Sınıf Askeri Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek	-5.52	0.000***	0.67	0.293	-0.60	0.238
Üst Sınıf Askeri Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Askeri Unvanlı Erkek	-0.22	0.619	5.60	0.000***	0.22	0.584
Üst Sınıf Askeri Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Dini Unvanlı Erkek	5.10	0.000***	5.60	0.000***	4.80	0.000***
Üst Sınıf Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.21	0.282	0.85	0.005***	0.32	0.045**
Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek / Kadın	0.03	0.958	1.11	0.146	0.29	0.528
Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Askeri Unvanlı Erkek	0.62	0.336	1.35	0.001***	0.69	0.042**
Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek	-0.48	0.404	0.42	0.319	-0.28	0.392
Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Askeri Unvanlı Erkek	-5.52	0.000***	5.60	0.000***	-0.03	0.972
Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Dini Unvanlı Erkek			1.11	0.043**	0.40	0.453
Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	0.21	0.635	0.79	0.049**	0.22	0.443
Alt Sınıf Askeri Unvanlı Erkek / Kadın	-0.90	0.190	0.93	0.111	-0.17	0.686
Alt Sınıf Askeri Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Askeri Unvanlı Erkek	0.84	0.152			1.04	0.079*
Alt Sınıf Askeri Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek	5.10	0.000***	-4.30	0.000***	-0.03	0.972
Alt Sınıf Askeri Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Askeri Unvanlı Erkek	0.10	0.834	1.11	0.146	0.32	0.416
Alt Sınıf Askeri Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Dini Unvanlı Erkek						
Alt Sınıf Askeri Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-0.14	0.673	0.24	0.655	-0.09	0.745
Alt Sınıf Dini Unvanlı Erkek / Kadın	-0.90	0.190	0.24	0.749	-0.60	0.238
Alt Sınıf Dini Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Askeri Unvanlı Erkek	-5.52	0.000***	1.11	0.146	-0.28	0.618
Alt Sınıf Dini Unvanlı Erkek / Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek			0.67	0.293	-0.03	0.960
Alt Sınıf Dini Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Askeri Unvanlı Erkek	-5.52	0.000***			-4.86	0.000***
Alt Sınıf Dini Unvanlı Erkek / Alt Sınıf Dini Unvanlı Erkek			0.00	1.000	-0.71	0.146
Alt Sınıf Dini Unvanlı Erkek / Unvansız Erkek	-5.52	0.000***	0.56	0.163	-0.62	0.053*

Unvansız Erkek / Kadın	-0.08	0.740	0.10	0.697	-0.30	0.071*
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Askeri Unvanlı Erkek	-0.26	0.252	0.39	0.142	-0.19	0.260
Unvansız Erkek / Üst Sınıf Dini Unvanlı Erkek	0.74	0.088*	0.88	0.023**	0.52	0.061*
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Askeri Unvanlı Erkek	5.10	0.000***	0.24	0.749	0.73	0.118
Unvansız Erkek / Alt Sınıf Dini Unvanlı Erkek	5.10	0.000***	0.75	0.024**	0.22	0.443
Unvansız Erkek / Unvansız Erkek	Referans					
Sabit	0.22	0.001	-0.67	0.000***	0.03	0.585
Gözlem	816		478		1294	
Pseudo R^2	0.0641		0.0777		0.0339	

Ek-4. Dava Çözüm Açacındaki Noktalara Verilen Örneklerin Tam Metinleri

1. Nokta

Davacı Fatıma Hatun, kiracısı olan Mehmed Sadık'tan 7 aylık birikmiş kirasını almak için dava açar. Davalı kira borcunu ikrar edip ödemeyi kabul eder.

Mahrûse-i Galata'da Yolcuzade Mahallesinde sâkine bâ'isetü'l-i'lâm mu'arrefetü'z-zât Fâtıma bt. Abdullah nâm hatun mahrûse-i mezkûr mahallesinde meclis-i şer' de damadı Kayıkçı Mehmed Sâdık b. İsmail nâm kimesne muvâcehesinde mezbûre Fâtıma Hatun'un sadriye kebîre kızı kezâlik zâtı mu'arfe ...? bt. İbrahim nâm hatun hâzıra olduğu halde mahalle-i mezbûrede vaki' taht-ı icâremde olan bir bâb menzilin bir odasında mezkûr Mehmed Sâdık beher şehir on beş guruş ücret tesmiyesiyle müstecirim olmağla kirâ-yı mezkûrdan yedi ay müddetinde mezbûr Mehmed Sâdık zimmetinde müctemi' olan yüz beş guruşu mezbûr Mehmed Sâdık'dan hâlâ talep ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak ol dahi cevâbında müdde'iyeye-i mezbûre Fâtıma Hatun'a cihet-i mezkûreden ol mikdâr guruşu zimmetinde sahîhan deyni olduğunu tâyi'an ve kat'iyen ikrâr ve itirâf etmeğın mücebince meblağ-ı merkûm yüzbeş guruşun bî't-taleb müdde'iyeye-i mezbûre Fâtıma Hatun'a edâsıyla mezbûr Mehmed Sâdık ilzâm olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fi'l-yevmi's-sânî min-Zilka'deti's-şerîfe li-sene sülüs ve ham-sîn ve mi'eteyn ve elf.³³⁸

2. Nokta

Davacı Mustafa Ağa kethüdası olduğu hisardaki bazı savaş aletlerinin ve devlet mallarının dizdar İbrahim Edhem Ağa tarafından gasp edilerek alındığını ve yerlerine konulmadığını ifade ederek eşyaların yerine konulmasını ve davalıya gerekenin yapılmasını istemektedir. Davalı bu durumun daha üst mevkilerdeki kişiler tarafından yapılageldiği ve engellenemediğini ifade ettikten sonra kendisinin böyle bir giri-

³³⁸ GŞS 702/2-a/5

şiminin olmadığıny beyan eder. Davacı iddiasını ispatlamak için delil ileri süremez, davalının yemin etmesini de istemediğinden davayı kaybeder.

Medîne-i Konya'da Mihmandar Mahallesi sükkânından olup medîne-i merkûme hisârında kethüdâ olan Mustafa Ağa nâm kimesne meclis-i şer'de işbu râfi'ü'l-kitâb hisâr-ı mezbûr dizdârı İbrahim Edhem Ağa mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip hisâr-ı mezbû[r] cebhânesinde müddet-i vâfireden beri vaz' olunan levâzımât-ı harbiyye ve sâir emvâl-i mîriyyeyi dizdâr-ı mûmâ-ileyh cebhâne-i mezbûreden gasb ve sîrkat birle itlâf ve ihlâk eyleyip ben dahi kethüdâ-yı hisâr olduğum hasebiyle emvâl-i mîriyye-i müte'allikayı yerli yerine vaz' ettirdikten sonra mûma-ileyhi dahi te'dîb ettirmek murâd ederim dedikte gibbe'l-istintak dizdâr-ı mûmâ-ileyh cevâbında bu kadar zamandan beri medîne-i merkûmeye vâlâ-nişîn olan vülât-ı izâmdan herbiri hisâr-ı mezbûr cebhânesinde mevcûd levâzımât-ı harbiyye ve edevât-ı sâireden ahz ü celb edegelmeleriyle bu husûsa kimse mâni' olmadığından başka müteveffâ Kadı Abdurrahman Paşa dahi küllî levâzımât ahz ü celb etmesiyle ol vechile ba'zen telef olunup lâkin ben asla ve kat'a halâline dahl ve ahz etmedim deyü külliye inkâr edicek müdde'î-i mezbûr kethüdânın da'vâsına muvâfık beyyine taleb olundukda ityân izhâr-ı acz eyledikten başka istihlâfa dahi kâni' olmayıp nan-hâre? kelâma cesâret ve ağa-yı mûmâ-ileyhi izrâra sâlik olup ve hâl bu minvâl üzere olduğunu vücûh-ı belde meclis-i şer'de ihbâr etmeleriyle izrâr sevdeâsıyla olduğu zâhir ve nümâyân olmağın ber-mûceb-i ihbârihim kethüdâ-yı mezbûrun dizdâr-ı mûmâ-ileyhden izrâr da'ıyyesiyle olan bî-vech-i şer'î telefât da'vâsından mu'ârazası ba'de'l-men' ve'd-def' mâ-vaka'a bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. 17 Receb 225

Şuhûdü'l-hâl.³³⁹

3. Nokta

a. Şahit

Davacı Eriten yirmi kuruş borcu olduğu için üç aydır hapistedir ve fakirliğinden dolayı borcunu ödeyemeyeceğini ifade ederek tahliye edilmesini ister. Gerçekten borcunu ödeyemeyecek derecede fakir olduğunu iki şahit ile ispat ederek hapisten çıkar.

Medîne-i Kütahya'da Hâcı Ahmed Mahallesi mütemekkinlerinden Ermeni tâifesinden Sarı Hacı Ahmedzâde Seyyid İsmail Ağa'ya mahkûmün-bih yirmi guruş deyni için üç mâhdan mütecâviz mahbûs olan Eriten

³³⁹ KŞS 69/84/2

veled-i Karabet zimmî meclis-i şer'-i şerîf-i enverde ve mahfil-i dîn-i münif-i atharda dâyin-i merkûm es-Seyyid İsmail Ağa mahzarında üzerine da'vâ ve tasvîr-i müdde'â eder ki ben fakir ve mu'sir ve ma'dûm olup lâbis olduğum libâsımdan mâ'adâ ism-i mâl ıtlâk olunur nesnem olmamağla sebîlim tahliye olunması matlûbumdur deyü îsârını iddi'â ve dâyin-i merkûm Seyyid İsmail Ağa dahi mahbûs-ı mersûmun yesârını isbâta kâdir olmamağla mahbûs-ı mesfûr ber-vech-i muharrer fakîr ve mu'sîr ve ma'dûm olduğunu udûl-i ahrâr-ı ricâl-i müslimînden lede't-tezkiye makbûlü'ş-şehâde idükleri ihbâr olunan mahalle-i mezbûr imâmı Ali Efendi b. El-Hâc Hüseyin ve civâr komşularından Memiş b. Osman nâm kimesneler şehâdetleriyle dâyin-i merkûm Seyyid İsmail Ağa muvâcehesinde vech-i şer' üzere isbât etmeğın mücebince medyûn-ı mahbûs mersûm Eriten zimmînin yesârı sâbit olmadıkça hapsi meşrû' olmadığına binâen ve şer'an hapisden ...? ıtlâk olunduğu mâ hüve'l-vakî' bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. Hurrire fî gurre-i Zilka'detü'ş-şerîfe sene isnâ ve erba'în ve mi'eteyn ve elf³⁴⁰

b. Yazılı delil (şahide muhtaç)

Davacı Mustafa kaptanın davalı Ömer reiste 600 kuruş alacağından 300 kuruş kalmıştır. Davalı borcunu inkâr eder. Davacı elindeki temessükü (yazılı belge) iki şahit ile beraber mahkemeye sunar ve davayı kazanır.

Sefîne kapudanlarından bâ'isü'l-i'lâm Mustafa Kapudan b. Ahmed nâm kimesne mahrûse-i Galata Mahkemesi'nde meclis-i şer'de sefîne reislerinden Ömer Reis b. Hüseyin nâm kimesne muvâcehesinde yedimde olup işbu târih-i i'lâm senesi Saferü'l-hayrının yirmi yedinci günü târihiyle müverrih işbu bir kıt'a temessük mantûkunca merkûm Ömer Reis yedimden ve mâlımdan iktirâz ve kabz ve umûruna sarfla istihlâk eylediği altı yüz altmış guruş zimmetinde alacak hakkım olmağla meblağ-ı mezkûrun üç yüz gurusunu mezbûr Ömer Reis bundan akdem zahr-ı temessük nâtik olduğu üzere bana edâ ve teslîm etmekle bâkisi olan yüz altmış guruş dahi mezbûr Ömer Reisten hâlâ talep ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak ol dahi cevâbında müdde'î-i merkûm Mustafa Kapudanın ber-vech-i muharrer müdde'âsını külliyyen inkâr etmekle müdde'î-i merkûm Mustafa Kapudan ber-minvâl-i muharrer müdde'âsını lede't-tezkiye udûl ve makbûlü'ş-şehâde idükleri ihbâr olunan mellâh tâifesinden Ahmed Beşe b. Mehmed ve Mehmed Beşe b. Mehmed Memiş nâm kimesneler şehâdetleriyle bi'l-muvâcehe ber-nehc-i şer'î isbât etmeğın mücebince meblağ-ı bâki merkûm üç yüz altmış guruş

³⁴⁰ KüŞS 14/250

müdde'î-i merkûm Mustafa Kapudana edâ ve teslîme mezbûr Ömer Reise tenbih olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fi'l-yevmi's-sâmin aşer min Cemâziye'l-evvel sene sitte ve erba'în ve mi'eteyn.³⁴¹

c. Yazılı delil (şahide muhtaç değil)

i. Vakfiye

Vâkıf (vakıf sahibinin) evlatları olan davacılar vakfın mütevellisini vakfiyeyi değiştirmek ve sahte vakfiye üzerinden kendilerini zarara uğratmaktan dolayı dava ederler. Defterhane'deki vakfiye sureti sicile kaydedilerek mütevellinin elindeki sahte vakfiyenin geçersiz olduğuna ve mütevellinin verdiği zararı tazmin etmesine ve vakıf işlerinin kâtip ve nazır tarafından yürütülmesine karar verilir.

Medine-i Konya'da vâkî Şeyh Ahmed Efendi nâm sâhibü'l-hayrın evlâdlarından işbu râfi'ûne hâze'l-kitâb es-Seyyid eş-Şeyh Abdülkadir Efendi ve es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed Efendi ve es-Seyyid Molla İbrahim ve es-Seyyid Molla Mustafa ve es-Seyyid Hâfız Abdullah nâm kimesneler meclis-i şer'î şerîf-i enverde vâkıf-ı mûmâ-ileyhin mütevellisi olan Mustafa nâm kimesne mahzarında birbirleri üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip vâkıf-ı mûmâ-ileyhin defterhâne-i âmirede mastûr ve mukayyed vakfiyye-i ma'mûl-bihâsının tuğralı sûret-i vakfiyyesi mücebince kadîmden amel olunagelmışiken mütevellî-i merkûm vakfiyye-i ma'mûl-bihânın hilâfı ve muğâyir evlâd-ı vâkıfa ta'yîn olunan cihetlerin ba'zısını evlâd-ı vâkıfa ve ba'zısını kendüye meşrû-tadır deyü vakfiyye-i ma'mûl-bihânın hilâfı muhdes ve musna' bir vakfiyye ihdâs edip ol vechile bizlere gadr sevdâsında olmağla suâl olunup hilâf-ı şart-ı vâkıf ve muğâyir-i vakfiyye-i ma'mûl-bihâ bî-vech-i şer'î tasaddîsini men' ve def' olunmak ve otuz yedi senesi Muharreminden kırk iki senesi Muharremi gâyetine gelince dört senelik hâsılât-ı vakfın hesabı rü'yet olunmak matlûbumuzdur dediklerinde mürevellî-i merkûmun sinîn-i mezbûrîn zarfında olan masârîfâtı ba'de'l-muhâsebe zimmetinde yüz kırk dört gurus zuhûr edip meblağ-ı mezkûru cânib-i vakfa edâ ve teslîme ba'de'l-hükm ve ba'de'l-yevm bâ-berat-ı şerîf-i âlîşân câbî ve nâzır ve kâtib-i vakf ma'rifetleriyle mesâlih ve umûr-ı vakf rü'yet olunup mütevellî-i merkûmun yedinde olan vakfiyye muhdes ve musna' ve sahte olduğu inde'ş-şer' zâhir ve tebeyyün olup min ba'd yedinde olan muhdes vakfiyye ile amel olunmayıp defterhâne-i âmirede mastûr ve mukayyed sûret-i vakfiyye-i ma'mûl-bihâ sicil-i mahfûzaya kayd ve sebt olunmağla ba'de'l-yevm mücebince amel olunmak üzere ba'de't-tenbih mâ-vaka'a hıfzen li'l-makâl ketb ve imlâ olundu cerâ

³⁴¹ GŞS 672/42-b/3

zâlik. Hurrîre fi'l-yevmi's-sâbi' min şehri Saferî'l-hayr sene isnâ ve erba'în ve mieteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl.³⁴²

ii. Emr-i âli

Davacı Çinizade Seyit Mehmed Emin elindeki berata göre Konya mukataa eminden her sene 88,5 kuruş alma hakkına sahiptir ve yedi yıl boyunca biriken toplamda 619,5 kuruş alacağı vardır. Davacı her bir sene için bir yazılı belge (zahriye) düzenlemiş ve emine vermiştir. Vefat eden eminin oğulları bu zahriyeleri İstanbul'a götürüp tahsil ettikten sonra babasının devlete olan borçları için kullanmışlardır. Davacı hakkı olan 619,5 kuruşu vefat eden eminin mirasçuları olan oğullarından istemektedir. Davalı oğullar, bahsedilen miktarların tahsil edildiğini inkâr edince mahkeme yazılı belgeleri (zahriyat) istemiş ve inceleme neticesinde belgeler vasıtasıyla bahsedilen paranın tahsil edildiği defterdarın belgedeki mührünün işaretiyle ortaya çıkmıştır. Buna göre davalı mirasçuların davacı Mehmed Emin'e belgeler vasıtasıyla tahsil ettikleri 619,5 kuruşu ödemesine karar verilir.

Mefâd-ı mürâsele-i şer'iyedir ki

Medîne-i Konya'da Debbâğhâne Mahallesi sükkânından işbu dârende-i mürâsele Çinizâde es-Seyyid Mehmed Emin meclis-i şer'de Konya sükkânından ser-bevvâbeyn-i dergâh-ı âliden müteveffâ Çelek Paşazâde Hüseyin Beg nâm müteveffâ sulbî kebîr evlâdları Ali Beg ve Mahmud Beg nâm karındaşlar ile terâfû'lerinde bundan akdem atıfet-i hazret-i pâdişâhiden yedime berâtı inâyet ve ihsân buyurulub ihtisâb-ı Konya mukâta'ası malından emîni olanlar yedinden ahzına irâde-i aliyye-i şâhâne ta'alluk iden yevmî otuz sağ akçe vazîfenin beher sene doksan guruşun altmış para kalemiyesi ba'de'l-ıfrâz bâki seksen sekizer buçuk guruşdan iki yüz yirmi dört senesinden otuz bir senesi ibtidâsına gelince yedi senede müctemi' olan altı yüz on dokuz buçuk guruş vazîfem için beher sene bir zâhiriye i'tâsıyla yedi kıt'a zâhiriye merkûmânın babalarını müteveffâ-yı merkûm Hüseyin Beşe i'tâ ve teslim olunub ve merkûm Hüseyin Beg dahi ba'de'l-vefât oğulları merkûmân zâhirriyât-ı mezkûrâtı der-aliyyeye götürüb cânib-i mîriye mahsûb ve babaları müteveffâ-yı merkûmun mîrî tarafına olan deynine takas etdirdikleri hasebiyle mebâliğ-i mezbûreyi mütevevvâ-yı merkûm Hüseyin Begin terekesinden oğulları merkûmândan talep eyledikde edâda muhalefet ederler su'âl olunub aliverilmesi matlûbundur deyü ba'de'd-da'vâ ve merkûmândan gıb-

³⁴² KŞS 71/60/1

be's-su'âl cevâblarında zâhirriyât-ı mezkûrelerin mahsûbiyetini inkâr etmişler ise de müdde'î-i merkûmun i'tâ ve merkûmânın der-aliyyeye götürdükleri zâhirriyât-i mezkûreleri "mahsûbiyetini inkâr etmişler ise de müdde'î-i merkûmun"(Üstü çizik) meclis-i şer'e celb ve feth ve nazar olundukda her biri kenârında Devlet-i Aliyye-i Osmâniyenin defterdârı efendi hazretlerinin işâretiyle merkûm Seyyid Mehmed Emin otuz sağ akçe vazîfesi tamâmen mahsûb olmuştur deyü ketb ve işâret buyurulduğu müstebân olmağla ber-mûceb-i kânûn-u devlet ve ber-mantûk-u fetvâ-yı şerî'at zahirriyât-ı mezkûre vezâifi olan mebâliğ-i mezbûre altı yüz on dokuz buçuk guruşun merkûmân Ali Beg ve Mahmud Beg nâm kimesnelerden babaları müteveffâ-yı merkûmdan müntakil terekelerinden tahsîl ve müdde'î-i merkûm Seyyid Mehmed Emin'e teslîm olunması îcâb ve ba'de'l-iktizâ mebâliğ-i mezbûrânın mirân-ı merkûmândan tahsîline hükm hâvî bi'l-iltimâs işbu mürâsele tahrîr ve müdde'î-i merkûmun yedine i'tâ olunmuştur gerekdir ki ber-mûceb-i mürâsele amel ve hareket oluna ve's-selâm. Fî 7 Receb sene 232.³⁴³

d. Fetva

Davacı Amine, eşi vefat ettikten sonra davalı Seyit Abdullah tarafından nikahlanmak istenir. Fakat davacı bu nikahı kabul etmez. Davalı evlendiklerine dair bir hüccet sunar, hüccet ilgili hâkimin azli zamanına geldiği için kabul edilmez. Davacı vefat eden eşinin davalının eşi tarafından emzirildiği için kendisini nikahlayamayacağına dair bir fetva sunar. Güvenilir kişilerden davacının söylediği süt annelik durumunun doğru olduğu tespit edildikten sonra fetva gereğince davalının nikah iddiasının ve talebinin geçersiz olduğuna karar verilir.

Sa'îdeli Kazâsına tâbî' Kadınhanı derbendi sâkinlerinden mu'arrefetü'z-zât işbu bâ'îsetü'l-vesîka Amine bt. Osman nâm hâtun medîne-i Konya'da meclis-i şer'-i şerîf-i enverde derbend-i mezkûr sâkinlerinden Solakoğlu Seyyid Abdullah nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip bundan akdem benim zevcim Mehmed fevt oldukda merkûm Seyyid Abdullah iddetim münkaziye olmaksızın beni nikâh ile almağa tâlib oldukda benim kend[üye] varmağa rızam yoğiken merkûm Seyyid Abdullah ...? nikâh vechi üzere menkûhemdir deyü müdâhale ve tekrar istinkâha tâlib ve bundan mâ'adâ mukaddem zevcim merkûm Mehmed'i merkûm Seyyid Abdullah'ın hâlâ taht-ı nikâhında olan zevcesi Fatıma nâm hâtun ile karındaşlar olup zevcim müteveffâ-yı merkûm Mehmed'i merkûm Seyyid Abdullah'ın zevcesi Fatıma müddet-i rıdâ'da irdâ' ve bu vechile rıdâ'an evlâdının zevcesi

³⁴³ Demirkol, "1837 M.(1253 H.) Tarih ve 20 Numaralı Kütahya Şer'iyeye Sicili", 523.

rıdâ'an babasına tezvîci şer'an gayr-i câiz olup vechen mine'l-vücûh husûs-ı mezkûrun aslı olmamağla hilâf-ı inha beni zevciyet mu'âmesiyle ta'cîz etmekle suâl olunup takrîri tahrîr ve müdâhalesiyle mu'ârazası men' olunmak matlûbumdur dedikde gibbe's-suâl mezbûr Seyyid Abdullah cevâbında müdde'iyeye-i mezbûre Amine Hatunun zevci fevt oldukda ba'de'l-idde nefsinı bana tezvîc etmiştir deyü ibrâz eylediği hüccet ve i'lâm kazâ-yı mezbûr kadılarının azli vaktinde ...? olup ihticâca salâhiyeti olmadığı nümâyân ve madde-i mezkûr derbend-i merkûm ahâlilerinden bî-garaz Müslimînden mevsûku'l-kelim kimesnelerin istintak olundukda müdde'iyeye-i mezbûre Amine'nin bâlâda muharrer bast olunan takrîri vakı'a mutâbık olup ve zevci müteveffâ-yı merkûm Mehmed merkûm Seyyid Abdullah'ın hâlâ taht-ı nikâhında olan zevcesi Fatıma hâtun ile karındaşlar olup merkûm Mehmed'i mezbûre Fatıma müddet-i rıdâ'da irdâ' ve evlâdının zevcesi rıdâ'an babasına tezvîci sahih olmadığı kütüb-i mu'teberâtda mastûr olmağla mücebiyle merkûm Seyyid Abdullah'ın zevciyet mu'âmesiyle mezbûre Amine Hatuna bî-vech mu'ârazadan men' birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi'l-hâmis şehr-i Muharremi'l-harâm sene seb'a ve mi'eteyn ve elf.

(Şuhûdü'l-hâl)³⁴⁴

e. Bilirkişi (ehl-i hibre)

Davacı Yani kendisine Şiraz tütününü diyerek başka cins bir tütün satan Dimitri'yi tütünleri geri alması için dava eder. Tütünler bilirkişiler tarafından incelendiğinde Şiraz tütününü olmadıkları anlaşılır. Davalının tütünleri geri almasına karar verilir.

Arzuhâl eden Duhânî Yani v. Yorgi nâm zimmî mahrûse-i Galata Mahkemesi'nde meclis-i şer'-i hatîrde derûn-ı arzuhâlde mastûrû'l-ism tönbekici Topuz Dimitri v. Mihâl nâm zimmî muvâcehesinde işbu târih-i i'lâmdan altı buçuk ay mukaddem mersûm Dimitri zimmî mâlından işbu meclis-i şer'de mu'âyene olunan iki yüz yedi buçuk vakıyye tönbekisini İsfehan ve Şiraz tönbekisi olmak üzere beher kıyyesi on dört guruş tesmiyesiyle ...? bana bey' ve teslîm ben dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve tesellüm ve kabzedip lâkin zikrolunan tönbeki İsfehan ve Şiraz tönbekisi olmayıp ancak cinsinden Keşan tönbekisi olduğuna muttâlî' olmamla redd-i bey' murâdımdır dedikde evvela teveccüh-i husûmet için zikrolunan tönbeki ehl-i vukûfdan tönbekiciler kethüdâsı Hüseyin Ağa b. el-Hâc Ali ve esnâfdan Kasımpaşalı Mehmed b. Abdullah ve Galatalı Ali b. el-Hâc Yusuf nâm üç nefer kimesnelere irâe olundukda onlar dahi ba'de'n-nazar fi'l-hakîka zikrolunan tönbeki İsfehan

³⁴⁴ KŞŞ 68/8/1

ve Şiraz tönbekisi olmayıp ancak cinsinden Keşan tönbekisi olduğunu meclis-i şer' a alâ tarîki'ş-şehâde ihbâr ettiklerinden sonra mersûm Dimitri zimmî istintak olundukda kaziye minvâl-i meşrûh üzere olduğunu bi-tamâmihâ ikrâr ve itirâf edip lâkin ben dahi mârû'l-beyân tönbekiyi âherden elhak cinsinden olmak üzere iştirâ etmemle öyle olucak meblağ-ı mezkûr müdde'î-i mersûm yedinde kalıp semeni olan iki bin dokuz yüz beş guruş bana versin demesi meşrû' olmamağla mûcebince sâlifü'l-beyân tönbekiyi müdde'î-i mersûm Yani zimmîden geri ahze mesfûr Dimitri zimmîye tenbih olunduğu huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fî'l-yevmi'r-râbî' min Şa'bâni'l-mu'azzam li-sene erba'a ve hamsîn ve mi'eteyn.³⁴⁵

4. Nokta

a. Şahit

i. Şahitler tezkiye edilemiyor

Eski Müftülerden Hacı Mehmed Efendi, Seyit Ali'yi kendisine 13 bin kuruş borcu olduğu iddiasıyla dava eder. Elinde de bu borcu ifade eden yazılı bir belge vardır. Seyit Ali davacı ile altı yıl önce ortaklıkları olduğunu ve bu ortaklıktan borcu kaldığını zannederek başkasının yazısıyla 3 bin lira borcu olduğunu gösterir bir belgeyi davacıya verdiğini kabul eder. Fakat davacının bu belgeyi değiştirerek on üç bin yaptığını söyler. Sonunda iddiaları reddederek davacıya hiçbir borcunun olmadığını ifade eder. Davacı Mehmet Efendi iddiasını ispatlamak için biri kardeşi diğeri yeğeni olan iki tane şahit getirir. Fakat davalı şahitlerden kardeşi olanın davacı ile ortaklık ilişkisi olduğu ve yeğenin de davacının hizmetinde çalıştığını belirterek şahitliklerinin kabul edilmemesini ister. Mahkeme şahitlerin farklı bir yerden oldukları için güvenilirliklerinin soruşturulamadığını (tezkiye) belirterek davacıdan başka şahitler getirmesini ister. Diğer şahitler davacı ve davalı arasındaki ortaklıktan dolayı anlaşmazlıkları olduğunu ve ortaklık hesaplarının görüldüğü zaman orada olmadıklarından hesapların detayı hakkında bilgilerinin olmadıklarını fakat yine de belgede kendilerinin adlarının olduğunu ifade ederler. Bunun üzerine mahkeme bu şahitlerin hesapların içeriğine dair bilgileri olmaması sebebiyle şahitliklerini kabul etmez ve davacıya davalıdan yemin isteyip istemediği sorulur. Davacı yemin istemediği için davayı kaybeder.

Hâlâ Eyâlet-i Karaman sâye-i endâz-ı übbehet ve iclâl ve zîde abdühümü'l-misâl Sadr-ı esbak devletlü Ali Paşa hazretlerinin huzûr-ı âlîlerinde ma' kud meclis-i şer'-i şerîf lâzımü't-tevkîrde Konya sancağı muzâfatından Medîne-i Larende sükkânından olup el-hâletü hâzihî Medine-i Konya'da

³⁴⁵ GŞS 702/43-a/4

misâfiren ikâmet üzere olan müfti-yi esbak fazîletlü el-Hâc Mehmed İlmî Efendi b. Ömer nâm kimesne meclis-i ma' kud-ı mezbûrda Bab-ı âli müşârün-ileyhden mübâşir ta' yîniyle bâ-buyruldu-yı ihzâr-ı şer' ettirdiği yine Larendede sükkânından işbu rafî-i hâzel kitab Seyyid Hafız Ali b. El-Hâc Mehmed nâm kimesne muvâcehesinde üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip merkûm zimmetinde cihet-i karz-ı şer'îden ba-temessük on üç bin guruş alacak hakkım olup bi'd-defa'ât mutâlebe eylediğimde bana edâda mûmâna'at ve muhâlefet eder suâl olunub aliverilmesi matlûbumdur dedikde gıbbe's-suâl merkûm Hafız Ali cevâbında mûmâ-ileyh el-Hâc Mehmed İlmî Efendi'ye cihet-i karz-ı şer'îden bir akçe ve bir habbe deynim yoktur lâkin târih-i i'lâmdan altı sene mukaddem mûmâ-ileyh ile ber-vech-i iştirâk uhde-i iltizâmımızda olan Larendede Vahid Paşa hâssı ve İlgin hâssı mukâta'alarının a'şâr ve hâsılât-ı sâirelerinin hesapları rü'yet olundukda benim ve mûmâ-ileyh gıyâbında yirmi iki ve yirmi dört guruşa ma'rifet-i şer'le fûruht olunmuş olan huntanın beher keyli otuzar guruşa benim üzerime mâl ederek üç bin guruş benden bir kıt'a deyn tahvîli matlub etmekle ben dahi deynim var zannıyla yedinde olan temessükü âherin hattıyla olarak i'tâ etmiş isem de efendi-i mûmâ-ileyh temessük-i mezbûru hak ederek on üç bin guruşa iblâğ eylemiş benim müdde'î-i mûmâ-ileyhe cihet-i karzdan ve gerek cihet-i sâirenden bir akçe ve bir habbe deynim yoktur deyü külliyyen inkâr etmekle müdde'î-i merkûm el-Hâc Mehmed İlmî Efendi'den da'vâsına mutâbık beyyine talep olundukda biraderi Ahmed Efendi ve yeğeni Seyyid Ebubekir Efendi b. Derviş Efendi nâm kimesneler merkûm Hâfız Ali'nin ikrârına şehâdet etmişler ise dahi şâhidân-ı mezbûrandan biraderi şer'îki olup ve yeğeni dahi iyâlinde ve hizmetinde olduğundan başka şâhidân-ı mezbûrân şâhid olmamağla hakkımda olan şehâdetlerin kabûl etmem deyü müdde'î-i aleyh-i merkûm da'vâ etmekle şâhidân-ı mezbûran tezkiye murad olundukda diyâr-ı âherden olmak hasebiyle tezkiyeleri tam olamadığından meblağ-ı mezbûr şer'an merkûm Hâfız Ali'den hükm îcab etmemekle müdde'î-i merkûmdan diğer şâhid talep olundukda zeyl-i temessükte mastûr'ül-esâmî Larendede Kara İbrahim Ağa ve Bodur oğlu Şeyh Ali Efendi ve Nalband Kocabaş oğlu Ahmet ve Fatıma oğlu el-Hâc İbrahim nâm kimesneler meclis-i ma' kud-ı mezkûra gelip istişhâd olunduklarında fi'l-vâki' müdde'î ve müdde'î-i aleyhin uhde-i iltizâmımlarında olan sâbıkü'z-zikr has mukâta'alarından dolayı beynlerinde niza'ları olduğu ma'lumumuz ancak bizlerin gıyâbımızda hesaplarını rü'yet ve temessüke rabt etmeleriyle bizleri zeyl-i temessüke şâhid tahrîr etmişler ise dahi hesaplarının ne vechile olduğu ma'lumumuz değildir dediklerinde müdde'î-i merkûm ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz ve tahlîfe dahi tâlip olma-

mağla müdde'î-i mûmâ-ileyhin merkûm Hâfız Ali nâm kimesneden bi't-temessük onüç bin guruş cihet-i karz da'vâsından bilâ-beyyine bî-vech-i şer'î mu'âraza ve müdâhalesi men' ve ref' olunmağın mâ-vaka'a hıfzen li'l-makâl ketb ve imlâ olundu. Fî 9 Reb'ü'l-evvel 240.³⁴⁶

ii. Tek şahidin şahitliği kabul edilmiyor

Davacı Ahmed Çelebi muhafaza etmesi için bazı eşyalarını ve beş bin kuruş değerindeki altınını davalı Yorgi'ye verdiğini fakat davalının emanetlerini geri vermediği iddiasıyla dava açar. Yorgi iddiaları inkar eder. Davacı iddiasını ispatlamak için bir şahit getirir. Fakat tek şahit olduğu için şahitliği kabul edilmez. Davalının genel durumuna dair olumlu bilgilerin mevcut olması ve davacının yemin etmemesi üzerine davacının iddiasının asılsız olduğuna karar verilir.

Asâkir-i Hassa-i Şâhânedan birinci bölükde beşinci onbaşının sekizinci neferi Yanyalı Ahmed Çelebi b. Ca'fer mahrûse-i Galata Mahkemesi'nde meclis-i şer'-i hatîrde Ferîk-i Asâkir-i Hassa beylerbeyisi sa'âdetlü Ahmed Paşa hazretleri tarafından Kahveci Mustafa Ağa mübâşeretiyile ihzâr olunan mahrûse-i mezbûrede vâki' fermeneci tâifesinden bâ'isü'l-i'lâm Yorgi v. Zeyu nâm zimmî muvâcehesinde tâife-i merkûmenin ustabaşısı Gavril zimmî ile mazbûtü'l-esâmi ustalar hâzır oldukları halde işbu tarih-i i'lâm-dan üç ay mukaddem ben Şıra Adasına gidecek olduğumda mersûm Yorgi zimmî hemşehrim olmak takrîbiyle mersûmun ma'rifetiyle bir seffîne tedârik ve üzerimde mevcut elbisem olup mâlım olan ...? ve bir mintân ve biri cedîd ve biri müsta'mel iki fes ve dört gömlek ve üç ...? ve dört cübbe ve üç el yemenisi ve bir şal ve duhân kesesi ile zikrolunan ...? cebinde kese derûnunda mevcûd kezâlik mâlım olan beş bin guruşluk ...? altunumu mahrûse-i mezbûrede mersûm Yorgi zimmînin odasında mersûm Yorgi zimmîye li-ecli'l-hıfz ibdâ' ve teslîm eylediğimde ol dahi ahz ü kabz ettikten sonra ben frenk kıyafetine girip seffîne-i mezkûre ile ada-yı merkûmeye gidip altmış yedi gün geşt ü gûzar ve on üç gün mukaddem Âsitâne-i aliyyeye geldiğimde zikrolunan eşya ve altunları mersûmdan mutâlebe eylediğimde eşya-yı muharrere-i mezkûreden ancak bir fes ve bir ...? ve bir mintân ve bir gömlek bana teslîm etmekle mâ'adâ eşya ve ol mikdâr guruşluk altunumu bana vermeyip hâlâ yedinde kalmağla mâ'adâ eşya ile zikrolunan altunları bana teslîme mesfûr Yorgi zimmîye tenbih olunmak matlûbumdur deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istin-tak ol dahi cevâbında husûs-ı mezkûrdan kat'an haber ve ...? yokdur deyü müdde'î-i mezbûr Ahmed Çelebi'nin ber-vech-i muharrer müdde'âsını kül-

³⁴⁶ KŞS 71/27/2

liyen inkar etmekle müdde'î-i mezbûr ber-vech-i muharrer müdde'âsına ikâme eylediği bir nefer kimesne edâ-yı şehâdet-i şer'iyye edemeyip ol vechile müdde'âsını isbâtıdan izhâr-ı acz edip ve tâlib-i tahlîf olmayıp ve kavli-i mücerrediyile dahi bir nesne sâbit olmamağla mücebince müdde'î-i merkûm Ahmed Çelebi da'vâ-yı mezkûresiyle mesfûr Yorgi zimmîye bilâ-beyyine mu'ârazadan ba'de'l-men' mersûm Yorgi zimmî devlet-i âliyye re'âyâsından ve kendü ırzıyla mukayyed ve kâr ü kesbiyle meşgûl olup huzûr-ı mezkûrda bu ...? makûleden olmadığını ustabaşı hâzır-ı mersûm ile tâife-i merkûmenin ustalarından Yanko ve Nikola ...? ve Yorgi ve Tanaş ve Sotori Mihal ve Todoş ve Yani ve Kosti ve Nikola ve diğer Yorgi ve kabz-ı mâl Lâzârî nâm zimmîler alâ tarîki'ş-şehâde haber verdiklerinden bi'l-iltimâs huzûr-ı âlilerine i'lâm olundu. Fî'l-yevmi's-sâni ve'l-ısrîn min Recebî'l-ferd ve sene sitte ve erba'în ve mi'eteyn.³⁴⁷

b. Yazılı delil (şahide muhtaç)

Davacı Hüseyin Ağa kardeşinin davalı Nikola'dan alacağı olan bin kuruşu ve kaleten kendisinin almak istediğini söyler ve vekil olduğunu gösterir bir mektubu mahkemeye sunar. Vekil olduğuna dair mektubun içeriğinin şahitler tarafından desteklenmediği için geçersiz olduğuna ve borcun kardeşi olsa bile davacıya verilemeyeceğine karar verilir.

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye onbaşlılarından Hüseyin Ağa b. Mehmed nâm kimesne mahrûse-i Galata Mahkemesi'nde meslis-i şer'-i hatîrde bâ'isü'l-i'lâm Kasap Nikola v. Beratko? nâm zimmî muvâcehesinde karındaşım olup hâlâ mahrûse-i Edirne kurâsından Yunus ...? karyesinde celeb tâifesinden Yusuf Çelebi ibnü'l-merkûm Mehmed nâm kimesnenin mersûm Nikola zimmî zimmetinde yüz on yedi re's ganem semeninden bin üç yüz yirmi beş guruş bâ i'lâm-ı şer'î mahkûmün-bih alacak hakkı olmağla meblağ-ı merkûmun üç yüz yirmi beş guruşunu karındaşım mezbûr Yusuf Çelebiye edâ ve teslîm etmekle bâkî olan bin guruşu mersûm Nikola zimmîden talep ve da'vâ ve ahz ü kabza ve makbûzu kendüye îsâl ve teslîme beni bâ-mektûb ...? tarafından beni vekîl ve nâib-i menâb nasb ve ta'yîn edip ben dahi vekâlet-i mezkûreyi kabûl etmişidim lâkin benim vekâlet şâhidlerim olmayıp mücerred yedimde mektûb ve merkûm Yusuf Çelebi karındaşım olduğuna binâen meblağ-ı bâki-yi merkûm bin guruş mersûm Nikola zimmî bana versün deyü külliyyen inkâra mukârin tasaddî eylediği da'vâsı takrîr-i meşrûhu üzere bu mertebe ile meşrû'a ve iltifâta şâyân olmadığı kendüye tefehhüm

³⁴⁷ GŞS 672/46-a/2

ve da'vâ-yı mezkûruyla mezkûr Nikola zimmîye bî-vech-i şer'î mu'ârazadan men' olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fi'l-yevmi'l-hâdî aşer min Zilhiccetü'ş-şerîfe sene hamse ve erba'în ve mi'eteyn.³⁴⁸

c. Yazılı delil (şahide muhtaç değil)

Davacı vakıf mütevellisi Molla Hasan davalılar Mehmed ve Ahmed'in vakıf malı olan değirmeni haksız yere kullandıklarını iddia eder ve geri ister. Davalılar değirmenin zemininin vakfa ait olduğunu fakat değirmen binasını babalarının satın aldığı ve onlara kaldığını söyler ve mütevelliden aldıkları tezkireyi mahkemeye sunarlar. Davacıdan delil istendiğinde vakfiyeye bakılır ve vakfiyede değirmenin kiraya verildiğine dair bir kayıt olduğu görülür. Buna binaen değirmenin davalıların elinde kalmasına ve davacının müdahale etmemesine karar verilir.

Medîne-i Konya'da vâkî' Ya'lâ Paşa? vakfının bâ-berat-ı âlîşan mütevellisi olan Molla Hasan b. Derviş Mustafa nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîf-i enverde işbu râfi'ü'l-kitâb Mehmed ve Ahmed b. Abdullah nâm kimesneler mahzarlarında üzerlerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip medîne-i merkûme hâricinde yaka? nâm mevki'inde kâin etrâf-ı erba'adan bir tarafı ...? oğlu ve bir tarafı mütevellî-i merkûm ve iki tarafı tarîk-i âm ile mahdûd yaka? değirmeni demekle ma'rûf bir bâb bir göz değirmen benim mütevellîsi olduğum Ya'lâ Paşa? vakfından olup merkûmân bi-gayr-i hak zabt ve tasarruf ederler suâl olunup kasr-ı yedlerine tenbih [ve bana] teslim olunmak bi't-tevliye matlûbumdur dedikde gibbe's-suâl merkûmân Mehmed ve Ahmed cevâplarında zikrolunan değirmenin zeminini müdde'î-i merkûmun vakfı olup binâsı bizim babamız Abdullah nâm kimesne kırk iki sene mukaddem bâ-izn-i mütevellî otuz beş gurus ile ...? iştirâ edip ol vechile bizim mülk-i mevrûsumuz olmak üzere bi-hakkın zabt ve tasarruf ederiz deyü bir kıta' mütevellî tezkiresi ibrâz ile def'a tasaddî mütevellî-i merkûmdan da'vâsına muvâfık vakfiyeye-i ...? ve sûret-i defter-i hâkânî taleb olundukda mütevellî-i merkûmun yedinde olan sûret-i defter-i hâkânîde der-zemîn? fi sene kırk akçe îcâre ve der-zemîn? tahrîr olunmağla mücebine mütevellî-i merkûm bilâ-sened bî-vech-i şer'î mu'ârazadan ba'de'l-men' ve merkûmânın kadîm-i mülkiyet üzere zabt ve tasarruflarına tenbih birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi'l-hâmîs ve'l-ısrîn min şehr-i Cemâziye'l-âhir sene isnâ aşer ve mi'eteyn ve elf.³⁴⁹

³⁴⁸ GŞS 672/15-a/3

³⁴⁹ KŞS 67/111/2

d. Fetva

Davacılar Nikos ve Soğomon? davalı Altun'un kendilerine kuyum işi yaptırdığını fakat ücretleri olan 400 kuruştan 200 kuruşunu ödemediğini, 200 kuruş için kendilerini korkutup 13 kuruşa sulh yaptırdığını fakat bu sulhun "zorlama altında yapılan sulhun geçersiz olacağı"na dair fetva gereğince geçersiz olacağını ifade ederek dava açarlar. Davalı Altun ise 200 kuruş borcu kaldığını ve zorla sulh yaptırdığını inkâr ederek kalan 13 kuruşluk borcunu davacılara ödediğini iki şahit ile ispat eder. Mahkeme şahitlerin zorlama olmadığına dair şahitlikleri ve "büyük beldelerde zorlamanın mümkün olmadığı"ndan hareketle fetvanın bu durum için uygun olmadığına ve davacıların iddialarında haksız olduklarına karar verir.

Medîne-i Kütahya'da Lala Mahallesi mütemekkinlerinden Tekeoğlu Nikos v. Karabet ve Soğomon v. Agob nâm zimmîler meclis-i şer'î şerîf-i enver ve mahfil-i dîn-i münîf-i atharda Şhreküstü Mahallesi mütemekkinlerinden işbu sâhibü'l-vesîka kilimci? oğlu Altun v. Agob nâm zimmî ...? muvâcehesinde üzerine da'vâ ve tasvîr-i müdde'â eder ki mesfûr Altun zimmî Kuyumcubaşı olmak hasebiyle sâbık Anadolu Vâlisi devletlü es-Seyyid Hasan Rıza Paşa Hazretleri valiliği zamanında? bizlere kuyumcu amel işledüb ücret-i ameliiyemizden lede'l-muhâsebe dört yüz guruş alacağımız zâhir olup meblağ-ı mezkûrdan iki yüz guruşunu bizlere edâ ve teslîm ve bâkî iki yüz guruşu mutâlebe esnâsında bizlere cebr ve kerh ederek on üç guruşa musâlaha ve ibrâ-yı zimmet etdirmiş ise de işbu yedimizde olan fetvâ-yı şerîfe mücebince sulh-ı mezkûr ve ibrâ-yı mersûm sahîh olmamağla meblağ-ı mersûmu mesfûr Altun zimmîden aliverilmesi matlûbumuzdur deyü ba'de'd-da'vâ gibbe's-suâl mesfûr Altun zimmî cevâbında mesfûrân Nikos ve Soğomon zimmîler benim ile ücret-i ameliiyelerini muhâsebe ve teslîmâtan bâkî zimmetimde on üç guruş deynim zâhir oldukda meblağ-ı mezkûr on üç guruş kendülere teslîm edip bi't-tav' ve'r-rizâ husûs-ı mezkûra müte'allika da'vâlarından benim zimmetimi ibrâ ve istifâ-yı hak eylediler deyü def'le mukâbele ve kerhi lede'l-inkâr müdde'iyân-ı mesfûrân Nikos ve Soğomon zimmîler kerh da'valarını isbâtdan ba'de'l-acz belde-i azîmede kerh mu'teber olmadığından gayrı mesfûr Altun zimmînin def'-i meşrûhu üzere mersûmân Nikos ve Soğomon zimmîler mesfûr Altun zimmî ile ücret-i ameliiyelerini muhâsebe ve mesfûr Altun zimmî zimmetinde on üç guruş alacakları zâhir oldukda meblağ-ı mezkûr on üç guruşu ba'de'l-ahz husûs-ı mezkûra müte'allika da'vâlarından bi't-tav' ve'r-rizâ mersûmân ibrâ-yı zimmet ve istifâ-yı hak eylediklerini erbâb-ı vukûfdan Ahî baba es-Seyyid Avnullah Efendi ve Kürt? Karyeli Mustafa Efendi meclis-i şer'a ihbâr etme-

leriyle müdde'ıyyân-ı mersûmân Nikos ve Soğomon zimmîler bî-vech-i şer'î mu'ârazadan men' birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrîre fi'l-yev-mî's-sâbi' ve'l-ısrîn min Saferî'l-hayr sene hams ve selâsîn ve mi'eteyn ve elf.³⁵⁰

e. Bilirkişi (ehl-i hibre)

Davacı Yorgi komşusu davalı Murat'ın inşa etmiş olduğu evin balkonunun kendi pencerelerine baktığı ve güneşini engellediği gerekçesiyle yıkılması talebiyle dava açar. Bilirkişi olarak iki tane mimar olay yerine giderek evlerin durumunu inceler. Fakat davacının iddia ettiği gibi büyük bir zararın olmadığına karar verirler. Bu durum kayda geçirilerek mahkemeye bildirilir ve bilirkişilerin mahkemeye gelerek dava taraflarıyla beraber bu durumu tasdik etmeleri sonucu davacı davayı kaybeder.

Sâdır olan fermân-ı âlîlerine imtisâlen husûs-ı âti'l-beyânın mahallinde keşf ve mu'âyene ve tahrîri (i)çün cânib-i şer'at-ı garrâdan me'zûnen irsâl olunan kâtib Mehmed Atâullah Efendi dâ'ileri hassa mi'mârî hulefâsından es-Seyyid Mehmed Raşid ve Sofî Mustafa halîfeler ile mahrûse-i Galata muzâfâtından Kasaba-i Beşiktaş'da Sinan Paşa-yı Atîk Mahallesinde nâm mahalde tarîk-i âmda vaki' zıkr-i âtî münâza'un fih olan menzîl üzerine varıp cerîdede mazbûtü'l-esâmî kimesneler huzûrlarında akd-i meclis-i şer'-i âlî etdikde arzuhâl eden Fermeneci Yorgi v. Foti nâm zimmî meclis-i ma'kûd-ı mezkûrda derûn-ı arzuhâlde mastûrü'l-ism Kayıkçı Murat v. Yasef nâm zimmî muvâcehesinde mahall-i mezkûrda vaki' işbu derûnunda [akd] akd-i meclis-i şer'-i âlî olunup mutasarrıf olduğum bir bâb menzîlim ittisâlinde kâ'im mersûm Murat zimmî mutasarrıf olduğum muhterik menzîl arsası üzerine bu esnâda fevkânî ve tahtânî bir bâb menzîl binâ ve inşâ ve tekmi'l eylediği menzîlinin fevkânîsinden mi'mârân-ı mezbûrân tûlen altı zirâ' on sekiz parmak ve arzen tansîf bir zirâ' on bir parmak ve arzen tahtânîsinden tûlen iki zirâ' bir parmak ve arzen bir zirâ' iki parmak olarak tarîk-i âmma kadîmi vech üzere iki aded şehnişîn itâle eylediğinden mersûm Murat zimmînin fevkânîsinden itâle eylediği şehnişîn menzîl-i mezkûrumun tahtânîsinde olan odanın köşe penceresine mukâbil ve zikrolunan odaların ba'zı mertebe ziyâsına mâni' olup ol vechile zararı olmağla mârü'l-beyân şehnişînler kadîm ve mârreye zararı yoğise de mârrü'z-zıkr odaların mücerred ba'zı mertebe ziyâsına mâni' olduğuna binâen şehnişîn-i mezkûrlar hedm olunmak murâdıdır deyü da'vâ etdikde şehnişîn-i mezkûrların zarar-ı fâhişi olmayıp ve fi'l-hakîka mârreye dahi zararı olmadığını mi'mârân-ı merkûmân ve

³⁵⁰ KüŞS 11/90

sâir mazbût kimesnelerin haber verdiklerini kâtib-i mezbûr mahallinde ketb ve tahrîr ve me'an meb'ûs umenâ-yı şer'le tarafeyn ve mi'mârân-ı mezbûrân hâzır oldukları halde meclis-i şer'a gelip alâ-vukû'ihî inhâ ve tarafeyn dahi tasdîk etdiklerinde müdde'î-i mesfûr Yorgi zimmînin da'vâsı takrîr-i meşrû-hu üzere bu mertebe ile da'vâsı meşrû'a olmadığı kendiye tefhîm ve da'vâ-yı mezkûruyla mersûm Murat zimmîye bî-vech-i şer'î mu'ârazadan men' olunduğu mahrûse-i Galata Mahkemesi'nden huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fi'l-yevmi'l-hâmis aşer min Cemâziye'l-âhir sene sitte ve erbaîn ve mi'eteyn ve elf.³⁵¹

5. Nokta

Davacı Nazife, davalı Naile ve Emetullah'ın kendisine ağır hakaretler ettikleri için dava açar, davalılar iddiayı inkar ederler. Davacı Nazife'nin şahitleri olmadığından iddiasını ispat edemez. Dolayısıyla davalılardan suçsuz olduklarına dair yemin etmelerini talep eder. Fakat davalılar başta inkar ettikleri iddianın doğru olmadığına dair yemin etmekten çekinirler ve tazir cezasına çarptırılırlar.

Medîne-i Üsküdar'da Solaksinan Mahallesinde sâkin mu'arrefetü'z-zât Nazife bt. Osman nâm kıptiye medîne-i mezbûrda meclis-i şer'-i hatîrde kezâlik zâtları mu'arrefe Nâile bt. Hasan ve Emetullah bt. Mustafa nâm kıptiyeler muvâcehelerinde mezbûretân Nâile ve Emetullah târih-i i'lâm günü mahalle-i mezbûrda bana bi'l-muvâcehe elfâz-ı kabîha ile şetm ve ırzımı hetk etmeleriyle mûcib-i şer'isini talep ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintâk ve'l-inkâr müdde'iyeye-i mezbûre ber-vech-i muharrer müdde'âsını beyân ve isbâttan izhâr-ı acz birle istihlâf etmeğin mücebiyle mezbûretân Nâile ve Emetullaha vech-i şer'î üzere yemîn teklîf olundukda her biri yemînden nükûl etmeleriyle mezbûretân Nâile ve Emetullah'dan her birine ta'zîr lâzım geldiği huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fî 5 Receb 35³⁵²

6. Nokta

Davacı Zümre? Davalı Kalos'a verdiği iddia ettiği borcu istemektedir. Davalı inkar edince davacı delil getirememiştir. Davacının yemin etmesini istemesi üzerine davalı yemin ederek davayı kazanmıştır.

Medîne-i Üsküdar'da Selâmi mahallesinde mütemekkin Zümre? v. Eyam? nâm zimmî meclis-i şer'-i hatîrde Kalos v. Agop nâm zimmî muvâcehesinde merkûm Kalos zimmî târih-i i'lâmdan on sekiz gün mukaddem

³⁵¹ GŞS 672/42-b/1

³⁵² ÜŞS 589/70-b/7

yedimden iktirâz ve kabz ve umûruna sarfla istihlâk eylediği otuz yedi buçuk guruş hakkımı talep ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintâk ve'l-inkâr müdde'î-i merkûm ber-vech-i muharrer müdde'âsını isbâta kâdir olamayıp talebiyle Kalos zimmî gıbbe't-tahlîfi'ş-şer'î mûcebiyle merkûm Zümre? Zimmî husûs-ı mezkûrda merkûm Kalos zimmîye bilâ-beyyine mu'ârazadan men' olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. 29 R(ebî'ü'l-evvel) 1225.³⁵³

7. Nokta

Davacı Mehmed davalı Aleksan'ın kendisinden haksız yere 601 kuruş aldığını iddia ederek dava açar. Davalı Aleksan parayı aldığını itiraf eder fakat parayı daha önce davacı Mehmed'e verdiği borcun karşılığında aldığını gösterir bir mahkeme hücceti gösterir. Davacı davalının karşı iddiasını itiraf ettiği için davayı kaybeder.

Kayıkcı Mehmed Beşe b. Ahmed nâm kimesne mahrûse-i Galata Mahkemesi'nde meclis-i şer'de bâ'isü'l-i'lâm Aleksan v. Varteris nâm zimmî muvâcehesinde mersûm Aleksan zimmî işbu sene-i mübâreke Saferü'l-hayrının on dokuzuncu günü medîne-i İznikmid'de malımdan fuzûlî ve bi gayri hak altı yüz bir guruşu almağla meblağ-ı merkûm altı yüz bir guruş mersûm Aleksan zimmîden istirdâd ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak ol dahi cevâbında merkûm Mehmed Beşe'den ol mikdâr guruş ahzini ikrâr lâkin yedimde olup târih-i mezkûr ile müverrih ve medîne-i mezbûre nâibi es-Seyyid İbrahim Efendî'nin imzasıyla mûmzâ ve hatemiyle mahtûm bir kıt'a hüccet-i şer'iyeye nâtika olduğu üzere mezbûr Mehmed Beşe zimmetinde cihet-i deyn-i şer'iden alacak hakkım olan altıyüzbir guruşu mezbûr Mehmed Beşe'den nâib-i mezbûr huzûrunda talep ederim deyü merkûm Mehmed Beşe'nin inkârına mukârin eylediği da'vâsı udûlden Köroğlu Hüseyin b. İbrahim ve Mahmud Ağa b. el-Hâc Osman nâm kimesneler şehâdetleriyle muvâcehesinde isbât edip mûcebince meblağ-ı mezkûr altı yüz bir guruşu bana edâ ve teslîme merkûm Mehmed Beşe'ye nâib-i mezbûr tenbih eyledikten sonra meblağ-ı mahkûmün-bih mezkûr altı yüz bir guruşu merkûm Mehmed Beşe'den ahz etmemle ol vechile meblağ-ı mezkûru mezbûr Mehmed Beşe'den bi-hakkın ahz etmişidim deyü eylediği def' ve da'vâsını ve maznûn-ı hüccet-i mezkûreyi mezbûr Mehmed Beşe bi-tamâmihâ tâ-yi'an ve kat'iyyen ikrâr ve itirâf etmeğın mûcebince mezbûr Mehmed Beşe da'vâ-yı mezkûresiyle mersûm Aleksan zimmîye bî-vech-i şer'î mu'ârazadan men' olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fi'l-yevmi's-sâlis ve'l-ısrîn min şehr-i Rebî'ü'l-evvel sene sitte ve erba'în ve mi'eteyn.³⁵⁴

³⁵³ ÜŞS 571/66-a/6

³⁵⁴ GŞS 672/29-b/2

8. Nokta

Davacı Toğ'o? davalı Cani'den sattığı mal için 75 kuruş alacağı olduğunu ve vekili olan Yusuf Ağa'ya davalının parayı teslim etmediğini iddia ederek dava açar. Davalı borcunun olduğunu kabul eder fakat borcunu davacının vekiline verdiğini iddia eder. Davacı inkar edince davalıdan karşı davasını ispat etmesi istenir. Davalı karşı davasını ispat edemeyince davacı Toğ'o'dan paranın vekile verilmediğine dair yemin etmesini ister. Davacı yemin etmekten çekinince (nükûl) davalı Cani davayı kazanmış olur.

Mellâh tâifesinden Toğofidos? v. Nikola nâm zimmî mahrûse-i Galata Mahkemesi'nde meclis-i şer'-i hafırde tâife-i merkûmeden bâ'isü'l-î'lâm Cani v. Todori nâm zimmî muvâcehesinde bundan akdem mersûm Cani zimmî zimmetinde bir re's kır bârgir semeninden yetmiş beş guruş alacak hakkım olmağla meblağ-ı merkûm yetmiş beş guruş mezkûr Cani zimmîden ahz ü kabz ve bana teslîm etmek üzere gâib anî'l-meclis Yusuf Ağa'yı tarafımdan tevkîl etmişdim el-hâletü hâzihi meblağ-ı merkûm mersûm Cani zimmî vekîlim gâib-i mezbûr Yusuf Ağa'ya vermeyip hâlâ zimmetinde kalmağla meblağ-ı mezkûr yetmiş beş guruşu mersûm Cani zimmîden hâlâ talep ederüm deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak ol dahi cevâbında semen-i mezkûrdan ol mikdâr guruşu müdde'î-i mesfûr Toğofidos? zimmîye deyni olduğunu ikrâr lâkin müdde'î-i mersûmun vekîli gâib-i merkûm Yusuf Ağa'ya tamâmen vermişdim deyü mesfûr Toğofidos? zimmînin inkârına mukârin mersûm Cani zimmî eylediği def'ini isbâtda izhâr-ı acz edip ve talebiyle mersûm Toğofidos? zimmîye yemîn teklîf olundukda ol dahi yemînden nükûl etmeğın mücebince müdde'î-i mersûm Toğofidos zimmî da'vâ-yı mezkûresiyle mersûm Cani zimmîye bî-vech-i şer'î mu'ârazadan men' olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine î'lâm olundu. 27 C(emâziye'l-âhir) 46.³⁵⁵

9. Nokta

Davacı Osman Bey vefat eden annesinden miras kalan bir tarlaya haksız yere el koyduğu iddiasıyla babasını dava eder. Davalı Mehmet Bey miras için daha önce davacıya hissesine düşen 105 kuruşu ödediğini söyleyerek karşı davada bulunur. Davacı Osman Bey payına düşen miktarı aldığını itiraf ederek davayı kaybeder.

Medîne-i Konya'da Mücellid Mahallesi sükkânından Sipâhî Osman Beg nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîf-i enverde babası işbu râfi'ü'l-kitâb es-Seyyid Mehmed Beg b. Derviş Mehmed mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm vâlidem müteveffiyeye Fatıma Hatun'dan müntakîl Vadimeram ma-

³⁵⁵ GSS 672/46-b/1

hallesinde vâki' lede'l-ahâlî ve'l-cîrân ma'lûmü'l-hudûd bir mikdâr tarlayı babam merkûm fuzûlî zabt ve beni men' etmekle suâl olunup kefi yedine tenbih ve bana zabt ettirilmesi matlûbumdur deyü eylediği da'vâsı babası Mehmed Beg'den suâl olundukda cevâbında oğlum merkûmun vâlidesi zevcem mezbûre Fatıma'nın mezkûr mahalle-i Vadimeramda bir mikdâr tarlası olup lâkin ba'de vefâtihâ tarla-yı vesâir metrûkâtından oğlum merkûmun hissesine yüzbeş guruş isâbet etmekle meblağ-ı mezbûru oğlum merkûma tamâmen edâ ve teslîm ve merkûm dahi ahz ü kabz eyledikten sonra vâlidesi müteveffiyeye-i mezbûrenin kâffe-i metrûkâtından cüzî ve küllî kalîl ve kesîr hukûk-ı mîrâsa müte'allıka kâffe-i de'âvî ve mutâlebât ve âmme-i eymân ve muhâsamâtdan zimmetimi ibrâ-yı âm ile ibrâ ve ıskât eyleyip bu vechile tarla-yı mezbûrdan ve metrûkât-ı sâireden bende bir akçe ve bir habbe alacak hakkı yokdur deyü def'le tasaddî eylediği da'vâsı müdde'î-i merkûm Osman Beg'den istintak olundukda vâlidesi müteveffiyeye-i mezbûrenin kâffe-i metrûkâtından hissesine meblağ-ı mezbûr isâbet eylediğini ve kabz edip babası merkûmun zimmetini ibrâ eylediğini ikrâr etmekle mücebiyle müdde'î-i merkûmun vâlidesinden müntakîl tarla-yı mezkûra dâir babası merkûmdan eylediği da'vâsı bî-vech-i şer'î olmağla mu'ârazadan men' ve def' olmağın mâ-vaka'a bî't-taleb ketb ve imlâ olundu. 17 l (Şevvâl) 240

Şuhûdü'l-hâl.³⁵⁶

10. Nokta

a. Şahit

Davacı Osman Ağa samanlarına el koyup bir kısmını kullanan davalı İbrahim'den hakkının geri alınmasını ister. Davalı İbrahim samanları kullandığını itiraf eder fakat samanları kendisine Yekiz Mehmed'in verdiğini söyler. Yekiz Mehmed davalıyı yalanlar. Davalı Yekiz Mehmed'den yemin etmesini ister. Yekiz Mehmed yemin eder. Davalı itiraf ettiği üzere samanları tazmin etmekle yükümlü tutulur.

Ma'ruz

Medîne-i Kütâhya'da Boladin Mahallesi'nde sâkin Yarım Ağa Osman Ağa b. Hasan nâm kimesne meclis-i şer'de Yekiz Mehmed b. İsmail hâzır olduğu halde Gümüş nâhiyesine tâbî Ağaç karyesinde sâkin olup taraf-ı vâlâlarından me'mûr mübâşir kulları ma'rifetiyle ihzâr etdirdiği Asmalu Selvi Karyeli İbrahim b. Ali mahzarında zikrolunan Ağaç Karyesinde mevcûd olan yetmiş beş araba mikdârı samanım mezbûr İbrahim fuzûlî zabt ve telef

³⁵⁶ KŞS 71/26/1

etmiş olmağla suâl olunup aliverilmesi matlûbumdur deyü ba‘de‘d-da‘va ve‘s-suâl ol dahi cevâbında eksik lâkin hâzır-ı merkûm Mehmed’in mezkûr Ağaç Karyesi’nde çiftliği olmak takrîbiyle bundan akdem kendüye tarla ve ortakçısı? etmek için yine karye-i mezbûra götürüp sâlifü’l-beyân saman benim malımdır diyerek hayvânâtına sarf eyle deyü bana emir eylediğine binâen? bir mikdârını telef etmiştim deyü ikrârı zayi‘ oldığı ve‘s-suâl hâzır-ı mezbûr dahi lede‘l-inkâr merkûm İbrahim’in talebiyle hâzır-ı mezbûr tahlîf eyledikten sonra yâd-ı sâtan? müslimin mezbûr İbrahim yirmi beş araba saman ve üç yüz guruş merkûm İbrahim’den tahsîl ve müdde‘î-i mûma-ileyh Osman Ağa‘ya teslîm iktiza eylediği huzûr-ı lâmi‘u‘n-nûr-ı vâlâlarına i‘lâm olundu. Hurrîre fî 8 Zi‘l-hicce sene 53.³⁵⁷

b. Yazılı delil (şahide muhtaç)

Vefat eden Ali‘den miras kalan bir bağı Ali‘nin çocukları vekilleri vasıtasıyla terekeye dahil etmek ister ve Ali‘nin eşi Fatıma Hatun‘u dava ederler. Davalı Fatıma ise eşinin vefat etmeden önce bağı kendisine 300 kuruşa sattığını söyler ve buna dair bir temessükü mahkemeye sunar fakat temessükün içeriğini şahitlerle ispatlayamaz. Davalı, davacıların yemin etmesini de istemediğinden davayı kaybeder.

Medîne-i Konya‘da Topraklık Mahallesi sükkânından olup bundan akdem Fevran Ali nâm kasabada sâkin iken vefât eden Cevilzâde demekle ârif es-Seyyid Ahmed Efendi b. el-Hâc Mustafa‘nın verâseti zevcesi Fatma bt. el-Hâc Mehmed ile sulbî kebîr oğlu gâib anı‘l-beled es-Seyyid Mustafa ve kebîre kızları Emetullah ve Şerifeye inhisârı ba‘de‘t-tahkik işbu bâ‘iset-i hâze‘l-kitâb mezbûretân Emetullah ve Şerife nâm hatunlar taraflarından zikr-i âti bağı taleb ve da‘vâya vekîl müseccel-i şer‘îleri Hattât es-Seyyid İsmail Efendi ve gâib-i mezbûrun bâ-hüccet-i şer‘î kayyımı Beşir oğlu Hasan Efendi nâm kimesneler meclis-i şer‘-i enverde zevce-i mezbûre Fatıma Hatun mahzarında merkûm İsmail Efendi bi‘l-vekâle ve merkûm Hasan Efendi kayyım olduğu halde üzerine da‘vâ ve takrir-i kelâm edip zemini Pir Esed Sultân vakfı ve kürûmu mülk olan medîne-i mezbûre zeylinde Kanare yöresi nâm mevzi‘de vâkî‘ ma‘lûmü‘l-hudûd ve‘l-müştemilât tahminen altı dönüm mikdârı kürûm ve eşcâr-ı müsmireyi hâvi bir kıt‘a bağı mevrûsumuz müteveffâ-yı merkûmun taht-ı tasarrufunda olup ba‘de vefât mü‘ekkiletân-ı mezbûretân ile gâib-i merkûm ve vâlideleri mezbûre Fatıma Hatuna ırsen ve meyânelerinde tevzi‘ ve taksîm murâd eylediklerinde mezbûre Fâtıma Hatun bağı mezkûru fuzûlen zabt ve defter-i kassâma idhâla mûmâna‘ât eder su‘âl olunup kasr-ı

³⁵⁷ Demirkol, “1837 M.(1253 H.) Tarih ve 20 Numaralı Kütahya Şer‘iyye Sicili”, 237.

yedine tenbih olunmak matlûbumuzdur deyü ba'de'd-da'vâ ve gibbe's-su'âl mezbûre Fatıma cevâbında bağ-ı mezkûrun nısfını târih-i kitâbdan yirmi sekiz sene mukaddem zevcim müteveffâ-yı merkûm hâl-i hayâtında üç yüz gurus bedeli mukâbelesinde bana ferâğ ve tefvîz ve nısf-ı âherini dahi târihten yirmi beş sene mukaddem bedel-i ma'lûme ile kezâlik bana ferâğ ve tefvîz edip bu vechile bağ-ı mezkûr benim mülk-i müfevvizim olmağla zabt ederim deyü def'a mukâbele olarak bir kıt'a tezkire lede'l-ısrâr ve ba'de'n-nazâr mezbûre Fatıma'dan mazmûnuna mutâbık beyyine taleb olundukda ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz birle tahlîfe dahi tâlibe olmamağla mücebiyle bağ-ı mezkûrdan mezbûre Fatıma Hatununun bila-beyyine bî-vech-i şer'î müdâhale ve mu'ârazası ba'de'l-men' ve bağ-ı mezkûru müteveffâ-yı merkûmdan muntakil olarak defter-i kassâma idhâl ve beyne'l-verese bi'l-farîzatü's-şer'iyye tevzî ve taksîme vekîl-i merkûm es-Seyyid İsmail Efendi'ye ve kayyım-ı merkûm Hasan Efendi'ye kibel-i şer'den izn birle mâ-vaka' bi't-taleb ketb olundu. Fî evâil-i Rebî'î'l-evvel sene 232.³⁵⁸

c. Yazılı delil (şahide muhtaç değil)

i. Temessük

Davacı Mehmed Tahir ve Hediyeüallah vakıf odalarında kiracı olan Mado'nun ayın sonunda odayı boşaltmasını istemektedirler. Davalı Mado odanın babasına süresiz olarak kiralandığı ve babasının vefatından sonra kendisinin kiracı olarak devam ettiği ve kira belgesinde gedik ifadesi geçtiği için odayı boşaltmayı reddetmektedir. Mahkeme gedik ifadesinin geçmesinin yeterli olmayacağını ve gedik'in ilgili defterlerde kayıtlı olması gerektiğini ifade ederek davalının odayı boşaltmasına karar verir.

Sâhib-i arzuhâl el-Hâc Mehmed Tâhir Efendi (el-Hâc Mehmed) ve zâtı mu'arrefe Hediyeüallah Hatun bt. ...? el-Hâc Mehmed mahrûse-i Galata Mahkemesi'nde meclis-i şer'-i hatîrde derûn-ı arzuhâlde mastûrû'l-isim İngilterelü ...? zevcesi şahsı mu'arrefe Madov? bt. Andoriko nâm nasrâniye muvâcehesinde tercümânî Şâbir hâzır olduğu halde ...? arzuhâlde mastûr derkenâr nâtik olduğu üzere Cağalzâde Merhûm Rüstem Paşa vakfı musakafâtından mahrûse-i mezbûre dâhilinde vâki' Kurşunlu Hân demekle arîf hânın fevkânisinde nerdiban? karşısında kâin işneci? addolunan beher şehir altmış akçe icâre-i müeccelelû bir bâb vakıf oda bâ-temessükât-ı mütevellî ...? taht-ı tasarrufumuzda ve beher şehir yedi buçuk gurus kira ile mezbûre Mado? nasrâniye müşâhereten müstecirimiz olup lâkin oda-yı mezkûrenin bize lüzûmu olduğuna binâen işbu târih-i i'lâm şehri gâyetine izâfetle fesh-i

³⁵⁸ Ünlü, "70 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1814-1816 M./1230-1232 H.)", 284.

akd-i icâre etmemizle gâyet-i şehri merkûmda zikrolunan odayı bize teslim etmek üzere mersûme Mado? nasrâniyeye tenbih olunmak murâdımızdır (deyü) ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak ol dahi cevâbında sâlifü'l-beyân odada ol mikdâr gurus kira ile müdde'ıyyân-ı merkûmân el-Hâc Mehmed Tahir Efendi ve Hediyetullah Hatun'un müşâhereten müstecirleri olduğunu ikrâr ve itirâf edip lâkin yedimde olup bin iki yüz yirmi bir senesi Cemaziye'l-evvelinin üçüncü günü târihiyle müverrih bir kıt'a icâr temessükü nâlık olduğu üzere oda-yı mezkûrenin mukaddemâ ...? el-Hâc Mehmed Ağa hayâtında oda-yı mezkûreyi târih-i merkûmda babam mersûm Anderiko v. İstifane'ye ol mikdâr gurus kira ile aded-i şehri olmaksızın icâr ve teslim eylediğinde ol dahi isticâr ve kabûl ve bir müddet müşâhereten müstecir iken hâlik oldukda icâre-i mezkûre münfesiha olduktan sonra müdde'ıyyân-ı merkûmân ol mikdâr gurus kira ile oda-yı mezkûrede beni ibkâ eylediklerinden mâ'adâ temessük-i mezkûrda mücerred gedik lafzı tahrîr olduğuna binâen oda-yı mezkûrenin hevâî gediği babam mersûmdan mevrûs benim mâlım olmuş olmağla öyle olıcak oda-yı mezkûreyi red ve teslimden imtinâ' ederim demesi şer'an mesmû'a ve iltifâta şâyân olmayıp ve gedik şurûtunun nizâmı ...? devam ve istikrârı irâdesiyle aklâm-ı pâdişâhiden yâhûd evkâf-ı hümâyûn ve haremeyn-i şerîfeyn defâtirinden birinde mukayyed olur ise kanûnen mu'teber olmağla oda-yı mezkûre gediği aklâm-ı pâdişâhiden ve evkâf-ı hümâyûn ve haremeyn-i şerîfen defâtirinden birinde mukayyed olmadığından kânûnen dahi mu'teber olmadığı mersûme Mado? nasrâniyeye tefhîm ve mücebince oda-yı mezkûreyi gâyet-i şehri merkûmda tahliye ve müdde'ıyyân-ı mersûmân el-Hâc Mehmed Ağa ve Hediyetullah Hatun'a teslim mersûm Mado nasrâniyeye tenbih olduğuna huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fî'l-yevmi'r-râbî'min Zilka'deti's-şerîfe sene sülüs ve hamsîn ve mi'eteyn.³⁵⁹

ii. Vakfiye

Davacı sipahi Osman Bey belli bir arazinin kendine ait olduğunu ve söz konusu araziye davalı Emine'nin mütevellisi olduğu vakıf için kullanmak istediğini söyledikten sonra vakfiyeye göre karar verilmesini talep eder. Davalının sunduğu vakfiyede bahsedilen sınırlar keşif için arazinin olduğu yere gidilerek ahaliden güvenilir kişilere sorulmuş ve tespit edildikten sonra mahkemeye gelerek bilgi verilmiştir. Buna göre tartışmalı arazi davacı sipahiye aittir ve vakfın arazilerinden değildir. Mahkeme davacı lehine karar verir.

Husûs-ı âti'l-beyânın mahallinde keşif ve tahrîr ve fasl ve tastîri iltimâs olunmağla savb-ı şer'-i şerîfden mukayyid Mevlânâ es-Seyyid Abdullah

³⁵⁹ GŞS 702/2-b/1

Efendi ba's ve irsâl olunup ol dahi Konya'da vâkî' Pir Esad Abdurrahman Hazretlerinin evkâf-ı şerîfelerinden olup Konya nevâhisinden ...? nâhiyesine tâbî' Yakub viranı mezra'asıyla vakf-ı âher İrmek mezra'ası beynlerinde olan münâza'un fîh arâzî üzerine ve Dedemoğlu ve Alemdar Yaylakları ahâlîlerinden ve ihtiyârâtından zikr-i âtî mevsûku'l-kelim kimesneler ile üzerine varılıp akd-i meclis-i şer'-i nebevî eylediklerinde mezbûr İrmek mezra'ası sipâhîsi işbu râfî'ü'l-kitab Osman Beg b. Mehmed Beg nâm kimesne meclis-i ma'kûd-ı mezbûrda vâkıf-ı müşârün-ileyh Pîr Esad Abdurrahman Hazretlerinin evkâf-ı şerîfesi mütevellîsi Emine bt. Abdülbâkî nâm hatun ile terâfû'lerinde işbu mu'âyene olan arâzî benim bâ-berat-ı âlî mutasarrıf olduğum timâr aklâmından sâlifü'z-zikr İrmek mezra'ası hudûdundan olup ve mezra'ateyn-i mezbûreteyn dahi ...? olduğu hasebiyle mütevellî-i mezbûra hadd-i vakıfdan tecâvüz ve benim timârım toprağından işbu mu'âyene olunan arâziyi dahi zabt ve ta'sîr murâd etmekle suâl olunup yedinde olan vakfiyyesi sadedine bakılıp ...? mücebince mûmâna'at def' olunmak matlûbumdur deyü eylediği da'vâsına mezbûre hatundan lede's-suâl cevâbında işbu zabt ve ta'sîrini murâd eylediğim arâzî-i mezbûre benim mütevellîsi olduğum vakf-ı müşârün-ileyhden sâlifü'l-beyân Yakub viran mezra'ası hudûdu dâhilindedir deyü vakfiyye-i ma'mûl-bihâsını ibrâz ve ba'de'n-nazar hudûd-ı vakfî tahdîd için ahâlî-i mezkûrede küçüğün Ömer ve Abdülfettah b. el-Hâc Musa ve ...? Abdülkadir ve Salih ...? b. Ahmed ve Ali b. Hüseyin nâm kimesneler ile ...? hadlerini ta'rîf edememişler ise de hudûd-ı sâiresinin mahallerini rü'yet ve ihbâr eylediklerinden sâlifü'z-zikr İrmek mezra'ası? olarak Akyar haddine ve ondan Işıklar haddine ve ondan Karataş köprüsü tarafına varılarak hudûd-ı mezkûrede sâlifü'l-beyân İrmek ve Hasankülü vakf-ı mezbûr Yakûb viranının hudûd-ı şarkîsini olduğu ve Karataş köprüsü? tarafında ve mezkûr Akyar ve Işıklar Tomakih? hadleri taraf-ı garbîde olmuş olduğu lede'l-mu'âyene ve'l-müşâhede hatun-ı mezbûrun zabt ve ta'sîr murâd eylediği hudûd-ı garbîde münâza'un-fîh olan ...? hadd-i şarkî tarafında olmak hasebiyle ahâlî-i mezbûreden lede'l-istintak münâza'un-fîh olan arâzî-i ...? mezbûre-i merkûm Osman Beg'in timârı olan Irmak el-mezbûre hudûdu dâhilinde olup mütevellî-i mezbûrenin alâkası olmadığını ihbâr eylediklerini Mevlânâ-yı mûmâ-ileyh mahallinde ketb ve tahrîr ...? meclis-i şer'a gelip alâ-vukû'ihî ifâde ve ihbâr etmeleriyle mücebince arâzî-i mezkûre-i mezbûre müdde'î-i merkûm Osman Bey'in timârından olarak zabt ve ta'sîrine tenbih ve mütevellî-i mezbûre hatunun bilâ-sened arâzî-i mezkûre-i mevrû'ayı zabt ve ta'sîr da'vâsından bî-vech-i şer'î mu'ârazası men' olunmağla mâ-vaka'a bî't-taleb ketb ve imlâ olundu. 25 S(afer) 250.³⁶⁰

³⁶⁰ KŞS 73/34/1

11. Nokta

Davacı Dimitri davalı Mihal'den alacağı 445 kuruş kaldığı iddiasıyla dava açar. Davalı Mihal 445 kuruş borcu kabul eder fakat bunun 300 kuruşunu ödediğini ileri sürer. Davacıdan 300 kuruş sorulduğunda inkar eder. Bunun üzerine davalıdan 300 kuruş ödediği iddiasına delil sunması istenir. Davalı delil getiremediği için davacıdan yemin ister. Davacı yemin ederek karşı davadan berat eder ve davalının itiraf ettiği borcunu almasına karar verilir.

Bâ'isü'l-î'lâm yemenici Dimitri v. Nikola nâm zimmî mahrûse-i Galata Mahkemesi'nde meclis-i şer'de yemenici kalfası Mihal v. Andorya nâm zimmî muvâcehesinde mersûm Mihal zimmî bundan akdem yedimden ve mâlımdan iktirâz ve kabz ve umûruna sarfla istihlâk eylediği altı yüz yirmi iki guruşdan bâkî zimmetinde dört yüz kırk beş guruş alacak hakkım olmağ-la meblağ-ı bâkî-yi merkûm dört yüz kırk beş guruş mersûm Mihal zimmîden hâlâ talep ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak ol dahi cevâbında cihet-i merkûmeden bâkî ol mikdâr guruş müdde'î-i mersûm Dimitri zimmîye deyni olduğunu ikrâr lâkin meblağ-ı bâkî-yi merkûm dörtyüz kırk beş guruşun üç yüz guruşunu dahi müdde'î-i mersûm Dimitri zimmîye edâ ve teslîm edip ancak yüz kırk beş guruş deynim bâkî kalmışdır deyü mikdâr-ı mezkûrda eylediği def'ini müdde'î-i mersûm Dimitri zimmî ba'de'l-inkâr dâfi'-i merkûm Mihal zimmîye vech-i muharrer def'-i mezkûruna ikâmet-i beyyine edemeyip bi't-taleb muvâcehesinde mersûm Dimitri zimmî ba'de't-tahlîfi'ş-şer'î mûcebince dâfi'-i mersûm Mihal zimmî def'-i mezkûruyla mersûm Dimitri zimmîye bilâ-beyyine mu'ârazadan ba'de'l-men' mersûm Mihal zimmînin mukır ve mu'terif olduğu meblağ-ı mecmû'-ı merkûm dört yüz kırk beş guruş müdde'î-i mersûm Dimitri zimmîye edâ ve teslîme mersûm Mihal zimmîye tenbih olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine î'lâm olundu. Fi'l-yevmi's-sâlis aşer min Saferi'l-hayr sene erba'a ve hamsîn ve mî'eteyn.³⁶¹

12. Nokta

Davacı Mustafa ve Fatıma kendilerine kalan tarlanın sınırlarını ve değerini bilmedikleri halde davalı Mustafa'ya bin kuruşa satmışlar. Tarlanın değerinin üç bin kuruş olduğunu öğrendiklerinde tarlayı geri isterler. Davalı tarlayı bin kuruşa aldığını itiraf eder fakat ayrıca iki tane de saat verdiğini söyler. Saatlerin değeri davalıya sorulduğunda iki bin kuruş olmadığını itiraf eder. Böylelikle tarla satışı iptal olur ve davacılar davayı kazanır.

³⁶¹ GŞS 702/14-b/4

Medîne-i Konya'da Kurb-ı Cedid Mahallesinde sâkin iken bundan akdem fevt olan Mehmed b. Hasan'ın verâseti zevî'l-erhâm cihetinden dayısı Mustafa ve teyzesi Fatıma ibney İbrahim nâm kimesnelere inhisârı lede'ş-şer'î'l-enver zâhir ve nümâyân olduktan sonra vârisân-ı mezbûrân işbu râfi'ân-ı hâze'l-kitâb Mustafa ve Fatıma kimesneler meclis-i şer'-i şerîf-i enverde ...? oğlu es-Seyyid Mustafa mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip mevrûsumuz müteveffâ-yı merkûm Mehmed'e babası müteveffâ-yı merkûm Hasan'dan ve müteveffâ ammîsi Ali'den irsen müntakil medîne-i mezbûre hâricinde Aşıkân Yöresi nâm mahalde kebîr eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireyi üç dönüm mikdârı hâvî tarlayı (üstü çizik) üç bin guruş kıymetli mülk-i mevrûsumuzun hudûd ve sınırları ve semen-i misli ma'lûmumuz değil iken merkûm Seyyid Mustafa hîle ve desîse ile bir takrib bizden bin guruşa iştirâ etmiş ise de bey'-i mezbûrda ayn-ı fâhiş ve tağrîr dahi vâki' olmağla tarla-yı mevrûsumuz merkûmun yedinden tahlîs ve bize bi'l-verâse zabt ettirilmesi matlûbumuzdur deyü lede'da'vâ ve merkûm Mustafa gıbbe's-suâl cevâbında ben sâlifü'z-zikr üç dönüm mikdârı tarla-yı mezbûru mezbûr Mustafa kendisine mezbûre Fatıma tarafından ve zevci işbu hâzır bi'l-meclis olan Mustafa'dan üç bin guruş takdîm-i kıymet ile "li'z-zekeri mislû hazzi'l-ünseyeyn" i'tibâriyle merkûm Mustafa'nın hissesi olan iki bin guruş dahi kendiye iki hilâlî sâ'at verip ondan dahi âhere devr olunarak yedi yüz guruş merkûmeden ...? hissesi olan bin guruşa dahi zevci Mustafa'ya bir hilâlî sâ'at verip ondan dahi âhere devr olunarak üç yüz elli guruş merkûm Mustafa vererek vech-i muharrer üzere iştirâ edip bu vechile zabt ve tasarruf ederim dedikte merkûm Seyyid Mustafa'dan mezbûrâna vermiş olduğu hilâlî sâ'atlerin semen-i misillerinden suâl olundukda sâ'at-i mezbûrları takdîr olunan kıymetleri etmeyerek ...? mezbûr dahi takdîr olunan semene değmeyerek vech-i meşrûh üzere bey' ü şirâ vâki' olduğunu i'tirâf etmekle ol vechile akd-i mezbûr hîle-i fâside ve desîse-i kâside ile mün'akid olmağın fâhiş ve tağrîr vâki' olmuş olduğu lede'ş-şer'î'l-enver tebeyyün etmekle mûcebince sâlifü'z-zikr üç dönüm tarla-yı merkûmdan mezbûr Seyyid Mustafa'nın kefi yedine tenbih ve vârisân-ı mezbûrânın mülk-i mevrûsları olarak kendilere red ve zabt ve tasarruf etmelerine ba'de'l-hükm mâ-vaka'a bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. 9 Z(i'l-ka'de) 49.³⁶²

13. Nokta

Davacılar Sağır Hasan ve Hacı Musluoğlu Mehmed ve Hasan oğlu Hüseyin ve Attar Seyyid komşuları olan davalı Açöldümoğlu Ahmed'in tarlasından geçiş için

³⁶² KŞS 70/14/1

yol hakları olduğunu iddia ederler. Davalı tarlasından haksız yere geçtiklerini ve geçmek için başka yolların var olduğunu söyleyerek davacıların iddialarını inkâr edince davacıardan davalarını ispat için delil istenir. Davacılar üç gün içinde delil getiremeyince davalının söylediğinin yaşlı kimseler tarafından doğrulanmasıyla dava davalı lehine sona erer.

Husûs-ı âtiyyi'l-beyânın mahallinde istimâ' ve fasl-ı da'vâ için kibel-i şer'den me'zûnen meb'ûs Nâib es-Seyyid Ahmed Efendi ümenâ-yı şer'-i kavîm ile mahall-i nizâ' olan Konya hâricinde Kovanagzı nâm mahallde vâki' Açöldümoğlu Ahmed nâm kimesnenin tarlası üzerine varılıp akd-i meclis-i şer'-i nebevî oldukda merKûm Ahmed'in komşuları Sağır Hasan ve Hacı Musluoğlu Mehmed ve Hüseyin bin Hasan ve Attâr Seyyid nâm kimesneler merkûm Ahmed müvâcehesinde her biri da'vâ ve takrîr-i kelâm ederler ki merkûm Ahmed'in mülkiyyet üzere mutasarrıf olduğu tarlası derûnunda bizim bâğlarımızın hakk-ı mürûru olmağla merkûm, bizim mürû[rumu]zu men' ve memerr olan yerlerimizi eşcâr gars etmekle mürûr u ubûrumuzu mâni' olur deyü lede'd-da'vâ ve 's-suâl merkûm Ahmed cevâbında merkûmun benim mülküm derûnunda hakk-ı mürûrları yokdur ve bâğlarının tarîk-i âm olarak âhar yolları var ise de benim tarlamın derûnundan muhdes olarak fuzûlî murûr ederler deyü inkâr etmekle müdde'ıyyûn-ı mezbûrûndan da'vâ-yı meşrûhalarına mutâbık beyyine taleb olunup ve üç gün mihel-i şer'ıyye verilmiş ise de ez-kadîm hakk-ı mürûrları olduklarını ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz edip ez-kadîm hakk-ı mürûrları olmadığı tebeyyün edip hemân merkûmun tarlasından fuzûlî gelip geçdiklerini mahall-i ma'kûd-ı mezkûrda müsinn ve ihtiyâr kimesneler dahî haber verdiklerini nâib-i mûmâ-ileyh mahallinde ketb ü tahrîr ve ümenâ-yı şer'-i kavîm ile alâ vukû'îhi meclis-i şer'e gelip ifâde ve inhâ etmekle merkûmûnun merkûm Ahmed'in tarlası derûnundan mürûr u ubûrlarını ba'de'l-men' ve'd-def' mâ-vaka'a bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. Hurrîre fî'l-yevmi's-sâbi' min şehr-i Rebî'u'l-ûlâ sene tis'a ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf.³⁶³

14. Nokta

Davacı Çoban Mehmed vekili olan Noktacızade Molla Hüseyin vasıtasıyla vefat eden Hâcı Halil Efendi'nin kendisinden devr-i şer'i olmadan aldığı 7 bin kuruşu Halil Efendi'nin vârislerinden istemektedir. Davalı vârisler Halil Efendi'nin hayatta iken davacı ile hesaplarını gördüklerini ve alacak verecek birşeyin kalmadığını karşı

³⁶³ Şahin, "Konya'da Tanzimat'ın Uygulanması (1840-1843 Tarihli 76 Numaralı Konya Şer'ıye Siciline Göre)", 196.

iddia olarak ileri sürerler. Davacı vekili karşı davayı inkar eder. Davalılar karşı davalılarına şahit getirmek üzere iken davacı vekili kendini vekillikten azlettiğini söyler. Davacı da davadan çekilir. Bu şekilde davalıların kazanmasıyla dava son bulur.

Medîne-i Kütahya müzâfâtından ...? nahiyesine tâbî' ...? Karyesi sükkânından Çoban Mehmed b. Abdullah nâm kimesne tarafından zikr-i âti da'vâya vekil olduğu medresede sâkin Molla Ahmed b. Hüseyin ve Molla Mustafa b. Mehmed nâm kimesneler şehâdetleriyle sâbit ve sübût-ı vekâletine hükmi şer'î lâhik olan Noktacızâde Molla Hüseyin b. Mehmed meclis-i şer'-i şerîf-i enver ve mahfil-i dîn-i münîf-i atharda medîne-i mezbûrede kal'a-i cedîd sükkânından iken bundan akdem fevt olan Küçücük Hâcî Halil Efendi b. İsmail Efendi nâm müteveffânın verese-i kibârlarından zevcesi Ümmühâ bt. İsmail ve kız karındaşı Rukiye bt. İsmail ve kebîre kızı Azime hatunlar asâleten ve mezbûre Azime müteveffânın sağîre kızı Hadice'ye bâ-hüccet-i şer'îyye vasî nasbolunduğu halde vesâyete vekil-i sâbitü'l-vekâlesi ve hâlâ zevci es-Seyyid Hasan Efendi b. es-Seyyid Ahmed Efendi ve müteveffâ-yı mezbûrun diğer sağîre kızı Ayşe'nin kezâlik bâ-hüccet-i şer'îyye vasiyy-i mansûbesi Süleyman Efendi b. Ya'kub Hoca nâm kimesneler mahzarında bi'l-vekâle üzerlerine da'vâ ve tasvîr-i müdde'â ederler ki müteveffâ-yı mezbûr Küçücük Hâcî Halil Efendi hâl-i hayâtında iki yüz otuz dört senesi rûz-ı Kasımında müvekkilim Çoban Mehmed'e nakden sekiz yüz guruş í'tâ edip meblağ-ı mezkûr için kırk bir senesi rûz-i Kasımına kadar beher sene bilâ-devr-i şer'î biner guruşdan yedi senede yedi bin guruş fâiz ahzyledikten sonra yine sekiz yüz guruş tamâmen ahz ü kabz eylediğinden müteveffâ-yı mezbûr hâl-i hayâtında ikrâr dahi etmişiken fevt oldukda terekesine vereseleri vazî'ü'l-yed olmalarıyla müteveffâ-yı mezbûrun sinîn-i mezkûrede bilâ-devr-i şer'î ahz eylediği yedi bin guruş müteveffâ-yı mezbûrun tereke vâfîresinden bi'l-vekâle talep ederim deyü ba'de'd-da'vâ gıbbe's-suâl ve lede'l-inkâr müdde'î vekil-i merkûm Molla Hüseyin da'vâ-yı meşrûhasına mutâbık beyyine talep olduğu esnâda vekil-i merkûm es-Seyyid Hasan Efendi ve vasiyyî-i mezbûr Süleyman Efendi cevâblarında müvekkil-i merkûm Çoban Mehmed müteveffâ-yı mezbûr Hâcî Halil Efendi'nin hâl-i huyûtunda beynlerinde lede'l-muhâsebe birbirlerine âid da'vâdan ibra-yı zimmet ve müteveffa-yı mezbûr zimmetinde habbe-i vâhide alacağım kalmadı deyü ikrâr etmiştir diyerek def'le mukâbele ve def'-i meşrûhlarını vekil-i merkûm Molla Hüseyin ba'de'l-inkâr merkûmân Seyyid Hasan Efendi ve Süleyman Efendi def'-i meşrûhlarını mübeyyin meclis-i şer'a hâzırân olan şâhidleri kable edâi'ş-şehâde vekil-i merkûm Molla Hüseyin vekâletten kendini azl ve olvehile müvekkil-i merkûm Çoban Mehmed terk-i da'vâ eylediği mazbatada

mukayyed olmakla hıfzen li'l-makāl bi'l-iltimâs ketb ve imlâ olundu. Hurrîre fi'l-yevmi's-sâlis aşer min Cemaziye'l-evvel sene isnâ ve erba'în ve mi'eteyn ve elf min hicre men lehü'l-izzî ve's-sa'âdeti ve's-şeref.³⁶⁴

15. Nokta

Davacı Yontuf vasisi olduğu çocukların davalı Panayot'daki alacakları olan 350 kuruşu aldığını fakat bu paranın davalıda bir sene kaldığından dolayı nemasını (faizini) da talep eder. Mahkeme işlemin devr-i şer'i olmadan gerçekleştiği için nema talebinin meşrua olmadığına karar vererek davayı kabul etmez. Sonuçta davalı lehine karar verilir.

Medîne-i Üsküdüre tâbi' Kuzguncuk Türbesi sekenelerinden Rahil ve Lester v. Rasyat? nâm sağîrâtın ammîleri ve vasîleri Yontuf v. Sades? nâm Yahûdi medîne-i mezbûrede meclis-i şer'-i hatîrde Panayot v. Yani nâm zimmî muvâcehesinde vasîleri olduğu sağîrân-ı merkûmânın bundan akdem merkûm Panayot zimmî zimmetinde bâ-i'lâm mahkûmün-bih alacakları olan üçyüz elli guruşu ben bi'l-vesâye merkûm Panayot zimmîden ahz ü kabz etmişdim lâkin meblağ-ı merkûm üçyüz elli guruş merkûm Panayot zimmetinde bir sene ...? etmiş olmağla meblağ-ı merkûmun bir senede bilâ-devr nemâsı olan elli iki buçuk guruş ve yine beynimizde ma'lûm ...? kezâlik bilâ-devr-i şer'î olmağla meblağ-ı merkûmun bir senede bilâ-devr nemâsı olan yirmi beş guruş ki cem'an devr olunmayan yetmiş yedi buçuk guruş sağîrân-ı mersûmân bana teslîme Panayot zimmîye cebr ve tenbih olunmak murâdıdır deyü müdde'î-i merkûmun ber-vech-i muharrer takrîri üzere merkûm Panayot zimmîden tasaddî eylediği da'vâsı meşrû'a olmayıp iltifâta şâyân olmadığı bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. 19 R(eb'ü'l-âhir) 1225.³⁶⁵

16. Nokta

Davacı Kuzma kendisinden borç alan davalı Agabi'den alacağını ister. Davalı borcunu itiraf eder fakat ödediğini ileri sürerek karşı davada bulunur. Davacı Fuzma kendisine ödeme yapıldığı iddiasını inkar eder. Davalı Agabi'den borcu ödemiş olduğuna dair delil istendiğinde delil sunamaz. Davacı Fuzma'dan yemin etmesini de istemediği için davayı kaybeder.

Balıkçı tâifesinden Kuzma v. Sarafim nâm zimmî mahrûse-i Galata Mahkemesi'nde meclis-i şer'de tâife-i merkûmeden bâ'isü'l-i'lâm Agabi v.

³⁶⁴ KüŞŞ 14/155

³⁶⁵ ÜŞŞ 571/66-b/5

Nikola nâm zimmî muvâcehesinde mersûm Agabi zimmî bundan akdem yedimden ve mâlîmdan iktiraz ve kabz ve umûruna sarfla istihlâk eylediği zimmetinde iki yüz guruş alacak hakkım olmağla meblağ-ı merkûm iki yüz guruşu mersûm Agabi zimmîden hâlâ taleb ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak ol dahi cevâbında ikrâr ve itirâf lâkin meblağ-ı merkûm iki yüz guruşu müdde'î-i mersûm Kuzma zimmîye edâ ve teslîm etmişidim deyü ba'de'd-def' ve'l-inkâr dâfi'-i mersûm Agabi zimmî ber-vech-i muharrer def'-i mezkûruna ikâmet-i beyyine edemeyip ve tâlib-i tahlîf dahi olmamağın mücebince müdde'î-i mersûm Kuzma (Agabi olmalı) zimmî da'vâ-yı mezkûresiyle mersûm Agabi (Kuzma olmalı) zimmîye bilâ-beyyine mu'ârazadan men' olduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fil-yevmi'l-hamis ve'l-ısrîn min Saferi'l-hayr sene erba'a s ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf.³⁶⁶

17. Nokta

a. Şahit

Davacı İstori? bakkal dükkânında ortağı olan Vasil'ın hesapları görülürken kendisine vaat ettiği borçlulardan alacakları almasına engel olduğu için dava açar. Davalı Vasil hesaplarını 15 gün önce balık pazarında gördüklerini ve davacıyla anlaştıklarını ifade eder ve iki şahit ile yaptıkları anlaşmayı ispatlar. Mahkeme şahitlerin güvenilir olduklarını soruşturup davalı lehine karar verir.

Mahmiye-i İslambol'da Zincirlikuyu'da Bakkal İstori v. Sude? nâm zimmî Medîne-i Üsküdar'da meclis-i şer'-i hatîrde şerîki Peretonos? v. Agosti nâm zimmî muvâcehesinde merkûm Peretonos? zimmî ile bir sene mukaddem dükkânıma şerîk olup ba'de fesh-i akd-i şirket birle merkûm ile sahîhan hesabımız rü'yet ve zimemde olan ma'lûmü'l-esâmî kimesnelerde olan alacağımızın yüz altmış guruşunu benim hissemeye ihrâc lâkin zimemlerin ba'zılarını bana rü'yet ettirmemekle tenbih olunmak murâdıdır deyü da'vâ merkûm Peretonos? zimmî cevâbında on beş gün mukaddem mahmiye-i mezbûrede balık pazarında bakkal dükkânında ustalar muvâcehesinde hesab-ı sahîh ile hesabımızı rü'yet ve zimem-i nâsda olan alacakların mecmû'unu isim ve şöhretleriyle tahrîr ve kendüye rü'yet ettirip doksan iki guruş zimem-i sahîhi kabûl ve ma'adâsını kendüye tahsîl etmek üzere râzı olup husûs-ı mezkûre ve şirket da'vâsına müte'allika âmme-i de'âvîden benim zimmetimi ibrâ etmişdi deyü eylediği def'ini balık pazar mütemekkinlerinden makbûlü'ş-şehâde oldukları ihbâr olunan Vasil v. Kostanti ve Yorgi v. Marko nâm zimmîler şehâdetleriyle ber-nehc-i şer'î muvâcehesinde isbât et-

³⁶⁶ GŞS 702/21-b/5

meğın mûcebiyle müdde'î-i mezbûr husûs-ı mezkûrda merkûm Peretonos? zimmîye bî-vech-i şer'î mu'ârazadan men' olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. 7 C(emaziye'l-âhir) 1225.³⁶⁷

b. Yazılı delil (şahide muhtaç)

Beytûlmal emini Mehmed Ağa vefat eden Halime'nin mirasının yarısının eşine yarısının da devlete kalması gerektiğini fakat davalı Havva'nın bazı miras eşyalarına el koyduğu söyleyerek dava açar. Davalı Havva eşyalara el koyduğunu kabul eder fakat eşyaları kendisine vefat etmeden önce Halime'nin sattığını söyler ve bir hüccet gösterir. Yazılı belgenin içeriğini iki şahit ile ispatlayarak karşı davayı kazanır.

Medîne-i Üsküdar Hasan Ağa Mahallesinde sâkin iken bundan akdem vefât eden zenciye Halime Hatun bt. Abdullah'ın zâhirde zevc-i metrûkü olup vilâyet-i rumelinde ordu-yı hümâyûnda sâkin Ahmed b. Abdullah'dan gayrı vâris-i ma'rûfu olmayıp bi'l-cümle terekesinin nısfı zevc-i mezbûra ve nısf-ı âharı cânib-i beytü'l-mâle âid ve râcî' olduktan sonra medîne-i mezbûrede Subaşı ve emîn-i beytü'l-mâl olup bilâ vâris-i ma'rûf ve ma'rûfe fevt olanların terekelerini bâ-fermân-ı âlî kabza me'mûr ve kibel-i şer'den husumete me'zûn olan hassa hasekilerinden Hafız Mehmed Ağa b. Hasan medîne-i mezbûre kısmet-i askeriyye mahkemesinde meclis-i şer'-i hatîrde zikr-i âtî eşyâya vazî'atü'l-yed olan mu'arrefetü'z-zât zenciye Havva Hatun bt. Abdullah muvâcehesinde müteveffiye-i mezbûrenin terekesinden olmak üzere cem'an kıymetleri elli guraşa bâliğ iki köhne yasdık ve bir sağır minder ve bir yorgan ve bir köhne kese ve iki tencere? dört sahan ve iki kabak ve bir şorba tası ve bir tepsi ve iki kahve ibriği ve iki şamdan ve bir ferâce ve iki köhne şâlî entâri? ve sepet sandığı mezbûre zenciye Havva Hatun bi gayrı hakkın fuzûlî zabt ve vaz'-ı yed eder suâl olunup eşyâ-yı muharrere-i mezkûrenin nısfılarından kefi yed ve bana teslîme tenbih-i şer'î olunmak ...? matlûbumdur deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak mezbûre zenciye Havva Hatun cevâbında eşyâ-yı muharrere-i mezkûreye vaz'-ı yedini ikrâr lâkin müteveffâ-yı mezbûre zenciye Halime Hatun bt. Abdullah hâl-i hayâtında ve kemâl-i akl-ı sıhhatinde cemî'-i mesâlih-i beyti rü'yete kâdire olduğu halde işbu târih-i i'lâm senesi Zi'l-ka'detü's-şerîfesinin on beşinci günü târihiyle müverrihe işbu yedimde olan bir kıt'a hüccet-i şer'iyye mantûkunca eşyâ-yı muharrere-i mezkûreyi bâten sahîhan bi-safkatin vâhîde elli guraşa bana bey' ve temlîk ve teslîm etdikde ben dahi yedinden ba'de'l-iştirâ ve't-temellük ve't-tesellüm ve'l-kabz ve'l-kabûl semeni olan meblağ-ı merkûm elli

³⁶⁷ ÜŞS 571/64-a/6

guruş mütâlebesinden dahi zimmetimi ibrâ ve iskât eylediğinden mâ'adâ müteveffâ-yı mezbûre zenciye Halime Hatun hayâtında benim menzirimde sâkine olmağla menzil-i mezkûr derûnunda mevcûd mefrûşât ve melbûsât ve nûkûd ve evânin-i nühâsiyye ve bi'l-cümle eşyâ-yı beyt benim mâlım ve mülküm olmağla bi hakkın vaz'-ı yed ederim deyü ba'de'd-def' ve'l-inkâr dâfi'a-i mezbûre zenciye Havva Hatun ber-vech-i muharrer eylediği def'-i mezkûrunu ve hücceti mezkûrenin mazmûnunu lede't-tezkiye udûlden mahalle-i mezbûre imâmı Hüseyin Efendi b. Mehmed ve zenci Abdullah Beşe b. Abdullah nâm kimesneler şehâdetleriyle bi'l-muvâcehe isbât etmeğin mücebiyle emîn-i mezbûr Hafız Mehmed Ağa mezbûre zenciye Havva Hatuna bî-vech-i şer'î mu'ârazadan men' olduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlilerine i'lâm olundu. 11 Z(i'l-hicce) 1225.³⁶⁸

c. Yazılı delil (şahide muhtaç değil)

Davacı sipahi Musa kendisine ait bir araziye vasi olan davalı Ebu Bekir tarafından el konulduğu için dava açar. Davalı araziye el koyduğunu itiraf eder fakat arazinin vakfa ait olduğunu ve daha önce açılan davaların kendi lehine sonuçlandığını ifade ederek buna dair hüccet, emr-i ali ve defter-i hakani suretlerini mahkemeye sunar. Ayrıca Şeyhülislamdan "bir defa görülen bir davanın tekrar görülmeyeceğine, görülse bile hükmün geçerli olmayacağına dair" bir fetva da almıştır. Mahkeme arazinin vakfa ait olduğuna ve davacının haksız olduğuna karar verir.

Medîne-i Konya'da Hazret-i Şemseddin Mahallesi sâkinlerinden sipâhî es-Seyyid Mûsa b. ( ) nâm kimesne meclis-i şer'-i hafîrde bundan akdem vefât eden es-Seyyid Mahmûd b. es-Seyyid Beyrî? Abdullah'ın vasiyy-i şer'î-si olmağla tereke ve tevlîtime bi'l-vesâye vâzî'ü'l-yed olan es-Seyyid Ebu Bekir b. es-Seyyid Mustafa mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip Konya kazâsı muzâfâtından Hatunsaray Nahiyesine tabî' Geliş? Karyesinde Gülsün? mezra'ası benim ze'âmetim mülhakâtından olup mezbûr es-Seyyid Ebu Bekir teğallüben zabt etmiştir suâl olunsun gibbe's-suâl mezbûr es-Seyyid Ebu Bekir Ağa cevâbında bi'l-vesâye vaz'-ı yedini ikrâr lâkin karye-i mezbûrda Gelsun? Mezra'ası Karabağ ve Deliklitaş ve ...? ve çayır kenarından ...? bayırı ve pehlivan yokuşu ve mola? yükü ve ağıllar ve ağaç ucundan otağla? ve ondan sefer yeri ve değirmen önü nâm hudûdlar ile inde'l-ahâlî ve'l-cîrân ma'lûmu'l-hudûd ve'l-mikdar nâhiye-i merkûme tâbî' Virancık nâm karyede medfûn kutbü'l-ârifîn eş-şeyh Hasan veled-i Pirî? - kaddese sırrahü'l-celî-nin vakfından olduğu vâkıf-ı müşârün-ileyhin ve kazıyye-i ma'mûl-bihâsında

³⁶⁸ ÜŞS 572/89-a/2

mastûr ve mukayyed musarref? olduğu üzere vasîsi olduğum es-Seyyid Mahmûd b. eş-Şeyh Abdullah hâl-i hayâtında târih-i kitaptan dokuz sene mukaddem Geliş? ze'âmeti mutasarrıfı tarafından hâsılatını ahz ü kabzına me'mûrîn muvâcehesinde terâfü'-i şer' olup hudûd-ı mezkûra vâkıf-ı merhûmun vakfından olduğu şuhûd-ı udûl ile isbât ve vakfiyyetine hükm-i şer' lâhık olduğunu nâtik mazmûnu ...? müsbet hüccet-i şer'iyeye ve müteaddid evâmir-i aliyye ve defter-i hakânî-yi sultâniye ibrâz ve hazret-i Şeyhü'l-islam cânibinden me'hûz izhâr eylediği fetvâ-yı şerîfeye nazar olundukda bir def'a şer'le fasl ve hükm ve i'lâm olunan da'vânın tekrar istimâ'ı câiz olur mu ve bu sûrette Zeyd-i Kadı da'vâ-yı mezbûreyi tekrâren istimâ' ve hükm-i evvelin hilâfına hükmedip i'lâm verse hükmü nâfize ve i'lâmı mu'teber olur mu deyü suâlin cevâbı bâ savâbında olmaz buyurulmağın, tekrâr istimâ'ında hükkâm memnu' olmağla müdde'î-i mezbûr bî-vech mu'ârazadan men' olup mâ hüve'l-vâkı' bi't-taleb ketb olundu. Cerâ zâlik ve hurrîre fi'l-yevmi'l-ısrîn min şehr-i Cemâziye'l-âhir sene aşere ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl.³⁶⁹

d. Fetva

Davacı Hatice erkek kardeşinden kalan mirastaki payını erkek kardeşinin eşi olan davalı Havva'dan ister. Davalı Havva mirası daha önce paylaştıklarını ve davacının payına düşeni aldığını söyler ve mahkemeye "üzerinden özürsüz olarak 15 sene geçen miras davasının kabul edilmeyeceğine dair" bir fetva sunarak davayı kazanır.

Medîne-i Konya'da Büyüksinan Perâkende Mahallesi sükkânından bundan otuz sene akdem vefât eden Süleyman b. Mustafa'nın verâseti zevcesi Havva bt. Mahmud nâm hatun ile li-ebeveyn kız karındaşı Hadice'ye munhasıra olduğu ba'de't-tahakkuk verese-i mezbûreden kız karındaşı Hadice nâm hatun meclis-i şer'de işbu râfi'atü'l-kitâb mezbûre Havva Hatun mahzarında üzerine şöyle da'vâ ve takrîr-i kelâm eder ki mûrisimiz müteveffâ-yı merkûmun terekesinden hisse-i şâyi'ama isâbet eden hakkımı alıvermek matlûbumdur deyü ba'de'd-da'vâ ve gibbe's-suâl cevâbında mûrisimiz müteveffâ-yı merkûmun terekesi tahrîr ve beynimizde iktisâm olundukda işbu mezbûre Hadice Hatun'un hisse-i şâyi'asına yirmi re's ağnâm üç posta? bağ ve bir sini ve bir tencere ve bir leğence isâbet ve intikâl edip kendine def' ve teslîm etmiş idim bende alacak hak ve alâkası kalmadı deyü bir kıt'a fetvâ-yı şerîfe ibrâz ve ba'de'n-nazar on beş sene bilâ-özr terk olunan mîrâs da'vâsı bilâ-emr mesmû'a olur mu? Allâh ü alem el-cevâb olmaz deyü kütüb-i fet-

³⁶⁹ KŞS 67/69/1

vâ-yı şerîfede mastûr olmağın mezbûre Hadice Hatun'un merkûme Havva Hatun üzerine bu makûle mîrâs da'vâsı bî-vech-i şer'î olmağın mu'âraza ve müdâhalesi ba'de'l-men' ve'd-def' mâ-vaka'a ketb ve imlâ olundu. 25 S(afer) 242.

Şuhûdü'l-hâl.³⁷⁰

e. Bilirkişi (ehl-i vukuf)

Davacı Mehmed iki tane ağacın kendisine ait olduğu halde davalı Molla Mehmed tarafından el konulduğu için dava açar. Dava keşif gerektirdiği için olay mahalline gidilir ve güvenilir bilirkişilerden ağaçların kime ait olduğu sorulur. Bilirkişilerin ağaçların davalıya ait olduğunu söylemeleri üzerine ağaçların davalı Molla Mehmed'e ait olduğuna karar verilir ve bir belge düzenlenerek mahkemeye bildirilir.

Bâ'is-i mürâsele-i şer'iyye budur ki

Medîne-i Konya'da Mücellid Mahallesi sükkânından Mehmed b. Ahmed nâm kimesne meclis-i şer'de işbu bâ'isü'l-mürâsele Kayyumzâde es-Seyyid Molla Mehmed nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip işbu merkûm es-Seyyid Mehmed bağâtından ...? yöresinde kâin ırmağın ittisâlinde vâki' iki aded pelid ağacı fuzûlen ahz ü kabz etmekle suâl olup kefi-yedine tenbih olunmak matlûbumdur dedikte kibel-i şer'den keşif ve mu'âyeneye muhtâc olmağla savb-ı şer'-i enver kâtib Seyyid Abdullah Efendi ba'as ve irsâl ve ol dahi tarafeyn ile mahall-i nizâ'ın üzerine varılıp bî-garaz ehl-i vukûf hâzırûn oldukları halde müdde'î-i mezbûrun iddi'â eylediği sâlifü'z-zikr iki aded pelid ağaçlarına nazar ve istintak olundukda mezbûr ağaçlar otuz kırk seneden beri müdde'î-i aleyh-i merkûm es-Seyyid Molla Mehmed'in taht-ı tasarrufunda olup bu vechile kendi mâlîdır diyerek cümle ahâlî meclis-i mezkûrda ifâde ve ihbâr eylediklerinde kâtib-i mûmâ-i-leyh dahi zikrolunan iki aded pelid ağaçların kemâ fi's-sâbık müdde'î-i aleyh-i merkûm Kayyumzâde es-Seyyid Molla Mehmed'in zabt ve tasarrufuna tenbih eylediğini alâ-vukû'ihî meclis-i şer'a ifâde ve ihbâr etmekle mücebince tarafımızdan işbu mürâsele tahrîr ve merkûm Kayyum-zâde es-Seyyid Molla Mehmed yedine i'tâ olunmuşdur gerekdir ki ber-mûceb-i mürâsele amel ve hareket oluna ve's-selâm. 5 M(uharrem) 45.³⁷¹

³⁷⁰ KŞS 71/61/1

³⁷¹ KŞS 72/21/2

18. Nokta

Davacı Karabet davalı Yorgi'ye sattığı ekmeklerden dolayı davalıdan 3100 kuruş alacağı vardır. Davacı, davalının bu borcu itiraf ettiğini gösteren belgeyi mahkemeye sunar ve parasını ister. Davalı belgeyi doğrular fakat belge tarihinden önce farklı zamanlarda bu borcun 3000 kuruşunu davacıya verdiğini söyler. Mahkeme belge tarihinden önce yapılan ödemelere dair ifadelerin bir değerinin olmadığına ve davalının itiraf ettiği üzere 3100 kuruşu davacı Karabet'e vermesi gerektiğine karar verir.

Bâ'isü'l-i'lâm bayat etmekçi Karabet v. Mardoros nâm zimmî mahrûse-i Galata Mahkemesi'nde meclis-i şer'-i hatîrde Reis Yorgi v. Yorgu nâm zimmî muvâcehesinde bundan akdem mesfûr Yorgi zimmî aded ve fiyatı beynimizde ma'lûm yedimden ve mâlımdan bi'd-defe'ât iştirâ ve kabz eylediği bayat ekmek semeninden üç bin iki yüz guruş zimmetinde alacak hakkım olup hattâ semen-i mezkûrdan ol mikdâr guruş zimmetinde sahîhan bana deyni olduğunu mersûm Yorgi zimmî bin iki yüz kırk dört senesi Şevvâlü'l-mükerreminin yirmi beşinci günü ikrâr ve itirâf ve târih-i mezkûr ile müverrih karz unvânıyla yedime işbu bir kıt'a temessükü dahi verdikten sonra meblağ-ı mezkûrun yüz guruşunu bana edâ ve teslim etmekle bâkîsi olan üç bin yüz guruş mesfûr Yorgi zimmîden hâla taleb ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak ol dahi cevâbında eğerçi ben ol mikdâr guruş zimmetimde cihet-i mezkûrdan müdde'î-i mersûm Karabet zimmîye deynim olduğunu târih-i mezkûrda ikrâr edip temessük-i mezkûru vermişidim lâkin ikrâr ettiğim târih-i mezkûrdan mukaddem meblağ-ı merkûmun bir def'a altı yüz guruş ve bir def'a sekiz yüz guruş ve bir def'a kömürcüler kethüdâsı Hasan Ağa yediyle bin altı yüz guruş ki cem'an üçbin guruşunu müdde'î-i mesfûra îkâ ve teslim etmemle bu surette ancak zimmetimde yüz guruş deynim bâkî kalmışdır deyü tasaddî eylediği da'vâsı takrîr-i meşrûhu üzere meşrû'a ve iltifâta şâyân olmadığı kendüye tefehhüm ve mücebince da'vâ-yı mezkûresiyle müdde'î-i mersûm Karabet zimmîye bî-vech-i şer'î mu'ârazadan ba'de'l-men' sâlifü'l-beyân mesfûr Yorgi zimmînin ikrâr ve itirâfıyla lâzım gelen meblağ-ı bâkî mezkûr üç bin yüz guruş mersûm Karabet zimmîye edâ ve teslimine mersûm Yorgi zimmîye tenbih bulunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine î'lâm olundu. Fi'l-yevmi's-sâbi' ve'l-ışrîn min Saferi'l-hayr sene sitte ve erba'în ve mi'eteyn ve elf.³⁷²

19. Nokta

Davacı vakıf sahibinin (vâkıfın) ikinci nesil evlatları, davalı Ayşe'yi vakıf mallarından yararlanma konusunda kendilerine engel olduğu gerekçesiyle dava ederler.

³⁷² GŞS 672/26-b/1

Davalı Ayşe davacıların ikinci nesil evlatlar olduklarını kabul eder fakat henüz daha birinci nesilden olan dayısının nerde olduğunun bilinmediğini ve 65 yaşında olduğunu ileri sürer. Kendisinin de annesinin kayyımı olduğu için vakfa el koyduğunu söyler. Davacılar davalının dayısının kayıp olduğunu itiraf ederler ama dayısının 95 yaşını geçtiğini ifade ederek artık öldüğüne hükmedilebileceğini belirtirler. İki şahitin bahsedilen kişinin yaşının 95'i geçtiği bilgisini mahkemeye bildirmeleri üzerine vakfın davacılar ile davalı Ayşe arasında ortak olarak kullanılması kararı verilir.

Medîne-i Konya'da vâki' ashâb-ı hayrâtdan Mahremigin zâde el-Hâc Mehmed Ağa nâm sâhibü'l-hayrın evlâd-ı evlâdından Molla Hasan yanından mezbûr işbu râfi'ûn-ı hâze'l-kitâb Bortanlı mahallesi sükkânından müteveffâ es-Seyyid Ebubekir Çelebi zâde es-Seyyid el-Hâc Mehmed ve sağır oğlu müteveffâ es-Seyyid el-Hâc İsmail kızı Şerife Hatun ve Şems mahallesi sükkânından Said oğlu müteveffâ es-Seyyid Ömer Çelebi'nin oğlu es-Seyyid Ömere Debbâğhâne Mahallesi sâkinelerinden müteveffiye hatunun kızı Ayşe Hatun ve Civar mahallesi sâkinelerinden müteveffiye Hadice Hatun kızı müteveffiye Alime Hatun kızı Şerife kadın nâm kimesnelere merkûmân es-Seyyid el-Hâc Mehmed ve es-Seyyid Ömer asâleten ve mezbûre Şerife bt. el-Hâc İsmail tarafından vekil-i müseccel-i şer'îsi zevci Alemdâr zâde Mehmed Ağa ve mezbûre Şerife bt. Hasan bin Mustafa nâm kimesnelere meclis-i şer'-i hatîr-i lâzımü't-tevkîrde yine evlâd-ı vâkîf-ı mûmâ-ileyhimâ olub batn-ı mezbûrede bulunan Ayşe bt. Emine nâm hatun muvâcehesinde her biri bi'l-asâle ve bi'l-vekâle üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip vâkîf-ı mûmâ-ileyhin vakfiye-i ma'mûlün-bihâsında vakf ve habs eylediği arâzî ve dekâkîn ve bağ ve sâirin tasarrufunda ve ekil gallâtını evlâdının evlâdına ve evlâd-ı evlâdının evlâdına batnen-ba'de-batnin ve neslen-ba'de neslin gallât-ı vakf-ı batn-ı mezkûrda mevcûd bi'l-cümle evlâd beyninde li'z-zekeri misli hazzî'l-ünseyeyn tevzî' ve taksîm oluna deyü şart ve ta'yîn eyleyip bu vechile batn-ı evlâda mevcûd ve bâ-nevbet mutasarrıf olan mezbûre Ayşe'nin vâlidesi mezbûre Emine bundan akdem bi-emrillâhi te'âlâ ba'de'l-vefât nevbet-i tasarruf batn-ı sâlide olduklarımız hasebiyle evkâf-ı mezbûre ber-vech-i meşrûtiyet mezbûre Ayşe ile tasarruf murâd eylediğimizde mezbûre Ayşe bizleri batn-ı sâlide duhûl ve tasarrufdan men' eder su'âl olunub mûmâna'âtı def' ve muktezâsı icrâ olunmak her birimizin bi'l-asâle ve bi'l-vekâle matlûblarımızdır dediklerinde mezbûre Ayşe'den gibbe's-su'âl cevâbında müdde'iyûn-ı merkûmûnun evlâd-ı vakıfdan hâ-yı batn-ı sâlide mevcûdiyetlerini ikrâr edip lâkin vâlidem müteveffiye-i mezbûre ile erkârındaşı Eyyüb batn-ı evvelden olub ve gâib-i anî'l-beled olduğu hasebiyle ben bâ-hüccet-i şer'iyeye kayyım nasb ve ta'yîn olduğum takrîr ve gâib-i

merküm altmış beş sene reşîde olmağla fevti haberi zuhûr veyâhûd fevtiyle hükm olunur müddet-i ma'lûm tekmîline değin nevbet-i tasarruf benim olup merkümünun alâka ve medhalleri yokdur deyü def'-i tasaddî ve def'-i meş-rûhunu mübeyyin beyyine taleb olundukda ba'de'l-imhâl ve'l-istimhâl it-yân-ı beyyineden aczini izhâr eyledikde müdde'ıyyûn-ı merkümünden dahi istintâk olundukda merküm Eyyüb gerçi gâib-i ani'l-beled olup lâkin doksan beş yaşına reşîde olmağla fevtiyle hükm üzerine şer'an câri olmakdan nâşi ber-mûceb-i şart verâseti nevbet-i tasarruf bizim gâibe kayyımlik madde-siyle mezbûre Ayşe müstakillen tasarruf edemez deyü kezâlik def'le cevâb bâ-sevâblarını mübeyyin beyyine taleb olundukda udûl-ı ahrâr-ı ricâl-i müs-limînden Molla İsmail bin el-Hâc Ahmed ve Hasan b. [boş] nâm kimesneler meclis-i şer'de gâib-i merküm doksan beş yaşına reşîde olduğunu her biri ber-nehc-i şer'î isbât ve beyân etmeleriyle ber-mûceb-i şehâdetühümâ müdde'ıyyûn-ı merkümünden mezbûrân es-Seyyid el-Hâc Mehmed ve es-Sey-yid Ömer ve mü'ekketân-ı mezbûretân Şerife bt. el-Hâc İsmail ve Ayşe bt. Alime ve Şerife bt. Alime nâm kimesneler ile mezbûre Ayşe bt. Emine batn-ı sâvide müsâvi olarak ber-mûceb-i şart-ı vâkif gıllat-ı vakfı meyânelerinde li'z-zekeri mislü hazzî'l-ünseyeyn tevzî' ve taksîm ve bu vechile tasarrufları-na ba'de'l-hükmü's-şer'î mezbûre Ayşe'nin dahi batn-ı evvelden olan gâib-i merkümün bâ-hüccet kayyımı olduğum vecihle müstakillen tasarruf da'vâ-sından bila-beyyine mu'ârazası men' ü def'

olunmağın mâ-vaka'a bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. Fî 21 Şa'bân sene 1232. Şuhûdü'l-hâl.³⁷³

20. Nokta

Davacı Emine annesinin kendisini küçükken davalı Süleyman ile sözlediğini (namzet) ama nikah kıymadıklarını ifade eder. Artık ergenliğe girdiğini ve bu evliliği istemediğini söyleyerek dava açar. Davalı nikah olmadığını ikrar eder. Birbirlerine verdikleri paraların geri verilmesiyle davacı Emine davayı kazanmış ve davalıyla evlenmek zorunda olmadığına mahkeme tarafından karar verilmiş olur.

Medîne-i Konya'da Zincirlikuyu Mahallesi sâkinlerinden zâtı ta'rîf-i şer'î ile mu'arrefe olan işbu bâ'isetü'l-vesîka Emine bt. Mustafa nâm bîkr-i bâliğa meclis-i şer'-i şerîf-i enverde yine medîne-i merkümede mahalle-i mezbûre sâkinlerinden Süleyman b. Hamal Kara? kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip merküm Süleyman târih-i kitâbdan iki sene mukad-dem vâlidem beni sabiyye olduğum halde nâmzed edip ve bu esnâda ben

³⁷³ Ünlü, "70 Numaralı Konya Şer'iyye Sicili (1814-1816 M./1230-1232 H.)", 349.

bâliğa olup lâkin beynimizde akd-i nikâh cârî olmayıp nefsimi tezvîce rızâm olmamağla medfû'u olanı kendiye teslîm ve benim kendiye medfû'âmı bana def' ve red birle nefsimi âhara tezvîc murâd eylediğimde merkûm Süleyman mâni' olur suâl olunup müdâhalesi men' olunmak matlûbumdur dedikde gıbbe's-suâl merkûm Süleyman cevâbında ber-minvâl-i muharrer beynlerinde akd-i nikâh cârî olmadığını ve tarafeynden medfû'âtları olduğunu ikrâr etmekle mücerred nâmzed da'vâsıyla ahkâm-ı şer'iyeden bir nesne lâzım gelmemekle mezbûr Süleyman'ın mezbûre Emine'ye bî-vech mu'ârazadan men' ve def' ve mezbûreye nefsinin âhara tezvîce ba'de'l-izn mezbûrenin merkûm Süleyman'a medfû'u olan kırk iki gurusu merkûmun mezbûreye medfû'u olan otuz bir gurusu takas eylediklerinden sonra ehadühümâ âharın vech-i meşrûh üzere âmme-i deâvîden zimmetlerini ibrâ-yı âm ile ibrâ ve ıskât eyledik dediklerinde herbirleri âharın ibrâlarını ba'de'l-kabûl mâ-vaka'a hıfzen li'l-makâl ketb ve imlâ olundu. 17 Ramazan 1223.³⁷⁴

21. Nokta

Davacı Ali Çelebi birisinin vefatıyla boş kalan tarlaları toprak sahibinin izni ile aldığını fakat davalı Kalaycı Ahmed'in de aynı tarlaları satın aldığı için tarlalara el koymak istediğini ifade ederek dava açar. Davacı "toprak sahibinden tarlayı ilk olarak satın alan kullanma hakkına sahip olur" manasında bir fetva göstererek davalının tarladan el çekmesini ister. Davalı Ahmed davacının tarlayı kendisinden önce aldığını itiraf eder. Fakat kendisinin de toprak sahibinden tapu ile aynı tarlayı aldığını söyler. O da başka bir fetva göstererek tarlanın kendisine bırakılmasını ister. Fetvanın içeriğine bakıldığında "bir köyde boş kalan bir araziye köy ahalisinden birisi talipli iken dışarıdan birisine satılması kanuna aykırıdır, eğer böyle bir satış gerçekleşmiş ise geçerli değildir" denilmektedir. Buna göre mahkeme davalının fetvasının geçerli olduğuna ve tarlanın kendisinde kalmasına hükmeder.

Medîne-i Konya'da Emir Halil oğlu cemâ'atinden Kebirvadili Ali Çelebi nâm kimesne işbu bâ'isü'l-kitâb Hadim kazâsından Alada[ğ] nâm karye sâkinlerinden Kalaycı Ahmed nâm kimesne muvâcehesinde üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâmında kırk beş senesi karye-i mezbûre sâkinlerinden Aziz oğlu nâm kimesne fevt olup tasarrufunda olan tarlaları müstehakk-ı tapuyu? olmağla merkûm Kalaycı Ahmed li-ümm karındaşı olup hakk-ı tapusu olmağla izn-i sâhib-i arzla ben tapu ile ahz etmiş iken beş altı mâh mürûrunda sâhib-i arzdan almak murâd edip ben sana ferâğ edeyim ferâğımdan al demiş iken ısgâ etmeyip ben aldıktan sonra merkûm dahi tarla-yı mezkûreyi

³⁷⁴ KŞS 69/45/2

ahz ve fuzûlen zabt eder deyü kırk beş senesi Rebî'ü'l-evvelinin yedinci günü târihiyle müverrih ve mahtûm bir kıt'a tezkire ve bir kıt'a fetva-yı şerîfe ibrâz ve derûnuna nazar olundukda izn-i sâhib-i arzdan tapu ile ahzolunan tarlayı akdem tapu ile ahzedenden zabt eder deyü buyrulmağın merkûm Kalaycı Ahmed'den suâl olundukda cevâbında işbu müdde'î hâric-i karyeden olup akdem tezkire almış ise de karye ahâlîsi tâlib iken âhara verilmek hilâf-ı kânûn olmağla izn-i sâhib-i arzdan müteveffâ-yı mezbûrun arâzîsinden Aşağı Bucakda Timurcu Ali ve Gedikli yeri ve Nebi Mehmed yeri ve Molla Ahmed yeri ve Kör Hüseyin oğlu yeri ve Cengâr? bağı yeri ve Kızıl ...? Şa'bân otluğu demekle ma'rûf arz-ı mîrî tarlalarını tapu ile aldım izn-i sâhib-i arzla zabt ederim deyü def'a tasaddî ve bir kıt'a fetva-yı şerîfe ibrâz ve derûnuna nazar olundukda bir karyede mahlûl olan tarlayı karye ahâlîsinden yere zarûreti olana verilir ahara verilmek hilâf-ı kânûn olduğu ve sâhib-i arz hâric karyeye verse tezkiresi mu'teber olmadığı ve akdem verilmiş olsa dahi iskât-ı hak etmedikce mu'teber olmaz deyü buyurulmağın müdde'î-i merkûmun da'vâsı hilaf-ı kânûn olmağla mu'ârazadan men' ve merkûm Ahmed yedinde arâzî-i mezkûre kemâkân ibkâ olduğu mâ-vaka'a bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. Hurrire fi'l-yevmi'l-hâmis min şehr-i Ramazânî'l-mübârek sene sitte ve erba'în ve mî'eteyn ve elf.³⁷⁵

22. Nokta

11. *Davacı ve vâkıf olan Keçeci zâde Mehmed Ârif Efendi bir büyük ve bir küçük kazan ile bir sacayağını Konya'da Şerefeddin Camiinin imâmı Seyyid Mehmed Efendi'ye ve ondan gelecek imamların vefat edenlerin gasl sularını hazırlamaları için vakfeder. Ardından prosedür gereği vakfettiği eşyaları mütevelliden geri ister. Mahkeme vakfın devam etmesi tarafında karar vererek eşyaların mütevellide kalmasına ve şart koşulan işlerde kullanılmasına hükmeder.*

Cerâ ...? mine'l-vakfi ve'ş-şurûti ...? ledeyye ...? beyne yedey ve ila badi riayetihî ...? hakemtü bi-sıhhatihî ve lüzûmihî âlimen bi'l-hilâfî'l-vâkî' beyne'l-eimmeti'l-eşrâf ve ene'l-fakîr ileyhi sübhânehû te'âlâ Halîl Hilmî el-müvellâ hilâfeten bi-medîne-i Konya

Elhamdülillâhi lâ-tebdîle li-kelimâtihî ve lâ-tağyîre li-zâtihî ve sıfâtihî ve's-selâmü alâ seyyidinâ Muhammedi'l-lezî üssise bünyânü'd-dînü'l-metî-nü ala't-takvâ ve alâ âlihî ve ashâbihillezî istebdilü ...? dârü'l-bekâ bi-dârü'l-fenâ ammâ ba'd işbu kitâb-ı sıhhat-nisâbın imlâsına bâdî sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve tâlibü'l-hayrât fahrü'l-müderresinü'l-kirâm faziletli semâhatli

³⁷⁵ KŞS 74/45/1

Keçeci zâde Mehmed Ârif Efendi b. el-merhûm el-mağfûr Mustafa Efendi vaktâ ki hazreti rabbû'l-izze ...? cânibinden kendiyeye vâsıl olan ni'am-ı celîle ve atâyâ-yı aliyye ve in te'uddû ni'metallahi lâ-tuhsûhâ mazmunu üzere bir aded ile ma'dûd ve bir had ile mahdûd değil idiğün tefekkür edip "mâ indeküm yenfidu ve mâ indallâhi bâkin" mefhûm-ı ...? münsâk "ve mâ-tükaddimû li-enfûsikum min-hayrin tecidûhu" mantûk-ı münîfenden zihn-i selîmi olup zamân-ı âkîbette âkîbeti mülâhaza etmekle niyet edip meselû'l-lezîne yünfikûne emvâlehum fî-sebîlillâhi ke-meseli habbetin enbetet seb'a senâbile fî-küllî sünbületin mi'etü habbetin vallahü yudâafü limen yeşâ vallahü vâsiun alîm beşâretini kendiyeye hemdem "ve men câe bi'l-haseneti felehû aşrû emsâlühâ" işâretini zahrına merhem "ve izâ mâte ibnû âdeme inkata'a amelühû illâ an selâsin" "ilmin yüntefe'u" ve "veledin sâlihîn yed'û lehû" ve "sadakatin câriyetin fî-sebîlillâh" hadîs-i şerîfine âlim olmağla meclis-i şer'î-i şerîf-i enverde zikr-i âtî vakfına li-eclî't-tescîl mütevellî nasb eylediği medîne-i Konya'da Şerefeddin Camî-i Şerîfinin imâmı fahrû'l-eimme Abdülğaffâr zâde es-Seyyid Mehmed Efendi mahzarında ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve itirâf-ı sarîh mer'î buyurup atyeb-i emvâlimden bir kebîr kazan ve bir sagîr kazan ve bir demir sacayağını mâlîmdan ifrâz edip gasl-i emvât-ı müslimîn zuhur etdikce su koyup onunla gasl olunmak üzere hasbeten lillâhi te'âlâ vakf ve câmi'-i mezkûrda hıfz ve harâset olunup yed-i imâm-ı merkûm ile tasarruf oluna ve ba'de vefâtihi câmi'-i merkûmda imâm olanlar hıfz ve gasl için zabt edeler deyü şart ve ta'yîn eyledim dedikde gibbe't-tasdîki'ş-şer'î vâkıf-ı mûmâ-ileyh mütevellî-i merkûm ile kemâ hüve'l-mastûr fî'l-kütübî'l-fikhıyye vakf-ı mezbûrdan rücû' ile mevkûfu mülküne istirdâd ve mütevellî-i merkûm dahi imtinâ' ile münâza'ân olduklarında a'lâ-yı kitâbı tevki'-i refî'î ile tevşîh eden hâkim-i câsim ve'l-ecnâs lâ-zâle hükm câriyen bi'l-hakkı ve's-savâb hazretleri dahi cânib-i vakfı tercîh ile âlimen bi'l-hilâfi alâ-kavli men-yürâhu mine'l-eimmeti'l-eslâf vakf-ı mezbûrun sıhhat-i lüzûmuna hükm-i sahîh-i şer'î ve kazâ-i sarîh-i mer'î buyurmalarıyla vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım ve mütemmem ve mütehattem oldu. Femen beddelehû ba'demâ semî'ahû fe-innemâ ismühû alellezîne yübeddilûnehu innallâhe semî'un alîm ve ecrû'l-vâkıfû. Hurrîre fî'l-yevmi't-tâsi' min şehri Recebû'l-mürecceb sene isneyn aşer ve mi'eteyn ve elf.

Şühûdü'l-hâl.³⁷⁶

³⁷⁶ KŞS 67/113/2

23. Nokta

Davacı Sahak? davalı Ağabet?’in kendi oğluna namzedli olduğunu ve evlenmeyi kabul etmediğini ifade ederek dava açar. Davalı, Sahak’ın oğluyula aralarında nikah akdinin olmadığı ve evlenmek istemediğini söyler. Mahkeme de davalı kızın ifadeleri üzerine davacı tarafından evlenmeye zorlanmasının doğru olmadığını ve namzetliğin bağlayıcı olmadığını belirterek davalı kızın istediği ile evlenebileceğine hükmeder.

Medîne-i Konya’da Çiftenerdiban Mahallesi’nde mütemekkin Sahak v. Kirkor nâm zimmî işbu bâ’isetü’s-sifr Ağabet v. Hallac? Karabet nâm zimmîye Ağabet mahzarında üzerine da’vâ ve takrîr-i kelâm edip mesfûre Ağabet benim oğlum Kirkor’a nâmzed olup bu esnâda âyininiz üzere akd murâd eylediğimizde bî-vech mûmâna’at eder suâl olunup mûcib-i şer’îsi icrâ olunmağını? men’ olunmak matlûbumdur dedikde gibbe’s-suâl mesfûre Ağabet cevâbında benim mesfûr Sahak’ın oğlu Kirkor’a varmağa rızâm olmayıp mezbûrâna gelince beynimizde âyininiz üzere akd dahi cârî olmamağla ben fâ’ile-i muhtâre olmam hasebiyle nefsimi gâib ani’l-meclis Harin v. Mıgırdıç’a âyininiz üzere akd murâdımındır deyü def’a mukâbele ve gibbe’l-istintak müdde’î-i mesfûrdan ber-vech-i muharrer oğlu mesfûr Kirkor ile mesfûre Ağabet nâm zimmîye beynlerinde âyinleri üzere akd cârî olmadığını ve nâmzed olduğunu bi’t-tav’ ikrâr ve itirâf etmekle ber-mûceb-i ikrârihî mücerred ahkâm-ı şer’iyyeden nesne lâzım gelmeyip ve mesfûre Ağabet zimmîye nefsinin mesfûr Harin v. Mıgırdıç’a âyinleri üzere akde izin ve müdde’î-i mesfûr Sahak nâm zimmînin da’vâsına dahi iltifât olunmayıp bî-vech-i şer’î mu’ârazası men’ birle mâ-vaka’a bi’t-taleb ketb ve imlâ olundu. 19 S(afer) 225.³⁷⁷

24. Nokta

Davacı Budos? 500 kuruş alacağıının olduğu Salhon’un kefilini parayı kendisine getirmesi için dava eder. Davalı ise iddiayı inkar eder. Davacının delilinin olmaması üzerine dava davalı lehine sona erer. Davacıdan yemin isteyip istemediği sorulmaz.

Tüccârdan Budos? v. Bavli nâm zimmî mahrûse-i Galata Mahkemesi’nde meclis-i şer’-i hatîrde bâ’isü’l-i’lâm Boyacı Hayim v. Basıf nâm yahûdî muvâcehesinde benim gâib ani’l-meclis Hasköylü Dellal? Salhon? v. Hayim nâm yahûdî zimmetinde cihet-i karzdan beşyüz yirmi dört guruş alacak hak kım olup lâkin medyûnum gâib-i mersûm Salhon? yahûdînin nefsinin ve hîn-i mütâlebede meclis-i şer’a ihzârına mesfûr Hayim yahûdî kefil olmağ-

³⁷⁷ KŞS 69/84/3

la medyûnum gâib-i mersûm Salhon? yahûdînin mekânı ma'lûm olduğundan bana teslîme mersûm Hayim yahûdîye tenbih olunmak matlûbumdur deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak ol dahi cevâbında müdde'î-i mersûm Bodos zimmînin ber-vech-i muharrer müdde'âsını inkâr etmekle müdde'î-i mersûm Bodos zimmî da'vâ-yı mezkûruyla mersûm Hayim yahûdîye bilâ-bey-yine mu'ârazadan men' olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fi'l-yevmi'l-hâdî ve'l-ışrîn min Saferi'l-hayr sene erba'a ve hamsîn ve mie-teyn ve elf.³⁷⁸

25. Nokta

Seyyid Mehmed Habib Efendi'nin vekili olan davacı Mehmed Çelebi davalı Mehmed Kapudan'dan müvekkilinin başka bir yerdeki mallarını İstanbul'a getirmek için anlaştıklarını fakat kaptanın malları teslim etmediği iddiasıyla dava açar. Davalı kaptan malları teslim etmediğini doğrular fakat malları getirirken çıkan bir fırtınada kusuru olmadığı halde zayi olduğunu ifade eder. Mahkeme malların kusuru olmadan zayi olduğuna dair davalı kaptanın yemin etmesini ister. Kaptan yemin ederek davayı kazanır ve zayi olan malları tazmin etmek zorunda kalmaz.

Hayriye tüccârından es-Seyyid Mehmed Habib Efendi b. es-Seyyid Halil tarafından husûs-ı âti'l-beyânda vekîl-i şer'îsi Mehmed Çelebi b. Abdullah mahrûse-i Galata Mahkemesi'nde meclis-i şer'-i hatîrde mahrûse-i mezkûrede Kurşunlu mahzende liman odası tarafından Mehmed Nuri Çavuş mübâşeretıyla ihzâr olunan bâ'isü'l-i'lâm Âsitaneli Mehmed Kapudan b. Abdullah muvâcehesinde bahr-i siyâh cânibinde İbranîler? Kasabası iskelesinde sâkin Mehmed Yazıcı nâm kimesne yedinde müvekkilim mezbûr es-Seyyid Mehmed Habib Efendi'nin mâlî olan İbraniler keyli olarak dört yüz kırk bir keyl şa'îr ve on altı buçuk keyl hintayı merkûm Mehmed Yazıcıdan ahz ü kabz ve râkib olduğu şehriyye ıbrık ta'bîr olunur iki direkli seffinesine tahmîl ve Âsitane-i Aliyye'de kendüye teslîm etmek üzere müvekkilim mezbûr es-Seyyid Mehmed Habib Efendi merkûm Mehmed Kapudan tarafından tevkîl eylediğinde ol dahi ba'de kabûlü'l-vekâle zikrolunan şa'îr ve hintayı merkûm Mehmed Yazıcıdan bi'l-vekâle ahz ü kabz ve seffine-i mesfûreye tahmîl ve Âsitane-i Aliyye'ye geldiğinde müvekkilim mezbûra teslîm etmemekle mârrü'z-zikr şa'îr ve hintayı merkûm Mehmed Kapudan'dan bi'l-vekâle talep ederim deyü ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak ol dahi cevâbında işbu sene-i mübâreke Şa'bân'ının yirminci günü müvekkil-i mezbûr es-Seyyid Mehmed Habib Efendi'nin mâlî olmak üzere ol mikdâr şa'îr ve hinta-

³⁷⁸ GŞS 702/17-a/2

yı merkûm Mehmed Yazıcı'dan bi'l-vekâle ahz ve râkib olduğu sefîne-i mezkûreye iskele-i merkûmede tahmîl eylediğini ikrâr lâkin şehir-i mezkûrun yirmi sekizinci günü iskele-i merkûmeden hareket ve şehir-i Ramâzânü'l-mübârekenin onuncu gününe gelinceye değin muhâlif-i havâ? olduğundan side boğazında lenger-endâz olduğum halde meks ve ikâmet edip ba'dehâ mu'tedîl havâ ile boğaz-ı mezkûrdan sâir tüccâr sefâyini ile hareket ve es-nâ-yı râhdâ zikrolunan şehir-i Ramâzânü'l-mübârekenin on üçüncü günü Balcık Kasabasına tâbî Şayla? nâm mahall pişgâhında şiddet-i furtına zuhûr edip ve sefîne-i mezkûre karaya düşüp mârrü'z-zikr şa'îr ve huntanın mec-mû'u ve sâir eşyâ sefîne-i mezkûre ile ta'addî ve taksîrimsiz deryaya gark ve telef ve zayi' olup yedimde bir nesne bâki kalmamıştır deyü müdde'î-i vekîl-i merkûm Mehmed Çelebi'nin inkârına mukârin merkûm Mehmed Kapudan eylediği def'inde yemîniyle tasdîk olunur umenâdan? olmağla merkûm Mehmed Kapudan'a bi't-taleb bi'l-muvâcehe ber-nehc-i şer'î yemîn verilmeğın mücebince müdde'î-i vekîl-i merkûm Mehmed Çelebi da'vâ-yı mezkûresiyle merkûm Mehmed Kapudana bî-vech-i şer'î mu'ârazadan men' olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fi'l-yevmi's-sâdis aşer min Zî'l-hiccetü'ş-şerîfe sene sülûs ve hamsîn ve mieteyn ve elf.³⁷⁹

26. Nokta

Davacı Seyyid Mehmed Çavuş davalı Hacı Mehmed'den 1000 guruş müdarebe yoluyla sermaye almıştır. Bu sermayeyi işletirken malların bulunduğu gemi batmış ve davacının kusuru olmadan mallar zayi olmuştur. Sermaye mudarebe olarak verildiği için malın zayi olması durumunda tazmin edilmesi gerekmemektedir. Fakat davacı tazmin etmesi gerekmediği halde davalının kendisinden zorla 850 kuruşunu aldığı söyleyerek 850 kuruşunu geri almak için dava açar. Davalı Hacı Mehmed aldığı parayı doğrular fakat miktarın 750 kuruş olduğunu belirtir. Ayrıca davacının iddia ettiği gibi verdiği sermayenin gemi kazasıyla zayi olduğunu inkar eder. Davacı geminin battığına ve kendisinin kusuru olmadığına yemin ederek tazminattan kendisini kurtarır. Davalı Hacı Mehmed de aldığı itiraf ettiği 750 kuruşu ödemek zorunda kalır.

Bâ'isü'l-i'lâm es-Seyyid Mehmed Çavuş b. Hüseyin medîne-i Üsküdar'da meclis-i şer'-i hafîrde el-Hâc Mehmed b. Hüseyin mahzarında mezbûr el-Hâc Mehmed târih-i i'lâmdan on iki sene mukaddem bana bi-tarîki'l-müdârebe def' ve teslîm eylediği bin guruş ile Kastamonu Kazasından çadır bezi iştirâ edip ve İnebolu Kazası iskelesinden sefîneye tahmîl ve Der-aliyye'ye gelür

³⁷⁹ GŞS 702/6-b/4

iken esnâ-yı râhda seffine-i mezkûre bi-kazâü'llâhi te'âlâ gark ve derûnunda olan emvâl-i mezkûre dahi te'addî ve taksîrsiz telef ve zâyî' olup ol-vechile damândan zimmetim beri' olmuşiken mezbûr el-Hâc Mehmed teğallüben benim sekiz yüz elli guruşumu ahz etmekle istirdâd ederim deyü da'vâ etdikde ol dahi cevâbında kazıyye minvâl-i muharrer üzere olup meblağ-ı merkûm sekiz yüz elli guruşdan ancak yediyüz elli guruş ahzini ikrâr mâ'adâ yüz guruş ile müdde'î-i merkûm es-Seyyid Mehmed Çavuş'un meblağ-ı merkûm ile emvâl-i mezkûreyi iştirâsını ve zâyî' olduğunu külliyyen inkâr etmekle bu sûretde müdde'î-i mezbûr el-Hâc Mehmed Çavuş umenâdan olup yemînle tasdik olunur makûleden olmağla mezbûr el-Hâc Mehmed'in talebiyle müdde'î-i mezbûr el-Hâc Mehmed Çavuş gibbe't-tahlîfi'ş-şer'î mücebiyle mezbûr el-Hâc Mehmed'in mertebe-i ikrârı olan meblağ-ı merkûm yediyüz elli guruş müdde'î-i merkûm es-Seyyid Mehmed Çavuş'a red ve teslîme ba'de't-tenbih müdde'î-i mezbûr es-Seyyid Mehmed Çavuş ziyâde yüz guruş müdde'âsını beyân ve isbâtdan izhâr-ı acz birle istihlâf etmeğın mezbûr el-Hâc Mehmed gibbe't-tahlîfi'ş-şer'î mücebiyle müdde'î-i mezbûr es-Seyyid Mehmed Çavuş ziyâde yüz guruş müdde'âsıyla mezbûr el-Hâc Mehmed'e bilâ-beyyine mu'ârazadan men' olunduğu bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. 14 C(emaziyel-evvel) 1235.³⁸⁰

27. Nokta

Davacı Kurbane isimli kadın 5 ay önce evlendiği kocası da mahkemede hazır olduğu halde davalı Kalos'un kendisine 14 yıl önce tecavüz ettiğini iddia eder ve gerekenin yapılması için davacı olur. Davalı iddiayı inkar eder. Davacı her hangi bir delil gösteremez. Davalıdan yemin istenilmeden dava davalı lehine karara bağlanır.

Sâhibe-i arzuhâl mahrûse-i Galata nevâhisinden Beşiktaş Kasabasında ...? nâm mahalde mütemekkinde mu'arrefetü'ş-şahs Karyana bt. Erüten? nâm nasrâniye mahrûse-i merkûme mahkemesinde meclis-i şer'-i enverde derûn-ı arzuhâlde mastûrû'l-ism Doğramacı Kalos v. Karabet nâm zimmî muvâcehesinde mesfûre Karyana nasrâniyenin zevci cezelci? Agop v. Evadis? nâm zimmî hâzır olduğu halde mersûm Kalos zimmî halamın oğlu olmak takrîbiyle kasaba-i mezkûrede âşıklar meydânında odalar içi nâm mahalde vâki' menzilinde bikr-i bâliğa iken mütemekkin olduğum esnâda işbu târih-i i'lâm-dan on dört sene sene mukaddem mersûm Kalos zimmî leylen yanıma gelip bana cebren zinâ ve bekâretimi izâle eylediğinden sonra beş ay mukaddem nefsimi hâzır-ı mesfûr Agob zimmîye âyininimiz üzere bilâ-tesmiyeti'l-mehr

³⁸⁰ ÜŞS 589/70-a/1

tezvîc eylediğimde ol dahi tezevvüc ve dühûl etmişidi el-hâletü hâzihi müceb-i şer'isini talep ederim da'vâ etdikde mersûm Kalos zimmî istintâk olundukda cevâbında müdde'î-i mesfûre Karyana nasrâniyenin ber-vech-i muharrer müdde'âsını külliyyen inkâr etmekle müdde'iyeye-i mesfûre ber-minvâl-i muharrer müdde'âsına ikâmet-i beyyine edemeyip ve husûs-ı mezkûr hukûkullâh-ı sırfadan olduğundan mersûm Kalos zimmîye şer'an yemîn dahi lâzım gelmeyip ve kavli-i mücerrediyile bir nesne sâbit olmamağla mücebince müdde'iyeye-i mesfûre Karyana nasrâniye da'vâ-yı mezkûresiyle mesfûr Kalos zimmîye bilâ-beyyine mu'ârazadan men' olunduğu huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fi'l-yevmi's-sâbi' min şehri Rebî'î'l-âhir sene erba'a ve hamsîn ve mieteyn ve elf.³⁸¹

Ek-5. Kayıtlardan Seçme Örneklerin Özet ve Transkripsiyonları

Karısına ettiği küfürlerin nikahının iptaline sebep olduğu davacı hk.

Özet: Davacı Kezban kocası olan davalı Ali'yi kendisine ağır küfürler ettiği için dava etmektedir. Davacının elindeki fetvaya göre Ali'nin iman ve nikahını yenilemesi gerekmektedir fakat davacı davalı ile tekrar evlenmek istememektedir. Davalı küfrettiğini inkar eder. Bunun üzerine davacıdan iddiası için delil istenir. Davacı delil gösteremez ve davalıdan suçsuz olduğuna dair yemin etmesini ister. Davalı yeminden çekindiği için suçu kabul etmiş olur ve nikahı fesh olur.

Medîne-i Konya'da Şeyh Âliman Mahallesi'nde sâkine Kezbân bt. Mehmed nâm hatun meclis-i şer' -i şerîf-i enverde zevc-i dâhili Ali b. [boş] nam kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip zevcim merkûm târih-i kitabdan mukaddem benim ağzıma ve dîn-i îmânıma cimâ' lafzıyla şetm etmekle yedimde olan fetvâ-yı şerîfe mucebince kendüye tecdîd-i îmân ve tecdîd-i nikah lâzım gelip benim kendüye tekrar varmağa rızâm olmağla suâl olunub tefrik olunmak matlubunu? dedikte gibbe's-suâl merkûm Ali cevâbında müdde'iyeye-i mezbûre kendinin zevce-i medhûlün-bihâsı olduğunu ikrâr ve ber-vech-i muharrer şütûmunu inkâr etmekle müdde'iyeye-i mezbûreden müdde'âsına beyyine talep olundukda ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz edip yemîne tâlibe oldukda bi't-taleb mezbûr Ali'ye yemîn teklîf olundukda nükûl etmekle mücebince müdde'iyeye-i mezbûre Kezbân ile merkûm Ali beynlerinde kâim olan nikah şer'an fesih olunmağla tefriklerine tenbih birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Cerâ zâlik ve hurrîre fi'l-yevmi'l- hâdî vel-ışrîn şehri Saferî'l-hayr sene ehade aşere ve mi'eteyn.

(Şühûdü'l-hâl)³⁸²

³⁸¹ GŞS 702/23-a/2

³⁸² KŞS 67/67/1

Miras paylaşımını kardeşinin kendisine bir yeniçeri musallat ettiği için kabul ettiğini iddia eden davacı hk.

Özet: Davacı Mehmed babasından kalan mirastaki hakkını kardeşi Hasan'dan ister. Hasan mirasın üleştirildiğini ve Mehmed'in de bunu kabul ettiğini söyleyerek karşı davada bulunur. Mehmed kabul ettiğini itiraf eder fakat Hasan'ın kendisini bir yeniçeri ile korkutarak zorla kabul ettirdiğini ifade eder. Zorla kabul ettiğine dair delil gösteremediği için Hasan'dan yemin istenir. Hasan yemin ederek davayı kazanır.

Medîne-i Konya kazâsına muzâfâ Hatunsaray nahiyesine tabi tâbî Kavak nâm karye sükkânından iken bundan akdem fevt olan ...? oğlu demekle ma'rûf Hasan'ın veraseti sulbî kebîr oğulları Mehmed ve Mustafa ve Hüseyin ve İbrahim ve Hasan ve kebîre kızları Fâtıma ve diğer Fadime ve Hadîce ve Âişe ve Havvâ'ya münhasır olduğu şer'an zâhir olduktan sonra mezbûr Mehmed şer'-i şerîf-i enverde karındaşı râfî'ü'l-kitâb mezbûr Hasan mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip mevrûsumuz babam müteveffâ terekesinden seksen guruş kıymetli dört baş öküz ve üç yüz guruş kıymetli yüz aded kovan ve üç yüz yirmi guruş kıymetli seksen re's ağnâm ve yüz yirmi guruş kıymetli on iki re's sığır ve iki yüz yirmi guruş kıymetli kırk keyl hinta ve şa'îr yirmi guruş kıymetli yirmi vakiyye evân-ı nühâs ve otuz guruş kıymetli bir aded araba min haysü'l-mecmû' bin doksan guruşluk terekesini karındaşım merkûm Hasan zabt ve vâzî'ü'l-yed olmakla zikrolunan eşyadan hisse-i irsiyyemi talep ederim suâl olunup alıverilmek matlûbumdur dedikte gıbbe's-suâl merkûm Hasan cevâbında babam müteveffâ-yı merhûmdan karındaşım müdde'î-i merkûm Mehmed ile karındaşlarım gâibûn ani'l-meclis Mustafa ve Hüseyin ve Fâtıma ve Hadîce ve Fadime nâm kimesneler hisse-i irsiyyelerinin mukâbelesinde tereke-i müteveffâdan karye-i merkûmede vâkî' lede'l-ahâlî ma'lûmu'l-hudûd (ma'lûmu'l-hudûd) bir kıt'a menzil ile yedi parça nühâs kab ve beş aded koklu? ve dört aded kovan yedimden ahz ü kabzedip her biri husûs-ı mîrâsa müte'allika amme-i de'âviden zimmetimi ibrâ ve istîfâ-yı hak eylediler deyü def'le mukâbele ve gıbbe'l-istintak merkûm müdde'î Mehmed cevâbında ber-vech-i muharrer ibrâsını ikrâr edip lâkin karındaşım merkûm Hasan medîne-i merkûm sükkânından yeniçeri zümresinden erbâb-ı ...? Mahmûd nâm yeniçeriyi üzerime taslît edip bana cebren ibrâm etmekle kerhen ibrâ oldum deyü ref' ve kerh beyyinesi ...? olduğuna binâen merkûm Mehmed'den ber-vech-i muharrer beyyine talep olundukta ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz ve tahlîfe talib olmağın merkûm Hasan dahi ba'de't-tahlîfi'ş-şer'î mûcebiyle müdde'î-i merkûm Mehmed bî-vech-i şer'î husse-i irsiyye da'vâsıyla merkûm Hasan'a mu'âraza-

sı ba'de'l-men' mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi's-sâlis min şehri Rebî'ü'l-evvel sene ehade aşere ve mi'eteyn ve elf.

(Şühûdü'l-hâl) ³⁸³

Sahte berat ile camide ikinci imam olmak isteyen davacı hk.

Özet: Davacı Hacı İbrahim Efendi Hoca Ali mescidinde imamdır. Davalı Seyyid Hac Mustafa'da aynı mescitte imamlık iddiasında bulunmaktadır. Davacı İbrahim durumun açıklığına kavuşması için İstanbul'a sormuş ve bir emr-i ali almıştır. Davalı Mustafa'da elindeki beratı mahkemeye sunar ve onun da Fahri Hatun Cami isminde bir camiye imam olduğu görülür. Durum mahalleliden sorulduğunda mahallelerinde Fahri Hatun isminde bir cami olmadığını bildirirler. Buna göre davalının elindeki beratın iptal edilmesi için İstanbul'a bilgi verilip davalının davacı İbrahim'in imametine ve diğer işlerine karışmaması gerektiğine hükmedilir.

Medîne-i Konya'da Vadi Meram Mahallesinde vâki' Hoca Ali bina eylediği mescid-i şerîfinin vazîfe-i mu'ayyene ile bâ-berat-ı âli imâmı işbu râfî'ü'l-kitâb el-Hâc İbrahim Efendi b. Ali nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîf-i enverde es-Seyyid el-Hâc Mustafa b. es-Seyyid Ahmed nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip imâmet-i mezkûre bundan akdem değirmen vazîfesiyle mutasarrıf olan Seyyid Hasan mahlûlünden bana tevcîh olmuşiken merkûm Seyyid Hâc Mustafa Fahrî Hatun Câmî'i nâmıyla câmî' yoğiken hilâf-ı inhâ ber-takrib câmî'-i merkûmda ber-vech-i hasbî imâm-ı sâni olmak üzere berat ettirip benim mescid-i mezkûrda imâmetim umûruna müdâhale ve Der-aliyye'ye arz-ı hâl ve tazallum-ı hâl eyledikte Hoca Ali Mescidi başka ve Fahrî Hatun Câmî'i başka mıdır yoksa ikisi bir câmî' midir mahallinde isti'lâm ve hakikati ilâm olunmak üzere yedime emr-i âlişân i'tâ olunmuşdur deyü bir kıt'a emr-i âli ibrâz ve gibbe'l-istintak merkûm Seyyid Hâc Mustafa yedinde olan beratı ibrâz ve ba'de'n-nazar derûnu minvâl-i muharrer üzere olduğu tasrîh? olmağla husûs-ı mezkûr mahalle-i mezbûr ahâlîlerinden es-Seyyid Ali b. Mahmûd ve diğer es-Seyyid Ali b. Mehmed ve İbrahim b. Ahmed es-Seyyid Ömer b. Seyyid Mustafa ve es-Seyyid Osman b. es-Seyyid Mustafa ve İsmail b. Süleyman ve Yusuf b. Ahmed ve Hasan b. Mehmed ve Abdülkadir b. Abdullah ve Molla Mehmed b. Molla Süleyman ve Molla Ahmed b. Süleyman nâm kimesne ...? suâl olundukda merkûm el-Hâc İbrahim Efendi'nin bâ-berat-ı âli imâmetine mutasarrıf olduğu mescid mezkûru Hoca Ali bina ve böyle olduğu meşhûr ve mütevâtir olup ve merkûm Seyyid Hâc Mustafa'nın imâm-ı sânilik için ber-vech-i hasbî berat

³⁸³ KŞS 67/67/3

ettirdiği Fahrî Hatun Cami' nâmıyla mahallemizde cami' olmayıp hilâf-ı vâki'dir deyü her birerleri alâ tarîki's-şehâde haber vermeleriyle merkûm es-Seyyid Hâc Mustafa'nın hilaf-ı inhâ ettirdiği beratın kaydı ref' ve terkîn için Der-aliyye'ye ilâm olunmağla mucibince merkûm el-Hâc İbrahim Efendi'nin meşid-i mezkûrda olan vazîfe-i mu'ayyene değirmen ve imâmeti umûruna bî-vech müdâhale ve ta'arruzdan merkûm Seyyid Hâc Mustafa men' birle mâ-vaka'a bî't-taleb ketb olundu hurrîre fi'l-yevmi'l-hâmîs ve'l-ı-ş-rîn min şehri Rebî'ü'l-evvel sene ehade aşere ve mi'eteyn ve elf.

(Şühûdü'l-hâl)³⁸⁴

Delil yetersizliğinden değirmen hisselerinin dava tarafları arasında kardeş payı olarak üleştirilmesi hk.

Özet: Davacı Ayşe ve Şerife şadırvan vakfının mütevellisi Seyyid Hac Mustafa'yı babalarından kalan değirmendeki hisselerine el koyduğu iddiasıyla dava ederler. Davalı değirmendeki hisselerin mütevellisi olduğu vakfa ait olduğunu söyler. Her iki taraf da iddialarına dair delil sunamazlar. Mahkeme, hisselerden elde edilen gelirin vakfın masraflarına harcandıktan sonra artan kısmının dörde bölünerek paylaşılmasına eğer gelir fazlası olmazsa kimsenin bir talepte bulunmamasına hükmeder.

Medîne-i Konya'da civar mahallesi sâkinelerinden zâtları ma'rifet-i şer'iyye ile ârifân olan bâ'isetân-ı hâze'l-kitâb Ayşe ve Şerife bintân-ı Mehmed nâm hatunlar meclis-i şer'-i şerîf-i enverde medîne-i merkûmede at pazarında vâki' sâbikan? medîne-i merkûmede hâkimü's-şer' olan ...? Efendi binâ ve icrâ? eylediği şadırvan vakfının mütevellisi Seyyid Hâc Mustafa nâm kimesne mahzarında her biri üzerine da'vâ ve takrî-i kelâm edip medîne-i merkûme hâricinde Meram ...? kurbunda kâin karagöz değirmeni demekle ârif on iki sehmi itibâr olunan değirmenin dört buçuk sehmi babamızdan müntakîl mülk-i mevrûsumuz iken merkûm Seyyid Hâc Mustafa zabt ve tarafımıza mûmâna'ât eder suâl olunup müdâhalesi men' olunmak matlûbumuzdur dediklerinde gibbe's-suâl merkûm Seyyid Hâc Mustafa cevâbında esbâb-ı mezkûrda? olan müdde'iyetân-ı mezbûretânın iddî'aları olan sehmi-i mezbûr mütevellisi olduğum şadırvan vakfı olup vakf-ı mezkûr tarafından zabt olunagelmıştır deyip lâkin esbâb-ı mezkûrda yedlerinde sened-i şer'î olmağla ba'de'l-yevm değirmen-i mezkûrun sehmi-i merkûmdan hâsıl olan mahsûlü şadırvan-ı mezkûrun masârifine sarf olunup masârifine fazla kalır ise fazla-i mezkûr dört hisse itibâr olup birer sehmi den iki sehmi mezbûretân ve bâkî iki sehmi karındaşları mütevellî-i merkûm beynlerinde ...? ve

³⁸⁴ KŞS 67/70/1

her birer hisselerine ahz ü kabz ve fazla kalmayıp masârıfa sarf olunduğu halde hisse mütâlebe etmemeleri şartıyla nizâm ve nizâm-ı mezkûr-ı mer'î ve mu'teber ve işbu nizâm-ı mezkûr düstûru'l-amel olmak üzere mâ-vaka'a hıfzan-li'l-makâl bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi'l-âşir ve'l-ışrîn min şehri Recebi'l-ferd sene seb'a aşere ve mi'eteyn ve elf.

(Şühûdü'l-hâl)³⁸⁵

Sattıkları malın ucuza gittiğini iddia eden kirişçi esnafına karşı esnaf nizamının eskiden olageldiği şekliyle devam etmesi gerektiği hk.

Özet: Davacı kirişçi esnafından bazı kimseler keçeci, hallac ve külahçı esnafına sattıkları kirişin kıymetinden az olduğu gerekçesiyle fiyatını artırmak isterler. Davalı üç grup esnaf ise ellerindeki 16 senelik mahkeme hücceti ve bir fetoya dayanarak fiyatın eskiden olageldiği şekilde devam etmesini ve kendilerinin ihtiyacının giderilmeden başkasına kiriş satılmamasını isterler. Mahkeme davalıları haklı bulur ve aralarındaki eski nizamın devamına karar verir.

Medîne-i Konya'da kirişçi esnâfından Seyyid Hâfız Hasan Efendi ve Seyyid Mehmed ve ...? Mehmed Beşe ve sâirleri meclis-i şer'-i envere medîne-i merkûmede işbu râfi'ü'l-kitâb keçeci esnâfından Seyyid Ahmed ve Alemdar Mehmed ...? Mehmed Beşe ve Hüseyin Beşe ve sâirleri ve Hallâc esnâfından Seyyid Mehmed ve diğer Seyyid Mehmed ve Molla Mustafa ve sâirleri ve Külahçı esnâfından Seyyid Hüseyin Beşe ve tosuncu Mustafa ve diğer Seyyid Hüseyin ve sâirleri mahzarlarında ikrâr-ı tam ve takrîr-i kelâm edip keçeci esnâfının isti'mâl eylediği kirişin on beş deste? ve hallâc ve külahçı esnâflarının isti'mâl eyledikleri kirişin yirmi adedi ...? itibâr olunup işbu yedimizde olan hüccet-i şer'iyye mücebince keçeci esnâfının iştirâ eylediği kirişin destesi altmış paraya ve hallâc ve külahçı esnâfının iştirâ eyledikleri kirişin destesini seksen paraya kendülere bey' etmek üzere beyleri? mukaddemâ müteahhid? ve bu ana kadar fiât-ı mezbûre üzere biz bey' ediyoruz lâkin semen-i mezbûr kiriş-i mezbûrun kıymeti mislinden dûn ve noksân-ı fâhiş ile noksân olup bu vecihle bizlere külliyyen gadr olmağla ba'de'l-yevm kıymet-i adl ile fûruht olunup esnâf-ı sülüs? den mezkûreyi bizler idâre ve onlar dahi râyic-i kadîmi olan fiât-ı mezbûre üzere iştirâ eylemesine taraf-ı şer'den tenbih olunmak matlûplarımızdır dediklerinde gıbbe's-suâl ve akîbü'l-istintak esnâf-ı selese-i? mezbûrun cevâblarında ...? esnâf-ı mezkûr ile beylerimizde münâza'ât-ı kesîre ve husûmet-i şedîde vâkî' olup def'an lî'n-nizâ' ref'an lî'l-hisâm ve tanzîmen lî'l-mesâlihi'l-esnâf beldemiz ahâlisi ...?

³⁸⁵ KŞS 68/16/2

ile rabt olunan fiât-ı mezbûre üzere iştirâ eyleriz deyü def'a tasaddî ve def'-i meşruhlarını nâtık târih-i kitâbdan on altı sene mukaddem medîne-i merkûme hâkimi Osmanzâde faziletli Abdurrahman Efendi'nin imzâ ve hatemlerini hâvî bir kıt'a hüccet-i şer'iyeye ibrâz eylediklerinden sonra esnâf-ı mezbûrûnu esnâf-ı mezkûr idâre etmedikten sonra kiriş-i mezbûr dışarı? verilmemesine dahi bir kıt'a fetvâ-yı şerîfe ibrâz ve ba'de'n-nazar bir belde ahâlisi esnâf-ı selesenin muhtâç oldukları kirişe kirişçi vermek üzere ittifâk etseler ve hüccet verseler bu minvâl üzere esnâflar bizden zâid olanı taşra? versinler ...? kirişçileri ...? gayri satmamak? muhtâçlar iken bey'a ...? kâdir olurlar mı? El-cevâb Allâhü alem olurlar deyü kütüb-i usûlde el-örf ve'l-âdetü ...? ve delil olduğu beyan ve mestûr buyurulmağla müceblerince esnâf-ı mezkûr kiriş-i mezbûru ...? üzere imâl ve esnâf-ı merkûmûna fiât-ı mezbûre ile bey' eyleyüp umûr-ı belde ...? ve esnâf-ı selese? esnâf-ı mezkûrun kiriş-i mezbûrun imâlinden kefi yedlerine tenbih ve olvecihle esnâf-ı selese-i merkûmûna kendülerden ve gayrının kirişleri imâl ve idâre ve fiât-ı mezbûre üzere iştirâ eylemelerine taraf-ı şer'den izin verilmeğın mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. 17 C(emaziye'l-evvel) 222

(Şühûdü'l-hâl)³⁸⁶

Kefalet belgesindeki yazının kendine ait olduğunu bir defa kabul eden davacının sonradan inkarının geçerli olmaması hk.

Özet: Davacı Yuvan kefil olduğu birisinin borcu için kendisinden 2000 kuruş alan Hac Abdülkadir Ağa'yı parasını haksız olarak aldığı iddiasıyla dava eder. Davalı Abdülkadir davacının kefil olduğunu gösteren kendi yazısıyla bir belgeyi mahkemeye sunar. Davacı yazının kendine ait olduğunu kabul eder. Bunun üzerine davalı "bir kimse kefaletten borcu olduğunu önce ikrar etse sonra reddetse reddine itibar olunmaz" manasında bir fetva göstererek davayı kazanır.

Medîne-i Konya muzâfâtından Sudirhemi Nahiyesine tâbî' Sele? Karyesi mütemekkinlerinden Yağmur oğlu Yuvan nâm zimmî meclis-i şer'-i şerîf-i enverde ve mahfil-i dîn-i münîf-i ezherde karye-i mezbûr muhtârı işbu râfî'ü'l-kitâbü'l-müstetâb eş-Şeyh el-Hâc Abdülkadir Ağa mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip merkûm Hâc ...? kasabası mütemekkinlerinden çoban oğlu Yorgi nâm zimmî zimmetinde Haleb-i şehbâ metâ'im olmak üzere iki bin guruş alacak hakkı olup ol esnâda ben zimmî-yi mesfûr Yorgi'ye meblağ-ı mezbûrun edâsına kefil bi'l-mâl olmuş idik deyü benden meblağ-ı mezbûru fuzûlî benden ahz ü kabz etmekle suâl olunup meblağ-ı mezbûrun

³⁸⁶ KŞS 68/73/1

istirdâdı matlûbumdur dedikde gibbe's-suâl merkûm Hâc Şeyh cevâbında ol târihde meblağ-ı mezbûrun edâsına müdde'î-i mesfûr kefil olup ve kefil bi'l-mâl olduğunu müş'ir kendi hattıyla muharrer bir kıt'a temessük dahi vermiş idi deyü müdde'î-i mesfûrun kefâlet temessükünü ibrâz ve ba'de'n-nazar hâl minvâl-i muharrer üzere olup müdde'î-i mesfûr Yuvan kendi hattı olduğunu ikrâr ve itirâfını hâvî fetvâ-yı şerîfenin ...? Zeyd Amr zimmetinde semen-i bey'den şu kadar akçe hakkım var ve cihet-i kefâletten dahi şu kadar akçe hakkım var deyü da'vâ ve meblağ-ı mezbûru hâvî ...? ve mersûm temessük ibrâz etdikde Amr ol temessük kendinin olduğunu ikrâr edüp sonra inkâr etse inkâr etmesine itibar olunur mu? El-cevâb Allâh-ü te'âlâ a'lem olmaz. Racülün izâ ikrae şeyen sümme enkerâ la yeltefit deyü kitâb-ı bidâyede musarrah ve mastûr olmağın bu sûretde Amr ol temessük kendinin olduğunu ikrâr eder iken meblağ-ı mezbûru vermemeğe kâdir olur mu? el-cevâb Allâh-ü te'âlâ a'lem olmaz deyü buyrulmağla ber-mûceb-i fetvâ-yı şerîf müdde'î-i mesfûr Yuvan nâm zimmînin da'vâsı bî-vech-i şer'î olmağla mu'arazadan ba'de'l-men' mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi 15 (lam) Şevvâl 244 (Şühûdü'l-hâl)³⁸⁷

Müslüman davalının zimmi davacıya karşı iki zimmi şahidi olması hk.

Özet: Davacı Evanis babasından miras kalan eve avarız vakfının mütevellisi Seyyid Süleymanın el koyduğu iddiasıyla dava açar. Davalı Süleyman eve el koyduğunu kabul eder fakat Evanis'in babasının vakfa olan borçlarının karşılığında evi aldığı söyler. Davacı karşı davayı inkar edince Davalı Süleyman bir tane Müslüman iki tane de zimmi şahit ile karşı davayı ispat eder ve davayı kazanır.

Medîne-i Konya'da çifte? Mahallesi mütemekkinlerinden ...? oğlu Evanis? nâm zimmî meclis-i şer'-i enverde medîne-i merkûme İmârât mahallesinin mâl-ı avârız vakfının bi'l-fi'îl mütevellîsi râfi'ü'l-kitâb es-Seyyid Süleyman b. Hüseyin nam kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip İmâret mahallesinde vâki' lede'l-ahâlî ma'lûmu'l-hudûd bir kıt'a menzil bundan akdem babam mesfûr hâlik olup ırsen bana intikâl etmekle ber-vech-i ırs-i şer'î mülküm iken mütevellî-i merkûm fuzûlî zabt eder suâl olunup kasr-ı yedine tenbih ve aliverilmesi bi'l-verâse matlûbumdur dedikde gibbe's-suâl mütevellî-i merkûm cevâbında müdde'î-i merkûm? mesfûrun babası hâlik-i mesfûrun mahalle-i mezbûrun avârız vakfına vâcibü'l-edâ seksen guruş deyni olup târih-i kitâbdan üç sene mukaddem hâl-i hayâtında

³⁸⁷ KŞS 69/32/2

deyni olan ...? mukâbelesinde sâlifü'l-beyân menzil-i mezkûru bana vakf için bey' ve mütesellim ve ben dahi bi't-tevliye tesellüm ve kabûl ve semeni olan meblağ-ı mezbûru deyn-i mezkûra takas ...? kabûl edip vakf-ı mezkûr müsak-kafâtından olmuşdur deyü def'-i mukâbele ve gibbe'l-istintak ve'l-inkâr dâ-fi'-i merkûmdan def'-i meşrûhuna mutâbik beyyine taleb olundukda udûl-i ahrâr-ı ricâl-i Müslimînden Hatîb es-Seyyid Ahmed Efendi ve zimmîden ...? arakil ...? ve derzi yağmur oğlu nâm kimesneler şahadetleriyle ber-nehc-i şer'î isbât ve beyân etmekle mücebince müdde'-i-i mesfûrun menzil-i mezkûrdan müdâhalesi bî-vech-i şer'î mu'ârazası men' ve mahalle-i merkûmun müsak-kafâtından olmak üzere kemâ fi's-sâbık mütevellî-i merkûm yedinde ibkâ birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fî 27 Receb 1244.

(Şühûdü'l-hâl)³⁸⁸

Vali tarafından öldürülen oğlunun haksız yere gammazlandığı iddiasıyla diyetini isteyen davacı hk.

Özet: Davacı Mehmed köylerinde çıkan ihtilalde Ahmed Ağa'nın öldürülmesine karıştığı iddiasıyla oğlunu valiye gammazlayarak öldürülmesine sebep oldukları için davalı Mehmed ve Kara Musa'yı diyet talebiyle dava eder. Davalılar iddiaları inkâr ederler. Davacının delili olmadığı için davalılardan yemin talep eder. Davalılar yemin ederek davayı kazanırlar.

İlgin Kazâsına müzâfâ Tatlar? Derbendi ahâlîlerinden Abdülcelil oğlu Mehmed nâm kimesne meslis-i şer'-i şerîf-i enverde karye-i mezbûre ahâlî-lerinden işbu râfi'üne hâze'l-kitâb Mehmed ...? b. Hatip Mustafa Efendi ve Timurcu? Kara Musa b. Timurcu İsmail nâm kimesneler muvâcehesinde üzerlerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip bundan bir sene mukaddem karyemiz ahâlîleri beynlerinde ihtilâl vukû'uyla karyemiz ahâlîlerinden ba'zı kimesneler ...? Ahmed Ağa nâm kimesneyi telef ve katl olunmasına cesâret eylediklerinde benim oğlum Abdülcelil'in fesâd-ı mezbûrda bir vecihle sun' ve medhali yoğiken merkûmân benim oğlum mezbûrun hakkında nefsâniyet edip Karaman Vâlisi Sâbık devletlü Hasan Paşa Hazretlerine gamz-birle sâir mahbûslar ile oğlum merkûm dahi ahz-ü der-zincir ve bi gayri hak katline sebep olmalarıyla suâl olunup dem ü diyetinin aliverilmesiyle icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hak olunması matlûbumdur dedikte merkûmân Mehmed Emin ve Kara Musa'dan mu'arrefetü'z-zât cevâblarında karye-i mezbûrede fesâd-ı mezbûr vukû'unda müdde'-i-i merkûmun katl olunması husûsunda bir vecihle gamz eylemedik deyü külliyyen inkâr etmeleriyle müdde'-i-i merkûmdan

³⁸⁸ KŞS 69/60/2

da'vâ-yı meşrûhasına mutâbık beyyine talep olundukda ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz edip istihlâf etmekle merkûmân Mehmed Emin ve Kara Musa'ya ber-vech-i muharrer yemîn tekâlif? olundukda herbiri half billâhi'l-aliyyü'l-a'lâ etmeğin mücebince müdde'î-i mezbûrun oğlu maktûl-i merkûmu merkûmân Mehmed Emin ve Kara Musa nâm kimesneler bi gayri hak katle sebeb oldular deyü tasaddî eylediği bilâ-beyyine dem ü diyet da'vâsı bî-vech-i şer'î olmağın mu'ârazası ba'de'l-men' ve'd-def' mâ-vaka'a bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. Fi'l-yevmi'l-hâmis ve'l-ısrîn min şehr-i Cemaziye'l-evvel sene erba'în ve mi'eteyn ve elf.

(Şühûdü'l-hâl)³⁸⁹

Kendisini nikahlayıp Mısır'a gidince kocasının küçük kardeşiyle nikahlanan kadının ilk kocası Mısır'dan dönünce onunla tekrar evlenmek istemesi hk.

Özet: Davacı Şerife kendisiyle nikahlandıktan hemen sonra Mısır'a giden eski kocasının kendisini boşadığı haberini alınca İsmail'in küçük kardeşi ile nikahlanır. Fakat geri dönen İsmail'in kendisini boşamadığını söylediğini ifade ederek ikinci nikahının feshedilerek tekrar İsmail'le evlenmesi talebiyle dava açar. Davalı İsmail ise gitmeden önce davacı Şerife'yi boşadığını söyler ve şahitlerle davasını ispat eder. Mahkeme Şerife'nin İsmail'den boşandığını ve küçük kardeşi ile olan nikahının geçerli olduğuna hükmeder.

Medîne-i Konya müzâfâtından Sudirhemi nahiyesine tâbî İnlice? Karyesi sâkinelerinden mu'arrefetü'z-zât Şerife bt. el-Hâc Mehmed nâm hatun meclis-i şer'-i şerîf-i enverde karye-i mezbûre ahâlîlerinden olup elân Konya'da mütevattın olan işbu bâ'isü hâze'l-kitâb es-Seyyid İsmail b. Süleyman beg mahzarında (mahzarında) üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip merkûm Seyyid İsmail bundan üç sene mukaddem beni kendüye akd-i nikâh edip kable'd-dühûl Mısır Kâhire cânibine azîmet eyledikten sonra merkûmun babası işbu hâzır-ı meclis-i şer'î olan merkûm Süleyman beg bana seni zevcin oğlum es-Seyyid İsmail boşadım izni elinde olsun dedi demekle işbu haber bana vâsıl oldukda ben dahi itimâd eylediğim ecilden nefsimi âhere tezvîc murâd eylediğimde merkûm Süleyman beg beni sağır oğlu Mustafa'ya velâyeti hasebiyle sâniyen akd-i nikâh etmiş ise de üç sene mürûr eyledikten sonra zevc-i evvelim merkûm İsmail mezbûre-i Şerîfe'mi ben tatlık etmedim babamın hânesinden müfâratat eylesün ben kendüye zevciyet mu'âmelesi edeceğim deyü bana haber irsâl eyleyüp bu vecihle akd-i sâninin fesâdına

³⁸⁹ KŞS 71/11/2

binâen nefsimi saġîr-i mezbûr Mustafa'dan tahlîs ve merkûm İsmail bana zevciyet mu'âmelesine tenbih olunmak matlûbumdur deyü ba'de'd-da'vâ ve merkûm İsmail'den suâl olundukda cevâbında gerçi mezbûre Şerîfe'yi târih-i mezbûrdan mukaddem kendime akd-i nikâh edip lâkin kable'd-dühûl Mısır Kâhire tarafına azîmet edeceġim avânında mezbûreyi tatlîk ve birkaç kimesneleri işhâd eyledim bu vecihle mezbûrenin bende alâka ve medhali yoktur deyü def'le tasaddî eylediġi da'vâsı müdde'iyeye-i aleyhâ olan mezbûrûn lede'l-istintak külliyyen inkâr etmekle dâfi'-i merkûmdan def'-i meşrûhuna muvâfık beyyine taleb olundukda udûl-i ahrâr-ı ricâl-i Müslimînden Seyyid Mehmed b. Seyyid Ömer ve es-Seyyid İbrahim b. es-Seyyid Halil nâm kimesneler ecli'ş-şehâde meclis-i şer'a hâzırân olup isre'l-istişhâd ederek menkûhası olan mezbûre Şerife Hatunu tatlîk eylediġi bizlerin ma'lûmumuzdur bizler bu husûsa bu vecih üzere şahidleriz ve şehâdet dahi ederiz deyü her biri edâ-yı şehâdet-i şer'iyeye etmeleriyle ġibbe't-ta'dîl şehâdetleri makbûle olmaġın mucebiyle müdde'iyeye-i mezbûre Şerife'nin merkûm Seyyid İsmail hâlâ benim zevc-i menkûhumdur deyü eyledikleri da'vâsı bî-vech-i şer'î olmaġla mu'ârazadan ba'de'l-men' mezbûre Şerife'nin saġîr-i merkûm Mustafa ber-vech-i muharrer akdolunan nikâh-ı sâninin sıhhati şer'an tebeyyün etmeġin mâ-vaka'a bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. 5 Reb'ülâhir 240.

(Şühûdü'l-hâl)³⁹⁰

Şufa (önalım) hakkının arkasından dolaşmak için satın alma öncesinde yapılan hibe hk.

Özet: Davacı Seyyid Veliyyüddin davalı Seyyid İbrahim'i kendi şufa hakkı var iken Hacı Mustafa'nın tarlasını satın aldığı iddiasıyla dava eder. Davalı tarlayı satın aldığıını itiraf eder fakat satın almadan önce Hacı Mustafa'nın kendisine tarlasının bir kısmını hibe ettiğini söyler. Bu şekilde davalı İbrahim'in de şufa hakkı olduğundan tarlayı alması mümkün olmuştur. Bu durumun bu şekilde cereyan ettiğini şahitler ile ispat eden davalı İbrahim davayı kazanır.

Medîne-i Konya'da Ferhuniye? Mahallesi sükkânından es-Seyyid Veliyyüddîn b. İbrahim nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîf-i enverde işbu râfi'u hâze'l-kitâb es-Seyyid İbrahim Beşe b. İbrahim Beşe nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm medîne-i merkûme hâricinde ...? ahâlîlerinden Hacı Mustafa nâm kimesne yöre-i mezbûrede kâin lede'l-ahâlî ve'l-cîrân ma'lûmü'l-hudûd eşcâr-ı müsmireyi hâvî tahminen iki dönüm mikdârı mülk tarlası benim mülk tarlama muttasıl olduğundan benim hakk-ı şüf'am

³⁹⁰ KŞS 71/27/1

olarak bana bey' eylemesi iktizâ eder iken tarla-yı mezkûru merkûm İbrahim Beşe'ye bey' ve temlîk etmekle suâl olunup merkûm İbrahim Beşe'nin kefi yedine tenbih bana zabt ettirilmesi matlûbumdur dedikte merkûmdan gıbbe's-suâl cevâbında merkûm Hâcı Mustafa tarla-yı mezkûru bana bey' ve temlîk etmezden mukaddem tarla-yı mezbûrun üzerine varılıp benim tarlama muttasıl olan mahalden arzen beş hatve ve tûlen yirmi çift hatve mikdarı mahallini bana huzur-ı müslimînde hibe-i sahiha-yı şer'iyye ile hibe ve teslîm ve ben dahi ittihâb ve kabûl edip ve cânib-i şarkîsinde dahi kendi eşcârları gölgelik için ma'lûmü'l-mikdâr mahallinin kendi nefsi için ibkâ eyledikten sonra bâkîsini bana hakk-ı şüf'a ile beş yüz altmış guruşa bey' ve temlîk eyledikte ben dahi bu minvâl üzere iştirâ ve temellük ve tesellüm ve kabûl edip semen-i mezkûru ba'de'l-edâ tarla-yı mezkûr benim mülk-i müşterâm olup müdde'î-i merkûmun şüf'a ittihazına ruhsat olmamağla medhali yokdur deyü def'le eylediği da'vâsını müdde'î-i merkûmdan lede'l-istintak ve gıbbe'l-inkâr dâfi'-i merkûmun def'-i meşrûhuna muvâfık beyyine taleb olundukda udûl-i ahrâr-ı ricâl-i Müslimînden Molla Bekir oğlu Bekir Beşe ve Mehmed b. Hasan nâm kimesneler li-ecli's-şehâde meslis-i şer'a hâzırân olup isre'l- istişhâd fi'l-hakîka merkûm Hâcı Mustafa tarla-yı mezbûru merkûm İbrahim Beşe'ye bey' ve temlîk etmezden mukaddem tarla-yı mezbûrun üzerine varılıp tarla-yı mezbûrdan merkûm İbrahim Beşe'nin kendi mülk tarlasına muttasıl olan mahallinden arzen beş hatve ve tûlen yirmi çift hatve mikdarı mahallini bizim huzurumuzda merkûm İbrahim Beşe'ye hibe-i sahiha-i şer'iyye ile hibe ve teslîm ve merkûm dahi ittihâb ve kabûl edip ve tarla-yı mezbûrun cânib-i şarkîsinde merkûm Hâcı Mustafa kendi eşcârları gölgelik için ma'lûmü'l-mikdar mahallini dahi kendi nefsi için ba'de'l-ibkâ bâkîsini merkûm İbrahim Beşe'ye bi-tarîki's-şüf'a beş yüz altmış guruşa bey' ve temlîk ve merkûm dahi iştirâ ve temellük ve kabûl eyleyip bu vecihle mülk-i müşterâsı olduğu bizim ma'lûmumuzdur bizler bu husûsa bu vech üzere şâhidleriz ve şehâdet dahi ederiz deyü her biri edâ-yı şehâdet-i şer'iyye etmeleriyle ba'de't-ta'dîl ve t-tezkiye şehâdetleri makbûle olmağın mücebince merkûm Seyyid Velî'nin tarla-yı mezkûrda benim hakk-ı şüf'am var deyü merkûm İbrahim Beşe ile bî-vech-i şer'i mu'ârazası ba'de'l-men' ve d-def' ve tarla-yı mezkûr merkûm İbrahim Beşe'nin hakk-ı şüf'a ile mülk-i müşterâsı olarak zabt ve tasarrufunda ibkâ olunmağın mâ-vaka'a bi't-taleb ketb ve imlâ olundu hurrire fi'l-yevmi't-tâsî' aşer min şehri-i Reb'ül-âhir Cemâziye'l-âhir sene ihdâ ve erba'în ve mî'eteyn ve elf.

(Şühûdü'l-hâl) ³⁹¹

³⁹¹ KŞS 71/37/1

Zimmi birisinin dükkanından çaldığı eşyalara karşılık evini veren Müslüman davacı hk.

Özet: Davacı Eriten davalı Mehmed'in geceleyin dükkanına girip 309 kuruş kıymetinde eşyasını çaldığı iddiasıyla dava eder. Davalı Mehmed eşyaları çaldığını itiraf eder ve karşılığında davacıya evini teklif eder. Davacı evi almaya razı olur ve bu şekilde dava son erer.

Medîne-i Konya'da Çiftenerdiban Mahallesi mütemekkinlerinden bâ'i-sü's-sifr terzi Eriten nâm zimmî meclis-i şer'-i şerîf-i enverde Esenli? Mahallesi ahâlîsinden yarım demekle arîf Mehmed b. Abdullah mahzarında işbu târih-den bir sene akdem türbe sükunda vâki' bir bâb dükkânını leylen merkûm küşâde edip derûnunda üç yüz dokuz guruş kıymetli ma'lûmü'l-ayân eşya serîka etmekle suâl olunup mesrûk eşyâları alıverilmesi matlûbumdur dedikte gibbe's-suâl merkûm cevâbında fi'l-hakîka târih-i mezkûrda dükkân-ı mezbûru leylen küşâde edip ber-vech-i muharrer eşyâ-yı mezkûreleri serîka eylediğini ikrâr edip her ne kadar eşyâ-yı mezbûreleri itlâf etmiş isem de kıymetleri olan meblağ-ı mezbûru tazmîn ederim deyü ta'ahhüd etmekle merkûmun mahalle-i mezbûrede vâki' etrâf-ı erba'adan bir taraf Havva Hatun menzili ve bir taraf Kara Mustafa menzili ve tarafeyni tarîk-i âm ile mahdûd ve mümtâz ve derûnunda vâki' bir tabhâne ve bir kiler ve bir örtme ve bir mikdâr havluya müştemil bir kıt'a menzilini cem'-i tevâbi' ve levâhıkıyla tarafeynden îcâb ve kabûl hâvî şurût-ı müfside ve gabn-ı tağrîrden ârî bey'-i bât-ı sahîh-i şer'î ile mersûm zimmîye serika eylediğim eşyâ kıymeti bedeli iki yüz guruş bey' ve teslim ve temlik eylediğimde müşterî-i mersûm dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve temellük ve tesellüm ve kabûl eyledikten sonra semen-i misli olan meblağ-ı mezbûru serika eylediğim eşyâ kıymetlerine takâs olunup mersûm dahi ba'de'l-mukâsame menzil-i mahdûd-ı mezkûrda min-ba'd benim kat'an alâkam ve medhalim kalmayıp müşterî-i mersûmun mülk-i müşterâsı ve hakk-ı sârîhi olmuştur keyfe mâ yeşâ ve yehtâr menzil-i mahdûd-ı mezkûru mülkiyet üzere zabt ve tasarruf eylesün dedikte gibbe't-tasdikü's-şer'î mâ-vaka'a bî't-taleb ketb ve imlâ olundu. 9 C(emaziye'l-evvel) 242.

(Şühûdü'l-hâl)³⁹²

³⁹² KŞS 71/68/1

Aklını kaybeden annesinin etrafa dil uzatmasından mesul olmaması için belge isteyen davacı hk.

Özet: Davacı Seyyid Mehmed annesinin aklını kaybettiğini ve etrafındaki kişilere dil uzatarak türlü türlü iftiralar attığını ifade ederek annesinin bu halinden sorumlu olmadığına dair eline bir hüccet verilmesini ister. Mahkeme annesinin durumunun bu şekilde olduğunu tasdik eden kişilerin beyanları üzerine istenilen belgenin verilmesine karar verir.

Medîne-i Konya'da Abdulmuîn Mahallesi sükkânından işbu râfi'ü'l-kitâb Seyyid Mehmed b. Süleyman nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîf-i enverde şöyle takrîr-i kelâm ve ifâde-i merâm eder ki vâlidem Rabia bt. Abdullah nâm hatunun bi-emrillâhi te'âlâ kendisine cünûniyet ve aklına hıffet ârız olup ba'zen civârında vâki' kimesnelere günâ-gün ifk ve iftirâ ve birbirlerine türlü türlü ...? ve cefâ ve envâ'-ı ezâ edip bu cihetle? kendisini bir mühlikiye? ilkâ ve yahud ahâlî-yi mahalleye ifk ve iftirâ eder ...? olunmamak için yedime bir kıt'a hüccet-i şer'iyeye itâ olunmak matlûbumdur dedikte merkûmun takrîri vâkı'a mutâbık ve nefsü'l-emre muvâfık ve mezbûre hatunun ber-vech-i muharrer meslûbetü'l-akl olduğu zeyl-i vesîkada mastûru'l-esâmi kimesneler ihbârlarıyla inde'ş-şer'î'l-enver zâhir ve nümâyân olmağın mücebince mezbûre Rabia Hatunun zabt ve muhâfazası için oğlu merkûm Seyyid Mehmed b. Süleyman taraf-ı şer'den tenbih birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. 19 M(uharrem) 49.

(Şühûdü'l-hâl)³⁹³

On yıldır beklediği nişanlısının başkasıyla evlenmek istemesini engellemeye çalışan kadın hk.

Özet: Davacı Akrasya 10 yıl önce nişanlandığı davalı Yorgi'nin başka biriyle evlenmek istediğini belirterek kendisiyle evlenmesi talebiyle dava açar. Davalı nişanı kabul eder ama nikah olmadığını belirterek Akrasya ile evlenmek istemediğini söyler. Akrasya nikahın gerçekleşmediğini kabul ettiği için davayı kaybeder.

Medîne-i Konya nevâhîsinden Sudirhemi nâhiyesine tâbî Ser? Karyesi mütemekkinlerinden Akrasya? Veled-i Acı Yuvan nâm nasrâniyye-i bâkire-i bâliğa meclis-i şer'de yine karye-i mezbûre mütemekkinlerinden işbu bâ'i-sü's-sifr Yorgi veled-i Yoradon? nâm zimmî muvâcehesinde üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip merkûm Yorgi bundan on sene mukaddem bana nâmzed edip ve ben dahi âyininimiz üzere bu kadar zamandan beri mesfûra intizâr

³⁹³ KŞS 72/24/1

üzere olarak Yuvayamda? gelip âhere tezvîc etmek murâd etmekle suâl olunup âheri tezvîcden ferâğat ve beni tezvîc ettirilmesi matlûbumdur dedikde mesfûrdan gibbe's-suâl cevâbında gerçi mesfûre Akramiya? benim nâmzedlim olup lâkin beynimiz âyininiz üzere akd-i nikâh cârî olmamağla ber muktezâ-yı şer' ...? mesfûreden ferâğat ve âheri tezvîc murâd ederim deyü lede'd-da'vâ ve müdde'iyeye-i mezbûreden gibbe'l-istintak beynlerinde akd-i nikâh cârî olmadığını ikrâr ve itirâf etmekle ber müceb-i ikrârihâ mücerred nâmzedlik da'vâsından şer'an bir nesne lâzım gelmemekle müde'iyeye-i mesfûrenun ber-vech-i muharrer Yorgi benim nâmzedlim olarak kendüye tezvîc olunmak da'vâsından beyhûde mu'ârazası men' ve def' ve mesfûr Yorgi dahi âherden dilediği hatunu âyini üzere tezvîce izin birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. 21 M(uharrem) 250.

(Şühüdü'l-hâl)³⁹⁴

Elindeki mahkeme hüccetini ispatlayacak şahitler bulamayan ve davacıdan yemin istemeyerek davayı kaybeden davalı hk.

Özet: Davacı Seyyid Hasan dört dönüm tarlasına el koyduğu iddiasıyla davalı Mehmed'i dava eder. Davalı tarlanın kendisine babasından miras kaldığını ve daha önce uyuşmazlık çıktığı için mahkemeye gittiklerini ve tarlanın kendisine ait olduğunu gösterir mahkeme hüccetini sunar. Mahkeme hüccetin içeriğini şahitlerle desteklemesi için birkaç gün süre verir. Süre sonunda şahit bulamayan davalıya davacıdan yemin isteyip istemediği sorulur. Yemin istemediğini söyleyince davayı kaybeder.

Vadi-yi Merâm Mahallesi sükkânından işbu râfî'ü hâze'l-kitâb Küçük Mehmed oğlu Seyyid Hasan nâm kimesne meclis-i şer'-i şerif-i enverde yine mahalle-i mezbûre sükkânından ...? oğlu Mehmed nâm kimesneler mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip Konya hâricinde Köseler nâm mezra'a dâhilinde vâkî lede'l-âhâlî ma'lûmü'l-hudûd ve'l-kıt'ât üç kıt'a olarak dört dönüm tarlamı merkûm Mehmed zabt eder suâl olunup bana zabt ettirilmesi matlûbumdur deyü lede'd-da'vâ ve merkûm Mehmed'den gibbe's-suâl cevâbında tarla-yı mezbûr bana babam müteveffâdan müntakil olarak her bâr zirâ'atden dahi hâlî olmadığına mebnî ben zabt üzere iken bundan akdem benden da'vâ ve terâfü'ümüzde tarla-yı mezbûr benim ...? ibkâ ve taraf-ı şer'den yedime hüccet-i şer'iyeye dahi itâ olunmağla benim zabtımda olup ve merkûmun alâkası yokdur deyü hüccet-i şer'iyeye ibrâzıyla def'a tasaddî eyledikde merkûm Seyyid Hasan'dan lede'l-istintak ve âkibe'l-inkâr dâfî-i mezbûrdan hüccet-i şer'iyeye-i mezbûre maznûnuna beyyine talep ve

³⁹⁴ KŞS 73/23/1

kendüye çend rûz mehil verilmiş iken ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz edip tahlîfe dahi tâlib olmamağla mücebince tarla-yı mezbûr-ı merkûm Hasan'ın zabt ve tasarrufuna tenbih ve merkûm Seyyid Mehmed'in bilâ-beyyine tarla-yı mezbûru zabt da'vâsından beyhûde mu'ârazası men' birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. Hurrîre fi'l-yevmi's-sâbi' şehr-i Şa'bân sene 250.³⁹⁵

Okuması olmayan sipahiye bir dönüm yerine sekiz-on dönüm tarla tapusu mühürleten davalı hk.

Özet: Davacı Abdullah davalı Musa'yı kendisine ait olan tarlaya el koyduğu iddiasıyla dava eder ve tarlanın kendisine ait olduğuna dair bir belge sunar (tezkire). Davalı Musa da tarlanın kendisine ait olduğunu iddia eder ve O da bir belge sunar (tezkire). Mahkeme belgeleri inceler ve sipahinin okuma bilmediğinden herkese 1 dönüm tarla veririrken davalı Musa'nın 8-10 dönüm tarlayı sipahiye mühürlettirmiştir. Bundan dolayı söz konusu tarla davacı Abdullah'ın olduğuna hükmedilir.

Konya Nevâhîsinden Sudirhemi Nâhiyesine tâbi' İnlüce? Karyesi sükkânından işbu bâ'is-i mürâsele Abdullah b. Ali'nin huzûr-ı şer'de yine karye-i mezbûre ahâlîsinden ...? oğlu Musa ile terâfû'lerinde bundan birkaç sene mukaddem karyemizin mer'a-yı kadîmi olan Bayır nâm mahalden ma'lûmü'l-hudûdü'l-mikdâr mevki'i? cümle karye ahâlîleri bostanlık olmak için bâ-izn-i sâhib-i arz bir dönüm tarla ihyâ etmek üzere herbirimizin yedine birer kıt'a temessük itâ olunarak ben dahi yedimde mevcûd işbu temessük mücebince bana tefvîz olunmuş olan bir dönüm tarlayı fuzûlî zabt eylediğinden başka dört seneden berü ta'tîl eylediği hasebiyle ben dahi işbu izni mutazammın tezkire mücebince zer' ve harâset murâd eylediğimde merkûm Musa mûmâna'ât eder suâl olunup kefi yedine tenbih olunmak matlûbumdur deyü lede'd-da'vâ ve merkûm Musa'dan lede's-suâl cevâbında müdde'î-i merkûm müdde'âsı olan tarla benim tasarrufumda olan arâzîyi zabtma sipâhîsi benim yedime tezkire itâ etmekle deyü mezbûr dahi bir kıt'a tezkire ibrâz eyleyip yedlerinde olan tezkirelerine nazar olundukda gerçi ahâlî-i merkûmûn birer dönüme icâzet almış lâkin merkûm Musa sekiz on dönüm tezkire yazdırmış ve sipâhî dahi okumak bilmediğinden bir dönüm zannıyla temhîr edip sonra ziyâde olduğu merkûm sipâhînin oldukda müdde'î-i merkûma tarla-yı mezbûrun ihyâ ve tasarrufuna izin tezkiresi itâ etmiş olduğu ve ber-vech-i muharrer ta'attulunu ikrâr ve itirâf etmekle ber-mûceb-i ikrârihî ve fetvâ-yı şerîfe mücebince müdde'â olan mezkûr bir dönüm tarlayı

³⁹⁵ KŞS 73/57/1

müdde'î-i merkûmun zabt ve tasarrufuna ve merkûm Musa'nın kefi yedine tenbih olduğunu hâvî işbu mürâsele tahrîr ve merkûm müdde'î yedine itâ olundu ...? ber-mûceb-i mürâsele amel ve hareket oluna. 23 M(uharrem) 51.³⁹⁶

Noktacızâde Hüseyin Efendi'nin vekil olduğu alacak davası hk.

Özet: Davacı Müftü vekili Noktacızâde Hüseyin vasıtasıyla davalıya verdiği borçları istemektedir. Davalı parayı aldığı itiraf eder fakat hibe olduğunu iddia eder. Davacı vekili şahitlerle davayı ispat ederek kazanır.

Ma'rûz-ı muhlisleridir ki

Medîne-i Kütahya'nın eşref-i? vüçûhundan sâbikan me'zûn bi'l-iftâ bâ'isü'l-î'lâm Ruşenzâde es-Seyyid Abdurrahman Efendi b. müfti-yi beled Osman Efendi tarafından zikr-i âtî da'vâya vekil olduğu es-Seyyid el-Hâc Cafer Efendi b. el-Hâc Ali ve Pirlar Mahallesi imâmı Hafız Ömer Efendi b. Ahmed şehâdetleriyle sâbit olan Noktacızâde Hüseyin Efendi b. Mehmed meclis-i şer'î münirde Virancık Nahiyesine tâbi' Çodur? Hisar karyesi sükkânından es-Seyyid Halil b. Halil nâm kimesne mahzarında bi'l-vekâle üzerine da'vâ ve tasvîr-i müdde'â eder ki müvekkilim efendi-yi mûmâ-ileyhin merkûm es-Seyyid Halil zimmetinde cihet-i karz-ı hasen bir def'a beş yüz kırk guruş ve oğlu es-Seyyid İbrahim Efendi vasıtasıyla dört yüz elli guruş ve tay bahâsından yüz guruş ki cem'an bin doksan guruş alacağı olup merkûm es-Seyyid Halil meblağ-ı mezkûru edâda ta'allül ve inad etmeğin bi'l-vekâle hâlâ taleb ederim deyü ba'de'd-da'vâ gibbe's-suâl merkûm es-Seyyid Halil cevâbında tay bahâsından yüz guruş deyni olduğunu ikrâr ve itirâf edip ancak dokuz yüz doksan guruş bana hibe etmişti deyü karzen ahzini inkâr edecek müdde'î-i vekil merkûm Hüseyin Efendi ber-minvâl-i muharrer da'vâsına mutâbık beyâna havâle olundukda lede't-tezkiye udûl ve makbûlü'ş-şehâde idükleri ihbâr olunan Çerçi Müslüman? Mahallesinden Halil b. Hüseyin ve Abdülfettahzâde el-Hâc Halil Ağa b. Osman ve Ispartalı es-Seyyid Ali Ağa b. Ahmed nâm kimesneler şehâdetleriyle hasm-ı câhid muvâcehesinde ber-nehc-i şer'î ba'de'l-isbât mûcebince meblağ-ı mezkûr bin doksan [guruş merkûm Halil'den tahsîl ve müvekkil-i mûmâ-ileyhe teslim olunmak] guruşun edâsına ba'de't-tenbihü'ş-şer'î merkûm Halil i'âde-i kelâm edip gerçi meblağ-ı mezkûru mukaddemâ bana karzen vermiş ise de sonra hibe eyledi deyü tasaddî eylediği da'vâsı tenâkuz olup i'tibâr ve iltifâta şâyan olma(-ma)ğın meblağı mezkûr Halil'den tahsîl ve müvekkil-i mûmâ-ileyhe teslim olunmak iktizâ eylediği bi'l-iltimâs huzûr-ı sa'âdetlerine î'lâm olundu. 6 Ce(mâziye'l-evvel).³⁹⁷

³⁹⁶ KŞS 73/78/1

³⁹⁷ KüŞS 14/166

Noktacızâde Hüseyin Efendi'nin vekil olduğu emanet davası hk.

Davacı vefat eden Bektaş Ağa'da emanetleri olduğunu iddia ederek mirasçılardan dava eder. Mirasçılar ve vekilleri emanet iddiasını inkar ederler. Davacı iddiasını ispat edemez ve yemin de istemez. Dolayısıyla davayı kaybeder.

Medîne-i Kütahya'da Lala Hüseyin Paşa Mahallesi sükkânından iken bundan akdem fevt olan es-Seyyid el-Hâc Bektaş Ağa b. Ali nâm müteveffânın verâseti zevce-i menkûha-i metrûkesi Ümmü Gülsüm bt. el-Hâc Süleyman nâm hatun ile sulbiyye-i kebîre kızı Emine Hatun ve sulbiyye-i sağîre kızı Fâtîma nâm sağîre inhisarları inde's-şer' ba'de't-tahakkuk mahalle-i mezbûre sükkânından olup müteveffâ-yı mezbûrun hizmetinde olan Hüseyin b. Hüseyin nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîf-i enver ve mahfil-i dîn-i münîfî'l-atharda müteveffâ-yı mezbûrun zevcesi işbu râfî'atü'l-kitâb mezbûre Ümmü Gülsüm Hatun kendi tarafından asâleten ve sağîre-i mezbûre Fatîma'ya bâ-hüccet-i şer'iyye vasî nasb ve ta'yîn olunduğu halde vesâyeten ve mezbûre Emine Hatun tarafından kezâlik asâleten zikr-i âtî da'vâyı redd-i cevâba vekil eyledikleri zevât-ı mezbûrânı ârifân olan es-Seyyid Molla Süleyman b. Mustafa ve Mehmed b. Hasan nâm kimesneler şehâdetleriyle sâbit ve sübût-ı vekâletine hükm-i şer'î lâhık olan Noktacızâde Hüseyin Efendi b. Mehmed nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve tasvîr-i müdde'â eder ki târih-i kitâbdan dört sene mukaddem mûrisleri müteveffâ-yı mezbûr es-Seyyid el-Hâc Bektaş Ağa'ya ber-vech-i emânet yedi yüz guruş i'tâ eylediğimden mâ'adâ bu def'a mahrûse-i Bursa'da Zeytûn Hanında işbu mâh-ı Recebî'l-ferdin on ikinci günü def'a ber-vech-i emânet ve def'a mahlût olmak üzere altı bin guruşu dahi teslîm edip cem'an altın bin yedi yüz guruş nükûd ile işbu yedimde olan defter nâtik olduğu üzere yüz kırk guruş kıymetli zeytûnî çuka cübbe ve yetmiş guruş kıymetli iki adet Şam Alacası entari ma'a yelek ve yüz seksen guruş kıymetli kaput ve doksan guruş kıymetli Trablus kuşağı ve altmış guruş kıymetli ağabânî ve elli guruş kıymetli acem şalı ve kırk guruş kıymetli Hindkârî zenne cârı ve yirmi guruş kıymetli şâlî zenne cübbesi ve on beş guruş kıymetli iki adet fes ve sekiz guruş kıymetli bir kut? ve yüz yirmi guruş kıymetli Halebkârî dört adet kutnî ve kırk guruş kıymetli iki top çitarî ve kırk iki guruş kıymetli bir beledî döşek ve üç adet beledî yasdık yüzleriyle min haysü'l-mecmû' dokuz yüz kırk beş guruş kıymetli eşyâlarım dahi kendüde emânet olduğunu mahrûse-i mezkûrede ikrâr ve itirâf eyledikten sonra bu def'a meblağ-ı mezkûr ile eşyâ-yı muharrere-i mezkûreyi kable't-teslîm fevt oldukda eşyâ-yı mezkûre ve nükûd-ı mersûme vereseleri müvekkiletân-ı mezbûretân Ümmü Gülsüm ve Emine Hatunlar

yedlerinde olmağla talep ederim deyü ba'de'd-da'vâ gibbe's-suâl vekîl-i mezbûr Hüseyin Efendi ba'de'l-inkâr müdde'î-i mezbûr Hüseyin da'vâ-yı meşrûhasına mutâbık beyâna havâle olundukda ba'de'l-istimhâl ve'l-imhâl mehl-i şer'î mürûrunda ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz edip tahlîfe tâlib olmamağın müdde'î-i merkûm Hüseyin emânet olarak iddi'â eylediği eşyâ ve nükûd da'vâsıyla bilâ beyyine ve bî-vech-i şer'î mu'ârazadan men' olunduğu mâ hüve'l-vâkî' bi't-taleb ketb ve imlâ olundu. Hurrîre fî yevmi't-tâsî' min şehri Ramâzânî'l-mübârek sene isney ve erba'în ve mi'eteyn ve elf.³⁹⁸

Noktacızâde Hüseyin Efendi'nin vekil olduğu boşanma davası hk.

Davacı vekili Hüseyin Efendi'nin müvekkili küçük yaşta ablası tarafından evlendirilmiştir. Davacı vekili kızın buluşa erdiğini ve boşanmak istediğini söyler. Davalı vekili inkâr edince davacı vekili kızın buluşa erdiğini ve boşanma isteğinde bulunduğunu şahitlerle ispat eder. Mahkeme de bu şahitliğe binaen nikahı fesheder.

Hâcî Halil Efendi kerîmesinin fesh-i nikâh hüccetidir

Medîne-i Kütahya'da Kal'a-yı Cedid sâkinelerinden tahmînen on iki yaşında olup sinn ü cüssesinin bülûğa tahammülü ve ber vech-i âtî olduğu meclis-i şer'a ihbâr olunan işbu bâ'isetü'l-vesîka Hadice bintü'l-müteveffâ el-Hâc Halil Efendi nâm bîkr-i bâliğa tarafından husûs-ı âtî'l-beyânda vekîl olduğu zât-ı mezbûreyi bi'l-ma'rifetü's-şer'îyye ârifân es-Seyyid Ali ...? Beg ve Osman b. el-Hâc Ali şehâdetleriyle sâbit ve sübût-ı vekâletine hükm-i şer'î lâhik olan Noktacızâde Hüseyin Efendi b. Mehmed meclis-i şer'-i şerîf-i enver ve mahfil-i dîn-i münîf-i atharda müvekkile-i mezbûre Hadice'nin zevci gayr-i dâhili es-Seyyid Mustafa Efendi iken es-Seyyid Ahmed Efendi tarafından redd-i cevâba vekîl-i müsecceli ve birâderi es-Seyyid Hasan Efendi mahzarında bi'l-vekâle da'vâ ve takrîr-i kelâm edip müvekkilem mezbûre Hadice'yi hâl-i sığarında velî-yi gayri mücbiri hemşiresi Azime Hatun târih-i vesîkadan beş mah mukaddem yirmi bin akçe mehr-i müeccel tesmiyesiyle bi'l-velâye kaynı mezbûr es-Seyyid Mustafa Efendi'ye tezvîc ol dahi ber-vech-i muharrer tezevvüc edip geline? dühûl ve halvet-i sahîha bulunmadığından mâ'adâ müvekkilem mezbûre târih-i vesîkadan bir gün [gün] mukaddem rü'yet-i dem-i hayz ile bâliğa olduğu üzere akd-i mezkûre mücbire olmayıp hıyâr-ı bulûğ ile zevci merkûmdan firkat ihtiyâr ve işhâd etmekle fesh-i nikâh ile tefrîkine hükm olunmak bi'l-vekâle matlûbumdur deyü ba'de'd-da'vâ gibbe's-suâl vekîl-i mezbûr Seyyid Hasan Efendi cevâbında müdde'îyye-i müvekkile-i mezbûre Hadice târih-i mezkûrda ve hâl-i sığa-

³⁹⁸ KüŞS 14/217

rında velisi ve hemşiresi Azime Hatun ol mikdâr mehr-i müeccel merkûm ile karındaşı es-Seyyid Mustafa Efendi'ye bi'l-velâye tezvîc ol dahi tezevvüc eylediğini ikrâr mâ'adâyı inkâr edicek vekîl-i mezbûr Hüseyin Efendi'den ber-minvâl-i muharrer müdde'âsına mutâbık beyyine taleb olundukda udûl-i ahrâr-ı ricâl-i Müslimînden mârrü'z-zikr Kal'a-yı Cedîd sükkânundan Halil Efendi b. Mehmed ve Cemaleddin Mahallesinden Mehmed b. İbrahim nâm kimesneler meclis-i şer'a hâzırân olup eserü'l-istişâdü'ş-şer'î fi'l-hakîka zâtı ma'lûmumuz olan müdde'iyeye-i müvekkile-i mezbûre Hadice işbu târihten bir gün mukaddem pazartesi günü ale's-sabâh saat iki ...? iken rü'yet-i dem-i hayz ile bâliğa oldum ve zevcimden firkat ihtiyar eyledim deyü bizim huzurumuzda ikrâr ve i'lân ve husûs-ı mezkûra bizleri işhâd eyledi bizler bu husûsa bu vech üzere şâhidleriz ve şehâdet dahi ederiz deyü her birerleri müttefikü'l-lafz ve'l-ma'nâ edâ-i şehâdet-i şer'iyeye etdiklerinde gibbe't-ta'dîl ve't-tezkiye şehâdetleri makbûle olmağın mücebince vekîl-i mezbûr Hüseyin Efendi'nin bi'l-vekâle talebiyle fesh-i nikâh ve beynleri tefrîkine ba'de'l-hükm mehr-i müeccel merkûmun şer'an lazım gelen seksen üç guruş kırk akçenin edâsına vekîl-i müsecceli merkûm es-Seyyid Hasan Efendi'ye tenbih olunmağın mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu hurrîre fi'l-yevmi't-tâsi' min Şevvâli'l-mükerrrem sene isney ve erba'în ve mi'eteyn ve elf min hicreti men lehü'l-izzî ve'ş-şeref.³⁹⁹

Beş yıl kocasından ayrı kalan kadının başka birisiyle evlenmesi ve eski kocası gelince bu evliliğin geçersiz sayılması hk.

Özet: Davacı Ahmed karısının kendisine itaat etmediği iddiasıyla dava açar. Davalı kadın davacı kocasının 5 sene önce Çerkez diyarına gittiğini ve kendisini boşadığını söyleyen bir mektup aldığını söyler. Bu mektuba binaen Ali Çelebi ile evlenmiş ve 4 yaşında bir çocukları olmuştur. Davacı Ahmed inkar edince, davalı kadın mektup ile boşanma iddiasını ispat edemez. Davacı şahitlerle evliliğinin hâlâ geçerli olduğunu ispat ederek davalı kadının Ali Çelebiyle olan evliliğini feshettirir. Fakat bütün bunlardan sonra kadın ile eski eşi arasında nefret doğduğundan kadın hul yapmak ister. Eski eşi bunu kabul eder, mahkeme kadından mehrini geri alarak boşanmayı gerçekleştirir.

Derûn-ı arzuhâlde mezkûrû'l-isim Çerkesli Ahmed b. Hüseyin mahrûse-i Galata Mahkeme'sinde meclis-i şer'-i hatîrde mahrûse-i mezbûreye müzâfâ Kasaba-i Fındıklıda Kazancıbaşı Mahallesinde sâkine sâhibe-i arzuhâl mu'arrefetü'z-zât Ruveyda bt. Hüseyin nâm Hatun muvâcehesinde kezâlik derûn-ı

³⁹⁹ KüŞS 14/223

arzuhâlde mezkûrû'l-isim Kahveci Ali Çelebi b. Ahmed hâzır olduğu halde hâzır-ı merkûm Ali Çelebi yedinde olan işbu merkûme Ruveyda Hatun dört yüz bir guruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle zevcem ve helâlim iken bana itâ'at ve inkıyâd(d)an ibâ ve imtinâ' eder suâl olunup bana itâ'at ve inkıyâd etmek üzere merkûme Ruveyda Hatuna tenbih olunmak matlûbumdur deyü da'vâ eylediğimde ol dahi cevâbında sen ol mikdâr guruş mehr-i misl tesmiyesiyle zevc-i dâhilim iken diyâr-ı çerkese gidip anda sâkin iken işbu târih-i ilâmdan beş sene mukaddem diyâr-ı mezkûrdan bâ-mektûb beni bâyinlen tatlîk etmekle iddetim munkaziyye olduktan sonra yüz guruş mehr-i mu'accel ve elli guruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle nefsimi hâzır-ı merkûm Ali Çelebi'ye tezvîc ol dahi tezevvüc ve dühûl ve firâşından hâsıl dört yaşında Ahmed benden tevellüd etmişti deyü inkârıma mukârin da'vâ ettikde hâzır-ı merkûm Ali Çelebi dahi merkûme Ruveyda Hatunu ol mikdâr guruş mehr-i mu'accel ve müeccel tesmiyesiyle tezevvüc ve dühûl ve sağîr-i merkûm Ahmed firâşından hâsıl ve mezbûre Ruveyda Hatundan tevellüd etmişti deyü benim merkûme Ruveyda Hatunu mukaddem nikâh ve talâkını bilmem deyüp mezbûre Ruveyda Hatun ber-vech-i muharrer eylediği talâk da'vâsını isbât-tan izhâr-ı acz ve tâlibe-i tahlîf olmayıp ve talak da'vâsıyla bana bilâ beyyine mu'ârazadan men' olunup ve benim merkûme Ruveyda Hatun mukaddema ol mikdâr guruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle zevcem ve helalim olduğunu lede't-tezkiye adl ve makbûlû's-şehâde idükleri ihbâr olunan asâkir-i hassa-i şâhâne süvâriyelerinden mülâzım Süleyman Ağa b. Ahmed ve Münâdî es-Seyyid Mehmed Çelebi b. Abdullah şehâdetleriyle hâzır-ı merkûm Ali Çelebi muvâcehesinde ber-nehc-i şer'î isbât edip mücebince nikâh-ı sâninin fesâdına binâen merkûme Ruveyda Hatun ile hâzır-ı mezbûr Ali Çelebi'nin beynleri şer'an tefrîk olunup ve sağîr-i mezbûr Ahmed'in nesebi hâzır-ı merkûm Ali Çelebi'den sâbit olduğu kibel-i şer'den kendüye tefhîm olunmağla mezbûre Ruveyda Hatun bana itâ'at ve inkıyâd etmek üzere merkûme Ruveyda Hatuna tenbih olunmuşdu hâletü hâzihî merkûme Ruveyda Hatun ile beynimizde bu vecihle münâferet vâkı'a olduğuna mebnî ber-vech-i âtî hul'a tâlibe ve râğibe olduğu ecilden zimmetimde mütekarrır ve ma'kûd-ı aleyh olan dört yüz bir guruş mehr-i müeccel-i mezkûru ile nafaka-i iddet-i muayyene-i ma'lûmesi üzerlerine ve meûnet-i süknâsı dahi kendi üzerime olmak üzere benimle muhâlâ'a-i sahiha-i şer'iyeye ile hul' olduğunda ben dahi hul'-ı mezkûru kabûl etmemle hukûk-ı zevciyete ve mâlım olmağla kendiden iddi'âm olup münkire olduğu bâ-defter-i müfredât eşyâ-yı ma'lûme-i müstehlikenin kıymet-i şer'iyeleri mütâlebesine ve ibtidâ-yı zevciyyetimizden işbu târih-i ilâma gelince sâir cemî'i hukûk-ı şer'iyeye müteallika âmme-i de'âvî ve

kâffe-i mutâlebâtan tarafeynden her birimiz âherin zimmetini ibrâ-yı âm ile ibrâ ve iskât ve her birimiz ber-vech-i muharrer âherin ibrâsını kabûl eyledik deyü mukırr-ı merkûm Ahmed'in sâdır olan bi'l-cümle takrîr-i meşrûhunu mezbûre Ruveyda Hatun ile hâzır-ı merkûm Ali Çelebi'den her biri tasdîk ve tahkîk ve bu vecihle külliyyen kat'-ı münâza'a ve ref'-i muhâsama eyledikleri huzûr-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fi 14 Receb 1246.⁴⁰⁰

Dava taraflarının ortak mülklerinde nöbetleşe (mühâyee) olarak tasarruf etmeleri hk.

Özet: Davacı Todori davalı ile ortak oldukları menzili hisseleriyle orantılı olarak üç yıl kendisinin bir yıl da davalının kullandığını fakat daha süresi dolmadan davalının kendi tasarrufuna engel olmak istediğini söyler. Davalı söylenenleri ikrar eder ve süresinin dolacağı zamana kadar beklemeyi kabul eder.

Arzuhâl eden şerbetçi Todori v. Hristo nâm zimmî mahrûse-i Galata Mahkeme'sinde meclis-i şer'-i hatîrde derûn-ı arzuhâlde mastûrû'l-isim ma'rifetü'ş-şahs Raliha bt. Todori nâm nasrâniye muvâcehesinde mahrûse-i mezkûre nevâhîsinden İstinye nâhiyesine tâbî' Sarıyer karyesinde Yeni Mahallede vâkî' bir taraftan bahçivan Zakriye? zimmî menzili ve bir taraftan hâlik Nikola zimmî veresesi menzili ve iki taraftan tarîk-i âm ile mahdûd fevkân'i iki bâb oda ve sofa tahtında Rado koltuğu demekle meşhûr şerbethaneyi müştemil bir bâb mülk menzil altmış sehîm itibâriyle kırk beş sehîm benim ve on beş sehîm mesfûre Raliha nasrâniyyenin bâ-hüccet ve şerbethâne-i mezkûre derûnunda mevcûd gedik ta'bîr olunur âlât-ı lâzime-i ma'lûme yüz yirmi sehîm itibariyle doksan sehîm benim ve otuz sehîm mersûmenin oğulları Andon v. Manol ve Yanko v. Anastaş zimmîlerin bâ-suret mülkümüz iken bundan akdem fakat menzil-i mezkûru üç sene müddet ben ba'de bir sene müddet müşterekim mersûme Raliha nasrâniyye müstekillen zabt ve tasarruf etmek üzere mesfûre Raliha nasrâniyye ile bi't-terâzî akd-i muhâyâ edip ve tasarruf-ı muhâyâmın tekmîli işbu târih-i ilâm senesi Şevvâlû'l-mükerrem gâyetinde iken mersûme Raliha nasrâniye bi-gayr-i vech-i nevbet tasarrufa muhâyât edip zabtına mûmâna'at etmekle suâl olunup ber-vech-i muharrer mûmâna'atı men' ve def' olunmak murâdıdır deyü beynimizde münâza'a vâkî' olmuşdu elhâletü hâzihî mersûme Raliha nasrâniyye müddet-i muhâyâm tekmîl oluncaya değin mûmâna'at etmemeğe ben dahi mârrû'z-zikr Şevvâlû'l-mükerremi gâyetinde menzil-i mezkûru tahliye ve kendüye teslîme ve bir sene müddet zabt yine bana teslîme tarafeynden

⁴⁰⁰ GŞS 672/48-b/2

her birimiz ta'ahhüd eyledik deyü mukırr-ı mersûm Todori zimmînin sâdır olan bi'l-cümle takrîr-i meşrûhunu mesfûre Raliha nasrâniye tasdîk ve bu vecihle kat'-ı niza' eyledikleri huzûr-ı âlîlerine ilâm olundu. Fî gurre-i şehri Rebî'u'l-âhir sene erba'a ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf.⁴⁰¹

Davacının bir belge mühürletmek için verdiği rüşvet parasını davalıdan istemesi hk.

Davacı bir kâğıt mühürletmek için davalıya verdiği otuz beş guruşu geri ister. Sonrasında yirmi kuruşa sulh ederler.

Ma'rûz

Medîne-i Üsküdâr'da İskele-i kebîr kurbunda sâkin Süleymân b. İsmail nâm kimesne Medîne-i mezbûrede meclis-i şer'-i hatîrde Kasap Ömer Ağa b. Feyzullah mahzarında târih-i ilâmdan dört gün mukaddem Vilâyet-i Rumelî'nde Varna Kazasında esâme? kağıdımı mühürletmek için mezbûr Ömer Ağa'ya bi tarîki'r-rüşve teslim eylediğim otuz beş guruşu istirdâd ederim deyü eylediğim da'vâmdan mezbûr Ömer Ağa ile yirmi guruş bedel-i makbûza ba'de's-sulh ve'l-kabûl ziyâde müdde'âm olan on beş guruşa müte'allika âmme-i de'âvîden mezbûr Ömer Ağa'nın zimmetini kabûlü hâvî ibrâ ve iskât eyledim deyü ikrâr ve tasdîkleri bi'l-iltimâs huzûr-ı âlîlerine ilâm olundu. Fî 18 Safer 1225.⁴⁰²

Davalının, davacı tüccara olan borcunu gösteren yazının kendine ait olduğunu itiraf etmesi ama borcu kabul etmemesi hk.

Özet: Davacı tüccar davalının kendisine borçlu olduğunu ve bu borcu gösterir iki tane temessükü olduğunu söyleyerek dava açar. Davalı temessükleri kendisinin verdiğini ve yazının kendisine ait olduğunu kabul eder fakat söz konusu borcun ölen babasına ait olduğunu iddia eder. Mahkeme davalının kendine ait olduğunu kabul ettiği temessüklerdeki borcun başkasına ait olduğunu söylemesinin muteber olmadığı için borcu ödemesi gerektiğine hükmeder.

Derûn-ı takrîrde mastûrû'l-isim Nence? teb'asından Kosilic? V. Franko nâm bâzirgân tercümânı Râb? tarafından kapı oğlanı Üseb Hazır olduğu halde mahrûse-i Galata Mahkemesi'nde meclis-i şer'-i hatîrde işbu takrîrde mezkûrû'l-isim değirmenci esnâfından Mehmed Sadık Efendi ibnü'l-müte-

⁴⁰¹ GŞS 702/23-b/1

⁴⁰² ÜŞS 571/71-b/6

veffa etmekçiler kethüdası esbak Mehmed Ağa muvâcehesinde bin iki yüz elli iki senesi şehr-i Rebî'ü'l-evvelinin on birinci günü ve sene-i mezkûr Rebî'ü'l-âhiri guresinde mezbûr Mehmed Sadık Efendi keyl ve fiâtı beynimizde ma'lûm yedimden ve malımdan iştirâ ve kabz eylediği hınta semninden beş bin üç yüz yirmi beş guruş zimmetinde alacak hakkım olup ...? cihet-i mezkûreden ol mikdâr guruş zimmetinde bana deyni olduğunu ikrâr ve meblağ-ı mezkûrdan iki bin üç yüz yirmi beş guruş deyni olduğunu ikrârını nâtik zikrolunan şehr-i Rebî'ü'l-evvelinin on birinci günü ve mâ'adâ üç bin guruş dahi deyni olduğunu ikrârını nâtik mârrü'z-zikr şehr-i Rebî'ü'l-âhiresi târihiyle müverrih ve imzâ ve hatemiyle mahtûm ...? ve mersûm mezbûr Mehmed Sadık Efendi işbu iki kıt'a temessükü yedime i'tâ etmekle meblağ-ı mezkûr beş bin üç yüz yirmi beş guruşu mezbûr Mehmed Sadık Efendi'den hâlâ talep ederim deyü mazmûnu takrîrine mutâbık temessük-i mezbûrları ibrâziyla ba'de'd-da'vâ ve'l-istintak oldahi cevâbında temessük-i mezkûr kendisinin olduğunu ikrâr lâkin temessük-i mezkûrlarda muharrer olan meblağ-ı mezkûr beş bin üç yüz yirmi beş guruş müdde'î-i bâzîrgân-ı mersûma benim deynim olmayıp babam müteveffâ-yı merkûm Mehmed Ağa'nın deyni olduğuna binâen temessük-i mezkûrları vermiştim deyü kendinin deyni olduğunu inkâr etmekle bu sûrette mümzâ ve mahtûm ...? ve mersûm temessük-i mezkûrlar kendinin olduğunu mukırr ve mu'terif iken deyn-i mezkûrlarını inkârı şer'an mu'teber olmayıp temessük-i mezkûrları ikrârı mücebine meblağ-ı mezkûr beş bin üç yüz yirmi beş guruş bâzîrgân-ı mersûmeye edâ ve teslîme mezbûr Mehmed Sadık Efendi'ye tenbih olunduğu huzûr-ı âlîlerine ilâm olundu. Fi'l-yevmi's-sâni aşer min Muharremi'l-harâm sene hams ve hamsîn ve mî'eteyn ve elf.⁴⁰³

Davalının eski Şehremininin kendisini korkutarak bağıni zorla aldığı için bağıni Şehremininin oğluna vermek istememesi hk.

Özet: Davacı babasından kalan bir bağıni tasarruf etmek istemektedir fakat davalı buna engel olmaktadır. Davalı bağıni eski Şehremini olan babasının zorla aldığını hatta elli kuruşunu da aldığını söyleyerek karşı davada bulunur. Karşı davasını sekiz şahit ile ispat eder ve mahkeme bağıni geri verilmesine hükmeder.

Medîne-i Konya'da Kerim Dede Mahallesi sâkinlerinden es-Seyyid Ca'fer Efendi b. sâbık Şehreminîni Hâfız İbrahim Efendi nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîf-i enverde işbu râfi'ü'l-kitâb Ovalı oğlu Mehmed nâm kimesne mahzarında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edip bundan akdem babam mü-

⁴⁰³ GŞS 702/58-a/1

teveffâ-yı merkûm hal-i hayâtında merkûm Mehmed'in yedinde mülkü olan medîne-i merkûmede Musallâ? nâm mevzi'de orta havlu demekle arîf nâm mahalde vâki' etrâf-ı erba'adan şarken İsmail Beşe mülkü ve garben tarîk-i âm ve kibleten ve şimâlen merkûm Cafer Efendi emlâkı ile mahdûd tahmînen yarım dönüm mikdârı kürûm bağı babam merkûm iki yüz elli guruşa merkûm Mehmed'den iştirâ ve temellük ve tesellüm ve kabûl edip merkûm dahi bey' ve teslîm ve temlîk ve ol vecihle mülk-i müşterâsı olmak üzere mu-tasarraf iken vefât edip şimdi kürûm-ı mahdûd mezkûru zabt ve tasarrufuma merkûm mûmâna'ât ve muhâlefet eder suâl olunup mumâna'ât ve muhâlefeti men' ve def' olunmak matlûbumdur dedikte gibbe's-suâl merkûm cevâbında müdde'î-i mezkûrun babası müteveffâ-yı merkûm Abdurrahman Paşa'nın vakt-ü zamanında Şehremîni olup beni bi-gayr-i hak haps ve ihâfe ve kerhen yedimde mülk ve hakkım olan bağı mahdûd-ı mezkûru fuzûlî zabt ve bağı mezkûrdan başka elli guruşumu dahi ahz edip ol vecihle cebren ve kerhen zabt etmekle yedimde olan fetvâ-yı şerife mücebince zabt ve tasarruf eylerim deyü def'a tasaddî bi-gayr-i hak haps ve ikrâh eylediğini nâlık beyyine talep olundukda udûl-i ahrâr-ı ricâl-i müslimînden Kara Molla Ali ve Molla Halil ve Bakırzâde İsmail Efendi Tekirli? Ahmed'in Hâfız Mustafa ve Bakır oğlu Ali Efendi ve Sileli? oğlu es-Seyyid Mehmed ve Ahmed Ağa'nın oğlu Ahmed Beşe ve Hâfız İbrahim nâmûn kimesneler meclis-i şer'a hâzırûn olup eser-i istişhâd fi'l-hakîka müdde'î-i merkûm es-Seyyid Cafer Efendi'nin babası müteveffâ-yı merkûm İbrahim Efendi Abdurrahman Paşa'nın vakt-i zamânında Şehremîni olup merkûm Ovalı oğlu Mehmed'i bi-gayr-i hak haps ve ihâfe ve bağı mahdûd-ı mezkûru fuzûlî kerhen zabt ve elli guruşunu dahi ahz edip ol vecihle bağı mahdûd-ı mezkûru cebren ve kerhen ahz ve kabz eylediğini bizler bu husûsa ve bu vech üzere şâhidleriz ve şehâdet dahi ederiz deyü her birleri alâ tarîkî't-tevâtür edâ-yı şehâdet-i şer'iyeye etmeleriyle şehadetleri makbûle olmağın mücebince müdde'î-i merkûmun da'vâsı bî-vech-i şer'î olup mu'âraza ve müdâhaleden men' ve def' ve bağı mahdûd-ı mezkûr ke'l-evvel merkûm Mehmed'in yedinde ibkâ ve zabt ve tasarrufuna ba'de'l-hükm mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrîre fî 15 R(eceb) 227.⁴⁰⁴

---

⁴⁰⁴ KŞS 102/29/2

Ek-6. Konulara Göre Dava ve Sulhların Dağılımı ve Sicillerdeki Yerleri

Genel Konu	Konu	Alt Başlık 1	Alt Başlık 2	Dava Sayısı	Sulh Sayısı	Sicildeki Konumu ⁴⁰⁵
aile	alacak	mehir		2	-	G:672;53a-3, G:702;52a-5
		nafaka		-	1	G:672;54b-1
	boşanma			4	2	G:702;8b-4, K:73;157-2, K:73;61-1, Kü:14;48_2, Ü:571;53a-7, Ü:589;69-5
		gaib		4	-	K:69;74-2, K:71;56-1, K:73;37-1, K:74;40-2
		mehir ve nafaka		15 ⁴⁰⁶	3	G:672;13b-1, G:702;15b-4, G:702;29b-4, G:702;37b-1, G:702;38b-3, G:702;55a-1, G:702;56a-1, G:702;8b-4-b, Ü:571;60b-7, Ü:571;63a-3
		şartlı		2	-	K:72;41-1, Kü:20;121
	evlilik			10	-	G:672;24b-2, G:672;45b-1, G:702;5a-6, K:70;218, K:70;235, Kü:14;8, Kü:7_2;207, Kü:7_2;208, Ü:571;61a-1, Ü:589;85b-8
		çocuğun velayeti		4	-	G:672;27b-1, K:70;85, K:70;151, Ü:589;93b-7
		fesih		4	-	G:672;48b-2, K:70;204, K:71;27-1, K:71;49-3
		namzetlik		16	1	G:702;36a-6, K:68;25-1, K:68;21-2, K:68;36-1, K:68;37-1, K:68;37-3, K:69;45-2, K:69;84-3, K:70;184, K:70;198
		namzetlik	rücu	10	1	K:67;85, K:69;73-1, K:70;206, K:70;245, K:71;16-1, K:71;44-1, K:71;70-3, K:72;13-1, K:73;79-1, K:102;25-3
	hidane			3	-	G:702;60a-6, Ü:589;83b-6, Ü:589;90b-6
	mehir			37	5	G:672;11b-3, G:672;16a-1, G:672;16b-1, G:672;16b-6, G:672;21a-2, G:672;23b-3, G:672;28b-3, G:672;34a-3, G:672;44b-2, G:702;11a-2
	mehir+nafaka			3	2	G:672;57a-1, K:71;14-2, Ü:571;57b-1, Ü:589;78a-8, Ü:589;86a-5
	muhalaa			3	-	G:672;14b-6, G:672;44a-2, K:69;37-1
		rücu		3	-	G:702;16a-6, Ü:571;72b-7, Ü:589;72b-1
	nafaka			7	2	G:672;32a-2, G:702;34a-3, G:702;40a-2, G:702;50a-4, K:68;53-2-b, K:69;71-1-b, Ü:571;69a-8, Ü:572;87a-1, Ü:589;87a-1
	nikah			9	-	G:702;4a-2, K:67;97, K:67;17-1, Kü:7;109, Kü:8;21, Kü:8;21_b, Kü:20;69, Kü:20;214, Kü:20;221
		fesih		12	-	G:702;14a-1, G:702;6a-3, G:702;8b-1, K:67;67-1, K:68;8-1, K:68;8-2, K:71;41-3, K:71;46-2, K:102;14-1
	sosyal düzen	aile		-	2	G:702;12a-2, Ü:589;79b-4
vesayet			5	-	G:672;17a-3-b, K:67;103-2, K:71;73-1, K:72;33-1, Kü:17;368	

⁴⁰⁵ G:672;53a-3 ifadesi Galata sicillerinden 672 numaralı defterin 53a numaralı varak içindeki 3. dava kaydı olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Ü:571;53a-7 ifadesi Üsküdar sicillerinden 571 numaralı defterin 53a numaralı varak içindeki 7. dava kaydı olduğunu göstermektedir. Konya sicillerinde her sayfa ayrı olarak numaralandırıldığından K:73;157-2 ifadesi ise 73 numaralı defterin 157 numaralı sayfa içindeki 2. dava kaydını göstermektedir. Kütahya sicillerinde her bir kayıt ayrı olarak numaralandırıldığından Kü:14;48 ifadesi 14 numaralı defterin 48. kaydını göstermektedir.

⁴⁰⁶ Dikkat edilirse dava sayısı on beş olduğu halde sicildeki konumu verilen dava sayısı daha azdır. Burada davaların tümünün sicillerdeki yeri verilmemiş örnek olması açısından en fazla on tanesine yer verilmiştir.

ceza	darb		26	19	G:672;15b-1, G:672;15b-3, G:672;24a-2, G:702;41b-2, G:702;46b-6, G:702;47a-3, G:702;7a-4, G:702;8a-1, Kü:6;185, Kü:7;7	
	katil		1	-	K:73;2-1	
	darb+şetim		4	3	G:702;16a-4, Ü:571;52b-10, Ü:571;57b-2, Ü:589;79b-6, Ü:589;79b-7, Ü:589;80a-8, Ü:589;93a-4	
	diyet		10	7	G:702;3a-1, K:67;102, K:70;69, K:71;11-2, K:71;41-1, K:76;30-1, K:76;40-2, K:76;74-2, K:102;19-2, K:102;12-1-b	
		hataen		-	1	Ü:571;53a-5
	gasp		10	2	G:672;38a-4, G:672;44b-3, G:702;2b-2, G:702;52b-3, G:702;53a-3, G:702;54b-5, G:702;6a-6, K:73;100-1, Kü:11;59, Kü:11;109	
		mal		2	-	K:73;129-1, K:83;4-1_b
		miras		1	-	K:73;91-1
		mülk		8	-	G:672;42b-1, K:71;3-2, K:74;58-2, K:102;31-1, K:102;29-2, K:102;30-2-b, K:74-f4;7-2, K:74-f4;56-1
		para		4	1	G:672;18a-6, G:672;25b-6, G:672;29b-2, G:702;47a-5, K:83;4-1
		vergi		1	-	Kü:12;149
	hapis		1	1	G:702;8a-4, Ü:571;64a-7	
		borç		1	-	Kü:14;289
	hırsızlık		20	2	G:702;1b-2, G:702;55a-3, G:702;60a-1, K:67;109, K:71;5-2, K:71;68-1, K:102;43-2, Kü:8;4, Kü:11;1, Kü:20;23	
		mal		2	1	Ü:571;57a-2, Ü:589;80a-2, Ü:589;93b-8
		para		-	1	Ü:571;51b-1
	katil		14	4	K:68;27-1, K:68;22-2, K:68;43-1, K:68;50-2, K:70;298, K:73;53-1, K:73;59-1, K:73;85-1, K:76;62-1, K:76;80-2	
		kefil		1	-	Kü:14;91
	mala zarar		2	3	G:702;37b-5, Kü:12;88, Ü:571;49-1, Ü:571;73a-4, Ü:589;90a-8	
	sosyal düzen	asayiş		5	1	G:672;23a-1, G:672;40a-1, G:702;15b-2, K:71;61-3, Kü:20;36, Kü:20;97
		şetim		15	9	G:672;23b-4, G:672;43b-1, G:702;52b-1, Kü:20;50, Kü:20;268, Kü:20;175_a, Ü:571;62a-5, Ü:571;62b-4, Ü:571;68a-9, Ü:571;68b-3
		tecavüz		18	1	K:67;95, K:67;112-2, Kü:6;126, Kü:10;49-2, Kü:10;49-3, Kü:11;14, Kü:11;80, Kü:11;139, Kü:14;7, Kü:14;49
		yaralama		6	26	G:702;16a-1, G:702;16b-1, G:702;54b-4, K:68;28-1, Kü:11;84, Kü:14;277, Ü:571;49-3, Ü:571;52a-3, Ü:571;52a-6, Ü:571;52a-7
		zorla eve girme		2	-	Kü:10;71-2, Ü:589;74b-3
		tazminat	hapisten çıkış		2	-
idari	alacak		-	2	K:67;76, Kü:21;41	

miras	alacak	faiz	miras	1	-	K:67;79-1-a
	anlaşmazlık	mülk	veraset	18	1	G:702;43b-4, G:702;6a-2, K:67;67-2, K:67;67-3, K:67;68-1, K:70;142, K:70;166, K:70;269, K:70;272, K:73;141-1
	miras			9	3	G:702;16a-3, K:67;79-1-b, K:69;84-1-d, K:69;85-1, K:70;75, K:83;19-1, K:83;19-2, K:83;37-1, K:83;37-2, K:74-f4;32
		mülk		6	-	K:68;22, K:68;31-1, K:68;34-1, K:68;34-2, K:69;39-1, K:71;40-1
		vakıf		2	-	K:69;60-2, K:71;37-2
	mirasçılık iddiası			4	-	K:68;27-2, K:69;83-2, K:71;28-1, K:71;33-1
	tereke			214	60	G:702;23b-5, G:702;38a-3, G:702;3a-2, G:702;56a-3-a, G:702;9a-3, K:67;82, K:67;84, K:67;87, K:67;93, K:67;100
		alacak		28	4	G:702;10a-1, G:702;48a-2, K:67;101, K:70;121, K:70;175, K:70;183, K:70;186, K:70;240, K:70;266, K:71;26-1
		dahil etme		4	1	K:70;199, K:73;45-1-a, K:102;77-1, Kü:11;39, Kü:14;284
		gizleme		6	2	K:70;239, K:72;34-1, K:74;37-1, Ü:571;64b-2, Ü:572;91a-1, Ü:572;93a-2, Ü:589;71b-2, Ü:589;82a-7
		mülk		-	1	Kü:14;52
		pay		8	2	K:73;137-1, K:74;65-1, Ü:572;90a-1, Ü:572;90b-2, Ü:572;90b-3, Ü:572;91a-2, Ü:572;92b-1, Ü:572;93a-4, Ü:572;93b-1, Ü:589;86b-1
		vârislik		22	-	K:67;86, K:67;96, K:68;13-1, K:68;19-2, K:68;23-2, K:68;25-2, K:68;53-1, K:68;71-2, K:68;72-3, K:72;38-1
		vasiyet		25	-	K:67;88, K:67;92, K:67;73-1, K:68;14-1, K:68;50-1, K:68;52-1, K:68;77-1, K:70;44, K:70;188, K:72;15-1
diğer	anlaşmazlık		1	1	G:672;45b-2, Ü:589;82a-4	
	mülk		153	14	G:672;18a-4, G:672;21a-3, G:672;29a-2, G:672;31a-3, G:672;45a-3, G:702;49a-3, G:702;51b-5, G:702;9a-1, K:67;103, K:67;113	
		hibe	2	-	K:71;43-1, K:71;48-1	
		sahiplik	12	3	G:672;47b-3, G:672;48b-1, G:672;54a-2, K:70;54, K:70;61, K:70;68, K:70;80, K:70;82, K:70;116, K:70;122	
		tahliye	3	-	G:672;12b-3, Ü:589;87b-7, Ü:589;93b-1	
	diğer	sadakadan rücu	1	-	G:702;58a-3	
	hibe		1	-	Kü:21;29	
		rücu	2	-	G:702;52b-5, G:702;56b-1	
		veraset	1	-	Kü:18;105	
	ibra		-	3	G:672;19b-4, G:702;14a-2, G:702;48a-3	
		rücu	4	-	G:702;30a-4, G:702;55b-1, G:702;57a-5, Ü:571;70a-3	
	muhayee		-	1	G:702;23b-1	
	sulhden rücu		2	-	G:702;19a-3-b, Ü:589;85a-5	
	tevkil		1	-	Ü:589;75a-2	
iş yaptırma		3	-	G:672;24a-4, G:672;39b-5, Ü:589;78a-5		
nafaka		1	-	Ü:589;76b-6		
satış		1	1	G:702;56b-4, Ü:571;64b-5		
vaad		2	-	G:672;46b-4, G:702;59b-2-b		

	tamir ücreti		2	2	G:672;12a-2, G:672;24b-5, G:702;14a-4-b, G:702;7a-5
	ücret		27	49	G:672;23a-3, G:672;24a-5, G:672;32a-1, G:672;41a-1, G:672;41b-3, G:672;42b-2, G:672;45b-3, G:672;46a-1, G:672;55a-3, G:702;10b-4
		vereseden	5	-	Ü:572;96a-2, Ü:572;96a-3, Ü:572;96a-4, Ü:572;96a-5, Ü:572;96a-6
	aracılık		2	-	G:672;15b-4, G:672;16a-4, G:702;23a-3
	dükkan		1		G:702;23a-3
		kapatma	2	-	G:702;21b-6, K:71;5-3
		tahliye	3	-	G:702;2b-1, G:702;3b-5, Ü:571;50-7
	kiralama		5	2	G:672;13a-3, G:672;40b-2, G:702;36a-1, G:702;40a-4, G:702;47a-6, G:702;55b-4, Ü:571;63b-7
		fesih	6	1	G:672;24a-3, G:702;55a-2, G:702;59b-2-a, Kü:14;64, Ü:571;62b-3, Ü:571;63a-5, Ü:572;88b-4
		tezgah	1	-	G:702;44a-4
	ortaklık		15	6	G:672;10a-2, G:672;16a-2, G:672;16b-2, G:672;30a-3, G:672;49a-2, G:702;5a-4, K:69;45-1, K:70;237, K:70;241, K:71;6-3
		alacak	1	-	K:70;350
		inan	1	2	G:702;24b-5, G:702;25a-2, G:702;9b-6
		kâr	1	1	K:70;163, Ü:571;65b-5
		mudarebe	2	2	G:672;22b-1, G:702;36a-4, Kü:14;59, Ü:589;81a-6, K:83;17-1
		muhasabe	1	-	K:83;17-1
		ziraat	1	-	K:102;26-2-a
	satış		9	4	G:672;19a-4, G:672;56a-2, G:702;53a-4, G:702;60b-8, K:69;86-1, K:76;38-1, Kü:14;232, Kü:16;6, Kü:17;332, Ü:571;51a-7
		bilvefa	1	-	Ü:589;85b-3
	satış iptali		48	5	G:672;16b-4, G:672;22a-3, G:702;15b-1, G:702;20b-4, G:702;34b-1, G:702;43a-4, G:702;47a-4, G:702;52b-2, K:67;65-1, K:68;6-1
		gabn-i fahiş	8	2	K:69;58-1-b, K:69;84-1-b, K:71;20-1, K:71;29-1, K:71;24-2, K:71;45-1, K:73;14-1, K:76;8-2, K:102;48-1, K:102;48-2
		hisse	1	-	K:71;35-2
		vekalet	1	-	K:69;59-2
		yetkisizlik	2	-	K:71;46-1, K:74;54-1
	satış	şartlı	1	-	G:672;30b-4

vakıf	alacak	borç		7	1	G:702;34a-2, K:102;24-2, Ü:571;72b-2, Ü:572;94a-1, Ü:572;94a-2, Ü:572;94b-1, Ü:572;96b-2, Ü:589;80a-9
		haksız		-	1	Ü:589;87a-2
		kira		3	-	G:672;11a-2, G:672;21b-1, G:672;9b-4
	anlaşmazlık	mülk		19	2	G:672;32b-3, G:702;15b-3, G:702;50b-1, G:702;53b-3, K:67;123, K:67;111-2, K:69;51-1, K:69;60-1, K:69;68-1, K:69;75-2
	gedik	kira		1	-	G:702;13b-5
	vakıf			21	6	G:702;45a-2, G:702;4b-5, G:702;5a-2, K:67;122, K:69;35-2, K:69;72-1, K:71;11-3, K:71;49-5, K:73;117-1, K:73;136-1
		arazi		1	-	K:67;72-1
		evlatlık		6	-	K:70;225, K:70;267, K:70;287, K:72;53-1, K:73;13-2, K:73;23-2
		ferâğ		4	3	Ü:571;74a-3, Ü:589;77a-1, Ü:589;77a-6, Ü:589;79a-5, Ü:589;81a-2, Ü:589;81a-3, Ü:589;93b-3
		hisse		4	1	G:702;15a-4, K:68;74-1, K:71;63-1, K:73;114-1, K:73;145-1
		kilise		1	-	Kü:8;24
		kiralama		1	-	K:83;32-1
		muhasabe		2	-	K:74;3-1-a, K:102;24-1
rücu			6	-	K:67;113-2, K:68;17-1, K:69;47, K:69;46-1, K:71;8-2, Kü:6;157	
su			1	-	K:67;112	
tarla		1	-	K:102;34-1		
	vakfiye		1	-	K:71;60-1	
	vergi		7	1	K:67;66-1, K:67;68-2, K:69;56-1, K:71;22-1-a, K:71;22-1-b, K:71;38-1, K:71;63-2, K:102;15-2	

Ek-7. Cinsiyet, Din ve Unvanlara Göre Terekelerin Standart Sapmaları ve Bazı Eşitsizlik Ölçütleri

Kategoriler	Standart Sapma			Değişim Katsayısı			p90/p10		
	Taşra	Merkez	Tümü	Taşra	Merkez	Tümü	Taşra	Merkez	Tümü
Erkek	2753.5	1893.9	2397.7	247.5	221.1	241.1	34.9	129.7	68.8
Kadın	1346.3	960.5	1135.3	205.3	150.4	175.8	22.3	18.5	21.4
Müslüman	2534.8	1717.4	2194.3	250.3	219.4	242.3	33.8	86.7	53.9
Zimmi	969.5	1085.4	1059.7	133.0	140.3	138.6	35.9	23.8	24.6
Üst Sınıf Askeri Unvan	4060.0	1891.0	2946.9	152.6	163.7	173.6	109.9	38.0	43.8
Alt Sınıf Askeri Unvan	-	602.3	602.3	-	157.7	157.7	-	57.0	57.0
Üst Sınıf Dini Unvan	8950.3	3842.7	5954.9	242.2	228.2	257.2	202.0	100.0	112.8
Alt Sınıf Dini Unvan	559.2	489.9	543.7	90.5	127.2	98.6	19.5	55.8	42.8
Hac	5225.3	2267.3	4554.5	200.4	160.5	203.1	60.4	43.4	62.4
Seyit	2865.4	2431.2	2654.7	172.0	192.1	181.3	45.5	98.0	61.7
Zade	4924.5	4986.1	4941.6	99.4	190.1	110.1	16.5	-	46.2
Unvansız	877.1	1233.7	1016.7	159.3	179.1	169.8	20.6	133.7	36.8

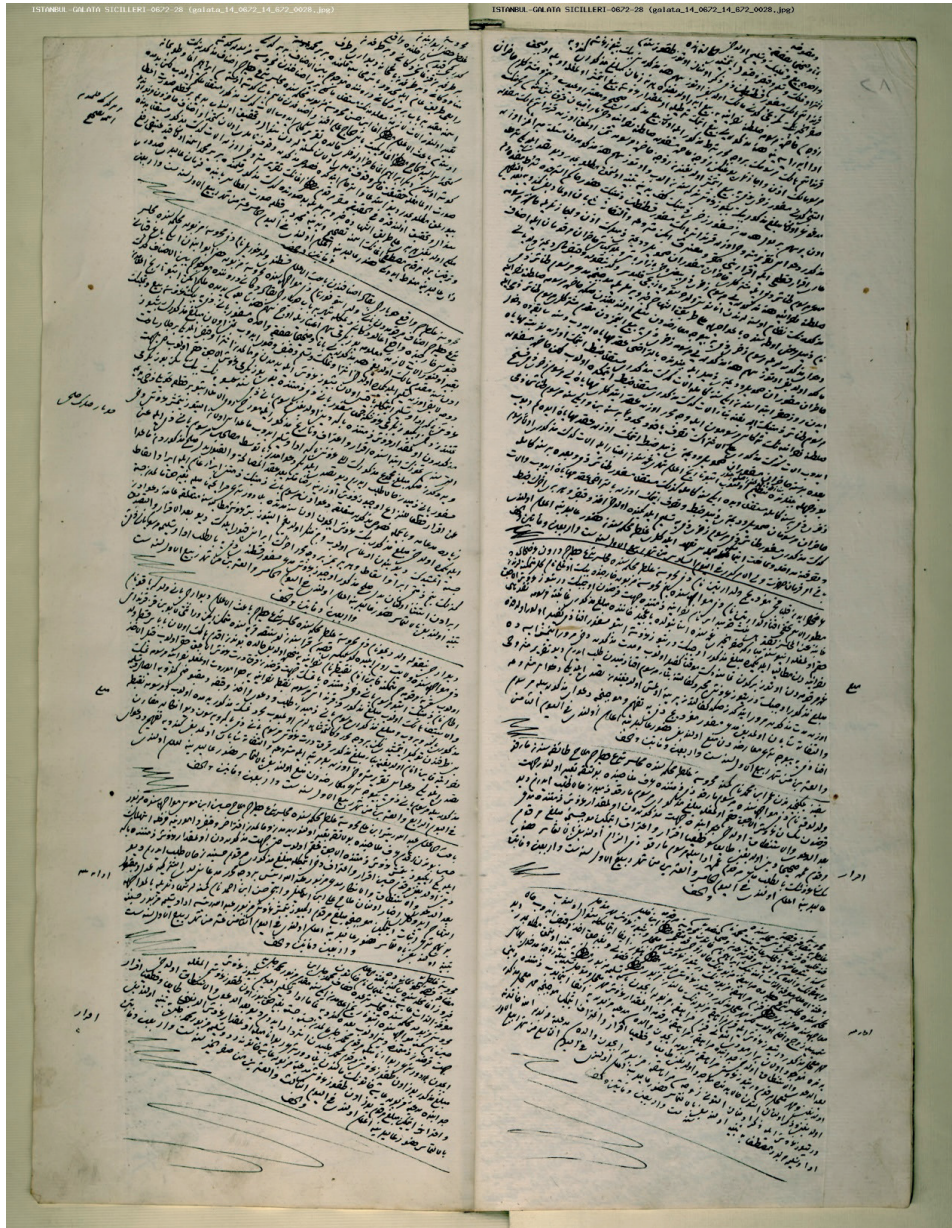
Ek-8. Şahit Kombinasyonlarının Tümü

1.1. Denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının unvanlı olması	Davalının unvanlı olması	0.52	0.000***	0.42	0.000***	0.55	0.000***
	Sabit	-0.81	0.000***	-0.42	0.000***	-0.68	0.000***
	Gözlem	1310		863		2173	
	Pseudo R^2	0.0270		0.0200		0.0338	
1.2 Denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının unvanlı olması	Davalının şahidinin unvanlı olması	5.98	0.000***	0.19	0.483	0.56	0.017**
	Sabit	-5.65	0.000***	0.18	0.452	-0.20	0.332
	Gözlem	45		121		166	
	Pseudo R^2	0.2595		0.0031		0.0256	
1.3. Denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının unvanlı olması	Davalının şahidinin unvanlı olması	0.17	0.784	0.26	0.295	0.27	0.237
	Sabit	-0.25	0.660	-0.50	0.017**	-0.47	0.017**
	Gözlem	35		133		168	
	Pseudo R^2	0.0016		0.0063		0.0063	
2.1. Denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının unvanlı olması	Davalının unvanlı olması	0.52	0.000***	0.42	0.000***	0.56	0.000***
	Sabit	-0.77	0.000***	-0.15	0.008	-0.54	0.000***
	Gözlem	1310		863		2173	
	Pseudo R^2	0.0265		0.0196		0.0323	
2.2. Denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının unvanlı olması	Davalının şahidinin unvanlı olması	0.95	0.060*	0.52	0.058*	0.60	0.011**
	Sabit	-0.84	0.065*	0.00	1.000	-0.20	0.332
	Gözlem	45		121		166	
	Pseudo R^2	0.0629		0.0233		0.0298	

2.3. Denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının unvanlı olması	Davalının şahidinin unvanlı olması	5.18	0.000***	0.98	0.000***	0.93	0.000***
	Sabit	-5.43	0.000***	-0.65	0.003***	-0.75	0.000***
	Gözlem	35		133		168	
	Pseudo R^2	0.1027		0.0851		0.0698	
3.1. Denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının şahidinin unvanlı olması	Davacının unvanlı olması	5.75	0.000***	0.18	0.483	0.52	0.017**
	Sabit	0.16	0.536	0.62	0.002***	0.46	0.004***
	Gözlem	45		121		166	
	Pseudo R^2	0.3394		0.0038		0.0323	
3.2. Denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının şahidinin unvanlı olması	Davalının unvanlı olması	0.88	0.060*	0.50	0.057*	0.56	0.010**
	Sabit	0.43	0.108	0.43	0.032**	0.43	0.007***
	Gözlem	45		121		166	
	Pseudo R^2	0.0821		0.0278		0.0372	
3.3. Denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davacının şahidinin unvanlı olması	Davalının şahidinin unvanlı olması						
	Sabit						
	Gözlem	gözlem yok					
	Pseudo R^2						
4.1. Denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının şahidinin unvanlı olması	Davacının unvanlı olması	0.15	0.785	0.25	0.295	0.26	0.237
	Sabit	1.00	0.004***	0.45	0.002***	0.54	0.000***
	Gözlem	35		133		168	
	Pseudo R^2	0.0027		0.0069		0.0073	

4.2. Denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının şahidinin unvanlı olması	Davalının unvanlı olması	4.98	0.000***	0.94	0.000***	0.88	0.000***
	Sabit	0.78	0.008***	0.12	0.455	0.28	0.043**
	Gözlem	35		133		168	
	Pseudo R^2	0.1610		0.0974		0.0841	
4.3. Denklem		Merkez		Taşra		Tümü	
Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri	Katsayı	p değeri
Davalının şahidinin unvanlı olması	Davacının şahidinin unvanlı olması						
	Sabit						
	Gözlem	gözlem yok					
	Pseudo R^2						

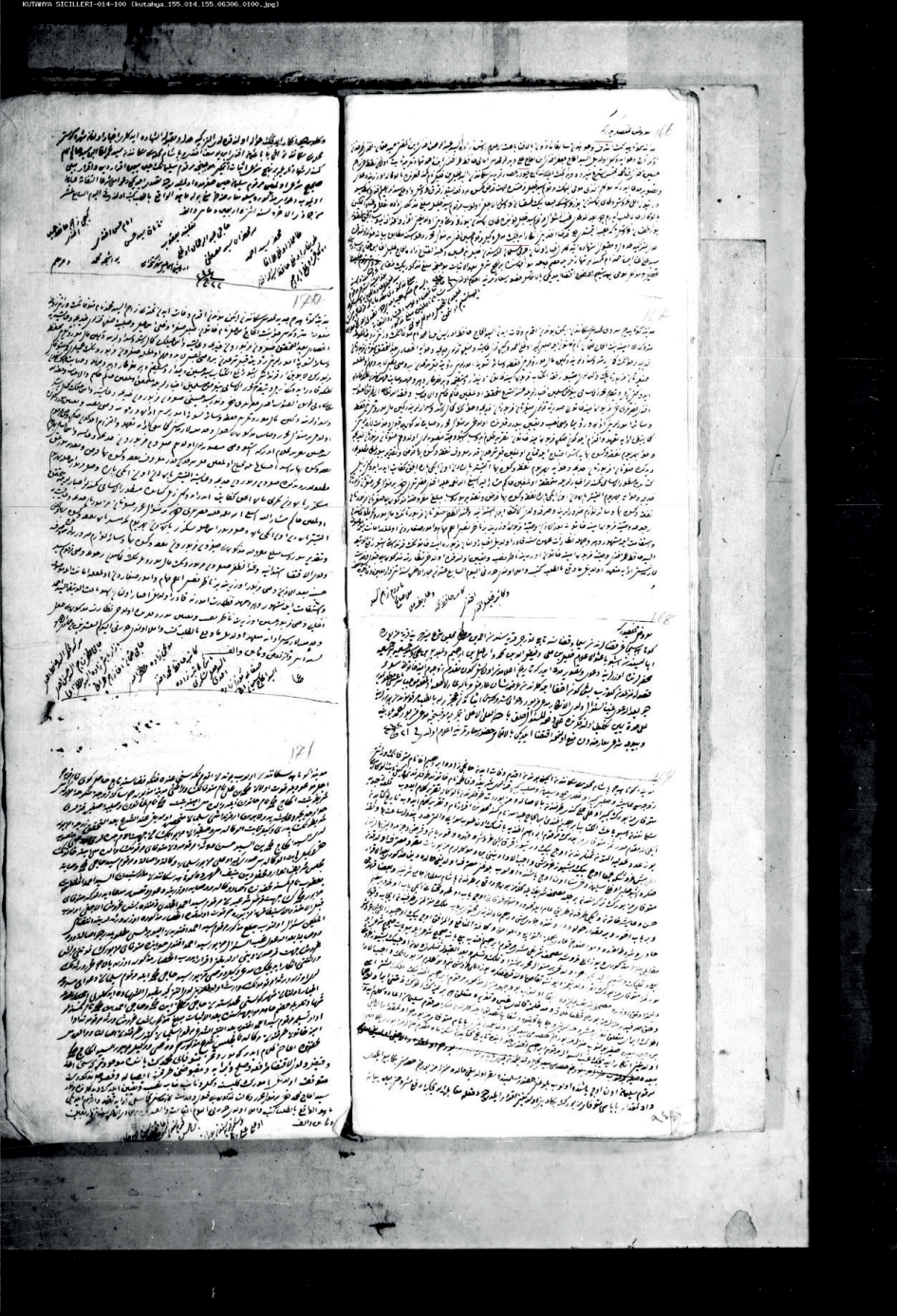
Ek-9. Kayıtlardan Orijinal Bazı Örnekler
Galata Şer'iyye Sicillerinden Bir Örnek

Kütahya Şer'iyye Sicillerinden Bir Örnek

KUTAHYA SİCİLLERİ-014-100 (kütahya_100_014_100_06306_0100_.jpg)

Handwritten text in Ottoman Turkish, likely a legal document or court record, starting with a date and names.

Main body of handwritten text on page 120, containing detailed legal or administrative information.

Continuation of handwritten text on page 120, ending with a signature and date.

Handwritten text in Ottoman Turkish on page 121, continuing the legal or administrative record.

Section of handwritten text on page 121, possibly a separate entry or a specific legal ruling.

Main body of handwritten text on page 121, concluding with a signature and date.

